

PRUTUL

*** REVISTĂ DE CULTURĂ * HUȘI ***

Serie nouă, Anul V (XIV), Nr. 2 (56) / 2015 * Fondator Costin CLIT

ISSN 1582 – 618X

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. Mircea CIUBOTARU
Cercetător dr. Silviu VĂCARU

COLECTIVUL REDACȚIONAL:

Redactor șef: Costin CLIT
Redactor șef adjunct: Gheorghe GHERGHE
Dr. Lucian-Valeriu LEFTER
Tehnoredactor: Lucian CLIT
E-mail: costinclit@yahoo.com

CUPRINS

STUDII ȘI ARTICOLE

<i>Gânduri despre viața cotidiană în pre- și protoistorie (III)</i> – Dumitru Boghian	5
<i>Strategii matrimoniale cu final nefericit – înscuscrirea lui Constantin vodă Brâncoveanu cu marele vistiernic Ilie Cantacuzino</i> - Mihai-Bogdan Atanasiu	11
<i>Mitropolia de la Iași – „mamă și protectoare a tuturor mănăstirilor și bisericilor” din Țara Moldovei</i> – Tudor Teoteoi	17
<i>Valoarea istorico-artistică a ferecăturilor de metal ale cărților bisericești (pe baza surselor de arhivă)</i> – Liliana Condaticova	27
<i>Școala schitului Orgoeștii Noi de la Limboești</i> – Gheorghe Baci	41
<i>„Misterele onomastice” ale Iașilor (III)</i> – Mircea Ciubotaru	51
<i>Două scrisori de la Gheorghe Ghibănescu</i> – Ștefan S. Gorovei	65
<i>Eroii comunei Laza, județul Vaslui</i> – Andrei Crețu	71

DOCUMENTE

<i>Supușii străini din ținutul Fălciu la recensământul din 1824</i> – Silviu Văcaru	95
<i>Documente privind istoria mănăstirilor Secu și Neamț (III)</i> – Costin Clit	135
<i>Însemnări pe cărți (IV)</i> – Costin Clit	153

Academicianul Constantin Toma la 80 de ani. Un interviu neconvențional	179
---	-----

RECENZII

Gheorghe Gherghe, <i>Târgul Bârladului. Geneza și hotarul</i> , Bârlad, Editura Sfera, 2015 –	185
Mircea Ciubotaru	
Aurel Florin Țuscanu, <i>Biserici de lemn din Podișul Bârladului</i> , Piatra-Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2015 – Laurențiu Chiri	192
Paul Zahariuc în colaborare cu Lucian-Valeriu Lefter, <i>Comuna Ștefan cel Mare (I). File de istorie vasluiană</i> , Iași, PIM, 2015 – Mircea Ciubotaru	197
Ionel Duma, <i>Comuna Zorleni File de istorie</i> , Bârlad, Editura Sfera, 2014 – Costin Clit	206
Constantin Ungureanu, <i>Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)</i> , Chișinău, 2015 – Ligia-Maria Fodor	209
Nicolae Ionescu (coordonator), Gabriela Plăcintă, Daniela Croitoru, Ionela Lepărdă, <i>Învățământul vasluian. File de istorie (secolul XVIII-2014)</i> , Iași, Editura PIM, 2014 – Teodor Pracsiu	211

GÂNDURI DESPRE VIAȚA COTIDIANĂ ÎN PRE- ȘI PROTOISTORIE (III)

Dumitru BOGHIAN

Așa cum arătam în numărul precedent, discutarea complexității socio-religioase și culturale a arhetipurilor divine feminine nu exclude prezența, în mentalul preistoric și protoistoric, neolitic și eneolitic, în special, a arhetipurilor divine masculine, chiar dacă ultimele reprezentări sunt mult mai puține. Numărul redus al acestora nu ar trebui înțeles / interpretat, credem, ca un reflex al unui rol diminuat al bărbaților în societatea neolitică și eneolitică sau în panteonul acestor comunități. Sunt lucruri care, deocamdată, ne scapă, dar trebuie să avem în vedere că nu întotdeauna numărul / cantitatea contează, mai ales în domeniul spiritual, unde judecățile materialiste nu au decât o importanță cu totul secundară.

Nu întotdeauna reprezentările antropomorfe feminine și masculine au fost modelate evident sau cu precizie anatomică, astfel încât, în literatura de specialitate, au fost decelate și reprezentări androgine¹, asexuate sau atribuite celui de-al treilea sex / gen².

Prezente din epipaleoliticul oriental (în cupluri hierogamatice), ulterior în asocierea simbolică zeiță-taur³, statuetele masculine sunt documentate și în neoliticul carpato-danubian⁴, devenind din ce în ce mai numeroase în eneolitic. Studiate integrat, statuetele antropomorfe masculine par să ilustreze, deocamdată, două arhetipuri biologice, psiho-sociale și culturale: Bătrânul / Moșul / Tatăl înțelept și Eroul mitic / Tânărul războinic, foarte importante în inconștientul colectiv⁵, împrumutând în multe cazuri atributele și *status*-urile acoliților masculini, văzuți și / sau nevăzuți, ai divinităților feminine.

Ar fi interesant să se poată urmări și în reprezentările plastice antropomorfe masculine precucuteniene și cucuteniene modificările *status*-urilor ale bărbaților în societatea eneolitică, în conformitate cu biologia și rolul socio-cultural al acestora, așa cum este posibil în cazul statuetelor feminine.

¹ Estelle Orrelle, *Material Images of Humans from the Natufian to Pottery Neolithic Periods in the Levant*, BAR International Series 2595, Archaeopress, Oxford, 2014; N. Ursulescu, Paraschiva-Victoria Batariuc, *L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica editori), BAI, I, Iași, 1987, p. 309-312.

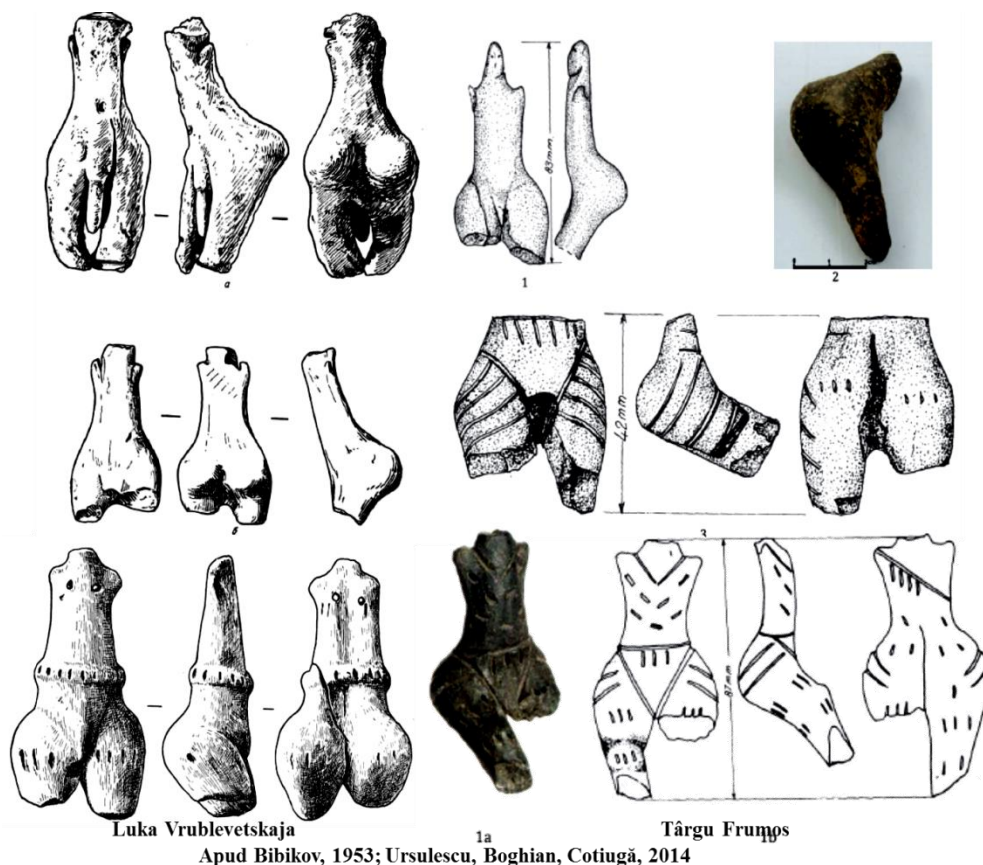
² Sarah M. Nelson, *Handbook of Gender in Archaeology*, Rowman & Littlefield Publishers Ink, AltaMira Press, Lanham-New York-Toronto-Oxford, 2006.

³ Jacques Cauvin, *Naissance des divinités, naissance de l'agriculture. La Révolution des symboles au Néolithique*, CNRS Éditions, Paris, 1997, p. 43-105.

⁴ N. Ursulescu, *Les premières représentations masculines dans le néo-énéolithique de la Roumanie*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, 2000, p. 207-220.

⁵ R. H. Hopcke, *A Guide Tour of the Collected Works of C. G. Jung*, Shambhala Publications Inc., Boston, 1999, p. 104-107, 113-120.

Pentru existența, la precucutenieni, a arhetipului Bătrânului / Moșului / Tatălui înțelept ar pleda statueta de tip gânditor de la Târpești⁶, reluând același gest sacru al meditației și înțelepciunii divine, observat și în cazul unor statuete feminine tip matroană (Poduri), binecunoscut în neoliticul și eneoliticul balcano-carpatic⁷. În același timp, este posibil ca alte statuete masculine, cu *phallos*-ul bine evidențiat, cum este cea de la Luka Vrublevetskaja⁸, să redea arhetipul tatălui potent, fecundator și prolific, întemeietor de neam, acolit al uneia / unora dintre Zeitățile-Mame sau participant la simularea hierogamiei⁹.

⁶ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Editura Academiei, București, 1974, fig 73/7.

⁷ Silvia Marinescu-Bîlcu, *À propos de la statuette du type „Le penseur” de l’Attique et le problème de ses éventuelles relations avec celle de Cernavoda*, în *Dacia N.S.*, XXIX (1-2), p. 119-123; Eadem, *O statueta cicladică de „gânditor”, și eventualele sale legături cu piese similare din România*, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, II, Călărași, 1986, p. 83-90; Valentina Voinea, *Gesturi și semnificații în arta gumelnișeană*, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, XXII, 2005 p. 387, 390-391.

⁸ S. N. Bibikov, *Rannye poselenie Luka Vrublevetskaja na Dnestre*, MIA 38, 1953, fig. 27 b, pl. 75 a.

⁹ D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolye*, Piatra-Neamț, 2012, p. 238-239.

Se pare că aceuiași arhetip îi poate fi atribuită o statueta modelată evident realist, tot cu *phallos*-ul clar redat, descoperită la Vorniceni – *La Pod la Ibăneasa* (Cucuteni A-B1)¹⁰, probabil cu aceeași destinație și asociere. Insistăm asupra acestor exemple pentru a arăta că oamenii preistorici, în general, și cei ai civilizațiilor neolitice și eneolitice, în special, erau capabili să redea cu multă acuratețe și fără pudibonderie, atunci când era nevoie, trăsăturile sexuale masculine, nefiind necesară, din partea arheologilor, găsirea unor false reprezentări simbolice ale sexului / genului masculin, gen duzele / suflantele de foale = idoli-*phalloi* sau micii idoli conici, cu sau fără cap mobil, după principiul *pars pro toto*.

Scânteia

Dumești

Dumești

(Apud Cucuteni, 2009; <https://cimec.wordpress.com/2009/11/12/>)

¹⁰ Maria Diaconescu, *La céramique et la plastique cucuteniennes de Vorniceni (dép. de Botoșani)*, în vol. *Cucuteni. 120 ans de recherches. Le temps du bilan*, Gheorghe Dumitroaia, John Chapman, Olivier Weller, Constantin Preoteasa, Roxana Munteanu, Dorin Nicola, Dan Monah editori, Editura Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 2005, p. 364, fig. 8.2; vezi, de asemenea, www.cimec.ro/p/Clasate/ARH_6912500_597-39.jpg și fișa realizată de doamna Maria Diaconescu (accesat 20 octombrie 2015).

Deși nu foarte multe, în așezările precucuteniene (Bernashevka, Luka Vrublevetskaja, Târgu Frumos¹¹) au fost descoperite câteva statuete masculine, cu atributele unor bărbați tineri: bazin mai îngust, penis redat plastic, picioarele depărtate, o ornamentație incizată mai simplă, care par a indica arhetipul Eroului mitic / Tânărului războinic, așa cum este cunoscut în multe mitologii arhaice (Dumunzi, Ghilgameș, Herakles etc.). Este posibil ca aceste statuete să fi fost utilizate, ca *paraphernalia*, și în ritualurile de inițiere a adolescenților precucutenieni în vârsta maturității, a virilității / masculinității, chiar dacă nu sunt redați ithyphalici sau în scenetele cultice care replicau *hierogamia*.

Ruginoasa **Vorniceni** **Iablona I**
(Apud Lazarovici, Lazarovici, 2012; Diaconescu, 2004; Cucuteni, 2009; Sorochin, 2001)

Ulterior, în cadrul tuturor fazelor culturii Cucuteni, reprezentarea acestui arhetip capătă consistență, statuetele de acest fel prezentând centuri și diagonale, modelate plastic, incizate și / sau pictate, cu sau fără reprezentarea unor arme, ca elemente de distincție și indicatori ai status-ului.

De altfel, asemenea reprezentări masculine, mult mai îngrijit lucrate, se întâlnesc și în faza Cucuteni A, unele asociate în complexe de cult, cum este cel de la Dumești

¹¹ N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Contribution to the knowledge of the anthropomorphic plastic art of the Precucuteni culture. The representations from the settlement of Târgu Frumos*, în vol. *Anthropomorphism and symbolic behavior in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe* (Constantin-Emil Ursu, Stanislav Țerna eds.), Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2014, 377-414.

(Vaslui)¹², asocierea cu statuetele feminine putând sugera chiar existența cuplurilor / perechilor divine.

Pentru faza Cucuteni A-B, remarcăm, alături de piesa descoperită la Vorniceni, prezentată mai sus, statuetele masculine descoperite la Jablona I (63 de bordeie și gropi diverse), care par a ilustra ambele arhetipuri¹³, cu atât mai mult cu cât, din cele 711 de exemplare, în unele locuințe-bordei au fost descoperite foarte multe artefacte întregi și fragmentare (loc. 1 și 50, câte 21 ex.; 37 - 24 ex.; 21 - 25 ex.; 52 - 31 ex.; 51 - 35 ex.; 33 - 37 ex.; 36 - 54 ex.).

Statuetele masculine sunt mult mai numeroase în faza Cucuteni B, fie reprezentând bărbați mai în vârstă (arhetipul Bătrânului / Moșului / Tatălui înțelept), fie personaje tinere (Tânărul războinic), în ultimul caz fiind vorba de piese pe care sunt schițate atât trăsăturile sexuale, cât și accesorii de etalare a status-ului social: diagonale și centuri, în special, așa cum se observă în cazul multor situri investigate și publicate: Cucuteni/Băiceni-Cetățuie¹⁴, Costești-Cier¹⁵, Fetești-La Schit¹⁶, Ghelăiești-Nedeia¹⁷ etc., unele dintre aceste statuete de bărbați tineri fiind acoperite cu straturi uniforme de vopsea roșie crudă, sugerând, probabil, vitalitatea vârstei și puterea status-ului social. De asemenea, mai arătăm că în complexele de cult de la Ghelăiești¹⁸ și Buznea¹⁹ au fost descoperite și statuete masculine, ceea ce pune problema unei diviziuni de gen a atributelor divine în panteonul cu paleo-divinități și mentalul neolitic și eneolitic.

În ceea ce privește temele cuplurilor divine și a hierogamiei, acestea sunt doar subînțelese în cadrul plasticii precucuteniene, fiind mult mai bine documentate la nivelul civilizației cucuteniene²⁰. Cu toate acestea, aceste teme sunt mult mai puțin evidente față de

¹² Ruxandra Maxim-Alaiba, *Locuința nr. 1 din faza Cucuteni A3 de la Dumești (Vaslui)*, AMM, V-VI, 1983-1984, p.

99-148; Eadem, *Le complexe de culte de la phase Cucuteni A de Dumești (dép. de Vaslui)*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica editori), Université Al. I. Cuza Iași, BAI, I, 1987, p. 269-286.

¹³ V. I. Sorochin, I. Borzic, *Plastica antropomorfă din așezarea cucuteniană de la Jablona I, jud. Bălți*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 115-136, fig. 4, 7.3.

¹⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, BMA, XIV, Piatra-Neamț, 2004, p. 245-262, fig. 211-220 *passim*.

¹⁵ D. Boghian, S.-C. Enea, S. Ignătescu, L. Bejenaru, S. M. Stanc, *Comunitățile cucuteniene din zona Târgului Frumos. Cercetări interdisciplinare în siturile de la Costești și Giurgești*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2014, p. 83-85, pl. C-CIX *passim*.

¹⁶ Materiale inedite.

¹⁷ Șt. Cucoș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA, VI, Piatra-Neamț, 1999, p. 123-131, fig. 62-66, *passim*.

¹⁸ Idem, *Un complex ritual cucutenian ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)*, în *SCIV*, 24, 1973, 2, 207-214; Idem, *Complexele rituale cucuteniene de la Ghelăiești, jud. Neamț*, în *SCIVA*, 44, 1993, 1, p. 59-68.

¹⁹ C. Mihai, D. Boghian, *Un nou complex cucutenian de cult descoperit la Buznea (oraș Târgu Frumos, județul Iași)*, în *MemAntiq*, IX-XI, 1977-1979 (1985), 429-452; D. Boghian, C. Mihai, *Le complexe de culte et les vases à décor ornithomorphe peint découvert à Buznea, La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (M. Petrescu-Dîmbovița, Dan Monah, N. Ursulescu eds.), BAI, I, Iași, 1987, 313-324.

²⁰ D. Monah, *Plastica antropomorfă....*, 2012, p. 239-245.

celebrele cupluri de “îndrăgostiți” din cultura Gumelnița²¹, legate, foarte probabil, de ritualurile de nupțialitate și familiale.

Complexe de cult Cucuteni B. 1. Buznea.; 2. Ghelăiești (apud Cucuteni). A Great Civilization, 2009

În aceste condiții, plastica antropomorfă feminină și masculină a comunităților precucuteniene și cucuteniene reprezintă o categorie extrem de complexă de artefacte cultice, polifuncționale, utilizate într-o gamă largă de manifestări sociale și spirituale, reflectând puternicele întrepătrunderi dintre lumea umană și cea divină, existente în mentalul neolitic și eneolitic. Lumea miniaturală reprezenta replica / dublura lumii reale și a celei divine, cu puteri extrem de mari, cu cât erau mai puțin vizibile și greu controlabile. Fiecare categorie de statuete în parte, precum și ansamblurile / complexele de cult, au avut destinații/funcționalități legate de sfera extrem de cuprinzătoare a cultelor paleo-divinităților panteonului eneolitic, inclusiv utilizarea unor statuete în riturile de fundare, a celor sociale de trecere, în ceremonialurile calendaristice, în practicile magice, apotropaice și divinatorii, de care „depindea” întreaga existență a omului cucutenian.

Aceste artefacte cultice miniaturale se găseau / păstrau și se utilizau, foarte probabil, în cadrul fiecărei locuințe, posibil în strânsă asociere cu celelalte categorii de “miniaturi”: statuetele zoomorfe, piesele de mobilier, vasele și modelele de piese miniaturale (topoare), machetele de instalații și locuințe, reprezentând, prin analogie, acei “zei ai casei” (cu înțeles de *zei ai neamului*) / *teraphimi*, menționați în Vechiul Testament (*Geneza 31:19*)²² și idoli comunitari, care au precedat diferitele etape de reforme religioase la vechii evrei, arhetipuri perpetuate, sub diferite forme, până la *Lares familiares* și *Dii Penates* în lumea romană.

²¹ Radian R. Andreescu, *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, Monografii III, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2002, p. 50-53, pl. IV, V/11-12.

²² *TERAPHIM* (תְּרָפִים), în *Jewish Encyclopedia.com, The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia*, editori John Dyneley Prince, Wilhelm Bacher, M. Seligsohn, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14331-teraphim>, accesat 15 octombrie 2015.

STRATEGII MATRIMONIALE CU FINAL NEFERICIT – ÎNCUSCRIREA LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU CU MARELE VISTIERNIC ILIE CANTACUZINO*

Mihai-Bogdan ATANASIU

Numeroase studii publicate până acum au relevat deja faptul că atât în Occident, cât și în Țările Române, căsătoriile constituiau adevărate „afaceri” sau „tratate” în urma încheierii cărora decurgeau numeroase avantaje politice și economice. Trecerea femeii, prin căsătorie, dintr-un neam în altul era un mijloc de a stinge vechi dispute de familie ori de a crea noi solidarități¹. Căsătoriile contractate în mediul înalt aristocratic duceau la practicarea unei adevărate politici a acestora, strategiile matrimoniale slujind în mod decisiv politica familiei, căci puterea era deținută de cei ce posedau o vastă rețea de alianțe². Aparținând, prin structurile de alianță, aceleiași case, două sau mai multe neamuri acționau în împrejurări date, în chip identic, în virtutea solidarității de neam³. Nu mai puțin importantă era și zestrea care trecea din stăpânirea unei familii în proprietatea alteia, solidaritatea dintre neamuri întărindu-se și printr-un patrimoniu comun⁴. Astfel, pentru a controla „tendențele centrifuge” ale marilor boieri și, totodată, pentru a împiedica ridicarea unor neamuri boierești puternice capabile să li se opună, domnii, dintre care mulți la rândul lor s-au prevalat de aceste tactici, au introdus practica verificării stricte a politicilor de alianțe⁵. Acest fapt este explicit formulat de către Dimitrie Cantemir, unul dintre deținătorii puterii acelei vremi, care spunea că atunci „când se căsătoresc copiii de boier, nu se poate face nici logodnă, nici cununie religioasă fără învoirea domnului și fără dovada episcopului. Căci prin aceasta din urmă se urmărește să nu se unească prin căsătorie cei care sunt opriți prin legile divine și bisericești, iar prin cea dintâi, să nu se unească prin legături mai strânse mai multe neamuri boierești împotriva voinței domnului”⁶. Toate aceste mărunte observații cu caracter general se regăsesc exemplificate în textul de față în care urmărim cariera plină de

* Această lucrare a fost realizată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Maria Magdalena Székely, *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, IV (IX), 1997, nr. 1-2, p. 101-102.

² Constantin Bărbulescu, *Istorie antropologică și antropologie istorică: Discuțiile din știința franceză*, în vol. *Identitate și alteritate*, vol. II, coord. Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Cluj, 1998, p. 35.

³ Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 109.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 72.

⁶ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere de Gh. Guțu, București, 1973, p. 323.

urzeli și pribegii, precum și strategiile la care recurge marele vistiernic Ilie Cantacuzino pentru a-și îndeplini un singur țel – acela de a ajunge domn al Țării Moldovei.

Unul dintre cei mai bogați moștenitori ai țării, Ilie Cantacuzino, a fost fiul marelui vistiernic Toderașcu și nepot altui mare vistiernic al Moldovei, Iordache, întemeietorul ramurii moldovenești a Cantacuzinilor și omul de încredere al lui Vasile vodă Lupu⁷. Crescut în spiritul mării aristocrații, dorințele de mărire ale lui Ilie nu erau întâmplătoare atâta vreme cât își cunoștea atât ascendența sa imperială, cât și faptul că era îndeaproape înrudit cu unii dintre foștii domni ai Moldovei, precum Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, Ștefăniță Lupu, Eustratie Dabija sau Dumitrașcu Cantacuzino, situație care, în concepția vremii, îl legitima să ocupe tronul țării.

Așa cum am arătat într-un articol recent dedicat acestui subiect, în familia Cantacuzinilor moldoveni aranjamentele matrimoniale erau, întotdeauna, extrem de bine calculate⁸. Astfel, din acest punct de vedere, Ilie a avut exemplul celor mai apropiați membri ai familiei sale. Mariajul tatălui său a fost rezultatul unui plan de reconciliere a relațiilor dintre vistiernicul Iordache Cantacuzino și Gheorghe vodă Ștefan⁹. La începutul anului 1658 Toderașcu a luat în căsătorie pe Safta, fiica lui Ștefan Boul, cumnatul lui Gheorghe Ștefan și al Ruxandrei, fiica lui Ștefan vodă Tomșa, eveniment la care a participat și perechea domnească¹⁰. Astfel de aranjamente au avut loc și în imediata apropiere a lui Ilie, când sora sa, Catrina, s-a măritat cu Vasile Costachi, fratele său Vasile cu una dintre fiicele lui Vasile Ceaurul, iar mezinul Ioniță a luat de soție pe Maria, fiica unei alte figuri marcante de la sfârșitul veacului al XVII-lea, postelnicul grec Constantin Ciobanu¹¹.

La rândul său, Ilie a avut parte de o căsătorie foarte profitabilă, luând de soție pe Maria, una dintre fiicele marelui logofăt Miron Costin, eveniment în urma căruia în patrimoniul Cantacuzinilor s-au reîntors o parte dintre moșiile pe care le-a administrat bunicul său Iordache până la majoratul marelui cronicar moldovean¹². Mariajul trebuie să fi avut loc înainte de începutul anului 1686, când a survenit moartea tatălui său la Constantinopol, însă cele dintâi trepte dregătorești le-a obținut în vremea domniei lui Constantin Cantemir, cel care i-a avut aproape pe membrii familiei Costin. Înrudirea cu familia cronicarului i-a adus lui Ilie și momente de cumpănă, el fiind mereu în tabăra rudelor sale Costinești și Gavriliștești¹³.

După uciderea socrului său de către Cantemir vodă, Ilie, împreună cu fratele său Vasile, cu vărul Dumitrașcu Ursachi și frații Costin, au hotărât să fugă din Moldova, însă au

⁷ Vezi pentru aceste personaje Mihai-Bogdan Atanasiu, *Cantacuzinii moldoveni din secolul XVII până la mijlocul secolului XVIII*, în *Familii boierești din Țara Românească și Moldova. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. III, *Familia Cantacuzino*, coordonator și coautor Mihai Dim. Sturdza, București, 2014, p. 368-371 (sub voce: *Iordache (I) Cantacuzino*); p. 371-373 (sub voce: *Toderașcu Cantacuzino*); p. 375-377 (sub voce: *Ilie Cantacuzino*).

⁸ Idem, *Marital strategies of the Cantacuzinos*, în „Revista istorică”, București, XXII, nr. 3-4, 2011, p. 399-406.

⁹ *Ibidem*, p. 401-402.

¹⁰ Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, 2003, p. 427-428.

¹¹ Mihai-Bogdan Atanasiu, *Marital strategies...*, p. 403.

¹² *Ibidem*, p. 402. Vezi și Paul Păltănea, *Familia cronicarului Miron Costin și risipirea moșiilor prin descendenți (II)*, în „Arhiva Genealogică”, V (X), 1998, 1-2, p. 88.

¹³ Mihai-Bogdan Atanasiu, *Cantacuzinii moldoveni...*, p. 375-376.

fost prinși de lefegii trimiși de domn și duși la Iași¹⁴. Pe drum, în Valea Lețcanilor, i-a întâmpinat vestea că vodă murise, ei fiind eliberați, iar după funeraliile acestuia au pornit în Țara Românească la Constantin vodă Brâncoveanu¹⁵. Aceasta a fost, de altfel, prima dintr-o lungă serie de pribegii în care Ilie s-a aventurat, dar și întâia sa întrevvedere cu domnul muntean. Câțiva ani mai târziu, în decembrie 1695, la prima mazilire a lui Constantin vodă Duca, ce-l pusese mare comis, și la aflarea veștii numirii lui Antioh Cantemir ca domn al Moldovei, Ilie a pornit din nou spre Țara Românească, unde a stat mai bine de doi ani sub protecția lui Brâncoveanu¹⁶. S-a reîntors apoi în Moldova, însă a fost departe de grațiile domnului. În toamna anului 1700, cu ajutor muntean, Constantin Duca a reușit să revină pe tronul de la Iași cu gând de a se răzbuna pe boierii potrivnici în frunte cu Iordache Ruset și Lupu Bogdan. La rugămintile mazilului, foștii boieri pribegi, inclusiv Costineștii, au acceptat să-i salveze pe cei doi osândiți scoțându-i în haine proaste de la Curte. Vistiernicul Iordache Ruset fiind mai în vârstă și incapabil să încalece, a pornit cu Ilie Cantacuzino spre Hangu și de acolo în Polonia¹⁷, unde au stat câteva luni. Întors în Moldova, Ilie a aflat despre abuzurile la care s-a datat Duculeț, fapte care l-au împins spre o nouă pribegie, de această dată în Transilvania¹⁸.

În toamna anului 1703, pe tronul de la Iași a fost numit pentru prima dată Mihai Racoviță care, deși văr drept Cantacuzinilor, se pare că nu l-a avut la suflet pe Ilie, ținându-l departe de dregătoriile țării. La mazilirea acestuia, aflând că tronul fusese redat lui Antioh Cantemir, Ilie s-a refugiat la Hangu, împreună cu solul muntean Toma Cantacuzino și cu cumnatul său, Nicolae Costin, unde a primit scrisori de la caimacamul Lupu Bogdan să se întoarcă, pentru că fuseseră iertați¹⁹. Mai mult chiar, ajuns la Iași, Cantemir l-a numit mare spătar²⁰, iar după decesul hatmanului Bogdan, cumnatul lui vodă, în vara anului 1705, Ilie, ajuns la mare cinste, a fost numit, asemeni bunicului și tatălui său, mare vistiernic²¹. „Și a rămas atunci toată cinstea și chivernisala după Ilie vistiernicul Cantacuzino, împreună cu Panaitachi Morona biv postelnic, carei acesști doi boiarii chivernisăia pi Antiohi vodă. Și să potrivisă amândoi acesști boiarii într-o fire, după cum să dzice: «calul râios găsesște copaciul scorțos»; iuți, mândri, mincinoși, fărnici, giurători pentru hiece, amăgitori”²². Această caracterizare, venită tocmai de la vărul său, Ion Neculce, pare îndreptățită, mai ales că, după ce a luat frâiele trezoreriei țării, Ilie a convins pe vodă să impună dări noi „carei n-au mai fost”, iar pe mazili „îi îndesie cu dăjdii grele și cu împrumute dese, și nu le mai da. Și-i asuprie Cantacozino pe pizmă și nu le făcea dreptate, și-i tot pârlăia și-i amesteca cătră Antiohi vodă feluri de feluri de amestecături de pârlă, pentru ca să s-îmbunedze și s-înmulțască cinstea lui, ca un om fără suflet; că nu era nimic adevăr într-însul”²³. În același context Neculce îl acuză și „de altă nebulie [...], că gândul lui era cum ar putea apuca

¹⁴ Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 342-343.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 371-372.

¹⁷ *Ibidem*, p. 413-414.

¹⁸ *Ibidem*, p. 421.

¹⁹ *Ibidem*, p. 455.

²⁰ *Ibidem*, p. 459. Vezi și Mihai-Bogdan Atanasiu, *Cantacuzinii moldoveni...*, p. 376.

²¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 460.

²² *Ibidem*, p. 460-461.

²³ *Ibidem*, p. 462-463.

domnie, având pe munteni nădejde. Și pentru-aceia avea prieteșug cu Panaitachi postelnicul Morona, știind rândul Porțai”²⁴. Strategia Cantacuzinului de a ocupa tronul Moldovei devenise evidentă mai ales după ce a cerut lui Iordache Ruset, să aranjeze pe taină, căsătoria fiicei sale Bălașa, cu Ștefan, unul dintre fiii lui Brâncoveanu, fapt aflat și dezaprobat de către de Antioh, care l-a scos din vistiernicie, dar „la cinste tot îl ținea”²⁵.

La mazilirea lui Antioh, în vara anului 1707, noul domn, Mihai vodă Racoviță, a făcut o listă cu boierii mazilului ce trebuiau prinși și închiși. Printre ei s-a numărat și fostul vistiernic „cel tare și mare perifan [...], <pe care> l-au luat și l-au dus pe uleță, de l-au închis”²⁶. După ce a fost eliberat, Ilie a fugit în Țara Românească, unde și-a aranjat singur înscrisirea cu domnul muntean. Cu toate acestea el încă avea nevoie de încuviințarea domnului său, fapt ce l-a îndemnat să răspundă pozitiv scrisorilor lui Racoviță, care îl chemau acasă. Aici, după ce s-a lovit de un nou refuz domnesc, refuz ce poate să fi venit și din partea Bisericii, căci Cantacuzinii și Brâncovenii erau oareșce rude de sânge, Ilie decide să-și ducă planul, pe ascuns, la bun sfârșit. Astfel, s-a ridicat cu toată casa sa și a plecat la București unde a avut loc nunta dintre Ștefan Brâncoveanu și Bălașa, nași fiindu-le marele stolnic Constantin Cantacuzino²⁷. De aici Ilie și-a întetit uneltirile împotriva lui Racoviță, până a obținut mazilirea acestuia, moment în care, alături de Ilie Catargiu, a mers la Iași, unde au așteptat „din ceas în ceas să le vie cărți de la Antiohie vodă, să fie căimăcamii”²⁸. Norocul nu le-a surăs de această dată, căci domn a fost numit Nicolae Mavrocordat, veste la care Ilie a pornit din nou spre Țara Românească. Pe drum l-au întâmpinat scrisorile noului domn, pe care l-au așteptat la Galați²⁹. Ajuns la Iași în ianuarie 1710, Mavrocordat l-a numit pe Ilie mare vistiernic, funcție de care nu s-a mai bucurat multă vreme, căci, după numire, „eșind de la curte, s-au războit și pân’ la săptămână au și murit”³⁰. Decesul său neașteptat a zădărnicit din nou planurile lui Brâncoveanu, care aștepta momentul prielnic de a avea pe tronul de la Iași un om de încredere.

Între timp, la Curtea munteană, Bălașa Cantacuzino adusese pe lume o fetiță creștinată cu numele ambelor sale bunici – Maria. Se pare că acesta a fost și ultimul dintre momentele fericite ale noii familii, căci, la un an după decesul lui Ilie Cantacuzino, mai exact la 23 decembrie 1711, s-a stins din viață și Bălașa, fiind înmormântată la Mitropolia

²⁴ *Ibidem*, p. 463. Vezi și Mihai-Bogdan Atanasiu, *Cantacuzinii moldoveni...*, p. 376.

²⁵ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 468-469.

²⁶ *Ibidem*, p. 473.

²⁷ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI, București, 1906, p. 80 (în continuare: N. Iorga, *Studii și doc.*). Ilie a ajuns la București cu mult alai, la 31 ianuarie 1709, „iar după aceea, la februarie 17 dni, nunta începându-se cu mare veselie și pompă, la februarie 20 dni, s-au săvârșit și cununându-l preacinsitul și înțeleptul bătrân boiar Costandin Cantacuzino biv vel stolnec, carele și den botez, coconului [Ștefan, n.n.] naș fusese [...]; preacinstitul patriarh al Alexandrii, kir Gherasim, au cinstit cununiia” (*Cronicari munteni*, II, Radu Greceanu, *Anonimul Brâncovenesc*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, 1961. Radu Greceanu, *Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului domnului Țării Rumânești, Io Costandin Brâncoveanu Basarab voievod, dă când Dumnezeu cu domniia l-au încoronat, pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta în zilele mării sale s-au întâmplat*, p. 166).

²⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 489-490.

²⁹ *Ibidem*, p. 492-494.

³⁰ *Ibidem*, p. 496-497.

din Târgoviște³¹. Cum un necaz nu vine niciodată singur, la mai puțin de trei ani, micuța Maria a rămas orfană și de tată, Ștefan Brâncoveanu, decapitat împreună cu părintele și frații săi la Constantinopol³². Astfel, găsim că în decursul a patru ani au trecut la cele veșnice atât cuscii Ilie Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, cât și tinerii căsătoriți.

Copila lor, Maria, rămasă la București în grija bunicii paterne, nu a avut nici ea un destin mai fericit. Sfârșitul său tragic îl aflăm din *Genealogia* banului Mihai Cantacuzino, care ne relatează faptul că: „Maria, fiica lui beizadea Ștefan și a Bălașei Cantacuzino, rămânând mică după moartea părinților săi, a fost crescută [de] moașă-sa, doamna văduva lui Constantin Brâncoveanu voevod, până ce a venit în vârstă și, vrând să o mărite după un fiu al lui Mihai Racoviță voevod, în vreme ce la Țara Românească domnia Nicolae Mavrocordat voevod, carele, zavistuiind ca să nu se încuscreze Brâncovenii cu Racoviștii, a măritat-o cu sila după clucerul Costandin Alexianu, cel ce era dintr-o mica familie, între familiile cele mari ale Țării Românești și, din pricina aceasta, numita Maria, bolnăvindu-se de oftică, curând a și murit, în floarea tinereților, nerămânând de la dânsa nici o seminție”³³.

Astfel, măririi și orgoliilor le-au luat locul deznădejdea și lungii ani de doliu. În urmă au rămas văduvele celor doi cuscii, una la Iași și cealaltă la București, angajate în lungi discuții privitoare la zestrea Bălașei care, conform pravielor, trebuia întoarsă în Moldova. Maria vistierniceasa i-a supraviețuit soțului mai bine de patru decenii, luând ficior de suflet să-i poarte de griji la bătrânețe, pe Iordache Cantacuzino, unul dintre nepoții săi căruia, prin mai multe acte, i-a lăsat toată averea sa³⁴. Unul dintre aceste documente ne relatează faptul că „Mariia vistierniceasa [...] neavând soț și copii <și> «aflându-mă eu la singurătate și slăbiciune», a donat lui Iordache Cantacuzino mai multe sate și «den odoarăle ce am fost dat fiicii mele Bălașii, și am luat o samă de la domnița Safta Crețuleasca, după moarte nepoati noastre Mariei, fiica fetii mele Bălașii»”³⁵. Safta Crețuleasca a fost fiica lui Constantin Brâncoveanu și cumnată Bălașei, iar daniile pe care vistierniceasa le făcea din dota readusă în Moldova, ne sunt confirmate atât de diata sa, datată 7 februarie 1747, unde amintește de „odoarăle ce am scos din Țara Munteniască”³⁶, cât și de diata nepotului Iordache în care se pomenesc: „o samă de odoare ce au dat Crețuleasca, fata Brâncoveanului, la mătușea noastră Mariia vistierniceasa, precum arată izvodul Crețuleascăi”³⁷. Izvodul „de la Crețulească, fata Brâncoveanului”, este datat doar cu vâleatul 7249 (1740/1741), și ne confirmă la rândul-i faptul că Maria vistierniceasa „au mărșu la București” și au luat „din odoară ce au fostu a Bălașii, fetii ei”³⁸.

³¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, XI, p. 80.

³² Axinte Uricariul <Vasile Buzilă>, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. II, ediție critică de Gabriel Ștrempel, București, 1994, p. 296-297.

³³ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, p. 51.

³⁴ Vezi Mihai-Bogdan Atanasiu, *Înrudiri Cantacuzinești*, în „Opțiuni istoriografice”, Iași, VII, 2006, I, p. 124-132.

³⁵ N. Iorga, *Studii și doc.*, XI, p. 80, nr. 144.

³⁶ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VIII (1711-1750), volum întocmit de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov, Chișinău, 1998, p. 203, nr. 163.

³⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu, vol. V (1741-1755), Iași, 2001, p. 380, nr. 603.

³⁸ N. Iorga, *Studii și doc.*, XI, p. 83, nr. 161. Dintre acestea, rezumatul documentului amintește de „un lanțuh cu șase nasturi cu jmalțu de șase plăși, un inel cu diamantu mare rozo, de să deschide, doar

Aceasta a fost pe scurt istoria câtorva personaje aliate din interese comune împotriva voinței domnului și a Bisericii lor. Din păcate, pentru unele dintre ele viața a fost prea scurtă pentru a-și duce la final proiectele politice, iar pentru altele politica le-a scurtat brusc și violent „proiectele” de viață.

inele iar cu diamanturi mari rozo, un inel cu zamfir pe unghi, o salbă de galbini 40 chesaricești... cu tabla cetatea Beciului”.

MITROPOLIA DE LA IAȘI – „MAMĂ ȘI PROTECTOARE A TUTUROR MĂNĂSTIRILOR ȘI BISERICILOR” DIN ȚARA MOLDOVEI

Tudor TEOTEOI

Dedicat memoriei lui Vasile C. Ursăcescu († 26 august 1949), unul din numeroșii preoți cărturari ai acestei țări, pe deasupra și întemeietor, la începutul veacului trecut, al unui muzeu în satul natal Curteni, comuna Oltenești din județul Fălciu, localitate aflată azi în județul Vaslui, volumul al III-lea de *Documente hușene* adună acte din perioada cuprinsă între anii 1595–1884, datorându-și existența aceluiași vrednic ucenic al Universității din București, care este profesorul Costin Clit.

Urmărind în paginile acestui volum texte testamentare, pentru a le pune în comparație cu echivalentele lor din Țara Românească, atenția mi-a fost captată de diata monahului Isaia, nacealnic al schitului Știoborăni¹ din județul Vaslui, care, la 3 septembrie 1835, închina Mitropoliei Moldovei numitul schit, odată cu alte bunuri și cu părțile sale de moșie. Ca de obicei, monahul își justifica hotărârea luată în acest sens printr-o bine cunoscută aserțiune teologică, preluată din Cartea Genezei sau a Facerii²: „De vremi ce toată omenirea este supusă disfacerii și acei trupești stricăciuni și duple urmare niciun om nu poate scăpa de moarte duple D(u)mnezăiasca hotărâre, care dintru început pentru greș(e)ala niascultării omului s-au dat firei omenești zicând pământ ești și în pământ te vei întoarce”, care reprezenta motivarea deciziei sale de a-și întocmi prezentul testament.

Numit Ioan Chitic în starea mireniei sale, monahul Isaia făcea în continuare un istoric pe scurt al schitului pe care-l păstora și care „fusesse durat de moșul meu clucerul Grigoraș Mărdari întru cinstea și prăznuirea Sf(ânt)ului Ierarh Nicolae pe moșiile Știoborăni din acest ținut al Vasluiului, cari numit moșul meu având numai două fiici, anumi Sămina și Ilinca, cari amândouă călugărindu-să, Simina s-au numit Sevastie și Ilinca Iuliana”. Murind apoi atât moșul Mardare, cât și cele două fiice călugărite, „mi-au dat mie danie pominitul schit, împreună cu parte di<n> moșia părinț(e)ască. Acest schit în ace(a) vremi fiind în ce(a) mai proastă stare, spart di tâlhari și nisfințit, pe care împodobindu-l cu toati celi di nevo(i)e după cuviință, am hotărât să rămâi<e> pentru v(i)ețuire și petrecire di părinți călugări, întru toată duhovniceasca rânduială, carei să fie îndatoriți de obștie a săvârși

¹ A se vedea și Costin Clit, *Documente inedite privind istoria schitului Știoborăni și a moșiilor din jur*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Anuarul Muzeului „Ștefan cel Mare” Vaslui, XXXIV, 2013, Iași, Editura PIM, p. 69 -130.

² Geneza, 3, 19: „Întru sudoarea feței tale îți vei mânca pâinea, până te vei întoarce în pământul din care ești luat; căci pământ ești și în pământ te vei întoarce!” (*Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (EIBMBOR), 2001, p. 25.

în sfântu(l) acesta lăcaș și d(u)mnezăiasca leturghie și toată ceialantă pravilă după monastirescul tipic, îndatoriți fiind părinții viețuitori în acest sfânt schit a ține shoală, învățând și cântare(a) duhovnicească pe copiii sărmani cari vor ave(a) dorință a săvârși acest cursu”³. Pentru împlinirea în bune condiții a misiunii sale în viitor, monahul Isaia îi afierosea o serie de bunuri ale sale, anume partea sa „din trupul moșiei Mărtineștii” din ținutul Vasluiului, partea sa din moșia Niculești pe Crasna, pe care o moștenise de la tatăl său Nistor Chitic, două case cumpărate de el în orașul Iași, vite și alte bunuri mișcătoare, dar și nemișcătoare (imobile). Totodată, detaliu care ne interesează cel mai mult în contextul aflat aici în atenția noastră, întregul schit, cu toate avuțiile și daniile menționate, era închinat la rândul său și afierosit „cu această a me(a) diiață Sfintei Mitropolie Moldaviei, ca *unii maici și protectuitoare a tuturor monastiril(o)r și bisăricil(o)r din această țară*”, nefiind însă „volnică sf(â)nta Mitropolie nici într-o vreme supt niciun cuvânt a schimba sau a înstreina, atât schitul, cât și moșăile arătate, spre a me(a) neștiarsă amintire”⁴. În încheiere, testamentul se mai oprea asupra unor detalii privind viața și organizarea schitului în viitor, cu un nacealnic rânduit de mitropolie, precum și slujba de îngropare cu pomenirile și sărindarele ce urmau a i se face autorului său, monahul Isaia, după moarte.

Interesul special al documentului de mai sus, un act privat elaborat în perioada prepașoptistă, după intrarea în vigoare a Regulamentului Organic, rezidă în caracterizarea Mitropoliei Moldovei drept „mama și protectoarea tuturor mănăstirilor și bisericilor” din Moldova, pe care nu am mai întâlnit-o în alte documente de cancelarie ale acestei țări. I-am semnalat însă prezența în câteva documente din Țara Românească, în veacul al XVII-lea, cu referire la Mitropolia de Târgoviște.

*

Încă din primul sfert al veacului al XVI-lea, un număr important de documente muntene au fost emise, cum era și firesc, în Târgoviște, întrucât aici era sediul autorității domnești, “cetatea” sau “orașul de scaun” (*stolni grad*, în textul slav), lăudată uneori și ca “minunata cetate de scaun”⁵, epitet aplicat și altor reședințe sau curți domnești, printre care mai apare Pitești, fosta capitală Curtea de Argeș, dar foarte adesea București, care deja concura cu succes Târgoviștea. Încă din această perioadă, apare însă și Mitropolia din Târgoviște în acte: în anul dintre 1 septembrie 1519 și 31 august 1520, domnul confirma satul Groșani tot și viile din Târgoviște, cu locul de casă din Târgoviște, lăsat de jupan Marcea postelnic, plecat „den lume și dăn viața aceasta deșartă, sfintei *mari biserici* den oraș dăn Târgoviște”⁶. Cu alte cuvinte, abia fusese construită catedrala mitropoliei din Târgoviște (de dimensiuni considerabile, așa cum se confirmă atât prin *Viața lui Nifon*, cât și prin impozantul edificiu păstrat până la începutul veacului al XIX-lea, imediat după

³ *Documente hușene*, vol. III (1595–1884), întocmit de Costin Clit, Iași, Ed. PIM, 2014, doc. nr. 435, p. 409–410.

⁴ *Ibidem*, p. 410.

⁵ Ca în documentul nr. 122 din 8 mai 1514, ediția din *Documenta Romaniae Historica* (= DRH, Seria B, Țara Românească, vol. II, publicat de Șt. Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, Ed. Academiei, 1972, p. 245–247).

⁶ DRH, B, vol. II, doc. nr. 186, p. 355.

transferul instituției aici), că pentru aceasta, ca și pentru edificiul de considerabile dimensiuni care o reprezenta, apare epitetul „marea biserică”.

Originea bizantină a acestui epitet este incontestabilă, el desemnând patriarhia ecumenică atât în perioada bizantină, cât și după aceea, chiar până azi. Exemplele ce ilustrează acest lucru sunt foarte numeroase, dar nu stăruim acum asupra lui, întrucât am făcut-o cu alt prilej, iar apoi nici nu intră în subiectul de față, chiar dacă are legătură cu el. Remarcăm însă că se întâlnește și în cazul Mitropoliei de la Târgoviște, chiar de la începuturile acesteia, cum am văzut mai sus, fiind relativ frecventă în veacurile XVI–XVII. Cealaltă sintagmă, „mama tuturor bisericilor” din Țara Românească, are tot o origine bizantină, în Bizanț fiind aplicată tot patriarhiei de la Constantinopol, dar având o frecvență mult mai mică decât „Marea Biserică”. La fel stau lucrurile și cu Mitropolia de Târgoviște, căreia doar în câteva rânduri i se spune „mama tuturor bisericilor”

În acest sens, prima mențiune sub raport cronologic a sintagmei pe care am găsit-o în documente muntene datează din 10 martie 1630, când Leon Tomșa dădea o poruncă „sfintei, dumnezeieștii Mitropolii din orașul domniei mele din Târgoviște, adică *mama sfintelor biserici* (formulare nouă, repetată la scurt timp după aceea, într-un alt document al aceluiași voievod), ca să-i fie aceleia satele Vărăști, Călugăreni și Periați, din județul Râmnicul Sărat și Brăila, „cu toată ocina și cu tot hotarul și cu toți vecinii și cu Balta Albă și cu Ciunița, cât se va alege din stâlp în stâlp, de pretutindeni și de peste tot hotarul”⁷. La una cu vecinii din ele, acele sate „au fost ale lui Mihalcea banul de cumpărătură de la moșnenii satului”, împreună cu cetele acestor moșneni, „încea de mai înainte vreme, din zilele răposatului Mihail voievod”, adică din vremea lui Mihai Viteazul. „Iar apoi Mihalcea banul” a dat numitele sate drept „zestre fiicei sale, jupaniței Preda cliucereasa, soția lui Radu clucer Buzescul, ca să-i fie ei de moștenire. Iar după aceea, când au fost în zilele răposatului Șerban voievod, s-au întâmplat moarte jupaniței Preda Preda cliucereasa, fiica lui Mihalcea banul, ea singură, de voia ei, a dat și a miluit sfânta Mitropolie” cu zisele sate „și cu vecinii și cu tot venitul, cât se va alege, și le-a închinat de bunăvoia ei și s-a scris în sfântul pomelnic, ca să-i fie ei veșnică pomenire pentru sufletul ei, iar sfintei Mitropolii să-i fie dedină și stătătoare în veci, iar dumnezeieștilor monahi de hrană și de întremare. Și de atunci numai a tot ținut sfânta Mitropolie aceste mai sus-zise sate cu bună pace”.

Arătata stare de lucruri a fost însă tulburată „în zilele domniei mele”, când foștii moșneni ajunși vecini ai banului Mihalcea și ai fiicei sale Preda „au venit înaintea domniei mele în marele divan, de s-au pârât de față cu părintele nostru mitropolit vlădica Grigorie. Și așa pârau vecinii din aceste sate ... că s-au răscumpărat ei de vecinie de la răpostul vlădica Luca, fostul mitropolit, pentru 60 galbeni, în zilele lui Gavriil voievod, fiul lui Simion voievod, în cursul anilor 7127. Și au scos... și niște cărți mincinoase în divan”. Aici ei au rămas însă „de lege și de judecată”⁸, rămânând în continuare vecini ai Mitropoliei din Târgoviște, „mama sfintelor biserici” din Țara Românească.

Din investigațiile noastre de până acum, documentul din 10 martie 1630 aduce prima mărturie, în ordine cronologică, a sintagmei de sus, folosite cu referire la Mitropolia Țării Românești. Actul în sine este important și prin detaliile prosopografice pe care ni le oferă. Satele cu vecini ajunse în proprietatea Mitropoliei fuseseră mai înainte ale banului

⁷ *Ibidem* (= DRH), Seria B, Țara Românească), vol. XXIII (1630–1632), întocmit de D. Mioc, București, Ed. Academiei, 1969, doc. nr. 62, p. 112.

⁸ *Ibidem*, p. 113.

Mihalcea, adică Mihalcea Caragea, grec din Chios, care purtase corespondență cu Marioara Adorno Vallarga, sora doamnei Ecaterina Salvaressa, soția lui Alexandru al II-lea Mircea. În această corespondență, el își spunea „Mihalcea, banul lui Mihnea Turcitul”. Într-adevăr, e atestat ca mare ban între 5 septembrie și 10 decembrie 1583, fiind menționat ca fost mare ban la 28 august 1584, făcându-și din nou apariția abia sub Mihai Viteazul, căruia i-a fost vlastelin (calitate pe care o avuseseră și Craioveștii în prima parte a aceluiași veac al XVI-lea). Îndeplinind importante misiuni politice, diplomatice și militare din însărcinarea voievodului, pe care l-a însoțit în Transilvania (fiind lăsat ca locțiitor al acestuia pe timpul campaniei din Moldova), apoi la Praga și Viena, în unele dintre ele a fost însoțit de ginerele său, clucerul Radu Buzescu. Căsătorindu-și una din fiice, pe Preda, cu acesta din urmă, Mihalcea devenise rudă și cu Mihai Viteazul, adică „parente del Valacco”, după cum a fost caracterizat de generalul George Basta, din ordinul căruia a și fost omorât, la 9 / 19 august 1601. Numele românesc sub care e cunoscut indică deplina lui asimilare în mediul românesc, fapt realizat prin căsătoria cu Marula din Cocorăști, descendentă din stirpea Basarabilor. Mihna, o altă fiică a sa, a fost soacra lui Radu Cocorăscu, mare vistier și logofăt al lui Matei Basarab. Iar a treia fiică, Marica, căsătorită cu Badea spătarul din Albești și mamă a spătarului Preda din Albești, avea să-și încheie viața sub veșmânt monahal, cu numele Magdalena⁹.

Sfârșindu-și zilele în vremea domniei lui Radu Șerban (1602–1611), soția clucerului Radu Buzescu, „Preda cliucereasa” a fost înmormântată „în sfânta Mitropolie” din Târgoviște, „mama sfințelor biserici” din Țara Românească, căreia-i lăsase satele arătate în document. Reduși la starea de șerbie, vecinii acelor sate au căutat să-și redobândească libertatea și statutul anterior de moșneni, după moartea mitropolitului Luca Cipriotul pretinzând, prin intermediul unor acte false, „cărți rele și cu înșelăciune”, că se răscumpăraseră de vecinie „de la răposatul vlădica Luca, fostul mitropolit”, pentru 60 galbeni, în vremea lui Gavriil Movilă (1618–1620), domn moldovean al Țării Românești, mai depărtat de greșelile care deținea poziții atât de puternice în Țara Românească, chiar dacă, mai ales la începutul domniei, a apelat și el la serviciile unor greci influenți nu numai în Țara Românească, ci și la Constantinopol¹⁰. Și pe plan religios, lui Luca, fost episcop al Buzăului și mentor al unei rodnice activități de copiere și caligrafieri de manuscrise grecești, i-a urmat un alt conațional, originar însă din nordul Greciei continentale, anume Grigore, ajuns la nord de Dunăre pe filiera mănăstirii athonite Ivron, la cunoscutul metoc sau metoh al acesteia, mănăstirea Radu Vodă din București. Om de încredere al domnilor Alexandru Iliaș (1616–1618 și 1629) și Leon Tomșa (1629–1632), când din egumen la Radu Vodă a fost promovat mitropolit al Ungrovlahiei¹¹, Grigore nu l-a însoțit însă pe Radu Iliaș în fuga acestuia în Moldova, astfel încât Matei Basarab l-a păstrat în scaun până la moarte (1636), după care a revenit la mitropolii români. Alt personaj important al epocii, Ianache Catargi, tot un grec, fost mare ban al Craiovei și a cărei fiică, Elena, devenise soția lui

⁹ Date preluate din N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV – XVII*, București, Ed. Enciclopedică Română, 1971, p. 42–43, s. v. „Caragea Mihalcea”.

¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601–1711/1716*), ed. a II-a, București, Ed. Enciclopedică, 2012, p. 56–60 (C. Rezachevici).

¹¹ Florin Marinescu, *Roumanika engrapha tou Hagiou Orous. Archeio Hieras Mones Iberon*, vol. I, Atena, 2007, p. 32.

Alexandru Iliș¹², a fost frate cu Necula Catargi, care l-a însoțit pe Radu Iliș în fuga sa în Moldova, unde a rămas ca adversar ireductibil al lui Matei Basarab¹³.

Documentul din 10 martie 1630 este repetat integral de un altul, din 20 martie același an, inclusiv în ce privește calificativul de „arhimetropolit” aplicat mitropolitului Grigore, precum și cel de „*mama sfintelor biserici*” <din Țara Românească>, cu referire la Mitropolia din Târgoviște¹⁴.

Sintagma pe care am subliniat-o în citatul de mai sus își mai face apariția în câteva documente din vremea lui Matei Basarab și de după aceea, dar nu-i putem preciza frecvența după 1654, având în vedere faptul că marea parte a documentelor sunt încă nepublicate pentru această perioadă. Dispunem în schimb de editarea integrală, operațiune recent încheiată, a documentelor de cancelarie ale domniei lui Matei Basarab. Două dintre aceste documente sunt importante în continuare pentru subiectul nostru. Primul, în ordine cronologică, datează din 18 martie 1650: „Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei și dumnezeieștii mitropolii ce este *mumă tuturor besericilor* [subl. ns. – T. T.] în orașul domniei mele, în Târgoviște, hramul Înălțarea Domnului și Mântuitorului nostru, Isus Hristos și cinstului și preasfințitului părintelui nostru Chir Ștefan al Țării Românești, ca să fie sfintei mitropolii niște rumâni din satul mitropoliei, din Mogoșăști”¹⁵. Ca și în cazurile anterioare, e vorba și aici de donații acordate Mitropoliei din Târgoviște, sau celei din Iași în cazul documentului din 1835, de la care am pornit.

Tot de o donație în favoarea Mitropoliei din Târgoviște e vorba într-un alt document slav de la Matei Basarab, emis la 13 august 1652, prin care erau restabilite drepturile venerabilei instituții, caracterizată încă o dată drept *mama tuturor bisericilor* („*mati vsjam crākavam*”) din Țara Românească, asupra unor familii de rumâni din satul Horeaovița (județul Mehedinți), drepturi ce-i fuseseră disputate de un dregător local, Mihart logofătul. Drepturile Mitropoliei erau confirmate în persoana „preasfințitului părintelui nostru, arhiepiscop și mitropolit, chir Ștefan” (1648 - 1653), care era „părintele” tuturor creștinilor din țară, după cum și Mitropolia era „mama” lor. În Sfatul domnesc, numit „marele divan” (*velikij divan*), primul dregător menționat e marele vornic Preda Brâncoveanu, ucis de Mihnea al III-lea în 1658, după ce-și văzuse fiul, pe marele postelnic Papa din Brâncoveni, ucis de seimenii răsculați (1655).

Fiu al lui Papa a fost viitorul domn Constantin Brâncoveanu. Mama voievodului Brâncoveanu, Stanca, era fiica postelnicului Constantin Cantacuzino și a Elinei, la rândul ei fiica mai mică a voievodului Radu Șerban. Mai remarcăm prezența în divan a lui „jupan Costandin Catacozino mare postelnic”, care a deținut această demnitate pe tot parcursul domniei lui Matei Basarab. Alți dregători ai divanului, numiți în finalul aceluiași document, erau marele vistier Ghinea Tzoukalas sau Țucală din Brătășeni, de origine greacă sau

¹² T. Teoteoi, *Prelați greci în Țara Românească (secolele XVI - XVII)*, în „Studii bizantine”, Anuar editat de Uniunea Elenă din România, vol. 3, 2012 („Grecitatea fanariotă și istoria românească”), București, UER PRESS, 2013, p. 41–49, aici p. 46.

¹³ *Istoria Românilor*, vol. V, ed. a II-a, București, Ed. Enciclopedică, 2012, p. 107 (C. Rezachevici).

¹⁴ DRH, B, vol. XXIII, 1969, doc. nr. 72, p. 131. Apariția, la o distanță de numai zece zile în timp, a două documente slave absolut identice, cu pecete timbrată, plasate imediat unul după celălalt în același Fond de documente ale Mitropoliei Țării Românești, este susceptibilă de comentarii.

¹⁵ DRH, B, vol. XXXV, (1650), întocmit de Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea Iancu, Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, București, 2003, doc. 90, p. 112 (actul păstrându-se doar în copie românească).

aromână, care avea să fie ucis în prima fază a răscoalei seimenilor, sau marele spătar Diicu Buicescu, care va contribui, la începutul lunii aprilie 1653, la prima înscăunare a lui Gheorghe Ștefan în Moldova, împreună cu Janos Kemény din Transilvania. Iar împreună cu marele logofăt Radu Cocorăscu, Diicu Buicescu îl reprezentase pe Matei Basarab la nunta de la Iași a domniței Maria, fiica mai mică a lui Vasile Lupu, cu Janusz Radziwill.

Cu referire la aceeași mitropolie a Târgoviștei, sintagma „mama tuturor bisericilor” din Țara Românească mai apare într-un act privat, anume în testamentul refăcut de un mare dregător muntean la 25 iunie 1677, personalitate profund implicată în luptele politice din Țara Românească, unde s-a manifestat de partea Bălenilor. E vorba de Neagoe Săcuianu, a cărui ascensiune s-a produs după moartea lui Matei Basarab. Impulsul cel mai puternic în ascensiunea sa l-a dat domnul următor, Constantin Șerban Basarab, care i-a fost și naș de botez al unei fiice, numită altminteri Bălașa, ca și nașa ei, Doamna Bălașa, prima soție a voievodului, moartă în martie 1657, la numai 45 de ani, după ce ctitorise mănăstirea Jitianu de lângă Craiova, schitul Păușa din Argeș și biserica Sf. Vineri din Târgoviște, unde i-au și fost depuse osemintele.

Neagoe Săcuianu era originar tot de lângă Târgoviște, din localitatea Săcuieni de Dâmbovița, unde a și înălțat un lăcaș de cult în care se păstrează un tablou votiv care-l reprezintă cu cei patru copii, în vreme ce el și soția susțin cu câte o mână biserica, după un canon tradițional, moștenit din Bizanț. Soția sa Zamfira provenea din zonele montane dinspre Cucuteni și Posada, unde exista pe atunci localitatea Cetățuia sau Cetățea, unde de la sfârșitul veacului al XVII-lea e documentată și o mănăstire, care s-a bucurat de numeroase danii din partea descendenților lui Staico paharnicul din Merișani. Acesta a fost executat în 1690, împreună cu Preda Prooroceanul, din cauza uneltirilor întreprinse de ei la Poartă, împotriva lui Constantin Brâncoveanu¹⁶.

Neagoe Săcuianu a fost atât de legat de personalitatea lui Constantin Șerban Basarab, pe care l-a servit în calitate de mare postelnic, încât l-a însoțit pe fostul voievod și pe drumurile pribegiei la care acesta a fost silit să recurgă după ce și-a încheiat domnia. Pribegia l-a salvat însă pe Săcuianu de la măcelul ordonat de Mihnea al III-lea în vara anului 1659, căruia i-au căzut victimă „trezeci de boieri, tot de frunte”, precum Diicu Buicescu, mare clucer, pe care spre sfârșitul vieții sale Matei Basarab și-l dorise succesor la domnie, sau Danciu Pârâianu, mare postelnic, demnitate pe care de-a lungul întregii domnii a lui Matei Basarab o deținuse Constantin Cantacuzino, personalitate care tot prin fugă s-a salvat de la pomenitul măcel.

Nu se cunosc împrejurările în care drumul pribegiei lui Neagoe Săcuianu s-a separat de acela al protectorului său, el revenind în țară foarte probabil încă din vremea primei domnii a lui Grigore I Ghica (dec. 1660–nov. 1664), adversar al Cantacuzinilor, căruia i-a datorat noua sa ascensiune pe scena politică a Țării Românești. Reintrat într-un con de umbră în perioada următoare, una de dominație cantacuzină, el l-a servit cu devotament pe Grigore I Ghica și în a doua domnie a acestuia (apr. 1672–nov. 1673), când l-a însoțit în campania otomană de la Hotin. Ajuns mare vornic, înainte de plecare, Neagoe Săcuianu achiziționa o suprafață de pământ la vârful Cetățea, cu intenția de a construi acolo o mănăstire, unde să-și afle odihna veșnică după moarte, mult mai probabilă în cursul unei

¹⁶ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717* (= Anonimul brâncovenesc), ed. C. Grecescu, București, Ed. Științifică, 1959, p. 45.

campanii militare. Aflat cu oastea la Hotin, la 30 iulie 1673 el își redacta o primă diată în acest sens.

Sfârșitul oarecum rapid al acestei domnii l-a silit pe boierul Săcuianu la o nouă pribegie, de unde a revenit după doi ani, împăcându-se cu noul domn Gheorghe Duca, fiind promovat chiar mare ban în ianuarie 1678. Dar până la acest moment, el l-a însoțit și pe Gheorghe Duca într-o campanie spre Cehrin, în contextul noilor implicații ale Imperiului otoman în regiune, unde acesta era confruntat nu numai cu Polonia, ci și cu avansul puterii rusești.

În cursul acestei campanii, aflat cu domnul „la trecătoare la Măxineni”, își alcătuia a doua diată la 25 iunie 1677, constatând că nu izbutise să înalțe mănăstirea dorită, ci doar un mic schit. Drept urmare, lăsa pământul cumpărat la Cetățea „sfintei și dumnezeieștii mitropolii ot Târgoviște, socotind că iaste *mumă tuturor bisericilor a Țării Rumânești* și ne sânt și moșăile amestecate... și iar rog pre mitropolitul să-i fie milă și de acel schitișor”¹⁷. Ca și în Moldova anului 1835, e vorba și aici de un testament în care apare un schit, respectiv un „schitișor”, dar mai importantă e formula care ne preocupă în cazul de față.

*

Întâlnim, prin urmare, în cele cinci documente muntenești din veacul al XVII-lea la care ne-am referit aici – două din 1630 și câte unul din 1650, 1652 și 1677 – caracterizarea de *mamă a tuturor bisericilor* din Țara Românească, cu referire la Mitropolia țării, al cărei sediu se afla atunci la Târgoviște. Faptul este important prin originea bizantină a sintagmei, pe care în Moldova o găsim într-un act mult mai târziu, din anul 1835. Menționăm însă că în Țara Românească formula a continuat să fie aplicată Mitropoliei și după ce sediul acesteia a fost mutat în mod oficial de la Târgoviște la București (1668). Așa se face că la finele veacului al XVIII-lea Mitropolia de la București era în mod obișnuit numită „mama bisericilor” din Țara Românească, figură de stil ce putea fi transmisă și în Moldova. Nici aici Bizanțul nu putea fi prea departe, mai ales în perioada fanariotă.

Faptul că nu am întâlnit sintagma în documente moldovenești anterioare acestei date nu însemnează că frumoasa metaforă nu ar fi și aici anterioară veacului al XIX-lea. De altfel nici în Țara Românească, cu ale cărei surse sunt ceva mai familiarizat, nu am depistat-o decât treptat, în etape. În rezumatul german mult mai târziu al unui act din vremea lui Ștefan cel Mare, când sediul mitropoliei Moldovei era la Suceava, care era și cetatea de scaun a țării, apare însă expresia „Biserica noastră mamă”, care e mai degrabă de sorginte apuseană, Biserica romano-catolică definindu-se astfel pe sine, prin raportare la Bisericile reformate, ca luteranismul ori calvinismul, care se rupseseră de ea. Prezența unei sintagme bizantine în Țara Românească mai devreme decât în Moldova ar fi încă un exemplu în favoarea

¹⁷ Ediții anterioare și bibliografie la Marius Păduraru, *Un intrigant politic: marele paharnic Staico Bucșanu (Merișanu)*, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. II (Boian - Buzescu), Coordonator: Mihai Dimitrie Sturdza, București, 2011, p. 529 / 532 – 549, aici p. 542. V. și T. Teoteoi, *Sintagma „mama tuturor bisericilor” Țării Românești, privitoare la mitropolia Târgoviștei, nu e un „hapax”*, în *Miscellanea historica in honorem Professoris Marcel-Dumitru Ciucă septuagenarii*, ediderunt Cristian Luca, Claudiu Neagoe, Marius Păduraru, Brăila – Pitești, Muzeul Brăilei – Ed. Istros, Muzeul Județean Argeș – Ed. Ordessos, 2013, p. 275–294, aici p. 292.

asertiunii că influența bizantină a fost mai puternică în cea dintâi decât în Moldova, care până în veacul al XVI-lea era învecinată cu două mari regate catolice. Această împrejurare ar putea explica apariția mult mai restrânsă și mai ales mult mai târzie a sintagmelor de factură bizantină în Moldova, comparativ cu Țara Românească.

Un alt detaliu se impune însă comentat în sintagma din Moldova anulului 1835: mitropolia de acolo era nu numai „maică”, ci și „protectoare a tuturor mănăstirilor și bisericilor din această țară”. O primă explicație a adaosului poate lua în considerare situația politică a acelei perioade, în care ambele Principate românești, adică nu numai Moldova, ci și Țara Românească, se aflau, încă din ultimul sfert al veacului anterior, sub protectoratul mării puteri ortodoxe care era Rusia. Ca expresie a acestui fapt, la momentul redactării testamentului lui Isaia / Ioan Chitic, chiar din anii anteriori intrase în vigoare Regulamentul Organic, atât în Moldova, cât și în Țara Românească. A doua explicație ajunge tot în Bizanț, unde patriarhul ecumenic era și „protector” al tuturor enoriașilor săi. Această calitate a patriarhului va fi sporit în dimensiuni după căderea Imperiului bizantin, al cărui basileu avusese consacrat printr-o îndelungă tradiție rolul de apărător al Bisericii (*ekdikos* sau *dephensōr tēs ekklēσίας*). De altfel și în Apusul Europei orice suveran laic, începând cu împăratul și până la seniorii mai mărunți, căuta să fie „apărător al slujitorilor Bisericii” (*servorum ecclesiae defensor* sau *servorum Dei defensor*).

Spuneam că formula „mama bisericilor” apare mult mai rar decât cealaltă (adică „Marea Biserică”), nu numai la noi, ci și în Bizanț, unde prezența ei poate fi explicată și prin calitatea de „*protector*, tutore, purtător de grijă, *tață* și învățător” al tuturor creștinilor ortodocși¹⁸, rezervată adeseori patriarhului ecumenic. În chip logic și firesc, patriarhia era „mama” creștinilor ortodocși, dar mai cu seamă a tuturor episcopatelor și bisericilor subordonate ei. Spre exemplu, expansiunea sârbă și crearea patriarhatului sârbesc (1346) dusesse în veacul al XIV-lea la ruperea, nu numai politică, ci și religioasă, a unor teritorii până atunci bizantine, cu subordonarea lor stăpânirii și bisericii sârbe. A urmat o perioadă de tensiuni și conflicte, dar fărâmițarea și declinul puterii sârbești, ca și expansiunea otomană, au lucrat atunci în favoarea Bizanțului. Un document din mai 1371 exprima satisfacția deplină a sinodului din Constantinopol față de decizia dinastului sârb Ioan Uglješa, „prea fericitul despot al Serbiei, care ajuns stăpânitor al teritoriului cel mai apropiat de părțile noastre și fiind bărbat bun, de bună atitudine și cu conștiința curată, a dorit să înapoieze aceste biserici proprii lor *mame*, capul bisericilor”¹⁹, care era patriarhia bizantină. De altfel încă din martie 1368 Uglješa supusese provinciile eclesiastice din cuprinsul stăpânirii sale, situate în Macedonia de Răsărit și avându-și capitala la Serrhes, patriarhiei de la Constantinopol, acestea fiind astfel scoase de sub autoritatea patriarhiei sârbești. Documentul elogia rolul mitropolitului de Niceea, renumitul Theophanes, „care venind aici și înlăturând zidul separației, cu multe eforturi și osteneți le-a împăcat prin puterea Sfântului

¹⁸ Fr. Miklosich – Jos. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, vol. I (= Idem, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, titlu prescurtat de obicei în MM), vol. I, Viena, 1860, p. 521 (în scrisoarea patriarhiei ecumenice adresată cnejilor ruși, în iunie 1370).

¹⁹ *Ibidem*, p. 553.

Duh pe cele despărțite și a readus vlăstarele la sânul *mamei comune* (*pros ten koinen metera*), redându-ne sfințenia și iluminarea harurilor duhovnicești și dumnezeiești”²⁰.

După modelul patriarhiei ecumenice, „mama comună” a tuturor Bisericilor din Răsărit, și alte eparhii ori provincii eclesiastice mai mici puteau fi „mamă”, fiecare pentru bisericile din dieceza ei. După căderea orașului Naupaktos (viitorul Lepanto) în mâinile „fanfaronilor italieni” (1285), împăratul Andronic al II-lea (1282–1328) decisese ca episcopia de Iannina, până atunci sufragana a mitropoliei de Naupaktos, să fie transformată în mitropolie, „pentru a se păstra mitropolia existentă și ca să nu se fălească neamul italienilor că a micșorat numărul complet al mitropoliilor aflate sub stăpânirea ecumenicului Noii Rome, fiind astfel călcată în picioare aroganța acestui neam, cu atât mai mult cu cât se impune ca și episcopiile din subordinea fostei mitropolii să fie rânduite sub autoritatea unei (alte) mitropolii, *ca sub aceea a unei mame* sau a unui singur cap, înviorate de un nou suflu de viață, ca pentru o nouă autoritate, prin binele ordinii și al conducerii”²¹.

O mitropolie era mama tuturor bisericilor de pe teritoriul aflat sub jurisdicția ei, inclusiv a episcopatelor sufragane ei, după cum patriarhia ecumenică era „mama” tuturor bisericilor ortodoxe. Era deci întru totul firesc ca și în perioada post-bizantină unele eparhii religioase să se împărtășească din această considerație, ca și din formulele aferente ce o exprimau, mai ales mitropoliile Țării Românești și Moldovei, care s-au bucurat de o condiție oarecum aparte în ierarhia generală a scaunelor aflate în ascultarea „Marii Biserici” de la Constantinopol. Se evidențiază astfel un alt aspect de mentalitate istorică ajungând până aproape de noi, dar ale cărui rădăcini coboară până în Bizanț.

²⁰ *Ibidem*, p. 563. V. și studiul nostru *Deux épisodes de la lutte pour la suprématie au Mont Athos (XIIIe - XIVe siècles)*, în „Revue des études sud-est européennes” (= RESEE), 24, 1986, 1, p. 51–60 (reeditat în T. Teoteoi, *Byzantina et Daco-Romana*, București, Ed. Omonia, 2008, p. 167–180).

²¹ MM, I, p. 469. Despre contextul politic al acelor evenimente, detalii la C. Asdracha, *Deux actes inédits concernant l'Épire. La métropole de Janina et l'évêché de Bouthrotou-et-Glykéos*, în „Revue des études byzantines” (= REB), 35, 1977, p. 159–174.

VALOAREA ISTORICO-ARTISTICĂ A FERECĂTURILOR DE METAL ALE CĂRȚILOR BISERICEȘTI (PE BAZA SURSELOR DE ARHIVĂ)*

Liliana CONDRATICOVA**

Deși subiectul cărților bisericești a fost abordat de mai mulți cercetători¹, atenția noastră se îndreaptă spre ferecăturile de metal ale acestor cărți, documentate în filele dosarelor de arhivă, în mai multe mănăstiri (Hârbovăț, Noul Neamț, Tabăra, Hirova, Hârjauca, Cosăuți ș.a.) și biserici din spațiul actual al Republicii Moldova. Astfel, intenționăm să introducem în circuitul științific noi informații despre unele ferecături de carte bisericească, și, după caz, descrierea lor în funcție de vechime, atelierul de lucru, lipsa sau prezența însemnelor meșterului / atelierului producător; prezența unor inscripții marginale; materiile prime de lucru – aur, argint (cu titlul nu mai jos de 84 de zolotnik), argint auriu, metale comune; motive decorative folosite; tehnica de lucru ș.a. În arealul de cercetare au fost incluse preponderent ferecăturile datate în secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea.

Pornind de la afirmația lui Ștefan Ciobanu, referitoare la podoabele de cult ale bisericilor basarabene, că partea interesantă a bisericilor o constituie cădelnițele lucrate artistic frumos, potirele cu inscripții, crucile vechi, inclusiv și scoarțele de pe *Evangelii*, cu

* Comunicare cu titlul *Valoarea istorică și artistică a ferecăturilor de metal ale cărților bisericești* susținută în ședința din 28 octombrie 2015 a Simpozionului Internațional de Numismatică, ediția a XV-a, Chișinău.

** Liliana Condraticova, istoric, doctor în studiul artelor și culturologie, cercetător științific coordonator, secretar științific al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei. e-mail: condraticova.liliana@gmail.com

¹ Petre Constantinescu-Iași, *Circulația vechilor cărți bisericești românești în Basarabia sub ruși*, Chișinău, 1929, p. 3-56, extras din „Revista Societății Istorico-arheologice Bisericești din Chișinău”, vol. XIX, Chișinău, 1929; Al. David, *Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812–1918). Bibliografie*, în trei volume, Chișinău, 1934: vol. I (1814–1880), 72 p.; vol. II, 72 p.; vol. III, 60 p.; Dimitrie Balaur, *Biserici în Moldova de răsărit. Cărți românești de slujbă bisericească care au trecut Prutul (veacurile XVIII–XIX), județul Lăpușna*, București, 1934, 47 p.; V. Ovciniceva-Pelin, *Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în URSS. Colecția bibliotecii mănăstirii Noul Neamț (sec. XIV–XIX)*, Chișinău, Editura Știința, 1989; Mihail Paul, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte. Scrieri. Personalități*, Chișinău, 1993, 406 p.; Valentina Pelin, *Biblioteca mănăstirii [Căpriana]. Cărți manuscrise și tipărituri vechi (sec. XV–XIX)*, la Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Ion Negrei, Valentina Pelin, *Mănăstirea Căpriana. sec. XV–XX*, Chișinău, Editura Pontos, 2003, p. 384-424; Maria Danilov, *Cărți românești în colecțiile bibliotecii mănăstirii Harjauca (sec. XIX – începutul sec. XX)*, în „Tyragetia”, Chișinău, 2006, vol. XV, p. 242-253; Igor Cereteu, *Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău*, Catalog, Iași, 2011, 407 p. ș.a.

chipuri lucrate în argint², vom prezenta câteva din cărțile din patrimoniul mănăstirilor și bisericilor, insistând asupra celor mai reprezentative ferecături de carte bisericească.

De la bun început, amintim că odoarele bisericești, inclusiv cărțile sfinte, se aflau nemijlocit în grija clerului. Documentele cercetate permit să stabilim că principalii administratori ai podoabelor, răspunzători de păstrarea lor și înfrumusețarea bisericii, sunt fețele bisericești și ajutorii lor, starostele și epitropul. În sprijinul acestor aserțiuni vin unele documente, care confirmă că la hotarul secolelor XVIII–XIX în spațiul românesc au fost emise o serie de circulare care implică responsabilitatea clerului pentru podoabele, veșmintele și cărțile sfinte ale bisericii păstorite.

Astfel, la 13 august 1785, Iacov (Stamati), episcopul Hușilor, a dat o *Carte de învățătură către protopopi pentru buna purtare a preoților și mirenilor*³, în conformitate cu punctul 2 al cărei „dreapta datorie preotească este, ca să aibă toată purtare de grijă ... și înfrumusețare bisericii. Cum și pentru cele dinăuntru înfrumusețare, (adică) veșminte, cărți și vase svințite...”. Iar dintr-o *Carte vlădicească de îndrumări pentru preoți*, dată de Gherasim (Barbovschi-Clipa), episcopul de Huși, la 8 iulie 1796, aflăm că preotul era dator să aibă „purtare de grijă” pentru înfrumusețarea bisericii, adică să posede și să țină în ordine veșmintele, podoabele, vasele, cărțile pentru „slujirea sfintelor bisericeștilor taine”⁴.

Atenție deosebită merită circulara emisă în februarie 1809 de mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni) la Iași, la Mitropolia Moldovei, în care se menționa că în fiecare biserică se va rândui câte un staroste care, împreună cu preotul, va purta de grijă să nu lipsească nimic din vasele sfinte, din veșminte și cărți, din toate cele necesare pentru oficierea serviciului divin⁵. Dintr-o *Instrucțiune*, emisă la Chișinău, în anul 1827, de ÎPS Dimitrie (Sulima), arhiepiscopul Chișinăului și al Hotinului, pentru starostele bisericii Adormirea Maicii Domnului din satul Măcărăuca, ținutul Iași, aflăm că, spre folosul fiecărei biserici, se va rândui câte un staroste care, împreună cu epitropul, era obligat să poarte grijă de „toate cele trebuincioase bisericii”, adică să nu lipsească nimic din vasele de cult, veșminte, cărți etc.⁶. Răspunzătorii vor primi de la Dicasterie sau protopopul ținutului câte o condică aparte, pentru a însemna în ele podoabele, vasele, veșmintele, cărțile etc., condicile urmând a fi semnate și sigilate cu ștampila Dicasteriei. Astfel, doar câteva documente citate vin să confirme preocuparea autorităților și antrenarea nemijlocită a clerului în asigurarea bisericilor cu vase sfinte necesare, veșminte și cărți bisericești. Totodată, prin intermediul condicilor introduse (foi de inventar, izvoade), întocmite în mănăstirile basarabene, s-au păstrat cele mai valoroase informații privind piesele de cult. În arealul nostru de cercetare au intrat câteva condici cu referință la cărțile sfinte din patrimoniul mănăstirii de maici cu hramul Sf. Simeon Stâlpnicul (Hirova), mănăstirii de călugări cu hramul Acoperământul Maicii Domnului (Cosăuți), mănăstirii de călugări Adormirea Maicii Domnului (Țigănești),

² *Basarabia*, Monografie, sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu, Chișinău, Imprimeria statului, 1926, p. 206.

³ Ștefan Plugaru, Teodor Candu, *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598–1949)*, Iași, Editura PIM, 2009, p. 211-213.

⁴ *Carte Vlădicească de îndrumări pentru preoți*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, 1934, an. 6, nr. 4, p. 349-350.

⁵ *Alte îndrumări pentru preoți*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, 1934, an. 6, nr. 4, p. 353-355.

⁶ *Instrucție*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, 1932, an. 4, nr. 1, p. 70.

mănăstirii de călugări Nașterea Maicii Domnului (Curchi), mănăstirii de călugări Sfinții Apostoli Petru și Pavel (Bocancea) ș.a.

Cea mai timpurie informație despre existența unei biblioteci la Hirova datează în anul 1817, fiind înregistrate: „o *Evangelhie* îmbrăcată în meșină, netedă, o *Liturghie* mică, două *Octoice* mari, un *Triod* mare, un *Penticostariu*, un *Apostol*, 12 *Mineie* pe 12 luni peste an: slujbele sfinților, două *Ceasloave*, unul mare de la Chișinău, tipărit, și altul vechi, *Psaltirea* de Iași, un *Molitvelnic*, patru *Molebnice*, doao de obște și doao la Nașterea lui Hristos, un *Chiriadromion*, *Evangelhiile* duminicilor peste an, o *Citealna* veche. 11 cărți scrise cu mâna – *Viețile sfinților peste an*, dăruite de părintele arhimandritul Chiril, egumenul mănăstirii Curchi”⁷.

În 1862, schitul avea o bibliotecă mai mult decât modestă, cu cărți teologice, toate în limba moldovenească (română)⁸, iar pe la sfârșitul secolului al XIX-lea biblioteca includea titluri de cărți bisericești românești din secolele XVII–XVIII⁹. În anul 1930, în biblioteca mănăstirii Hirova au fost documentate mai multe cărți, descrise de Paul Mihail, dintre care vom menționa pe cele mai reprezentative, după cum urmează: *Catavasier* (Blaj, 1793), *Apostol* (Râmnic, 1794), *Molitvenic* (București, 1794), *Penticostar* (București, 1800), *Chiriadromion* (București, 1801), *Apostol* (Blaj, 1814), *Molebnic* (Chișinău, 1815), *Liturghie* (Chișinău, 1815), *Tipicon* (Iași, 1816), *Psaltire* (Mănăstirea Neamț, 1817), *Ceasoslov mare* (Iași, 1817), *Psaltire* (Chișinău, 1818), *Minei de obște* (Chișinău, 1819), *Biblia* (Sankt Petersburg, 1819), *Irmologhion* (Neamț, 1827), *Slujba și învieri în toată Săptămîna Luminată* (Mănăstirea Neamț, 1833), *Octoih* (Mănăstirea Neamț, 1836), *Psaltire* (Mănăstirea Neamț, 1843), *12 minei* (Mănăstirea Neamț, 1846), *Triod* (Chișinău, 1862), *Octoih* (Chișinău, 1862), *Ceasoslov* (Chișinău, 1867), *Acafistul Presfintei Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu a bucuriei tuturor scârbiților* (Chișinău, 1869), *Ceaslov* (Neamț, 1874), *Slujba cu Acafistul Acoperemântului Născătoare de Dumnezeu* (Chișinău, 1913) ș.a.¹⁰. Aceste cărți posedă valoare istorică deosebită, păstrând numeroase inscripții marginale privind donarea cărților în schit sau mănăstire, apartenența unei maici, date informaționale privind evenimentele istorice, culturale, cataclisme naturale etc.

Cercetările recente au arătat că unele din aceste cărți au fost readuse, după redeschidere, în posesia mănăstirii: *Minei pe toate lunile anului* (Mănăstirea Neamț, 1846), *Liturghier* (Mănăstirea Neamț, 1860) și un *Octoih* (Chișinău, 1862)¹¹. Actualmente, biblioteca este modestă, cuprinzând unele ediții din secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, precum și cărți tipărite recent¹².

La 28 noiembrie 1824, a fost întocmit un izvod privind averea mobilă și imobilă a mănăstirii Cosăuți, din care a fost stabilită lista cărților sfinte aflate la acea vreme în

⁷ Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească*, p. 100-101.

⁸ А. Зашук, *Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область*, Спб., том. II, 1862, с. 211.

⁹ Arbure Zamfir, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, Text îngrijit, introducere, note, comentarii, indice de Ion și Tatiana Varta, Chișinău, 2001, p. 291.

¹⁰ A se vedea mai detaliat: Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească*, p. 100-101, p. 197-200; Liliana Condaticova, *Mănăstirea Hirova*, în „Mănăstirile și schiturile Republicii Moldova”, Institutul de Studii Enciclopedice, Chișinău, 2013, p. 406-427.

¹¹ Pavel Balan, *Cetățile sufletului. Mănăstiri și schituri basarabene*, Chișinău, Editura ARC, 2002, p. 103.

¹² Liliana Condaticova, *Mănăstirea Hirova*, p. 406-427.

biblioteca mănăstirească. Potrivit „Izvodului de toată averea mănăstirii Cosăuții, nemișcătoare și mișcătoare, ci să află după arătatul izvod, anul 1824, noiembrie 28 zile”, în patrimoniul mănăstirii de călugări Cosăuți se aflau „o sfântă *Evanghelie* îmbrăcată cu catife verde și îmbrăcată cu argint pe amândouă părțile și pe o parte poleită cu aur; una *Evanghelie* îmbrăcată cu plisă neagră verde, iar învierea și evangheliștii de alamă galbenă; una *Evanghelie* mare îmbrăcată pe amândouă părțile cu alamă și cu 5 finifturi bune; o *Evanghelie* îmbrăcată cu catife roșie și Mântuitorul și Evangheliștii făcuți de madem; una *Evanghelie* îmbrăcată cu piele; una *Evanghelie* a sfințelor patimi; una *Evanghelie* Feofilact; douăsprezece *Minei* pe 12 luni cu slujba sfinților; două *Ohtoice* câte 4 clasuri în ohtoii; un *Tipicon*; una *Biblie* mare; trei *Liturghii*; un *Triodion*; un *Penticostari*; un *Pateric Pecerschi*; un litopisis scris de mână; o carte ci să numește *Piatra Crediței*; una *Cazanie* la duminici; patru tomuri cu Viețile Sfinților în care cuprind 12 luni; patru tomuri Proloagele sfinților peste an ci au cuprinde întănsăle 12 luni; trei tomuri tij proloagele sfinților pe 9 luni; două *Ceasloave*; trei *Psaltiri*; una *Psaltire* tălcuită; două *Molitvelnice*; un *Molitvelnic* moldovenesc; una carte *Tunderea monahilor*; două *Catavasii*; un *Molebnic* pentru praznicile împărătești; un *Panihidnic* cum să cade a să pomeni nume împărătești; un *Molebnic* pentru rânduiala la Nașterea lui Hristos, pentru biruință; un *Molebnic* pentru suirea în scaun și la încoronății; un *Ohtoii* mic cu 8 glasuri slujba numai la duminici; două tălcuirile *Evangheliei*”¹³.

La început de secol al XIX-lea, la mănăstirea Hârjauca, conform dosarelor arhivistice, deopotrivă cu variate podoabe liturgice, am putut identifica câteva cărți cu ferecătură de metal nobil, datate după începutul secolului al XIX-lea: o *Evanghelie* (Moscova, 1809), cu ferecătură de aur și argint cu titlul 84 și o altă *Evanghelie*, tipărită tot la Moscova (1817), la fel având ferecătură de argint cu titlul 12¹⁴.

Tabelul inventarierii averii bisericii mănăstirii Japca, inițiată la 22 iulie 1818, a scos în evidență o *Evanghelie* cu ferecătură de argint, tipărită în limba moldovenească (română), o *Evanghelie* în limba rusă, ferecată cu metal¹⁵. Odată cu eliberarea starețului mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Feofil, și numirea în funcția de stareț a arhimandritului Sinesie (1824–1826), s-a făcut și inventarierea averii bisericești, fiind trecute în listă podoabe de cult din metale nobile și comune, inclusiv cărți sfinte cu scoarțe de metal¹⁶.

Un loc separat în promovarea valorilor creștinismului revine bibliotecii schitului / mănăstirii de călugări Bocancea¹⁷. În anul 1874, la sfințirea lăcașului de cult, în bibliotecă se găseau o *Evanghelie* editată la Kiev în anul 1810, într-o singură filă, ferecată în argint cu titlul 84, încadrată în catifea albastru-închis; o *Evanghelie* în două file, editată la Kiev în anul 1784; o *Evanghelie* într-o filă, editată la Kiev în 1851; o *Evanghelie* editată la Moscova, 1867, încadrată în catifea de culoare zmeurie. Sunt atestate numeroase cărți liturgice atât în limba rusă, cât și în limba moldovenească [română], menționându-se că titlurile în limba rusă de preferință erau editate la Kiev, iar cele moldovenești erau tipărite la

¹³ ANRM, Fond 205, inv. 1, d. 4624, f. 9 verso.

¹⁴ ANRM, Fond 1232, inv.1, d. 144, f. 13.

¹⁵ ANRM, Fond 205, inv. 1, d. 4535, f. 52-54.

¹⁶ ANRM, Fond 205, inv. 1, d. 4535, f. 16.

¹⁷ Liliana Condraticova, *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2014, 180 p.

Chișinău. Remarcăm o *Evanghelie* în limba moldovenească, în catifea albastru-închis, ferecată cu argint cu titlul 84. Cartea a fost tipărită la mănăstirea Neamț, în anul 1858.

O altă informație, după un interval destul de mare, privind biblioteca schitului apare în anii 1930. Se menționează că au fost achitate 800 lei, în anul 1934, pentru procurarea unor titluri noi pentru biblioteca schitului, și anume: un exemplar *Paisie starețul, Ogorul Domnului* (1 ex.), *Prevederile asupra monahismului* (3 ex.), *Mărturisirea ortodoxă* (3 ex.), *Catehisme* (21 ex.), *Epistolie* (5 ex.), *Tedeus, Prohodul Domnului, De vorbă cu necredincioșii* (2 ex.), *Carte de rugăciuni*¹⁸. Verificarea documentației și a bugetului pentru anul 1937 a constatat că „Biblioteca monastirii trebuie ținută în mai multă ordine și trebuie să aibă și un inventar special aparte”, fapt ce ne vorbește despre un număr mare de titluri disponibile în bibliotecă¹⁹. Cărțile bibliotecii cuprind la acea vreme 75 de titluri, dintre care 17 exemplare de *Noul Testament*, 43 exemplare de carte de rugăciune și 15 cărți de povățuiri. Cărțile mai întâi se distribuiau viețuitorilor schitului, după care și enoriașilor din localitate. Cu regret, nu cunoaștem denumirea exactă a cărților, anul și locul ediției, informațiile fiind pierdute odată cu biblioteca schitului, iar soarta exactă a cărților sfinte nu se cunoaște. Mai mult ca probabil, trebuie să fi împărțășit destinul icoanelor și podoabelor de cult.

O prestață deosebită în vederea stabilirii cărților sfintei biserici Nașterea Maicii Domnului din mănăstirea Curchi, posedă *Catastihul* (Opisul) lucrurilor lăsate la moartea sa de ctitorul Toader (Filaret) Sabău la 20 februarie 1814. Găsim la mănăstirea Curchi „o *Evanghelie* ferecată cu argint, în limba moldovenească, cu aplice emailate; o *Evanghelie* în limba slavă, la fel și ea ferecată cu metal („îmbrăcată”); o *Evanghelie* moldovenească ferecată; două *Liturghii*, un *Octoih* mare, 12 *Mineie* pentru 12 luni, un *Apostol*, un *Penticostar*, un *Catavasier*, două *Ceasloave* mari, unul din ele fiind rămas de la monahul Gherman, o *Psaltire* mare, Cartea Sfântului Teofilact, un *Sinopsis*, cartea *Mântuirea păcătoșilor*, un Pateric părințesc scris cu mâna, Floarea darurilor, un Mărgărint a sfântului Ioan Zlatoust (Gură de Aur), o Epistolă a lui ravi Samoil și ravi Isac, o Cărticică pentru mărime sufletului și planete, un Hronograf de facere a lumii, Viața lui Isop, Chiriadromicon, 9 cărți Viețile sfinților pe fiecare lună (septembrie-mai)”. Despre păstrarea în biblioteca mănăstirii Curchi a unor cărți de valoare informează mai multe studii. Printre cărțile păstrate în 1793 în schitul Curchi, potrivit diatei schimonahului Manasie, aflăm o sfântă *Evanghelie*, un *Minei* pe 12 luni, un *Octoih* mare, un *Penticostar*, o *Liturghie*, un *Apostol*, un *Triod*, un *Molitvenic*, un *Ceaslov*, o *Psaltire*, o *Carte de rugăciuni*, un *Catavasier*. Izvodul bisericii Sf. Dumitru (1822) relatează despre prezența a câteva cărți sfinte în patrimoniul mănăstirii Curchi, fiind menționate o *Evanghelie* și o *Cazanie* „ce se cetește peste an”²⁰.

Potrivit preotului D. Micșunescu, care a discutat cu starețul mănăstirii Curchi (în 1937), arhim. Iuvenalie (Țăranu), aflăm că la mănăstirea Curchi „Muzeul, deși mic, cuprinde diferite obiecte bisericești, cărți vechi de ritual și literatură bisericească, monetărie, cruci, *Evanghelii* în argint și aur”²¹. Din păcate, nu putem cunoaște adevărata bogăție a

¹⁸ ANRM, Fond 1217, inv. 1, dosar 624, f. 30.

¹⁹ ANRM, Fond 1217, inv. 1, dosar 606, f. 18.

²⁰ Const. N. Tomescu, *Acte de la mănăstirea Curchi (jud. Orhei)*, în „Arhivele Basarabiei”. Chișinău, 1929, an. 1, nr. 3, p. 98-113.

²¹ Dimitrie P. Micșunescu, *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene*, București, 1937, p. 61-62.

bibliotecii mănăstirii Curchi, deoarece „(...) inventarul mănăstirii de avere întocmit în anul 1929 cu toată arhiva mănăstirii a fost distrus de bolșevici (...)” în timpul primei ocupații în perioada 28 iunie 1940 – 21 iunie 1941²². Doar într-un singur an au fost arse și distruse sute de podoabe, cărți și veșminte. Pe lângă numeroase odoare de preț, sovieticii au confiscat de la mănăstirea Curchi și o *Evanghelie* ferecată în argint și aurită ș.a.²³.

În acest context, se cuvine să menționăm situația în domeniu în perioada imediat postbelică. Stabilim că, la lichidarea mănăstirilor, viețuitorilor li se permitea, deși nu totdeauna, să ia cu sine și unele piese de valoare. Astfel, călugării de la mănăstirile lichidate Țipova și Hârjauca, transferați la Curchi, au adus cu sine iconițe, cărți bisericești, podoabe sfinte, tot ce au avut posibilitate să ia din mănăstirile sale. Odată cu lichidarea mănăstirii Curchi (1953), călugării au plecat cu unele dintre lucrurile sale la mănăstirile de călugări Noul Neamț, Suruceni și Țigănești, din care motiv găsim astăzi la aceste mănăstiri cărți și podoabe din patrimoniul mănăstirii Curchi²⁴. Astfel, în anii 1945–1958, potrivit cercetătoarei Valentinei Pelin, după lichidarea mănăstirilor din RSSM, biblioteca de la Noul Neamț s-a completat cu unele manuscrise din mănăstirile Curchi, Hâncu, Hârbovăț, Căpriana ș.a.”²⁵. În 1962, biblioteca și arhiva mănăstirii Noul Neamț au fost aduse la Arhiva Națională a RSSM, actualmente Arhiva Națională a Republicii Moldova (Fondul 2119)²⁶.

O altă mănăstire care a păstrat în patrimoniul său cărți bisericești de valoare este mănăstirea de maici Tabăra. Se știe că prin anii 1779–1815, schitul Tabăra posedea cărți sfinte, deoarece în 1815, după transferarea călugărilor în schitul Horodiște și mutarea la Tabăra a soborului de monahii din schitul Fântâna Doamnei, călugării plecați au luat toate cărțile cu sine. Maicile au adus alte cărți, punând temelia unei noi biblioteci, în care prin 1922 erau 31 de cărți tipărite în limba română²⁷. Printre cele mai reprezentative cărți din biblioteca mănăstirii Tabăra menționăm *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos a lui Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului* (București, 1765), *Catavasier* (Iași, 1778), *Teodor Studitul, Cuvinte* (Râmnic, 1784), *Chiriadodromion* (București, 1801), *Tâlcuire la cele patru evanghelii a lui Teofilact* (Iași, 1805), *Molitvelnic* (Brașov, 1811), *Chiriadodromion* (Mănăstirea Neamț, 1811), *Scara părintelui Ioan egumenul Sinaiului* (Mănăstirea Neamț, 1814), *Liturghie* (Chișinău, 1815), *Tipicon* (Iași, 1816), *Adunare pe scurt a Dumnezeștilor dogme ale credinței* (Mănăstirea Neamț, 1816), *Molebnic* (Chișinău, 1816), *Noul Testament* (St. Petersburg, 1817), *Noul Testament* (Mănăstirea Neamț, 1818), *Isac Șirul, Cuvintele și învățăturile* (Mănăstirea Neamț, 1819), *Penticostar* (Mănăstirea Neamț, 1834), *Psaltire*

²² ANRM, Fond 1135, inv. 3, d. 212, f. 100 verso.

²³ ANRM, Fond 1135, inv. 2, d. 174; A. Guțuleac, *Profanarea și distrugerea patrimoniului bisericesc sub prima ocupație sovietică (1940–1941)*, în „Buletin Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei”, Chișinău, 2010, vol. 13 (26), p. 229-240.

²⁴ Vorbim în această ordine de idei de un „Miscelaneu cu învățături, povestiri din pateric și vieți sfinte” (1802), pe f. 1 verso-2, în care găsim o inscripție marginală privind posesia cărții: „Acest Pateric scris cu mâna esti a s[finței] m[ănăstirii] Curchi. 1839, iunie”, cu sigiliile ovale ale mănăstirii Curchi, aplicate pe filele 2, 7 și 231.

²⁵ *Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în URSS. Colecția bibliotecii mănăstirii Noul Neamț (sec. XIV–XIX)*, autor-alcătuitor V. Ovcinica-Pelin, Chișinău, 1989, p. 18-19.

²⁶ D. Poștarencu, *Mănăstirea Noul Neam*, Chișinău, Editura Universității, 1994, p. 54.

²⁷ Mai detaliat, despre biblioteca mănăstirii Tabăra a se vedea: Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate*, p. 195-196; Al. David, *Tipăriturile românești în Basarabia*, p. 35; 184; L. Condricova, *Mănăstirea Tabăra*, în vol. *Mănăstirile și schiturile Republicii Moldova*, 2013, p. 577-594.

(Iași, 1835), *Psaltire* (Iași, 1835), *Chiriadromion* (Buzău, 1839), *Antologhion* (Mănăstirea Neamț, 1840), *Psaltire* (Mănăstirea Neamț, 1843), *Triod* (Mănăstirea Neamț, 1847), *Triodon* (Chișinău, 1862), *Ceasoslov* (Mănăstirea Neamț, 1874) ș.a.

Poseda o bogată bibliotecă și mănăstirea Țigănești. La timpul său, Șt. Ciobanu a descris numeroase cărți în limba română și în slavona bisericească, multe din ele având inscripții marginale valoroase²⁸. Vom menționa doar câteva din cele mai reprezentative cărți, după cum urmează: *Liturghie* (Iași, 1747; Iași, 1759; Iași, 1794), *Mineiul pe Octombrie* (Râmnic, 1776), *Mineiul pe Ianuarie* (Râmnic, 1779), *Apostol* (București, 1784), *Evangelhie* (Râmnic, 1784), *Mineiul pe Iunie* (Buda, 1804), *Viețile Sfinților* (Mănăstirea Neamț, 1807), *Mineiul pe Octombrie* (Mănăstirea Neamț, 1809), *Viețile sfinților pe luna Noembrie* (Mănăstirea Neamț, 1811), *Vechiul Testament* (Petersburg, 1819), *Mineiul de obște* (Chișinău, 1817), *Acatistul Maicii Domnului și Domnului Isus Hristos* (București, 1823), *Anastasimatarul bisericesc după așezământul sistimii cei nouă* (Viena, 1823), *Instrucția blagocinului asupra mănăstirilor* (Chișinău, 1828); *Trebnic* (Chișinău, 1833), *Hronograf* (Mănăstirea Neamț, 1837), *Cuvinte ale Sfântului Vasile și Grigorie* (București, 1827), „*Antologie*” *despre așezământul sistemei ceii nouă a muzicii bisericești* (București, 1827), *Cuvinte sf. Ioan Gură de Aur* (București, 1827), *Învățătură pentru cei nou hirotonisiți* (Chișinău, 1833), *Prohodul Domnului nostru Iisus Hristos* (Buzău, 1836), *Liturghie* (Chișinău, 1837), *Antologhion* (Blaj, 1838) ș.a.

În anul 1959, sub pretext că sunt duse la mănăstirea Hârbovăț, cărțile bisericești au fost arse la marginea pădurii. Astfel, din biblioteca de altădată s-au păstrat doar câteva cărți, inclusiv un *Antologhion* (Chișinău, Tipografia Duhovnicească, 1861, 751 p.), cu însemnare pe o filă la sfârșitul cărții: „Ieromonah Tit Grecu. Mănăstirea Țigănești. 1.1.1949”, păstrat în colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Printre cărțile aflate la biblioteca mănăstirii Țigănești, pot fi găsite atât titluri de cărți vechi, donate de anumite persoane, dar și altele aparținând unor monahi sau stareți de referință, cât și titluri de cărți noi, editate recent. Starețul mănăstirii, arhimandritul Irinarh (Costru) consideră că în viitorul apropiat lucrurile aici se vor schimba în bine, căci această zonă a devenit parc național, iar o atracție pentru turiști ar putea fi și biblioteca impresionantă, unde sunt depozitate cărți vechi de peste o sută de ani. Totodată, câteva cărți sfinte din fosta bibliotecă de la mănăstirea Țigănești au fost duse odată cu lichidarea comunității în mănăstirea Hârbovăț, unde se află și în prezent²⁹.

Liste de inventar al odoarelor de preț din bisericile și mănăstirile basarabene au fost întocmite și în perioada interbelică, dar și în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Astfel, potrivit dosarului privind verificarea mănăstirii Curchi, realizat la 1 martie 1943, că la biserica de vară, în 1942, au fost cinci sfinte *Evangelhii*, în ferecătură de metal, iar printre alte cărți vom menționa un *Tipicon* al lui Sf. Sava (evaluat la 1000 de lei), trei *Prologe* pe

²⁸ A se vedea mai detaliat, pentru biblioteca mănăstirii Țigănești: Dimitrie Micșunescu, *Vizitând mănăstirile basarabene*, p. 57-60; Șt. Ciobanu, *Mănăstirea Țigănești*, în „Comisiunea Monumentelor Istorice”, Chișinău, 1931, vol. III, p. 8-12; Petre Constantinescu-Iași, *Circulația vechilor cărți bisericești românești*, p. 41; Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate*, p. 187-188; Al. David, *Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă*, p. 31-32; Cereteu Igor, *Cartea românească veche și modernă*, p. 295, Nr. 901.

²⁹ L. Condraticova, *Mănăstirea Țigănești*, în vol. *Mănăstirile și schiturile Republicii Moldova*, 2013, p. 595-617.

nouă luni (400 de lei), un *Ceasoslov* mare de Neamț (1000 de lei), două *Ceasosloave* mici (150 de lei), o *Biblie* mare de Blaj (1000 de lei). Restul cărților au fost evaluate la 500 de lei fiecare, inclusiv: patru *Octoice*, patru *Trioade*, trei *Penticostare*, patru *Mineie* praznicale, treizeci și șase *Mineie* de Neamț și București, douăsprezece cărți *Viețile Sfinților*, trei *Apostole*, trei *Psaltiri*, o carte tâlcuirea Sf. Dumitru, o Cazanie Teodor Studitul, două *Trebnice*, două *Liturghiere* mari de Neamț³⁰.

Potrivit procesului-verbal nr. 1 de constatare și evaluare a bunurilor bisericii Sf. Nicolae din parohia Boldurești, plasa Nisporeni, județul Lăpușna, întocmit la 10 octombrie 1942, aflăm că au fost documentate trei *Evanghelii*, evaluate la câte 4 000 de lei fiecare³¹.

O nouă inventariere a fost făcută în perioada imediat postbelică, în liste fiind trecute podoabe de preț, cărți bisericești, veșminte. Astfel, aflăm că biserica Sf. Nicolae din Rădeni-Strășeni, la momentul inventarierii, în anul 1946, avea în patrimoniul său următoarele cărți: *Evanghelie* în limba moldovenească / română (evaluată la 150 de ruble), o *Evanghelie* mică (70 de ruble), o *Psaltire* (20 de ruble), două *Penticostare* (la 35 de ruble fiecare), un *Slujebnic* (15 ruble), un *Octoih* (25 de ruble), un *Ceaslov* (15 ruble), *Triodul* de post (45 de ruble), un *Trebnic* mare (35 de ruble) și unul mic (15 ruble), un *Molebnic* / *Carte de rugăciuni* (10 ruble). În biserica satului Sireț, același raion, au fost documentate un *Tipicon* (evaluat la 35 de ruble), un *Octoih* (30 de ruble), un *Apostol* (20 de ruble), 12 *Mineie* (a câte 10 ruble fiecare), o *Psaltire* (15 ruble), un *Penticostar* (15 ruble), un *Ceaslov* (12 ruble)³². Și la biserica cu hramul Sf. Nicolae din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, în altar a fost găsită o *Evanghelie* în limba moldovenească (20 de ruble)³³.

O inventariere foarte detaliată a bisericilor a fost desfășurată prin anii 1985–1987, în legătură cu deschiderea în edificiile de cult a birourilor stării civile, muzee ale ținutului natal. Constatăm că în lista cărților păstrate în altarul bisericii Sf. Treime, or. Chișinău, au fost incluse trei *Evanghelii*, tipărite la Moscova, Kiev și Chișinău, una cu ferecătură de argint și două cu ferecătură de alamă, după cum urmează: 1) *Evanghelie*, în limba moldovenească / română (1855, Chișinău), lucrată în argint, catifea, lemn, hârtie, în tehnica de forjare, gravură, tipar în două culori, dimensiuni 33 x 21 x 5 cm (cu ferecătură 37 x 23,5 x 11 cm); 2) *Evanghelie*, în limba rusă (1880, Moscova), lucrată în hârtie, lemn, alamă, folosind ca tehnici de lucru ștanțarea, gravura, forjarea, tiparul, dimensiuni 31 x 25 x 6,5 (cu ferecătură 27 x 20,5 x 3,5 cm); 3) *Evanghelie* (1881, Kiev), lucrată în alamă, hârtie, prin forjare, tipar în două culori, dimensiuni 19 x 4,5 x 5,5 (cu ferecătură 16 x 11,5 x 3,5 cm). În anii 80 ai secolului al XX-lea cărțile au fost evaluate la 450, 120 și, respectiv, 80 de ruble³⁴.

Categoria cărților păstrate în altarul bisericii Tuturor Sfinților din or. Chișinău include ferecături de metal sau aplice metalice, realizate în tehnica turnării, forjării și gravării. În altarul bisericii se păstrau trei cărți de valoare, și anume o *Evanghelie* (București, 1928), cu ferecătură de metal, evaluată la 140 de ruble; o *Evanghelie* (Moscova, 1877), cu ferecătură de argint forjat, dimensiunile cărții tot cu ferecătură 24 x 18 x 5 și a

³⁰ ANRM, Fond 1135, inv. 2, dosar 1759, anul 1943.

³¹ M. Brihuneț, *Biserica Sfântul Nicolae din satul Boldurești, raionul Nisporeni*, Chișinău, Tipografia Elan Poligraf, 2013; ANRM, Fond 1135, inv. 2, d. 821-823.

³² ANRM, Fond 3046, inv. 2, d. 2, f. 45-45 verso.

³³ ANRM, Fond 2848, inv. 10, d. 733, f. 118.

³⁴ Arhiva Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor (Arhiva AIRM), Dosarul bisericii Sf. Treime, or. Chișinău.

cărții aparte de 21,5 x 14 x 3, evaluată la 100 de ruble cu prețul argintului; la fel o *Evangelhie* (Moscova, 1879), cu ferecătură de metal forjat și ștanțat, evaluată la 250 de ruble, dimensiunile cărții cu ferecătură 49,5 x 32 x 8 și fără ferecătură 40 x 28 x 4 cm³⁵.

Categoria de cărți cu ferecătură de metal este reprezentată la biserica din Cobâlea printr-o *Evangelhie* din anul 1883, cu ferecătură de argint, gravată, aurită, apreciată la 3500 de ruble. O altă *Evangelhie* (Moscova, 1836), cu o ferecătură de alamă forjată, aurită, a fost evaluată la prețul de 300 de ruble. În acest context, menționăm decalajul enorm între prețurile acestor două cărți liturgice, 3500 și, respectiv, 300 de ruble, decalaj datorat nu atât valorii istorico-artistice și vechimii piesei, ci doar materiei prime folosite pentru confecționarea ferecăturii: argint aurit sau alamă aurită³⁶.

În altarul bisericii Sf. Nicolae din Cotuijeni, raionul Șoldănești, au fost depistate trei cărți de o valoare deosebită³⁷: o *Evangelhie* (Chișinău, 1855), cu ferecătură din alamă forjată, la un preț de 120 de ruble; o *Evangelhie* (Moscova, 1890), ferecătura datată în anul 1892, realizată din argint forjat, cu gravare, fiind evaluată la 300 de ruble; o *Evangelhie* (Lavra Kievo-Pecersk, 1902), cu ferecătura din alamă argintată, forjare, turnare, la un preț de 350 de ruble.

Cât privește cărțile de la biserica Înălțării din Chișinău, menționăm o *Evangelhie* (Lavra Kievo-Pecersk, 1909), realizată din alamă ștanțată, având dimensiunile de 33 x 28 x 7,5 cm și evaluată la 350 de ruble; o *Evangelhie* (Chișinău, 1855) cu ferecătură de alamă gravată, dimensiunile cărții cu tot cu ferecătură 38,5 x 24 x 7,5 cm, iar fără ferecătură 35 x 22,5 cm, la un preț de 180 de ruble; o *Evangelhie* (Kiev, 1892), din alamă și emailare artistică, cu dimensiunile de 32 x 24,5 x 2 cm, la prețul de 120 de ruble; o *Evangelhie* (Moscova, 1855), cu ferecătură de argint forjat, cu dimensiunile cărții cu tot cu ferecătură 22 x 15,5 x 5,5 cm, iar fără ferecătură 20 x 14 x 3,5 cm, evaluată la 120 de ruble, la care adăugăm și valoarea argintului; o *Evangelhie* (Lavra Kievo-Pecersk, 1885), din alamă ștanțată, cu dimensiunile de 48 x 36 x 14 cm, fără ferecătură dimensiunile de 44 x 31,5 x 4 cm, evaluată la 250 de ruble³⁸.

Din datele informaționale constatăm că cele mai vechi și valoroase cărți liturgice erau păstrate în altarul bisericii. Astfel, din cele 49 de cărți de la Biserica Tuturor Sfinților din Chișinău nu a fost inventariată nicio carte cu ferecătură de metal, deși majoritatea dintre ele datează cu secolul al XIX-lea³⁹. În biserică au fost găsite doar trei cărți păstrate în naos, și anume o *Evangelhie* (Lavra Kievo-Pecersk, 1801), cu ferecătură de metal, evaluată la 100 de ruble, dimensiunile cărții cu tot cu ferecătură fiind de 34 x 22 x 7 cm. În același context, amintim o *Evangelhie* (Kiev, Lavra Pecerska, 1848), cu ferecătură de metal, cu dimensiunile 40 x 29 x 5 cm și prețul de 30 de ruble; cea de-a treia *Evangelhie* a fost tipărită la Moscova, în anul 1872, avea o ferecătură de argint forjat, dimensiunile totale de 40 x 29,5 cm, prețul stabilit la 30 de ruble, la care se adaugă valoarea argintului.

Printre cărțile aflate în biserica Măzărache din Chișinău, cu excepția altarului, este cazul să menționăm o carte de o deosebită valoare istorică și artistică, păstrată în pronaos, tipărită la Moscova, în anul 1644, având ferecătură de alamă, evaluată, în pofida vechimii

³⁵ Arhiva AIRM, Dosarul bisericii Tuturor Sfinților din or. Chișinău.

³⁶ Arhiva AIRM, Dosarul bisericii Sf. Mihail din satul Cobâlea, raionul Șoldănești.

³⁷ Arhiva AIRM, Dosarul bisericii Sf. Nicolae din satul Costuijeni, raionul Șoldănești.

³⁸ Arhiva AIRM, Dosarul bisericii Înălțării, or. Chișinău.

³⁹ Arhiva AIRM, Dosarul bisericii Tuturor Sfinților din or. Chișinău.

considerabile, doar la suma de 380 de ruble⁴⁰. Restul cărților păstrate în pronaos, 41 de titluri, unele în câte două-trei exemplare, nu posedă ferecături de metal.

Un loc aparte se cuvine să rezervăm stabilirii prețurilor ferecăturilor de carte. Astfel, la construcția bisericii de piatră (1814–1824) din satul Bulbocile, ținutul Soroca, meșterului Ivan Pelin i s-au achitat 450 de lei pentru o ferecătură în argint și placarea cu aur a *Evangheliei*⁴¹.

În anul 1867, în salonul Casei Arhieriești din Chișinău se propuneau bisericilor mai multe cărți, printre care vom menționa edițiile ruse: *Ceasoslov* cu ferecătură de aur, la un preț de 5 ruble 50 copeici, *Psaltire* cu ferecătură de aur, la un preț de 5 ruble și 50 copeici, *Triodul* ferecat în aur, la 7 ruble și 50 copeici, dar și cărțile moldovenești *Evanghelie* și *Tipicon* (ambele la un preț de 7 ruble 35 copeici), *Octoih* (6 ruble), *Ceasoslov* (5 ruble), care însă nu prezintă nicio scoarță de metal, ci doar copertă de piele⁴².

Sunt interesante și datele referitoare la începutul secolului al XX-lea. Astfel, pentru biserica din satul Neporotovo, ținutul Hotin, în anul 1901 comunitatea enoriașilor a donat 86 de ruble pentru înnoirea *Evangheliei* și procurarea altor obiecte bisericești necesare⁴³. Nobilul Piotr Șabelski a înnoit în 1905 ferecătura *Sfintei Evanghelii* cu copertă de catifea și ferecătură de argint la un preț de 10 de ruble, astfel fiind determinat costul lucrului de înnoire (placare, suflare) a ferecăturii de argint a cărții sfinte, preț estimativ pentru începutul secolului⁴⁴. În anul 1907, Ecaterina Șimanschi a donat o *Evanghelie* pentru biserica din satul Recea, ținutul Bălți: cu ferecătură de metal, în valoare de 50 de ruble, iar o *Evanghelie* mică, tot cu ferecătură de metal, o icoană cu chipul Sf. Pantelimon cu candelă și o cădelniță de bronz, au costat în total 30 de ruble⁴⁵.

Subliniem faptul că numeroase cărți erau vândute și prin intermediul saloanelor (magazine de antichități). Astfel, în anul 1868, la Chișinău, pe Strada de Aur, negustorul F. I. Ivanov deținea un salon de piese de cult, unde se comercializau inclusiv și *Evanghelii* ferecate în argint⁴⁶. În salonul lui P. Boburov, deschis la 25 noiembrie 1879, în Chișinău, pe str. Haralampievscaia, în apropierea bisericii Sf. Haralambie, erau primite comenzi și comercializate cele mai diverse piese bisericești, în listă fiind incluse *Evanghelii* cu ferecătură de argint și bronz⁴⁷. De la începutul secolului al XX-lea, acest salon devine proprietatea lui D. E Spînuț, propunând în continuare *Evanghelii* cu ferecătură de argint și bronz, cu aplice de argint⁴⁸. În anul 1896, în salonul de obiecte bisericești și militare, ce

⁴⁰ Arhiva AIRM, Dosarul bisericii Măzărache din or. Chișinău.

⁴¹ Const. Tomescu, *Diferite știri din Eparhia Chișinăului*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, 1935, anul 7, nr. 2, p. 128.

⁴² *Кишиневская Епархиальная Ведомости*. Vedomostile Eparhiei Chișinăului / Organ al Eparhiei Chișinăului. Chișinău, 1867, nr. 8, 15 Octombr, Anexa, p. 1-8.

⁴³ *Buletinul Eparhial al Chișinăului*, Chișinău, 1901, nr. 3, 1 februarie, p. 44-45.

⁴⁴ ANRM, Fond 208, inv. 1, d. 188, f. 1285.

⁴⁵ *Buletinul Eparhial al Chișinăului*, Chișinău, 1905, nr. 17, 1 septembrie, p. 384.

⁴⁶ *Кишиневская Епархиальная Ведомости*. Vedomostile Eparhiei Chișinăului / Organ al Eparhiei Chișinăului. Chișinău, 1868, nr. 5-6, 1-15 Septemr, p. 50-51.

⁴⁷ *Кишиневские епархиальные ведомости* / Buletinul Eparhial din Chișinău, Кишинев, №. 1, Отдел неофициальный, 1-15 января 1880 г., с. 55-56.

⁴⁸ *Кишиневские епархиальные ведомости* / Buletinul Eparhial din Chișinău, 1907, XL, nr. 35, 2 septembrie, p. 1207.

aparținea unei odesite, E. E. Hakalovskaia (Odesa, str. Deribasovskaia, nr. 21), se propuneau ferecături de argint la un preț destul de moderat, comercializate și la Chișinău⁴⁹.

În concluzie, se cere de menționat că analiza materialului documentar și plastic accesibil ne-a permis să constatăm că majoritatea ferecăturilor cărților sunt făcute din argint sau argint aurit, alamă sau alamă argintată. Sunt lucrate în tehnica forjării și gravării metalului, a turnării în tipare și emailării artistice. Cărțile bisericești posedă ferecături sau aplice de metal (medalioane cu chipurile celor patru Evangheliști), aplicate pe copertile de catifea ale cărților (de regulă, de culoare roșie sau zmeurie). Însemnele atelierului sau poansoanele meșterilor sunt atestate doar pe piese lucrate din metale nobile, fiind lipsă la ferecăturile de alamă sau cupru. Materia primă folosită se află în strictă dependență de posibilitățile financiare ale comunității sau ctitorilor. Chipurile evangheliștilor sunt lucrate conform canonului bisericesc, ferecăturile și aplicele de metal fiind înfrumusețate cu motive vegetal-floristice. O atenție aparte revine inscripțiilor marginale, care au devenit o sursă inestimabilă de studiere a istoriei cărții bisericești în spațiul Moldovei de est, inscripțiile furnizând informații cu privire la evenimente istorice, ctitori și donatori de carte, prețuri la carte ș.a. Astfel, cărțile sfinte și ferecăturile de metal ale acestor cărți constituie o parte considerabilă a patrimoniului cultural al țării, care necesită valorificare științifică, catalogare și promovare.

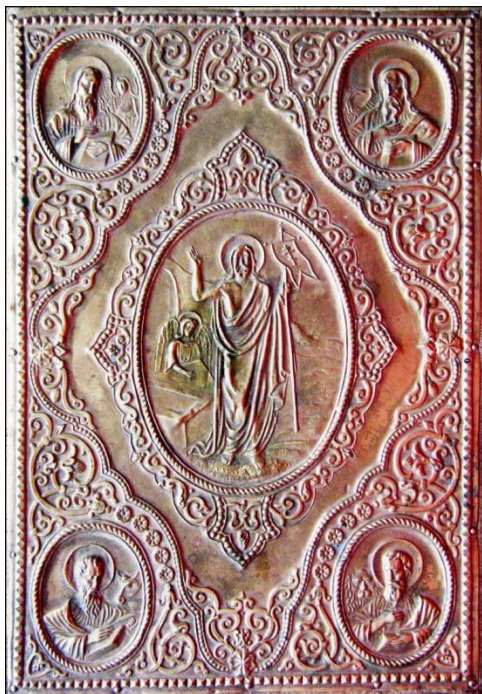

Carte din patrimoniul bisericii
Boldurești

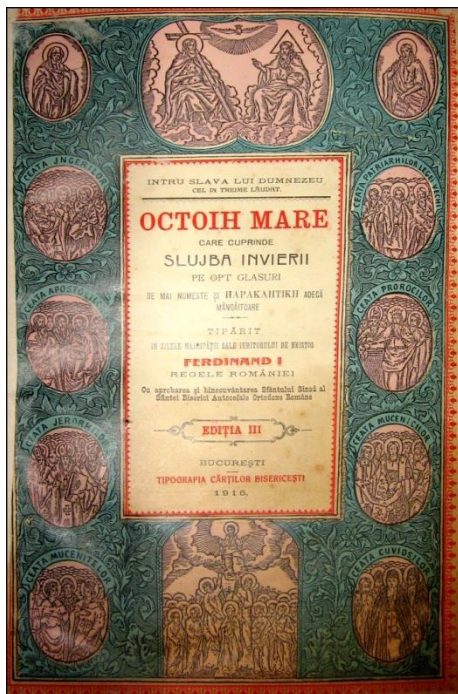

Carte din patrimoniul mănăstirii
Hirova

⁴⁹ Кишиневский Епархиальный Вѣдомости. Vedomostile Eparhiei Chișinăului / Organ al Eparhiei Chișinăului. Chișinău, 1896, nr. 18, 15 Sept., p. 535.

Carte din patrimoniul mănăstirii
Hârbovăț

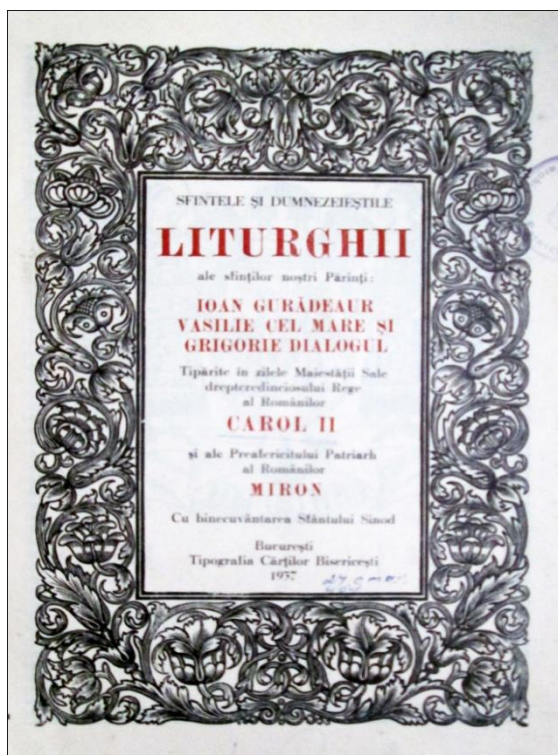
Carte din patrimoniul bisericii
satului Boldurești

Ferecătură carte de la Boldurești

Ferecatură de carte de la mănăstirea
Hârbovăț

Liturghier - mănăstirea Bocancea

Patrimoniul mănăstirii Hârbovăț

Patrimoniul bisericii din Mileștii
Mici

ȘCOALA SCHITULUI ORGOEȘTI NOI DE LA LIMBOEȘTI

Gheorghe BACIU

Referindu-se la starea învățământului sătesc din Principatele Române, la începutul anilor 30 ai secolului al XIX-lea, Nicolae Iorga aprecia că acesta era reprezentat doar „îci și colo” de câte o școală făcută sătenilor ca o „pomană”, precum „o biserică sau o fântână, de proprietarii moșiilor”, sau de „câte un dascăl” care „mergea din sat în sat”, înțelegându-se cu oamenii ca să le învețe copiii în schimbul unei sume de bani¹. Situația nu s-a modificat nici după ce, în timpul ocupației rusești dintre anii 1828-1834, au fost elaborate și puse în aplicare Regulamentele Organice, acele prime legiuri cu rol de constituție care, printre altele, puneau bazele învățământului național „obștesc” ce urma a înlocui „formele variate de până atunci” cu ceea ce N. Iorga numea „școală uniformă”². S-a întâmplat așa deoarece pomenitele legiuri aveau în vedere înființarea de școli „obștești”, de nivel primar, doar în capitalele unor ținuturi (Roman, Huși, Galați, Focșani, Bârlad și Botoșani), nicidecum în satele celor două principate³. Nici legea „școalelor”, adoptată în 1833 la propunerea guvernatorului Kiseleff, nu conținea vreo prevedere din care să rezulte intenția înființării unor școli sătești⁴. Așa se face că, în ciuda progreselor înregistrate de învățământul primar din orașe și de învățământul superior, în Moldova, până la 1837, nu s-a întreprins „nicio lucrare pentru înființarea de școli sătești”⁵.

Abia după revoluția din 1848, în Moldova, în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghica, a fost adoptată Legea instrucțiunii publice din 1850, care prevedea și înființarea de școli elementare sătești în care să se studieze „religia, lectura, scrierea, cele 4 reguli, cunoștințele practice de facere de contract, petițiuni etc.”⁶. În intenția legiuitorului, înființarea școlilor sătești nu avea în vedere „a se da copiilor de țărani învățături întinse”, așa cum se făcea „prin colegiuri și pensioane”; ea urmărea doar să înlesnească „chiar pe lângă casa părintească învățătura cititului și a scrisului”, concomitent cu însușirea religiei și practicarea „ocupațiilor lor în lucrarea pământului”⁷.

Chiar dacă obiectivele învățământului sătesc erau atât de modeste, domnitorul Grigore Alexandru Ghica nu a apucat să vadă finalizarea proiectului său, întârziat de insuficiența resurselor financiare, de inexistența învățătorilor, a programelor și a manualelor școlare. Prin urmare, abia la 30 mai 1858 Ministerul Cultelor din Moldova a adoptat un jurnal ce prevedea: înființarea a opt școli sătești, cu începere de la 1 septembrie, pe moșiile

¹ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 113.

² *Ibidem*, p. 98.

³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, București, 1892, vol. I, p. 150.

⁴ Idem, *Școlile sătești în România. Istoricul lor de la 1830-1867 cu anexarea tuturor documentelor relativ la chestiune*, București, 1868, p. 4.

⁵ *Ibidem*, p. 5.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 114.

clerului; aprobarea unui buget de 2700 lei/an pentru fiecare școală: 2400 lei lea fa învățătorului și 300 lei pentru dotarea școlii cu cerneală, hârtie, cretă ș.a.; efectuarea studiilor pe durată a trei ani; elaborarea unui manual pentru școlile sătești după o programă specială⁸. În acest scop, în august 1858, cu raportul nr. 117, Consiliul Școlilor aproba și „cartea scholastică necesară”, iar în septembrie, același an, prin „raportul nr. 148, făcea o nouă edițiune de abecedare pentru sate, mai ieftină și mai bună”⁹.

Hotărârea autorităților de a înființa primele școli sătești din Moldova pe moșiile clerului era o dovadă a intenției acestora de a implica mănăstirile, posesoarele unor resurse materiale considerabile, în furnizarea mijloacelor financiare pe care această inițiativă le presupunea. Această orientare a devenit și mai pregnantă după unirea celor două principate sub conducerea lui Alexandru Ioan Cuza, exponentul forțelor politice liberale ce aveau ca scop modernizarea societății românești, inclusiv prin dezvoltarea unui sistem educațional bazat pe un învățământ primar gratuit și obligatoriu și pentru copiii sătenilor. Motivarea acestei decizii era exprimată în „Condițiile după care se urmează a se impoesui moșiile monastirilor din Moldova...”, document în care se preciza că, întrucât „înființarea de școli și de case comunale, ținerea profesorilor, a judecătorilor și a scriitorilor sătești” era una „din cele întâi nevoi ale moșiilor”, era firesc ca întreținerea acestora să fie și „una din cele întâi datorii ale monastirilor ce trag veniturile lor”¹⁰. Toate obligațiile ce țineau de funcționarea acestor școli cădeau în sarcina „posesorilor”, adică a persoanelor care arendau moșiile respective, care, potrivit aliniatului al 16-lea din capitolul al doilea din Așezământul școlar, erau „datori:

- a zidi cu a lor cheltuială și mijloace, chiar din anul întâi al posesiei, casă de școală la locul ce li se va însămna de către ministeriu, și după dinadins plan alcătuit pentru asemenea școli sătene, pe care, în al doile anu a posesiei sânt datori a le pregăti și a le ține în bună stare, îngrădindu-le bine cu gard bun, în cununi, bine schinuit;
- a înzestra pe fiecare din aceste școli cu efectele trebuitoare după anume listă ce li să vor da de către ministeriu și a le întreține de la deschiderea lor, dându-le un argat din slujbașii volnici a moșiei spre slujbă, precum și lemnile trebuitoare pentru încălzire din parchetul anual, iar dacă n-ar fi pădure pe moșie, posesorii sânt datori a cumpăra cu plată de la sine, încât școalele nici într-un chipu să nu ducă lipsă de un asemenea articol;
- a face toate reparațiile semestrale trebuitoare la aceste școli;
- a răspunde pe fiecare an soma de 2400 lei, salariul profesorului și 300 lei pentru cheltueile mărunte a școalelor, precum: cridă, burete, hârtie, cerneală și altele, amândouă aceste sumi,

însă, posesorii le vor număra în casa școalelor, la termenele prescrise, de la Sf. Gheorghie și Sf. Dimitrie a fiecaruea an”¹¹.

Sub incidența acestor hotărâri se aflau toate mănăstirile și schiturile din Moldova, deoarece, prin decretul din 1 iunie 1859¹², Alexandru Ioan Cuza a ordonat punerea în

⁸ V. A. Urechia, *Școlile sătești în România...*, p. 108-109.

⁹ *Ibidem*, p. 22.

¹⁰ „Monitorul Oficialu a Moldovei”, anul II, nr. 212, 27 iunie 1860, p. 739.

¹¹ *Ibidem*, nr. 183, 20 mai 1860, p. 44.

¹² Radu Rosetti, *Conflictul dintre guvernul României și Mănăstirea Neamțului*, I, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXXII, M. S. I., București, 1910, p. 690-691.

aplicare a raportului Consiliului de Miniștri din ziua precedentă ce propunea anularea exceptării de care se bucurau chinoviile Neamț, Secu, Agapia, Văratec și Florești, de la prevederile legii din 1844¹³, prin care Mihail Sturdza impunea controlul statului asupra averilor mănăstirești și obligativitatea arendării moșiilor din această categorie.

În această situație se afla și schitul Orgoeștii Noi, ctitorit la sfârșitul secolului al XVIII-lea de spătareasa Safta Bogdan¹⁴, schit care, în calitatea sa de metoc al Mănăstirii Neamțului, fusese și el exceptat de la prevederile legii din 1844. Schitul, edificat acolo unde astăzi se află biserica de lemn din satul Căpușneni, dispunea de două hlyze însumând 752 ha, ce făcuseră cândva parte din moșia Orgoești. Una dintre ele era situată între satele Orgoești și Vlădești, iar cealaltă la nord de satul Orgoești, pe locul pe care astăzi se află satul Căpușneni, până în hotarul satului Fundu Văii, inexistent la vremea respectivă. În 1813, când și-a redactat cel de-al doilea testament, ctitora a afierosit schitului și „suhatul Cioreni”, cu o suprafață de 389,5 ha, situat lângă moșia Sârbi, la vărsarea pârâului Albia în râul Bârlad. Deoarece arendarea moșiei schitului Orgoeștii Noi, care până atunci fusese facultativă, devenise obligatorie prin prevederile decretului din 1 iunie 1859, arendașului său îi revenea îndatorirea de a se conforma pomenitelor prevederi ale Așezământului școlar.

Înainte ca arendașul moșiei schitului să apuce a se conforma obligației referitoare la înființarea școlii, populația Moldovei era avertizată asupra unei alte componente a programului de modernizare promovat de Alexandru Ioan Cuza și de susținătorii săi. Prin legea din 16 august 1860, domnitorul Principatelor Unite desființa două mănăstiri și 29 de schituri din Moldova. Această acțiune, motivată pe acuzațiile că viețuitorii acestor mănăstiri și schituri ar fi fost „călugăriți contra canoanelor” și ar fi avut „o purtare abătută de la morală”¹⁵, anticipa secularizarea averilor mănăstirești, ce avea să fie legiferată în decembrie 1863, pentru a furniza statului mijloacele materiale necesare procesului de modernizare. Printre cele 29 de schituri se număra și ctitoria spătăresei Safta Bogdan, situație ce impune precizarea că titlul materialului de față se justifică doar prin faptul că școala la care facem referire a fost înființată pe moșia fostului schit Orgoeștii Noi, fără a fi fost rezultatul inițiativei acestuia. Desființarea schitului nu a schimbat, însă, caracterul moșiei sale, deoarece aceasta nu a fost trecută în proprietatea statului, ci a rămas în stăpânirea Mănăstirii Neamț, căreia Safta Bogdan îl închinase încă de la începutul existenței sale. Prin urmare, dispariția schitului nu anula obligația celui ce avea să arendeze respectiva moșie de a se supune prevederilor Așezământului școlar.

În concepția celor ce elaboraseră pomenitele hotărâri, de școlile ce urmau a fi înființate trebuiau să beneficieze copiii țăranilor ce lucrau moșiile mănăstirești. În cazul posesorului moșiei schitului Orgoeștii Noi, acesta avea de ales între cele două sate care se constituiseră pe respectiva moșie, după întemeierea schitului. Prima dintre acestea se coagulase pe hlyza situată între satele Orgoești și Vlădești. Aflăm acest lucru dintr-o scrisoare pe care preotul Ioan, slujitor la schit, o trimitea, la 11 ianuarie 1808, ctitorei aflate la Chișinău în acel moment, în care scrisoare se făcea precizarea că pe acea hlyză se aflau „cu șăderi poslușnicii schitului”¹⁶, adică țăranii de prin satele învecinate care fuseseră scutiți de birurile și îndatoririle pe care le aveau față de domnie, în schimbul obligației de a efectua

¹³ *Ibidem*, p.659.

¹⁴ Vezi Gh. Baci, *Schitul Orgoeștii Noi*, Iași, Editura Panfilius, 2011, 258 p.

¹⁵ Cf. A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903, p. 166.

¹⁶ ANI (Arhivele Naționale Iași), Colecția Documente, pachet 374, doc. 63, f. 1 verso.

o anumită cantitate de muncă în folosul schitului. La 29 decembrie 1828, într-un recensământ al locuitorilor ținutului Tutovei, această așezare este consemnată drept cotună a satului Orgoești, cu numele de Limboești¹⁷, nume ce provenea de la niște locuitori ai săi numiți Limbău¹⁸.

Cea de-a doua așezare a avut ca întemeietori 12 liudi, oameni străini pe care schitul i-a adus din Transilvania în 1819, cu aprobarea domnitorului Scarlat Callimachi, pentru „ajutorul și înlesnirea slujbelor sale”¹⁹. Pentru a nu tulbura liniștea monahilor de la schit, noii veniți au fost instalați în Poiană, un loc situat în pădurea de pe versantul vestic al Văii Horăieții. Noua așezare, numită Schitul Orgoești, în timpul înfăptuirii reformei agrare din 1864, avea să fie strămutată în valea pârâului Horăiata, concomitent cu atribuirea numelui de Căpușneni, de la Căpuș, numele localității transilvane din care fuseseră aduși în Moldova²⁰.

Întrucât localitatea Limboești era puțin mai veche și avea un număr mai mare de locuitori decât satul Schitul Orgoești și pentru că una din condițiile prevăzute pentru înființarea școlilor satești de pe moșiile clerului era aceea de a număra cel puțin 50 de locuitori, înțelegem de ce a fost preferată prima așezare.

Începutul existenței acestei școli este atestat de raportul prin care, la 26 septembrie 1860, Ion Răducănescu, „prof. Școalei publice primară din sat Orgoeștii, distr. Tutova”, înștiința „Onorab. Ministeriu de Cultu și Instrup. Publică” asupra faptului „că au început cursulu de învățatură la școala din citatulu satu, septem. în 26 cu număr de 5 elevi ce s-au ivitu până acum”²¹. Parcurgerea acestui raport ne lămurește asupra faptului că autorul său, posesorul unui scris foarte caligrafic, nu se dumirise încă asupra faptului că școala pe care tocmai o deschisese se afla pe moșia fostului schit Orgoești și nu în „citatulu satu” cu același nume. Această diferență, deloc neglijabilă, ce scăpase atenției „profesorului” Răducănescu, rezulta foarte clar din anunțul cu nr. 12539, publicat în „Monitorul Oficial” din 10 octombrie 1860, ce anunța, „spre obștească cunoștință, înființarea unei școli satești pe **moșia Orgoeștii**, districtul Tutova, proprietatea monast. Neamțu, ..., la 26 septemvrie conținut”²². Starea de confuzie a lui Ion Răducănescu a continuat, însă, pe tot parcursul celor câteva luni cât a rămas la postul respectiv, singurul progres înregistrat fiind ilustrat de faptul că nu mai semna ca profesor al școlii din satul Orgoești, ci al „școlii desființatului schit Orgoeștii”²³.

Cele câteva cataloage aflate în depozitele Arhivelor Statului din Iași sunt în măsură a contura o imagine suficient de clară asupra felului în care se prezenta învățământul sătesc din Moldova, la începutul existenței sale. Aceste documente, destinate a înregistra frecvența și evaluarea elevilor, erau departe de imaginea cu care suntem astăzi obișnuiți. Erau niște

¹⁷ Limboești – sat constituit pe moșia schitului Orgoeștii Noi, la începutul secolului al XIX-lea, între satele Orgoești și Vlădești din actuala comună Bogdănești, jud. Vaslui, numit Vișinari de prin 1955.

¹⁸ ANI, Fond Visteria Moldovei, dos. 1/1828, f. 156 verso și 157.

¹⁹ ANIC (Arhivele Naționale Istorice Centrale), Fond Mănăstirea Neamț (transferat în prezent la ANI), pachet LXVI/25, f. 1.

²⁰ Horia Stamatin, *Valea Horăieții – istorie și onomastică de la origine până în prezent*, Bârlad, Editura Tiparul, 2003, p. 283.

²¹ ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova (transferat în prezent la ANI), dos. 517/1860, f. 1.

²² „Monitorul Oficialu a Moldovei”, anul III, nr. 8, luni 10 octomvrie 1860, p. 29.

²³ ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dos. 517/1860, f. 3.

simple foi de hârtie, pe care învățătorul consemna numele elevilor, disciplinele de studiu, o rubrică pentru absențe, alta pentru purtare și încă una pentru „diverse însemnări”. Pentru clasa I disciplinele de studiu erau: cunoașterea literelor, silabisirea, citirea, scrierea, numărarea, scrierea cifrelor și rugăciunile. Evaluarea elevilor era înregistrată prin litere (e = eminent) și cifre romane (I, II), iar în rubrica „diverse însemnări”, în dreptul fiecărui elev aflăm consemnări de genul: „cu capacitate”, „cam gângavu”, „este tâmpu”, „bunu” ș.a.²⁴.

Din aceleași cataloage, întocmite pe luni, mai aflăm că, după deschiderea din 26 septembrie 1860, efectivul școlii păstorite de Ion Răducănescu sporise cu un elev pe care l-a pierdut, însă, la sfârșitul lunii noiembrie, pentru că, așa cum se specifica în rubrica însemnărilor, era „bolnavu de capu și cam essaltatu”, motiv pentru care părinții „l-au datu la meșteșugu”²⁵.

Dintr-un raport din 29 octombrie 1860²⁶, trimis de Răducănescu Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, mai aflăm și că învățătorii din școlile satești nu dispuneau nici de programe, nici de manuale școlare, predarea efectuându-se pe baza unor foi trimise de minister direct școlilor, situație ce ne îndreptățește să credem că la nivelul districtelor nu exista încă nicio instituție intermediară în subordinea căroră să se afle școlile. Această situație era determinată și de faptul că, exact în perioada respectivă, se făcea și trecerea de la scrierea cu caractere chirilice la scrierea cu alfabetul latin, sarcină ce făcea și mai necesară existența unui abecedar care să asigure „uniformitatea scrierii cu litere latine” în toate școlile din țară²⁷. Deoarece autoritățile nu se preocupaseră de elaborarea unui astfel de abecedar, înainte de punerea în aplicare a acestei schimbări, s-a recurs la soluția redactării acestuia din mers, sub forma unor fascicule trimise periodic, acestei improvizații găsindu-se și merite, precum costul mic al unei fascicule, de numai patru parale, ce favoriza cumpărarea ei și de elevii cei mai săraci, și, mai ales, avantajul oferit de faptul că elevii nu puteau astfel să strice „în câteva zile o carte întreagă”, ci doar o parte din aceasta²⁸. Dacă avem în vedere și faptul că, la vremea respectivă, ceea ce desemnăm astăzi prin cuvântul *suprastructură* aproape nu exista, este de înțeles că respectivele fascicule nu ajungeau la timp, sporind și mai mult dificultățile cu care se confruntau învățătorii. Nu este de ignorat nici faptul că pregătirea acestora se rezuma la patru clase primare și un curs cu durata de un an sau doi, în care li se predaseră cunoștințe din domeniul științelor naturii, religiei, gramaticii, pedagogiei și se inițiaseră în deprinderea predării „în școala începătoare alipită institutului normal”²⁹.

Faptul că nici la o lună după raportul din 29 octombrie 1860 nu primise decât primele trei fascicule, situație ce îl pune în imposibilitatea de a continua predarea măcar „până la Naștere lui Cristu”³⁰, pare să-l fi demobilizat serios pe învățătorul Ion Răducănescu. O fi contribuit la aceasta și faptul că, așa cum rezultă din documente ulterioare, un local care să adăpostească școala nu fusese construit, aceasta funcționând într-o încăpere a casei aflate la dispoziția arendașului. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că,

²⁴ ANI, Fond Comitetul de Inspecție Școlară Iași, doc. 608/1860, f. 2.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ ANI, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dos. 517/1860, f. 3.

²⁷ „Monitorul Oficialu a Moldovei”, anul II, nr. 283, 27 septembrie 1860, p. 1033.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p.15.

³⁰ ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dos. 517/1860, f. 3.

într-un sat mic ca Limboești, locuit de clăcașii și de foștii robi ai fostului schit, acum clăcași ai Mănăstirii Neamț, învățătorul Răducănescu să nu fi aflat niște condiții de viață care să corespundă cât de cât condiției sale sociale. Toate acestea l-au determinat ca, după vacanța de Crăciun, să nu mai revină la școală și, din Iași, unde se pare că își avea domiciliul, să trimită „Onorabilului Ministeriu” raportul din 18 ianuarie 1861, prin care solicita să fie transferat la Cordăreni, deoarece la Orgoești nu avea „înlesnirile trebuitoare pentru alimentație” și nici activitatea desfășurată cu numai cinci elevi nu-i permitea „a progresa în conformitate cu însărcinarea impusă”³¹. Putem presupune că „Onorabilul Ministeriu” nu i-a aprobat cererea de transfer din moment ce, prin două adrese din februarie 1861, Prefectura Tutova raporta respectivului minister că Ion Răducănescu nu mai revenise la post³².

Dintr-un raport din 16 iulie 1861, trimis Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, referitor la organizarea examenelor de sfârșit de an școlar, aflăm că, în locul lui Ion Răducănescu, „professorul satului Limboești, a desființatului schit Orgoescii” era cel care, frântuzindu-și numele, semna I. Loupanu³³. Se pare că acesta fusese numit la școala fostului schit abia la sfârșitul anului școlar 1860-1861, deoarece, printr-un raport din 20 septembrie 1860, solicita plata salariului pe lunile iulie, august și septembrie³⁴. Prin urmare, elevii rămași fără profesor, încă din decembrie 1860, nu putuseră promova clasa I. Dovada ce confirmă această presupunere o reprezintă catalogul clasei I, pe luna octombrie a anului școlar 1861-1862, care cuprinde exact aceiași cinci elevi din anul precedent: Nedelcu Gabără, Gligori Handaburcă, Gheorghi Mocanu, Adamu Burcașiu, Costachi Antohi³⁵.

Învățătorul Lupan părea mai hotărât decât predecesorul său în privința îndeplinirii misiunii cu care fusese investit. Un argument în susținerea acestei afirmații ar fi preocuparea lui pentru sporirea efectivului școlar de la cinci elevi, în octombrie 1861, la 11 elevi în luna următoare, la 12 în februarie, când se susțineau examenele din iarnă, și 14 în martie. Cât privește proveniența elevilor, cei mai mulți dintre aceștia nu erau din satul Limboești, ci de prin satele învecinate, fapt confirmat de un raport din 21 februarie 1862, trimis de protoereul Secției I a a Protopopiei districtului Tutova directorului din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. În raportul său, protoereul, care participase la examenul din 20 februarie, consemna că, din cei 12 elevi ai școlii, numai patru elevi erau din Limboești, ceilalți opt fiind din alte sate, fiindu-le „cu depărtari venirea la școală încât din această cauză fac mai multe absențe”. Același document indica și cauzele numărului mic al elevilor localnici: satul Limboești avea doar 28 de locuitori (familii) și cei mai mulți dintre aceștia proveneau din foștii robi ai schitului ce nu dispuneau nici de mijloacele materiale necesare pentru acoperirea cheltuielilor mici pe care le presupunea școlarizarea și nici nu manifestau un interes special pentru instruirea copiilor pe care preferau să-i utilizeze ca forță de muncă³⁶. Cu totul altfel se prezenta situația în satele vecine, vechi așezări de răzeși, ai căror locuitori erau coborâtori din familii boierești: Ghigă în Orgoești, respectiv Jora în Vlădești. La vremea respectivă, unii dintre aceștia dispuneau de o stare materială în măsură să asigure

³¹ *Ibidem*, f. 9.

³² *Ibidem*, f. 14, respectiv 36.

³³ *Ibidem*, f. 44.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ ANI, Fond Comitetul de Inspecție Școlară Iași, doc. 608 / 1861, f. 1.

³⁶ ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dos 517 / 1860, f. 68.

fără probleme cheltuielile pe care le presupunea școlarizarea copiilor proprii, nu doar la școala din Limboești.

Noului învățător îi era hărăzit să-și desfășoare activitatea în condiții la fel de nepromițătoare ca și predecesorul său, deoarece, chiar dacă trecuse un an de la înființarea școlii, posesorul moșiei nu se conformase obligației de a construi un local cu această destinație, deși dintr-un raport, din 2 iunie 1861, trimis Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de inginerul revizor G. Iulianu, aflăm că acesta făcuse intervenții insistente pe lângă Prefectura districtului Tutova pentru a-l determina pe împricinat să construiască localul, inclusiv prin aplicarea unor sancțiuni³⁷. Situația nu se prezenta mai bine nici în privința asigurării programelor și a manualelor școlare necesare învățătorului, respectiv elevilor, pentru desfășurarea procesului instructiv. Un alt raport al inginerului revizor, din anul 1862, ne oferă o imagine foarte clară asupra condițiilor în care funcționa școala din Limboești: local de școală nu exista; aceasta funcționa într-o încăpere a „casei de posesie”; bănci și tablă nu existau; doar șase elevi posedau abecedare, ceilalți exersând citirea pe ceasloave bisericești³⁸.

Dacă, după doi ani de la înființare, școala nu beneficia încă de un local propriu, de vină era arendașul, care refuza să se supună acestei obligații, deși, așa cum rezultă dintr-un raport al subprefectului ocolului Simila, din 6 februarie 1862, împotriva lui fuseseră adoptate sancțiuni³⁹. Motivele acestui refuz, sugerate și în raportul subprefectului, care pare să fi fost convins a le susține, sunt înfățișate chiar de posesor într-o „suplică” pe care, la 21 februarie 1862, o trimitea directorului din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, din care rezulta că nu era prima dată când se plângea instituției respective de „sila” care i se făcea prin impunerea obligației de a construi și de a întreține școala de la Limboești. Refuzul său se întemeia, în primul rând, pe faptul că, potrivit hotărârii Așezământului școlar, publicat în „Monitorul oficial” din 1860, numai pe moșiile clerului pe care se aflau mai mult de 50 de locuitori trebuiau să se înființeze școli. Or, susținea arendașul, moșia fostului schit era alcătuită din mai multe hlice, aflate „în depărtare una de alta”, pe care s-ar fi aflat doar „una și două case”. Era, deci, de prisos a se înființa o școală pe această moșie pe care nici măcar nu existau suficienți copii de care să se ocupe „un profesor plătit de statu cu așa însemnat salariu”. În susținerea cauzei sale, arendașul invoca și faptul că doar o sută de fălci din moșia arendată erau cultivabile, restul fiind alcătuit din imaș și teren „acoperit de tufari și pădure”. Venitul pe care îl obținea era deci destul de modest, acesta fiind un alt motiv pentru care nu putea fi împovărat „cu ținerea și facerea acei școli”. În opinia sa, nu erau de ignorat nici „criza financiară și amortizarea comerțului”, care nu puteau fi decât agravate prin impunerea unei asemenea „poveri”, putând provoca căderea comercianților particulari, situație în care „mai mult decât sigur că și guvernul va pierde”. În virtutea acestor „considerente”, arendașul ruga „onorabila direcțiune” să dispună scutirea lui de „facerea propusei școli” și ridicarea sechestrului ce-i fusese pus „pe 55 chile popușoi” (o chilă = 308 kg) pentru că nu depusese banii pentru leafa profesorului⁴⁰.

Pentru ca demersul său pe lângă autoritățile guvernamentale să fie încununat de succes, arendașul se preocupase, în prealabil, de câștigarea autorităților locale de partea

³⁷ *Ibidem*, f. 42.

³⁸ *Ibidem*, f. 62.

³⁹ *Ibidem*, f. 89.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 60 și verso.

cauzei sale. Astfel, în raportul său din 6 februarie 1862, după ce amintea de poruncile repetate pe care le dăduse în vederea sancționării posesorului care nu construise localul pentru școală, subprefectul ocolului Simila își dădea și el cu părerea că „un profesor plătit așa de bine” ar trebui „să-și aibă locul său într-o comună mai numeroasă de locuitori unde să poată da lecțiile sale unui număr mai mare de copii, ca să cunoască și locuitorii de binefacerile guvernului și chiaru guvernulu de folosul ce produce profesorulu destinatu”⁴¹.

Se pare că nu din întâmplare, chiar în ziua în care posesorul expedia „suplica” prezentată mai sus, și protoereul care participase la examenele din 20 februarie expedia raportul său în care acorda un spațiu generos discuțiilor pe care le purtase, după desășurarea examenelor, cu părinții care participaseră la acest eveniment, pentru a-i determina să-i convingă și pe alți săteni să-și dea copiii la învățătură. La aceste îndemnuri sătenii ar fi răspuns că „suntu prea mulțămiiți și bucuroși, atât ei câtu și alții din megieșitele sate a-ș da copiii și a-i lăsa la învățătură, dar suntu opriți numai din cauza ... locului unde s-au asăzatu asăminea mănoasă școală”, deoarece în Limboești, sat locuit mai ales de dezrobiți, nu aveau unde să-și instaleze odraslele în gazdă. În urma acestei discuții, în mod inevitabil, protoereul ajungea la concluzia pe care, cu sfială, o împărtășea și directorului din minister, că „o asăminea școală” trebuia să se „strămute la o altă comună de o populație mai mare”, care „să fie înmegieșită cu satu Limboești”⁴².

Demersurile conjugate ale subprefectului, posesorului și protoereului nu au rămas fără rezultat. Prin „oficia” cu nr. 2157, din 16 martie 1862, directorul din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice solicita lămuriri cu privire la școala din Limboești. Acestea îi erau trimise la 5 aprilie 1862, din Bârlad, de Comitetul de inspecțiune care, probabil, funcționa în cadrul Prefecturii districtului Tutova. Membrii comitetului respectiv erau întrutotul de acord că „cheltuielile ce se facu cu școala din Limboescii” erau zadarnice și că, prin urmare, era „mai nimeritu a se așeza acea școală” în Foltești sau în Bogdănești, sate răzășești, învecinate cu alte sate (Ulea, Unțești și Vlădești) care, împreună, ar fi furnizat un „însemnatu număr de școlari”. În plus, în Foltești și în Bogdănești s-ar fi aflat „mai multe case încăpătoare”, dintre care se „putea închiria o casă” până „la facerea uneia...înadinsu pentru școală”. Mai era invocat și faptul că în Foltești se afla „tactul”, adică reședința subprefectului de ocol, fapt ce ar fi favorizat „o priveghere mai de aproape asupra școalei”⁴³.

Argumentele invocate de autorii acestui raport nu erau lipsite de temei și, prin urmare, ele nu pot fi suspectate de rea credință. Nu trebuie, însă, a se ignora faptul că, prin strămutarea școlii într-un sat care nu se afla pe moșia fostului schit Orgoeștii Noi, arendașul ar fi fost dezlegat de obligația întreținerii acesteia. Cum nu putem presupune că membrii Comitetului de inspecțiune nu ar fi fost conștienți de acest lucru, prezumția bunei lor credințe începe să se clatine, făcând loc bănuielii unei susțineri interesate a cauzei arendașului.

De acest lucru era conștient și directorul din minister, care nu a dat curs propunerii atât de tranșante a numitului comitet. Atitudinea acestuia nu a făcut, însă, decât să-i determine pe cei interesați să găsească o nouă cale de atac care, de această dată, s-a concentrat asupra învățătorului Lupan, cu intenția de a-l declara incompetent. Dacă avem în

⁴¹ *Ibidem*, f. 89.

⁴² *Ibidem*, f. 68 și verso.

⁴³ *Ibidem*, f. 85.

vedere pregătirea sumară de care beneficiaseră primele serii de învățători din Moldova, este de presupus că misiunea discreditării dascălului de la Limboești se putea realiza fără a isca bănuieli de rea intenție. Începutul era făcut, la 18 martie 1863, de inspectorul Botez, printr-un raport trimis direct titularului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru a-l informa că, în urma „reviziei” pe care o făcuse, a constatat că „profesorul îi incapabilu, metoda are ră, în vaținđ scholarii motamo”. Mai preciza și că „arhiva, registre sunt în neregulă”, iar „îmatricula nustrecuți școlarii, ea șade albă”⁴⁴. Reproducerea fidelă a citatelor de mai sus aproape că ne obligă a ne întreba cât de incompetent putea fi învățătorul Lupan, dacă de acest lucru putea să-și dea seama și posesorul unui asemenea grad de „competență” și, mai ales, câtă bună intenție se afla în raportul „inspectorului” Botez.

Astfel de întrebări nu și-au pus, se pare, membrii Consiliului Superior care, luând în dezbatere raportul „d-lui inspectore alu școalelor comunale din giudeț Tutova, relativ la necapacitatea și reuă metoda” a învățătorului Lupan, recomanda „institutorului superioru alu școalei de districtu” să-l examineze pe respectivul și să raporteze ministerului dacă acesta era în stare să asigure buna funcționare a școlii din Limboești⁴⁵. În urma acestei hotărâri, la 4 iunie 1863, învățătorul Lupan se prezenta pentru a fi examinat de institutorul superior M. Leon, de la Școala nr. 1 din Bârlad. După efectuarea evaluării solicitate, examinatorul îl informa direct pe ministru că învățătorul Lupan era „slabu în obiectele ce trebui neaparatu să cunoască unu imvețiator de comună”⁴⁶. În baza acestei evaluări, la 13 iulie 1863 Consiliul Superior propunea organizarea unui concurs pentru înlocuirea lui Lupan cu un învățător mai competent⁴⁷. Având în vedere suspiciunile legate de intenția desființării școlii din Limboești, în folosul posesorului moșiei, nu este exclus ca atunci când s-a făcut propunerea referitoare la organizarea concursului să se fi mizat pe absența unor amatori pentru ocuparea postului respectiv. Dacă acestea or fi fost așteptările celor care se ocupau de soarta școlii din Limboești, speranțele lor au fost zădărnice de faptul că s-a găsit cineva care să se prezinte la concurs. Era Vasile Livescu, originar din satul Prăjești, districtul Bacău, proaspăt absolvent al școlii de învățători din Iași, care, în ziua de 14 septembrie 1863, după susținerea celor trei probe de concurs, era recomandat ministerului spre a fi numit învățător la școala din Limboești cu titlu provizoriu, până la un al „doile esamenu din gramatica și pedagogia” la care, cu acest prilej, nu obținuse „note satisfăcătoriai”. Între cele patru semnături puse pe acest „prescriptu verbale” se afla și aceea a lui Titu Maiorescu, ce deținea funcția de director al Institutului pedagogic de la Trei Ierarhi⁴⁸.

După câștigarea concursului, al cărui unic competitor fusese, la 22 noiembrie 1863, Vasile Livescu, în prezența inspectorului districtual Botez, lua în primire școala de la Limboești⁴⁹, iar la 4 decembrie îl informa pe ministru că își începuse misiunea ce-i fusese încredințată. Cu același prilej îi comunica ministrului și că școala era „în bună stare” și că „d-lui d-nul posesoru” se angajase să procure cele „câteva obiecte” ce lipseau⁵⁰. În privința obligației de a construi un local special pentru școală, atitudinea arendașului rămăsese, însă,

⁴⁴ *Ibidem*, f. 100.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 104.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 110.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 109.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 139.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 192.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 124.

aceeași. Într-un alt raport adresat ministrului, scris cu alfabet latin, la 30 ianuarie 1864, probabil înaintea desfășurării examenelor din iarnă, Vasile Livescu consemna că școala sa număra opt elevi la diviziunea I-a (Bușilă Dumitru, Costandachi Gh., Dăscălescu Vasile, Topală Petru, Gheorghiu Gh., Gheorghiu Petre, Talpișu Petru, Moisi Ionu) și șase elevi la diviziunea a II-a (Gabăr Nedelcu, Gheorghiu Vasile, Haidabur Grigorie, Catrinici Dumitrie, Topală Teodoru, Ibănescu Teodoru)⁵¹.

Anul 1864 avea să înregistreze câteva evenimente foarte importante pentru evoluția învățământului românesc și, în mod implicit, pentru școala din Limboești și cariera învățătorului Livescu. La 16 / 28 martie, Camera Principatelor Unite vota Legea asupra instrucțiunii, ce avea să fie sancționată de Alexandru Ioan Cuza în același an, la 5/17 decembrie, lege care prevedea introducerea învățământului primar, gratuit și obligatoriu, cu o durată de patru ani. Pusă în aplicare din septembrie 1865, legea îl „despovăra” pe arendașul moșiei fostului schit de obligația de a întreține școala de la Limboești, care trecea în sarcina statului. Cum statul nu dispunea de mijloace financiare suficiente pentru a înființa școli în toate satele, iar satul Limboești avea un număr mic de locuitori, dintre care doar câțiva erau doritori să-și dea copiii la învățătură, soarta respectivei școli a fost pecetluită. Ea a fost strămutată în satul vecin, Vlădești, fără ca trecerea în întreținerea totală a statului să-i asigure o finanțare mai bună. Printr-o adresă din 6 martie 1866, Vasile Livescu, învățătorul școlii primare din Vlădești, îl informa pe ministru că nu-și primise leafa pe ultimele șase luni din 1865 și nici pe primele luni ale anului 1866. Printr-o altă adresă, din 21 noiembrie 1866, acesta solicita energic să i se achite leafa de la începutul anului respectiv. În niciuna din cele două adrese nu se plângea, însă, de inexistența unui local pentru școală, situație care nu credem că putea să-l consoleze cumva pentru neplata salariului⁵².

Prin urmare, după cinci ani în care deținuse recordul de a fi găzduit prima școală satească, nu doar de pe Valea Horăieții, ci din tot districtul Tutovei, așa cum rezultă dintr-o adresă a Prefecturii din 17 februarie 1863, către „Ministerul din Lăuntru al Principatelor Unite Române”⁵³, satul Limboești avea să se orienteze spre un nou „record”: acela de a deveni, pentru aproape un secol, singurul sat de pe valea respectivă fără școală primară. Abia prin 1950 se pune capăt acestei situații care îi obligase pe copiii limboeștenilor să facă naveta în satul Vlădești pentru a se împărtăși de binefacerile învățământului primar⁵⁴.

⁵¹ *Ibidem*, f. 128.

⁵² ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 47 / 1866, f. 16, respectiv 155.

⁵³ *Ibidem*, dos. 6 / 1863, f. 17 bis.

⁵⁴ Informator prof. Gh. Stângă, născut în Limboești în anul 1936.

„MISTERELE ONOMASTICE” ALE IAȘILOR (III)*

Mircea CIUBOTARU

14. Misterioase sunt căile Domnului, precum și căile Domnilor, cu tot cu numele Lor. Atât în Cer, cât și pe pământ (în Iași, de pildă). Înainte de a ne aventura, topografic și toponimic, prin alte mahalale și ulițe ale târgului de altădată, ca să nu cădem cu toții în întunericea neștiinței, precum în parabola orbilor, să punem un felinar de lumină dăscălească în stufărișul de probleme pe care le naște diferența dintre toponimia rurală și cea urbană, dihonie iscată din opoziția denominativă *spontan* și *popular* vs. *deliberat* și *oficial-administrativ*. Cum, la obârșii, toate vechile târguri moldovenești au fost așezări constituite natural, din nevoi de viețuire firești, ca în oricare sat, fără o administrație care să organizeze spațiul și să impună reguli de construcție și funcționare a comunității teritoriale, ultima grijă a stăpânilor și căpeteniilor locale era aceea de a da nume de locuri. Caracterul semiurban al târgurilor noastre, inclusiv al Bucureștilor, cu aspect de mare sat până în prima jumătate a veacului al XIX-lea, se reflectă în mod remarcabil și în zestrea toponimică, așa cum o cunoaștem din documente și cum se conservă, parțial, până astăzi, cu o componentă populară încă viguroasă.

La Iași, în hotarul vechi al târgului, distingem stratul toponimic cel mai vechi, anterior constituirii așezării, compus din puține nume: *Bahlui*, de origine cumană, cu sens incert, și cele slave *Hlincea* (1608), *Miculina* (apoi *Nicolina*), *Arjavațul* (*Hărjavațul*) și *Mocrețul* (1626), *Bârnova* (1628), *Holboca* (1671), puțin probabil și *Socola* (1469). Stratul acesta s-a păstrat numai în afara spațiului urban de mai târziu. Mapa toponimică românească, veche de vreo șapte secole, acoperă treptat întreg teritoriul așezării (moșie și vatră), evoluată de pe la 1350 ca târg, ajuns astăzi un mare municipiu. Identific aici două mari perioade denominative, distincția lor fiind conferită tocmai de modalitatea populară de numire, deosebită lexical și sintactic de toponimia oficial-administrativă și cea științifică (geografică și cartografică).

1. În prima perioadă, care se încheie odată cu adoptarea Regulamentului Organic (1832), toponimele, populare și spontane, se grupează în trei categorii, în perimetrul extraurban: oiconime, numele satelor apărute treptat pe hotarul târgului domnesc Iași (*Păcurari*, *Muntenimea – de Jos*, *de Mijloc* și *de Sus* –, *Albineț*, *Rufeni*, *Tătărași*, *Șapte Oameni*), unele ca așezări ale vierilor (*Buciumi*, *Socola*, *Vlădiceni*, *Valea Cozmoaiei*, *Șorogari*) și ale oamenilor mănăstirilor (*Hlincea* și *Galata*); oronime (*Dealul Urșulea*, *Dealul Copou*, *Dealul lui Brânză*, *Dealul Coroiului*, *Dealul Hronții*, *Dealul lui Iepure*, *Dealul Călugărișelor*, apoi *Căprița*, *Dealul Nebunei*, *Dealul Varniței*), majoritatea absolută cu origine antroponimică, motivată de extensia viilor, care au făcut din zona Iașilor un mare centru vitivinicol din Moldova; hidronimia, sărăcăcios reprezentată de numele *Vămășoaia*,

* Continuare a serialului onomastic din numărul precedent, „Prutul”, V (XIV), 2015, nr. 1 (55), p. 13-30. Episoadele din acest număr au fost preluate din „Cronica Veche” (Iași), anul V, 2015, nr. 7-12 (iulie-decembrie).

Cacaina și *Ciric*. În vatra târgului, numele părților mari (*Târgul de Jos*, *Târgul de Sus*, *Târgul de Afară*), ale târgurilor comerciale (*Boilor*, *Făinii*, *Fânului*, *Sărăria*, *Târgul Cucului*), apoi ale târgușoarelor *Nicolina*, *Galata* și *Copou*, ale mahalalelor, podurilor, ulițelor și hudițelor, precum și ale reperelor sunt, de asemenea, spontane.

Mahalalele (termenul turcesc apare pentru prima dată la Iași în 1641 – v. la Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, DIOI, I, p. 384, *Mahalaua Stăpăzâniască*; eroare, în loc de *Trăpezenească*) poartă numele bisericilor sau mănăstirilor din târg (precum Bărboiul, Sf. Lazăr, Sf. Vineri, biserica Lipovenească), delimitînd locuințele apropiate ale enoriașilor, fie se reduc la o uliță principală ce adună un grup profesional, o breaslă (Arcăria, Băibărăcăria, Brăhăria, Cherestegia, Măji; Brașovenilor, Curelari, Meserciilor, Pielari, Potcovari, Schimbătorilor, Surlari, Tălpăleri; Ulița Ciobotărească, Cizmăriei, Trăpezenească, Viziteiască), o etnie (Ulița Armenească, cu cea mai veche atestare de uliță, la 1610, în DIOI, I, p. 131, numită și *Armenimea*, Ulița Grecilor, Ulița Rusască, Sârbească, Ungurească, Țigănimea), o stare socială (Calicimea, Ulița Domnească, Ulița Mișeilor). Altele amintesc de o caracteristică topografică (Broșteni, Broscăria, Ulița din Afară, Ulița Mare, Ulița Strâmbă), un reper urban (Aghenția Austriacă, Chervăsăria, Consulatul Rusăsc, Feredeiele, Haznalele) și chiar nume de târgoveți (Frecău, Hagioaei, Pârvuleștilor și altele). Când începe podirea ulițelor principale, apare și entopicul *pod* în sintagmele *Podul Vechi* (DIOI, I, p. 454, anul 1653; denumirea sugerează faptul că mai exista atunci și un pod nou, probabil Podul Chervăsăriei), *Podul Domnesc*, *Podul Hagioaiei*, *Podul Lung* și *Podul Verde*. Apariția și dispariția numelor, precum și extensiile sau restricțiile traseelor denumite se pot data satisfăcător, sursele documentare, publicate sau inedite, fiind bogate.

2. A doua perioadă, din 1832 (convențional) și până în prezent, se caracterizează prin instituirea deciziei oficial-administrative, care creează și impune denumiri noi pentru realități noi sau substituie numele vechi cu altele. Fenomenul ține de modul administrării tuturor orașelor din epoca modernă. Acum, motivația denominației toponimice este de natură edilitară și cultural-ideologică, aceasta manifestată pregnant în momentele de schimbare politică majoră, iar materialul lingvistic utilizat corespunde unor etape din procesul de neologizare a limbii române, sincronic evoluției urbanistice. În această perioadă, putem delimita patru faze clare:

a. O fază de tranziție de la vechi la nou începe din timpul ocupației rusești (1828-1834), care, prin Regulamentul Organic (1832), introduce reguli și cerințe noi în administrarea orașelor și Capitalei de către Eforii, și durează până la reforma administrativă a lui Alexandru Ioan Cuza (Legea comunală din 1 aprilie 1864), când se vor crea noile structuri de administrare comunală și urbană, Primăria și Consiliul. Inițiativele și dispozițiile Regulamentului Organic au fost aplicate mai ales în timpul domniei lui Mihail Sturza (1834-1849), care a avut meritul realizării unor lucrări edilitare importante în Iași, precum „șoseluirea” sau „paveluirea” unor drumuri și ulițe, alinieri de străzi, canalizări, construcția de poduri și podețe, protecția orașului prin bariere antiepidemice și vamale, refacerea șanțului orașului, înființarea unor servicii publice pentru iluminat, pază, curățenia ulițelor și podurilor, prevenirea incendiilor, alimentarea cu apă potabilă și altele. Toponimia urbană se „colorează” imediat cu termeni noi din domeniul edilitar, dintre care unii au avut viață scurtă: *politie* (grecesc, „oraș”), *ceastie* („parte a orașului”; erau opt în 1830 și cinci în 1832) sau *cvartir* (1831) și *cvartal* (rusești), apelativ înlocuit apoi cu *despărțire* (cinci, în 1861), *șanțul* orașului (1834), în loc de vechiul *hindichi* (turcesc), franțuzescul *barieră* și varianta *barierul* (în 1834), pentru ucraineanul *rohatcă* și varianta rusească *rogatcă*,

derivatul românesc *căsăpie* în loc de turcescul *zalhana*, francezul *șosea* (popular, *șușaua*; șoselele spre Socola și Păcurari se lucrau în 1834 și 1835). Apare și termenul italian *stradă*, sporadic (1852). În vorbirea curentă, desigur continuă să fie folosite cuvintele vechi *mahala*, *medean*, *uliță*, *hudiță*, *pod*. În anumite împrejurări, slujbașii Eforiei, Agia și Vistieria se confruntă tot mai des cu problemele identificării locuințelor și persoanelor, într-o vreme când încă se construia haotic, fără planuri de urbanism, și când numărătoarea caselor era mereu perturbată de dărâmarea vechilor cocioabe și apariția unor binale noi. Instructivă pentru această situație este o suplică a lui Gh. Asachi (identificat după conținut și grafie), adresată Departamentului Trebilor din Lăuntru la 22 mai 1845, prin care semnala că în acel moment lipseau multe nume de ulițe, fapt constatat de el când litografia planul Capitalei (este vorba, desigur, de planul ridicat în 1844 de inginerul Iosif Rasec, plan cunoscut astăzi după o copie de pe la 1930). Într-adevăr, numele înscrise acolo sunt foarte puține, deși toate străzile sunt reprezentate, iar o mulțime de hudițe, fundacuri și trecători nu puteau avea atunci nume stabile și cunoscute de Eforie. Asachi arăta, cu îndreptățirea iubitorului de vestigii istorice, că unele nume erau vechi și trebuiau păstrate, iar pentru cele lipsă cerea ca Eforia să rânduiască o comisie care să dea nume ulițelor (Arhivele Naționale Iași, *Ministerul de Interne*, tr. 1772, op. 2020, dos. 6998, f. 1-2). Răspunsul era un aviz pozitiv, dar nu am până acum informații despre înființarea și lucrarea unei eventuale comisii. Presupun cu temei că, de fapt, nu s-a întreprins nimic sistematic în această privință, căci planul ridicat în 1857 de Fr. Peytavin nu indică un spor semnificativ al numelor de străzi cartate, iar în diverse documente ale vremii transpare elocvent ca dominantă tot modalitatea populară a denumirii ulițelor secundare. Ca și în sate (unde modelul denominativ este de tipul *Hudița la Ghiță Baci*, de ex.), ulițele mărginașe erau desemnate prin structuri și perifraze pretoponimice având ca referent locuința unei persoane cunoscute cel puțin în zonă, de regulă cea din capătul străzii. Selectez cu zgârcenie mostre din anii 1845-1846: *Ulița ce merge spre d. Vorn. Alecu Ghica*, *Ulița ce merge spre logof. Costachi Conachi* sau *Ulița mergătoare spre d. Logof. N. Canta*, *Ulița ce merge la 40 de sfinți* (Arhivele Naționale Iași, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, dos. 1649, vol. II, f. 195 v.). Trebuie reținut faptul că numele personalităților epocii, care apar în nomenclatura toponimică veche, nu sunt onorifice, impuse de administrație, ca mai târziu, în faza imediat următoare.

Pentru sfârșitul acestei faze de tranziție în evoluția toponimiei ieșene, există două documente de maximă importanță, *Listele caselor și a dughenilor Capitalei*, publicată în anul 1853, cu o ediție nouă, din 2000, și o *Catagrafie a caselor și dughenelor din Iași*, efectuată în 1861 (Arhivele Naționale Iași, *Eforia Iași*, dos. 99/1861), aceasta cuprinzând o comoară de informații pentru tema noastră. Aspectul general denominativ toponimic este încă vechi, prin apelative, structura sintagmatică și inventarul de nume proprii. Entopicele vechi sunt *mahala*, *uliță*, *meidanu*, *rohatca*, iar neologismele *barieră* și *șosea* (Socola), *Grădina Publică*, *Strada Mare* (în alternanță cu *Ulița Mare*); structuri vechi: genitivul sintetic (*Mahalaua Butucului*, pentru *Mahalaua lui Butuc*) și perifrizele: *Ulița în dosul Criminalului*, *Ulița sub Hanul lui Ivangelhelie*, *Mergătoare spre Golia*, *Suitoare spre Vulpe*; nume vechi, majoritatea: *Ulița Mare*, *Ulița Bastonu*, *Ulița Feredeilor*, *Ulița Rusască*, *Măjilor*, *Muntenimea de Sus*, *Muntenimea de Jos*, *Cizmăria*, *Carvasaraua*, *Discălicătoarea* și multe altele; numele relativ noi sunt puține: *Ulița Coroi*, *Asachi*, *Nișmanu*, *Căsăpia Mare*, *Ulița Spitalu Milităresc*; dispar referințele la poduri (regăsim doar *Podul Lung* și *Ulița Podul Vechiu*; apare hodonimul *Copou*, în loc de *Podul Verde*).

b. Odată cu transformarea fostei Eforii a orașului Iași în Primărie (1864; arhiva datează din 1866) începe a doua fază care durează până în 1946. Acum, în cadrul Consiliului comunal (apoi, municipal) funcționează o comisie de consilieri care propun nume pentru străzi și ulițe nedenumite, fac schimbări rezonabile, fără intenția de a șterge urmele trecutului, promovează memoria culturală, prin nume comemorative și encomiastice ale unor personalități istorice, artistice și științifice, naționale și locale. Eroii războaielor din 1877-1878 și 1916-1918 sunt mereu în atenția publică. Locuitorii devin sensibili la denumiri și le propun sau resping, invocând merite sau, dimpotrivă, conotații dezagreabile. Ridicarea planurilor moderne ale Iașilor, începând cu cel al inginerului Grigore Bejan, din 1896-1897, contribuie la stabilizarea nomenclatorului toponimic. Se neologizează apelativele din sintagmele denominative, se impun definitiv termenii *cartier* (în loc de *mahala*), *stradă*, *stradelă*, *șosea*, *piață* (pentru *medean*, *meidean*), *bulevard*, *barieră*, *abator* (în loc de *zalhana* sau *căsăpie*) și se consolidează structurile stilului oficial în sintagmele apozitive (*Strada Grădinari*), prin nearticularea determinatului lexical (*Strada maior Eni*) sau prin compuse cu inversiunea termenilor (*Socola-Gară*). Evoluția lentă a structurii urbane nu favorizează o schimbare traumatizantă nici a rețelei stradale și nici a nomenclaturii corespunzătoare.

c. În faza a treia (1947-1989), doi factori contribuie la modificarea semnificativă a denominației toponimice: demolările de după război și planurile de industrializare, modernizare și de sistematizare modifică radical structura urbanistică în mai multe cartiere, iar planul de radiere a memoriei istorice, generat de lupta de clasă, afectează grav zestrea toponimică ieșeană, prin cea mai brutală înnoire denominativă din istoria orașului (cum s-a întâmplat, de altfel, în toată țara). Din această perspectivă, și aici se pot distinge două etape: 1947-1965, în etapa stalinistă și poststalinistă; 1965-1989, etapa național-comunistă a politicii lui N. Ceaușescu.

d. Faza a patra (din 1990 și până în prezent), caracterizată edilitar prin extensia orașului în zonele rezidențiale dinspre Bârnova, Bucium, Lunca Cetățuii, Galata, Valea Lupului și Breazu, a necesitat crearea unui mare număr de denumiri de cartiere, străzi, stradele și fundacuri, restituirea unor nume mai vechi și înlăturarea denumirilor impuse de ideologia comunistă. Despre noima și calitatea lor vom avea prilejul să glosăm la momentul potrivit.

Având ca ghid această sumar set de probleme istorice și lingvistice, vom hălădui împreună, în episoadele următoare, prin vechi mahalale, ulițe și trecători, pe poduri și podețe, pe medeanuri și prin piețe, căutând, prin denumiri, urme ale trecutului în vălmășagul prezentului, pentru a nu înstrăina cu totul sensul tradiției culturale ieșene, ocultat de mall-uri uriașe, de agitația străzii și de disputele grotești televizate. Vom purcede cu multă răbdare, căci drumul e lung și fundacurile tentante. Veți vedea! (Dacă veți citi).

*

15. Numai ca să recâștig pe cititorii sastisiți de prea lungul și academicul episod anterior îi atrag în mreaja cântecului ademenitor al sirenelor de mahala, propunându-le o temă cândva pudică, acum creatoare de vedete TV. Cu eventualele cititoare, recunosc, nu știu cum să procedez.

Discriminarea! Greu păcat al naturii omenești, de când lumea pe pământ (sau viceversa). De o bucată de timp, cică s-a mai inventat una: discriminarea pozitivă. Asta e

bună, cea veche fiind, se vede, rea, negativă. Se vede chiar și acolo unde te aștepti mai puțin, de aceea e chiar un... mister, inclusiv toponimic și inclusiv la Eși. Va să zică, în dulcele târg (ba chiar și în cele amăruie și amărate), dintru respectuoasă vechime și nedreptate, bărbații au știut să se organizeze, și-au creat frății, bresle, fiecare cu staroste, obiceiuri, reguli și denumiri devenite... branduri profesionale. Societate civilă, un fel de sindicat pe cînste, în opoziție cu statul asupritor și statul degeaba. Nu aveau timp să stea la taclale, stăteau în dughene, prăvălii și mici ateliere, care și ele stăteau pe ulițe anume și cu nume și chiar renume. Care au devenit toponime, tocmai ca să ne dea nouă acum bătaie de cap, prin teleologie lingvistică deci. Și fiindcă tot banul (uneori și Banatul, dar totdeauna bănetul) e fruncea, cum să nu fie Ulița Tărbujenească / Trăpezenească prima denumire atestată (1631) din clasa toponimelor ocupaționale. Se înghesuiau acolo zarafii (totuși nu prea mulți, ci selecționați după greutatea pungilor de șpagă), tocmai pe lângă vechea vamă, la carvasara, unde își descărcau neguțătorii mărfurile din chervane și harabale și unde trebuiau să fie și... case de schimb valutar, trapezele (tarabele) „schimbătorilor” de bani. Și mai încolo și dincolo puteai găsi repede un serviciu prompt, dacă te duceai pe Ulița Ciubotărească, Cizmăriei, Măjilor, Vezeteiască, la Dubălari, Curelari, Lăutari, Pielari, Tălpălari sau, dacă le știai meseriile și alișverișul, pe Ulița Armenească, Nemțească, Rusească sau Sârbească. Evreii nu aveau nevoie de asemenea localizări, căci erau cam peste tot, cel puțin după 1800. Chiar și calicii și mișeii aveau ulița lor, de care însă era bine să te ferești. Numai biete de femei, spălătorese și cusătorese, măturărițe și bucătărele, nu și-au făcut bresle și nu au lăsat nicio amintire, măcar toponimică (ultima pe listă, cu voia cititorului). Curată discriminare! Ce să mai zicem de podărese, liber profesioniste de înaltă calificare, nu numai nedreptățite, dar și persecutate. Trebuia să aibă și Iașul măcar o Cruce de Piatră, dacă nu o Place Pigalle, dar s-a găsit un domn mai încruntat, un grecotei cu... gust subțire, un intelectual rafinat și cu simțul moral dezvoltat (unii cred că era mai curând un frustrat), Constantin Mavrocordat, care a avut milă de țărani, eliberându-i din șerbie, nu și de sărmanele podărese, pe care le-a trimis în temnița Mitropoliei (ca să fie mai aproape de cele sfinte, desigur). Credea că le-a venit de hac, dar, noroc de Doamna, care știa ea ce știa și nu putea să-și lase semenele în suferință. Au fost eliberate și tot pe poduri (cum ar veni, azi, pe trotuare și pe șoselele de centură ale Capitaliei) au ajuns, la muncă, la produs.

A trebuit să treacă mai bine de un veac (fiindcă veacul înaintează, cum bine zicea poetul), ca să regăsim problema (cândva de genul neutru, pe urmă acaparat de... partea feminină, prin discriminare gramaticală) în varianta modernă a sănătății publice, dacă amvonul, gura satului și grosul Agiei nu i-au găsit leacul. Regulamentul Organic (1832) nu prevăzuse nimic în privința prostituției, dar răspândirea bolilor venerice a obligat stăpânirea la adoptarea unor măsuri de profilaxie deja... implementate de mult în Parisul tuturor modelelor. În 1846, se pregătea o lege pentru chestiunile protecției sanitare, dar Adunarea Obștească nu a apucat să o îmbunătățească, astfel încât s-au publicat doar niște *Măsuri polițienești igienice în privința sănătății publice a orașenilor* privitoare și la „femeile publice” (le citim în *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tomul I, 1855, p. 345-348). Prostituatele trebuiau „revizuite” de doctorii cvartalurilor, înregistrate și selectate, cele bolnave urmând să fie duse de comisarii Agiei la spital (Sf. Spiridon). Femeile publice erau împărțite în patru clase: țitoare, cele „având mobilitatea lor”, femeile de bordel, adică în gazde pe la vreo „stăărăstoaie” (în sfârșit, vedem organizare, strămoașa structurii diriguite azi de dom' doctor Astărăstoaie) și femeile de uliță. Prostituatele luau cunoștință de regulamentul

sanitar și polițienesc și trebuiau să aibă un act de identitate, celebrul „manual de sănătate” sau „condicuța”, cu viza medicală bisăptămânală.

Odată cu marile reforme din 1864, Primăriile nou create au căpătat atribuții și în gestionarea acestei străvechi probleme sociale și sanitare. Noile reglementări ale meseriei, elaborate de fiecare primărie urbană, prevedeau declararea caselor de prostituție, aprobarea și înregistrarea lor, reguli de amplasare și funcționare a stabilimentelor și de comportament al angajaților, plata unei taxe de către patroane, fostele stăărăstoaie, numite acum, la Iași, *întreprinzătoare* sau *mediatoare*, drepturile și obligațiile acestora și ale... forței de muncă. Cel mai mare câștig al acestui nou statut al prostituției a fost, de departe, controlul medical, care a limitat cât s-a putut dezastrul sifilisului și al altor boli venerice. Despre alte avantaje... *no comment*. A rămas în afara sistemului fenomenul deloc marginal și incontrollabil sanitar al prostituției libere, prin racolarea clienților de către femeile de uliță, „singuratică”, supuse sancțiunilor contravenționale și penale și altor riscuri, totdeauna ignorate sau evitate.

Primul dosar al femeilor prostituate din Iași s-a constituit chiar în 1864, urmând a se actualiza la început mai rar, apoi anual. Urmărind o duzină de dosare de prostituție din Iași, doar ca să am argumente pentru dezlegarea „misterului” unor denumiri de străzi din acea parte a veacului zisă „la belle époque”, am constatat că s-ar putea scrie o carte de câteva sute de pagini de istorie socială și de moravuri, cu succes de librărie garantat. Acum, numai pentru curioși (ceilalți cititori, mai corecți, pot trece peste paragraf), selectez din „Acta caselor de prostituție publice și cerșetorii” (scandaloasă asocierie!), cuprinzând și un tabel al celor 29 de bordeluri înregistrate, doar numele străzilor pe care se aflau și al mediatorelor, între care se disting (fără distincție) și doi bărbați (Arhivele Naționale Iași, *Eforia Iași*, dos. 141/ 1864, f. 15 r-20 r). În tabel, întocmit de secretarul medicului șef al orașului Iași, sunt consemnate și numele celor 111 femei „care se revizuesc de două ori pe săptămână”. Străzile sau locurile (cât pe ce să scriu... *locațiile*) erau: Baston (azi, Colonel Langa) – Haia Goldenberg, Hermann și Sprentă; Peste Podul Ipsilant (de pe Bahlui) – Georgie Bolohan; Ulița Burhele (lângă poarta bisericii Tălpălari) – Ilie Avram; lângă Calicime (Petru Rareș) – Livia Șainfeld; lângă Petre Bacal (fost hotel în Piața Unirii) – Lisa Vaininger; lângă Derigo (?) – Estra Auster (care era și mediatore, și... lucrătoare); vizavi de Hanul Zulia (de pe Ulița Zulii, poate Strada Semnului de azi, mai în vale de Mitropolie) – Costachi Botezatu; Podul Vechi (azi, str. Costache Negri) – Faige Most; În dosul Roznovanului (azi, Primăria) – Lisa sin Moșe, Ides Grinberg, Haia Șainhorn; Ulița Milu (str. Matei Milo de azi, lângă Teatrul Național) – Reisa Șimler; Hanul Zoe (fost pe strada Vasile Stroescu) – Haia Hafler și Ghitel Herș; str. Golia (acum, Cuza-vodă) – Nete Froimovici; În dosul Goliei, la Para de Aur (o dugheană) – Catinca Botez; Capul Zidiului (în Tătărași, la capătul apeductului) – Haia Zissmann; De vale de Sf. Lazăr – Cati Ostrofsca; La Podeț (în Țigănamea Domnească) – Hanța Ester; la Hanul Missir (în capătul Străzii Armene, spre Hală) – fără mediatore cunoscute; în Despărțirea a V-a, unde nu toate ulițele aveau nume, identific adresele după numerele caselor: nr. 679 era Pe Iaz (zona Bulevardului D. Cantemir) – Ițic sin Strul; nr. 746 (zona Pallas) – Strul sin Leiba; nr. 869 – Georgie Sava și nr. 812 – Ruchla Alter, ambele în preajma Podului Roș. Bordeluri secrete, deci neînregistrate oficial, dar știute de poliție și de ochii vigilenți ai vecinilor invidioși, cu prostituate care „nu se revizuesc”: pe str. Milu – Iancu Croitoru; Strada Rusască – Adolf Oradavez și Tauba Șvaițer; la Gavril Moldovan (acasă) – Ion Cupfernian. Erau înregistrate aici doar 62 de prostituate, dar numărul evazionistelor fiscale încă necunoscute trebuie să fi fost mare (ca și astăzi, cumva). Ieșeau la iveală mai ales în urma reclamațiilor cetățenilor cu

ПРИМЧАТЕ И ЗАТЪРЪЖЕ.

НАУКАЛА

ДЕ

СЪНЪТАТЕ.

ИЗ 1884 1885

ІІІІІІ

ТИПОГРАФИЯ СЕВЕРНАЯ РУССКАЯ

Dosare tentante (ANI, PI, dos. 15/1866, 64/1873, cu situații, statistici și... povestiri din anii 1868-1873, apoi dos. 49/1875, 74/1878, 93/1883) ne oferă bune motive să apreciem dinamica pozitivă (adică de creștere, precizez, ca nu să creadă altceva observatorii și cenzorii morali ai mass-media actuale) a fenomenului și să ne veselim de momente și scene din cele numai aluziv evocate de nenea Iancu, pe ici pe colo, maestrul nedepășind pragul respectabil al berăriilor și cafenelelor bucureștene. Căci de ar fi viețuit și prin Iași, de s-ar fi preumblat și prin Țigănimia Domnească, prin dosul Bărboiului, prin Frecău și pe la Capul Zidiului, câte nu ar fi văzut și auzit de la neamurile lui conu Leonida.

45

CONDICUȚĂ
PENTRU
Femeile Prostituite
din
URBEA BOTOȘANILOR

1874.
IMPRIMERIA BOTOȘANILOR

<https://biblioteca-digitala.ro>

sigur *Cărarea Fetițelor*. Dar despre acestea, detalii arhivistice în „misterul” următor. (Pe cititorii grăbiți și ahtiați de... lectură îi rog să nu insiste cu mesaje: nu precizez adresele).

*

16. Mai aveți puținică răbdare. Până să vă conduc la strada plăcerilor (mai bine să scriu *Strada Plăcerilor*, ca să nu fie vreo confuzie), vă supun iarăși la un exercițiu de memorie istorică în problema denominației oficiale, atât de specifică toponimiei urbane. Reamintesc, trimițându-vă și la episodul XIV, suplica lui Gh. Asachi, de la 1845, care cerea ca Eforia capitalei să rânduiască o comisie pentru denumirea ulițelor, și că, deși răspunsul a fost pozitiv, urmele unei activități consecvente și eficiente în această privință sunt firave. E drept că nici operațiunea nu era ușoară și nici tradiția administrativă serioasă, ca multe altele, până azi. Câteva momente mai presante, repede potolite de urgența altor treburi, se întrezăresc totuși prin colbul arhivelor. Astfel, în acel an pare a se fi întreprins ceva, dar nu putem ști ce și cât, fiindcă dosarul nr. 34/1845 de la Arhivele Naționale Iași, fondul *Eforia Iași* (în continuare ANI, EI), cuprinzând (după inventar) niște *Lucrări urmate pentru darea de numiri a ulițelor orașului*, nu se mai găsește la cota indicată. Mai norocos, harnicul Dan Dumitru Iacob a găsit la Arhivele Naționale din București, în fondul (de curând transferat la ANI) *Ministerul Lucrărilor Publice, Moldova*, niște instrucțiuni („condiții”) din anul 1849, pentru antrepriza executării tăblițelor cu numele ulițelor și numărul caselor din Iași, cuprinzând și indicații referitoare la modul de numerotare a locuințelor (cu numere pare pe partea dreaptă și impare pe partea stângă), la stabilirea a ceea ce va fi dreapta și stânga unei străzi, la dimensiunile tablelor „de fer boite în oloiu cu color albastru și cu literele albe”, ca acelea mai vechi, pe care le mai putem vedea și în prezent pe unele case, precum și sarcina de a se încheia operațiunea în trei luni în vatra orașului și în alte șase luni în mahalale. Numele ulițelor urmau a fi comunicate treptat celor doi tinichigii evrei contractanți, pe măsura înaintării lucrării (*Denumirea străzilor și numerotarea caselor din orașele și târgurile Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea. Documente*, în „*Historia Urbana*”, tom IX, 2001, nr. 1-2, p. 102-103). Din păcate, nu găsim în acel dosar o listă a numelor străzilor din Iași, ca acelea trimise în 1850 la Minister de Eforiile celorlalte orașe din Moldova (p. 104-126). Ca urmare, caut alte dovezi ale preocupării și le rețin pe cele mai vizibile, ivite dintre numeroasele litigii privitoare la „feliuritele uliți și hudiți” și consemnate în „delle” și „dossiere” ale Eforiei și Primăriei Iași. Două surse de primă mână au mai fost citate în serialul nostru: *Listele caselor și a dughenilor Capitaliei*, publicate în anul 1853, ediție nouă, 2000, liste întocmite pentru evidența taxelor pe clădiri, în vederea pavării străzilor (vedeți episodul VI), și, îndeosebi, *Catagrafie a caselor și dughenelor din Iași*, efectuată în 1861 (ANI, EI, dos. 99/1861) (episodul XIV), dosar voluminos și de mare preț istoric. Acum, mai folosesc, din dos. 63/1854, câteva informații inedite și de tot interesul (pentru unii cititori numai). Era în timpul Războiului Crimeii și Moldova fusese ocupată de către austrieci. Atunci, în noiembrie 1854, generalul maior Blumenkron ceruse Departamentului Lucrărilor Publice să solicite Eforiei Iași grăbirea execuției și așezării tăblițelor cu numele ulițelor și numerele caselor, operațiune necesară pentru aflarea cvartalurilor și caselor unde trebuiau încartiruite trupele și pentru alte „trebuințe melitare”. O listă cu „numerația caselor” fusese întocmită de către o comisie înadins rânduită. Numele ulițelor trebuiau scrise cu litere latine și chirilice, „pentru înțelegirea tuturor” (f. 1 r.-v.). În decembrie, se constata că în cvartalul al 6-lea comisia scăpase din vedere ștergerea numerelor vechi (f. 3 r.),

dovadă că în 1849-1850 acestea se puseseră pe case, dar în ianuarie 1855 nu se făcuse încă nimic, iar în mai se restituia cheazășia pusă de antreprenorii evrei la licitația pentru facerea tăblițelor (f. 4 r.-15 r.), căci toată lucrarea se suspendase. Sfatul Cărmuitor (Guvernul) nu mai considera că o chestiune de administrație și cheltuială locală și guvernamentală era treaba comandamentului austriac (f. 16 r.).

Un alt moment se consumă în 1865-1866, de data aceasta la solicitarea Ministerului de Finanțe, care organiza în 1866 un recensământ fiscal al contribuabililor. Ca urmare, Primăria trebuia să refacă numărătoarea caselor și să pună tăblițe cu numele străzilor acolo unde acestea lipseau (ANI, Primăria Iași (PI), dos. 59/1866, f. 1 r., 2 r., 4 r.). În următoarele două decenii nu se mai constată documentar încă un episod semnificativ al denumirii stradale în Iași. Atribuirea sau schimbările de nume au fost decizii solicitate de inițiative personale, unele identificabile, altele nu. De pildă, Dimitrie Gusti (nu sociologul, ci profesorul de geografie de la Academia Mihăileană și cel dintâi primar al Iașului, la 1864) este cel care l-a înlocuit pe Sf. Ilie cu Vasile Alecsandri și l-a făcut pe Petru Rareș stăpân onomastic peste ulița veche a calicilor și mișeilor.

Anul 1884 este de răscruce în istoria toponimiei ieșene. Importantă a fost atunci elaborarea unui *Regulament pentru numerotarea caselor din orașul Iași și pentru denumirea stradelor*, votat de Consiliul Comunal la 6 martie 1884 (f. 16 r.) și păstrat în ANI, PI, dos. 119/1884, cuprinzând decizii și liste de străzi dintre anii 1884-1896 (660 file). Primarul orașului era în acel an Leon C. Negruzzi. Fiindcă în 1885 urma să se efectueze o altă statistică a populației, o comisie formată din cinci consilieri, desemnată la 19 decembrie 1884 și condusă de Alexandru D. Xenopol, trebuia să lucreze la o nouă listă de denumiri ale străzilor, cu numerotarea tuturor caselor, operațiune foarte laborioasă, presupunând atribuirea de nume pentru prima dată, schimbări de nume, ținându-se cont și de contestațiile, preferințele și propunerile locuitorilor, și costisitoare, fiindcă erau necesare tăblițe noi. Toate schimbările se aprobau în ședințe ale Consiliului Comunal, iar lucrările s-au încheiat abia la începutul anului 1886.

În serialul nostru de „Mistere” viitoare, multe începuturi și dezlegări se vor afla în acest dosar. Între altele și numele unor străzi susceptibile a fi motivate de meseria „fetelor”, reabilitată (doar pentru istorie) în episodul anterior (XV). Cercetarea noastră arhivistică a avut rostul de a confirma eventuala legătură între acele nume și adresele caselor de prostituție identificate între anii 1864 și 1883. Rezultatul: niciun bordel nu este atestat pe trecătorile și stradelele *Fetelor*, *Fetițelor*, *Blondelor*, *Brunetelor*, *Plăcerilor* sau pe strada *Muzelor* și nici măcar pe la Podul Roș, spre marea dezamăgire a celor care stăruie a crede în ficțiunea lui Gh. Dimachi despre presupusele perdele roșii de la casele de pe str. Palat (mai reveșești episodul V). Dar aceste nume, aparent „poetice”, nu sunt „nevinovate” semantic, ci au fost motivate, foarte probabil, de prostituția stradală ilegală, de notorietate publică prin mahalale, dar tolerată sau imposibil de eradicat de către administrație. O îndreptățire pentru această interpretare este sensul secundar de „prostituată” pe care l-a avut și încă îl mai păstrează apelativul *fată*, sens explicabil prin condiția civilă și vârsta foarte tânără a majorității femeilor de stradă (între 18 și 22 de ani, după înregistrările celor din casele de prostituție). Iată și două argumente documentare. În reglementarea din 1846, citată în episodul XV, privitoare la măsurile polițienești de supraveghere a femeilor publice, se prevedea ca, în cazul prostituatei cu vârsta de peste 15 ani, „fata se va supune unii nouă și mai de aproape privigheri”, după ce anterior minora vicioasă fusese dată „în vremelnicească petrecere la o mănăstire sau la un alt loc cuviincios” (*Manualul Administrativ al*

Principatului Moldovei, tom I, Iași, 1855, p. 347). Termenul mai este utilizat de încă două ori în acest context. Mai târziu, în 1882, pe marginea unui proiect de nou Regulament pentru prostituatele din Iași, cineva face observația: „În locul cuvântului *fete*” se va pune „*prostituate*” (ANI, PI, dos. 93/1883, f. 8 r.). Modificarea s-a efectuat în art. 18 din Regulament (f. 11 r.), unde cuvântul *fete* este tăiat și înlocuit.

Așadar, nu putem intui o altă explicație pentru numele *Trecătoarea* sau *Stradela Fetelor*, o ulicioară aflată în Despărțirea a V-a, probabil în zona Moara de Vânt-Tătărași (N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, 1913, p. 91), cu numele propus spre schimbare în *stradela Vioreanu* (ANI, PI, dos. 259/1910, f. 10 v., proces-verbal din 22 ianuarie 1901) și modificat efectiv abia în 1912, în *Stradela Povârnișului* (ANI, PI, dos. 259/1910, f. 152 v.; N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 94). Cărarea Fetițelor era o altă trecătoare (între fosta str. Cuza-vodă și str. Rojniță, cf. ANI, PI, dos. 119/1884, f. 320), existentă și în prezent, dar fără nume oficial, pornind din str. Vasile Lupu, din fața Spitalului pentru Copii „Sf. Maria”, spre Spitalul Clinic de Neurochirurgie, până în str. Ateneului.

Mahalaua Mlaștinei, care nu se formase la 1844, când șesul Bahluiului era încă un izlaz inundabil până în șoseaua Socola (cf. Planul lui I. Rasec / J. Raschek), se umpluse deja de case la 1857 (Planul lui Fr. Peytavin), fiind străbătută de o gârlă a pârâului Nicolina, de unde și denumirea ei. Mahalaua a fost în spațiul delimitat după 1960 de bulevardele Socola și Țuțora, de la curtea Școlii gimnaziale „Otilia Cazimir” spre Bulevardul Primăverii. Ulițele din această mahala evreiască insalubră nu au avut nume până în 1884 (ANI, PI, dos. 119/1884, f. 198 v.), când au fost impuse oficial, cu o motivare obscură, dacă nu ținem seama acum de practica prostituției în Iași din secolul al XIX-lea. Str. Blondelor, cu un capăt în șoseaua Socola și celălalt în fosta str. Țuțora (devenită, după demolarea mahalalei și efectuarea străpungerii pentru linia de tramvai, partea de sud-est a Bulevardului Primăverii), urma aproximativ traseul aleii principale de azi dintre blocurile 7 A și 7 B, alee pentru care ediliile nu s-au ostenit să găsească un nume, preferând denumirea cu totul improprie *Bulevardul Primăverii*. Str. Brunetelor începea de la mijlocul str. Blondelor, traversa actualul Bulevard Țuțora și ajungea în fosta str. Arapu. Astăzi este aleea din fața blocului de pe Bulevardul Țuțora nr. 6. Numele, considerate „efemere”, au fost propuse pentru a fi schimbate în anul 1912, cu *Poni Artistul*, și, respectiv, cu *Aprodul Purice* (ANI, PI, dos. 259/1910, f. 151 v.; N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 94), dar au fost încă folosite și după primul război mondial (ANI, PI, dos. 346/1926, f. 3 r., 4 r., planuri, anul 1928; dos. 253/1930, f. 8 r., 9 r.). Str. Plăcerilor (numită acum str. *Petre Ispirescu*), stradă de legătură dintre Piața Chirilă din Tătărași și str. Fulger, a primit acest nume în aceleași împrejurări și, desigur, cu aceeași motivație (ANI, PI, dos. 119/1884, f. 321; N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 92; ANI, PI, dos. 318/1928, f. 6). Străzile și numele acestora (mai puțin Cărarea Fetițelor) apar cu precizie cartografiate în Planul orașului Iași (1896-1897) ridicat de inginerul Gr. Bejan. Nu am aceeași convingere pentru a considera că și fosta Ulița lui Stratulat (I. Rasec, 1844, Fr. Peytavin, 1857), pe care se va fi aflat locuința logofătului Neculai Stratulat de la începutul veacului al XIX-lea, a fost numită, tot în 1884, str. *Muzelor*, din același considerent. Mai curând, numele se înscrie în seria denumirilor „frumoase”, precum str. *Florilor*, *Brândușa*, *Ileana Cosânzeana*, *Aurora* sau *Aleea Rozelor*. A cunoscut câteva schimbări, anume str. *Carol Luegher*, în 1912 (ANI, PI, dos. 259/1910, f. 188 v.; N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 94), str. *Neculai Culianu*, prin Decizia Consiliului Municipal din 21 ianuarie 1916 (ANI, PI, dos. 259 / 1910, f. 258 r.), a devenit din nou *Muzelor* și, în sfârșit, str. *N. Bălcescu*, de la 1 ianuarie 1947.

Părăsind acum tema podăreselor din Iași, vă propun să trecem, în episodul următor, peste niște poduri. Pe celălalt mal, rămânând totuși în această viață.

*

17. Podul! Minunată născocire a minții umane, în care utilul și ingeniozitatea se arcuiesc între malurile prăpăstioase ale naturii și istoriei. Podul unirii și podul dezbinării, podul metaforic al înfrățirii Podul de Flori de pe Prut (1990-1991) și capul de pod al confruntării războinice, podul de pe Drina (1914), cine nu le știe? Podul lui Apolodor din Damasc, capăt istoric al romanității unui nou neam, și Podul Minciunilor de la Sibiu, început al iluziilor eternei povești în doi. Podul-dantelă de la Cernavodă, mândrie națională fără găunoșenie, și podurile Senei, martore ale poeziilor sinucigași, șansonetiștilor flaneuri și cineaștilor de geniu. Podul de aur din basmul popular și din fantezia lui Eminescu, visându-l arcuit peste șesul Bahluiului, de la Cișmeaua Păcurarilor și până la Galata. Puține sunt locurile care pot să concureze cu podul și cu necăjita sa copilă, puntea, în crearea de legende și închipuiri tulburătoare. Una dintre acestea e chiar povestea vorbeii latinești *pons*, *-tis*, care, flexionată gramatical la acuzativ (*pontem*) și contorsionată istoric în vremuri barbare, a trebuit să se facă *punte*, când era nevoie și de luntre. S-a micșorat podul de teama dușmanilor, s-a ascuns prin păduri și stufărișuri, ca punte sărmană, și s-a înțeles cu bătrânul și încetul drum de care (*via carraria*) să se adapteze și el la noile împrejurări, sub înfățișarea mlădioasă și sprintenă a cărării. Clasic exemplu pe care l-au dibuit lingviștii, pentru a argumenta și ei ruralizarea vieții în Dacia abandonată de iscușiții constructori romani de poduri și drumuri. Când lumea s-a așezat în hotare mai sigure, iarăși s-a arătat fălos podul, botezat acum cu vocabulă slavă, căci tragerea de la Râm devenise doar o vagă amintire. Apoi, s-au adunat la pod și, mai ales, sub pod ființe vespérale și nocturne, ce trebuiau să-și ia vama trecerii spre celălalt mal sau tărâm. Căci musai trebuia să te faci frate cu dracul până treceai puntea sau măcar să-ți faci cruce cu limba când ți se împletea între picioare vreun ied zglobiu sau o mătă neagră ieșită de sub pod pe la ceasurile târzii ale nopții cu lună. Asta când nu se ivea o dihanie mai rea, cu chip de om, cerând punga în schimbul vieții, împrejurare în care repede trebuia să rezolvi o dilemă (nu două!) logică și... existențială. Problema se complica și mai tare atunci când neamurile trebuiau să suporte grele cheltuieli ale transferului în altă lume, desigur cu loc de verdeață, pentru care era nevoie de plata a nu mai puțin de 24 de vămi la tot atâtea poduri simbolice, așezate sub carul mortului, obicei tot mai firav în ultima vreme, de când cu eliminarea barierelor vamale în calea spre fericirea pur terestră a vacanțelor turistice. Și, așa, podul a redevenit azi un personaj important în povestea nesfârșită a autostrăzilor noastre cu suprapreț mondial și subiect secundar de serial onomastic ieșean, în mai multe episoade, căci pe drumul cel lung de prin arhive se ivesc și multe poduri, unele cu legende atașate, altele cu datări fanteziste și nume schimbătoare cărora toponimiștii le zic *hodonime*, adunând în aceeași oală semantică ulițe și drumuri, poduri și podețe, bacuri și dubase, pasaje și pasarele.

Podurile ne învață multe și nu totdeauna mărunte, chiar când ele însele au dispărut, având grijă să-și lase numele ca moștenire unor așezări înfiripate chiar la capătul igliței, pentru un oarecare alijveriş sau gheșeft iscat din oboseala, setea sau foamea călătorului sau din priceperea podarilor. Nu mai vorbesc (decât enunțativ) de veniturile importante pentru domnie și pentru eforturile târgurilor din taxele de trecere peste poduri (e. g., trimit pe curioși

doar la un singur document, din 1 iulie 1797, pentru ponturile podurilor din Iași, publicat de Ioan Caproșu în DIOI, X, p. 115-117). Numaidecât ne amintim și de orașul Dubăsari de pe Nistru, la începuturile sale doar un loc de trecere pe un pod de dubase, strămoșul tehnic al bacului modern de la Dunăre. Am numărat repede nu mai puțin de 60 de localități, unele dispărute, care au (avut) nume cu apelativul *pod* sau *poduri* în sintagma denominativă, dar numărul altor locuri astfel denumite este greu de estimat. Uneori, nu-i ușor de descifrat cimitura denumirii, ca în cazul Podului Roș și Podului Verde a căror poveste a vorbei am livrat-o cetitorului, fără comision de aducere la cunoștință, în episodul V al acestui serial de mistere ce nu vrea să se încheie (încă!). Nu mai puțină bătaie de cap a pricinuit localizarea Podului Spânzurătorii din șesul Nicolinei (revedeți episodul XII) și nu mai puțină derută vor încerca acei care vor pofti să afle ușor și repede unde va fi fost vestitul Podul Înalt de la Vaslui, care și unde (din două) a fost Podul Hatmanului, cine au fost Doamna zidită (nominal) în sintagma *Podul Doamnei* și „eroii” eponimi din *Podul Hagiului* și *Podul Turcului*, ce antroponim real se ascunde în *Podul Iloaiei* (fost *Podul Leloaiiei*), cât adevăr se poate decela în legenda construirii podului de la Cârjoaia de către Ștefan cel Mare. Până și *Podul de Lut* ne apare ca o ciudățenie, dacă nu știm că o simplă umplutură de pământ la capătul unei râpe sau a unei ravene putea fi considerată un pod pe un drum stricat de ape și că *Podul lui Dumnezeu* este o metaforă populară (ca și *Iazul lui Dumnezeu*), desemnând, cu o motivație legendară, un pod natural din com. Ponoarele, jud. Mehedinți.

Nu-i chiar fără rost această lungă introducere în specificul categoriei toponimice a hodonimelor, care se constituie ca repere denominative de mare importanță atât în spațiul geografic larg, cât și în textura urbanistică dintotdeauna. Să deslușim noima lor în fosta capitală a Moldovei, căutându-le pe nobilul (prin lene oblomoviană) Bahlui, pe feminina și năbădăioasa Nicolină, pudicul pârau ascuns acum privirilor de rușinea numelui *Cacaina* și estivalul Ciric, poduri care au pus la grea încercare priceperea inginerilor și podarilor, bugetele eforiei și primăriei Eșilor, iscusința căruțașilor și urmașilor lor automobiliști, precum și nervii purtătoarelor de pantofi cu toc-cui peste podelele stricate ale... „păsărelei” (1937-1938) metalice de la gara numitei urbe. De podețe, mici de stat, dar multe și tare păguboase pentru haznaua publică, ne vom aminti doar în rapide ochire retrospectivă și pasageră. A trebuit să li se întocmească podurilor și podețelor din Eși dosare personale, unele cu iz penal, pentru cheltuieli nereale, hârtii din care edilii șefi își extrăgeau merite necontestate pentru viitoare alegeri totdeauna contestate. Căutăm și noi tot acolo temeieri pentru alt fel de alegeri, anume între fantezii etimologice și soluții istorico-lingvistice corecte ale denumirilor.

Dacă, pe Bahlui, Podul Roș e, desigur, „vedeta” chestiunii, iar Podul Verde a devenit o fosilă a memoriei colective, adânc îngropată în istoria traseului stradal de la noul Pasaj „Mihai Eminescu”, așez pe locul secund al interesului public și toponimic *Podul de Piatră* zis (rău!) și *Podul lui Ipsilant*. Într-un document oficial, *Lista monumentelor istorice* din anul 2004 din județul Iași, care poate fi consultată și pe internet, podul de piatră este datat când de la începutul (!) secolului al XIX-lea, când între 1830 și 1840 (!), fără indicarea surselor documentare, aproximarea fiind bazată, desigur, pe sinonimia toponimică menționată, care pune podul în seama domnului Constantin Alexandru Ipsilant(i) (martie 1799-iunie 1801). Nu voi identifica acum pe „vinovații” de o triplă eroare, încercând să mulțumesc pe cititori doar cu informații ce restituie adevărul... adevărat. Mai întâi, este cert că acest fanariot a construit chiar în primul an al domniei sale o curte în incinta Mănăstirii

Galata, fiindcă reședința domnească veche era arsă. Pentru accesul mai ușor peste șesul Bahluiului, el a deschis ulița care îi va păstra aproape două veacuri amintirea, în denumirile *Mahalaua de peste Podul Ipsilant* (1832, în „Ioan Neculce”, IV, p. 200), devenită *Mahalaua Trei Calici*, *Mahalaua Podul Ipsilant* (ANI, EI, dos. 67/1852, f. 2 r.), mai târziu *Strada Podul Ipsilant* (ANI, PI, dos. 88/1868, f. 41 v.), apoi *Strada Ipsilanti*, modificată recent în mod nefericit, adică nemotivat istoric, în *Strada Alexandru Ipsilanti*, care evocă pe fiul domnului amintit, mult mai cunoscutul conducător al Eteriei de la 1821, acesta fără vreo legătură de merit cu ulița veche. Constantin Ipsilant a construit, fără îndoială, în 1799, în capătul din vale a uliței un pod de lemn peste Bahlui și un drum direct de la pod spre Galata, după cum se vede pe planul întocmit cu mare exactitate de Josef Raschek (Iosif Rasec) din 1844 (plan adesea citat în serialul nostru). Podul lui Ipsilant de peste Bahlui este menționat cu acest nume în 1834, când trebuia reparat (folosesc siglele deciptate în episodul XV: ANI, EI, dos. 86/1833, f. 96 r.), în 1852 fiind deja învechit și putred, urmând „a se preface” (ANI, EI, dos. 67/1852, f. 12 r., 13 r., 68 r.) După canalizarea pârâului Nicolina (1834), pentru vărsarea în Bahlui pe traseul actual (cu excepția curburii terminale, realizată după 1897), a trebuit făcut încă un pod de lemn pentru traversarea canalului, unde s-a instalat și o rohatcă, numită *Barierul de la Podul lui Ipsilant* (ANI, EI, dos. 39/1834, f. 33 r.) și *Rohatca Ipsilante* (plan, 1844). Podul acesta era deja stricat și trebuia reparat în 1866 (ANI, PI, dos. 157/1866, f. 7 r.). Lângă pod, pe malul stâng al canalului, trei gospodării nevoiașe de cărămidari au dat numele locului: *La Trei Calici* și *Bariera Trei Calici*, nume atestat în 1866 (ANI, PI, dos. 127/1866, f. 13 r.) și pe care îl regăsim în surse ulterioare (*Bariera Trei Calici* sau *Ipsilante* și *Șoseaua Trei Calici*, în planul orașului ridicat de Grigore Bejan în 1896-1897 și în alte documente). Astăzi, din acest drum s-a mai păstrat doar o parte, de la calea ferată și până la fosta barieră, cu denumirea de *Calea Galata* (hodonim desemnând, în continuare, și șoseaua de la barieră spre Cimitirul Sf. Vasile, construită pe la 1869-1870, drumul vechi de pământ spre mănăstire fiind astăzi Str. Urcușului), și o porțiune din Str. Decebal, care limitează la sud-est piața Complexului Podul de Piatră. Cele două poduri sunt adesea menționate în documentele din arhiva Eforiei și Primăriei Iași în legătură cu starea lor proastă și reparațiile necesare din cauza intensei circulații și a revărsărilor în primăvară ale Bahluiului și Nicolinei. În 1869, podului de pe Bahlui i s-a făcut doar o reparație provizorie, fiindcă se prevedea reamplasarea lui (ANI, PI, dos. 149/1868, f. 1 r., 6 r.; dos. 188/1869, f. 1-6 r). Construcția în anul 1870 a Șoselei Naționale (astfel numită, până astăzi, fiindcă a fost o investiție guvernamentală și nu comunală) și a terasamentului primei porțiuni de cale ferată spre Ungheni și spre Vaslui a impus regularizarea și îndiguirea în zonă a cursului Bahluiului, care a inundat șesul râului și în toamna acelui an, și în primăvara lui 1871 (ANI, PI, dos. 64/1868, f. 49 r., 51 r., 56 r., 77 r.). Construirea unui pod nou, de piatră, la 400 m în amonte, a început în vara lui 1870 (ANI, PI, dos. 109/1869, f. 138 r.) și a fost finalizată probabil în 1871. În 1869 se făcuse deja un pod nou de piatră și la bariera Ipsilante, peste Nicolina (ANI, PI, dos. 155/1869). Podul de lemn, al lui Ipsilant, vechi de șapte decenii, a fost desființat în toamna anului 1873 (ANI, PI, dos. 142/1871, f. 32 r.). Pe locul său a fost construit după primul război mondial un alt pod de lemn, care a dăinuit câteva decenii. Podul de Piatră, niciodată numit *Podul lui Ipsilant*, azi monument istoric, pod scos din circulația rutieră de jumătate de secol, fiind protejat de un nou pod alăturat, de beton, trebuie urgent reparat, căci semnele erodării la temelia sa sunt evidente.

În episodul următor, coborâm împreună pe Bahlui, cu barca de salvare (de erori) împrumutată de la Arhivele deținătoare de enigme... dezlegate.

DOUĂ SCRISORI DE LA GHEORGHE Ghibănescu

Ștefan S. GOROVEI

Din corespondența lui Artur Gorovei (1864–1951) cu colegul său de generație și de preocupări Gheorghe Ghibănescu (1864–1936)¹ nu s-a păstrat mare lucru; se poate să nici nu fi fost foarte amplă această corespondență, întrucât cei doi se întâlneau probabil destul de des la Iași. Totuși, chiar și așa, cele câteva mărturii epistolare care au ajuns până la noi sunt suspect de puține. În ceea ce a rămas de pe urma lui Ghibănescu și păstrat la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, există o singură scrisoare de la Gorovei, o carte postală din noiembrie 1934², publicată acum zece ani³.

Dintre epistolele primite de Gorovei de la Ghibănescu, câteva se află la Biblioteca Academiei Române; ele fuseseră prinse în volumele de corespondență intrate în depozitele acestei instituții, anume două scrisori și trei cărți postale în volumul II și o carte postală în volumul III. În afara acestor șase mărturii epistolare⁴, alte două (ambele, cărți postale) au rămas în arhiva familiei datorită faptului că Artur Gorovei însuși le-a destinat unei utilizări speciale: ele au fost integrate – împreună cu alte mărturii identice și diverse documente – în

¹ Despre Gheorghe Ghibănescu și activitatea sa: Petronel Zahariuc, *Gheorghe Ghibănescu (1864–1936)*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1997, 3-4, p. 21–26; Sorin Iftimi, *Gheorghe Ghibănescu și istoria orașului Iași*, în „**Ioan Neculce**. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” (serie nouă), XIII-XV, 2007-2009, p. 99–107; Ina Chirilă, *Societatea culturală, istorico-arheologică „Muzeul orașului Iași”. Destinul unei instituții uitate*, în „**Ioan Neculce**. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” (serie nouă), Iași, XVI-XVIII, 2010-2012, p. 177–208; eadem, *Profesorul Gheorghe Ghibănescu – candidat „invalid” pentru ocuparea unei catedre universitare*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași” (serie nouă), istorie, LVI-LVIII, 2010-2012, p. 299–322; eadem, *Colecția „Gheorghe Ghibănescu” – perspectiva unor noi teme de cercetare. Prezentare de fond*, în „**Acta Bacoviensia**. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău”, VII, 2012, p. 417–436; eadem, *Pe urmele unei colecții. Documentele lui Gheorghe Ghibănescu*, în „Archiva Moldaviae”, IV, 2012, Iași, p. 253–291; eadem, *Gheorghe Ghibănescu în viața orașului Bârlad la anii tinereții*, „Prutul”, Revistă de cultură, Huși, serie nouă, anul II (XI), 2012, nr. 2 (50), p. 165-174; eadem, *Politicianul Gheorghe Ghibănescu în slujba Arhivelor*, în „**Acta Bacoviensia**. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău”, VIII, 2013, p. 517–524.

² Arhivele Naționale Iași, Colecția „Gheorghe Ghibănescu”, 11/36. Pentru verificarea originalului, sunt îndatorat d-nei Ina Chirilă.

³ Dumitru Ivănescu, *Gheorghe Ghibănescu, note epistolare*, în **AIIX**, XLII, 2005, p. 721, nr. 27.

⁴ Se pare că, la un moment dat, marile volume de corespondență alcătuite de Artur Gorovei au fost desfăcute, iar scrisorile împrăștiate („relocate”, cum s-ar spune azi...) în funcție de expeditorii lor. Unele dintre aceste scrisori au fost menționate de Artur Gorovei în „Șezătoarea”. *Povestea unei reviste de folklor* („Anuarul Arhivei de Folklor”, I, 1932, p. 3–39; republicat în idem, *Literatură populară. Culegeri și studii*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indici de Iordan Datcu, București, Editura „Minerva”, 1976, p. 158–196).

volumul intitulat **Acta Gorovei. Cercetări despre familie (Corespondență)**. După cum se va vedea de îndată, conținutul lor a justificat această repartizare.

1.

Iubite Gorovei,

Din câte mii de doc[umente] am scris până acum și publicat, am găsit un singur Bădiliță C., fără boerie prin 1680 (Surete V, 56). Cât de un Toader Bădiliță portar Sucevei, nu știu nimic, căci boerii își puneau numai numele de botez și boeria, și nu își dădeau și familia.

Tu ai putea căpăta ceva pergamente la Suceava, dar ești zgârcit.

Rog arată sărutări de mâini Doamnei.

Devotat,

Ghibănescu

Ștampilele poștale: IAȘI 11 MAR 910; FALTICENI 12 MAR 10. *Adresa:* Dl Artur Gorovei / avocat / Fălticeni.

2.

Iubite Gorovei,

Particula Io (scurtat din Ion, *Ioannes*) se zicea în titulaturi oficiale; punerea lui Io în vorbirea comună e un esces de arhaism a lui Delavrancea, frumos ca tehnică, dar nu propriu, strict vorbind. De altfel, întreaga lucrare a lui Delavrancea „Apus de soare” abundă în arhaisme⁵.

Cât de Gorovei în actele mele, am dat de aceste nume în cele 10 vol[ume] publicate (6 volume de Surete și 4 volume de Ispisoace):

Gorovei Gligore 1619 la Nisporești, Roman (vezi Surete, vol. V, 261).

Gorovei Gligore din Bărgăoani – probabil același – la 1623, 1628 (Ispisoace I,2, pag. 150, 199).

Gorovei Vasile logofăt de visterie la 1659, 1661 (Surete IV, 166, 236, 248, 276, 278). Am și iscălitura lui copiată.

Gorovei biv camaraș 1638 (Surete III, 317) și iscălitura.

De celelalte date îți voi comunica la vreme. Nu mai ai vreun pergament cât de cât !
Sărutări de mâini Doamnei Gorovei.

Salutări, devotat,

Ghibănescu

Ștampilele poștale: IAȘI 9 DEC 911; FALTICENI 10 DEC [1911]. *Adresa:* Dl Artur Gorovei / avocat / Fălticeni

⁵ S-ar zice că Ghibănescu împărtășea opinia lui Gorovei despre piesa lui Delavrancea – cf. Artur Gorovei, *Festivaluri și costume moldovenești la curtea imperială rusă. Evocațiuni cu prilejul unei reprezentații teatrale*, în „Lumea, VII, nr. 1661, 29 martie 1924, p. 2–3 (semnalat de d-l dr. Liviu Papuc; îi mulțumesc și aici); idem *Alte vremuri. Amintiri literare*, Fălticeni, 1930, p. 79.

*

Scrisorile conțin, evident, răspunsuri ale lui Ghibănescu la întrebări ale lui Gorovei legate de cercetările genealogice pe care acesta le întreprindea de mai mulți ani. Toader Bădiliță, de mai multe ori vornic de Suceava între 1720 și 1757⁶, îi era strămoș dinspre partea mamei sale⁷. Cei doi Gorovei din răstimpul 1619–1661, Gligore și Vasile din Bârgăoani (Neamț), sunt din primele generații ale familiei căreia îi aparținea prin tatăl său și căreia îi va consacra în 1914 o primă schiță de sinteză, *Însemnări despre familia Gorovei*⁸.

În legătură cu aceste preocupări de istorie familială se află și scrisoarea din 1934, pe care o reproduc aici, nu atât pentru a da o formă mai apropiată de original, cât pentru a pune în lumină amănuntele care o leagă de celelalte două.

Folticeni, 27 noemb[rie] 934

Dragă prietene, din întâmplare mi-a căzut în mână N° 7, an. III, din „T. Codrescu”, în care ai reprodus începutul genealogiei ce ți-am trimis, dar în care ai lăsat să se strecoare niște greșeli de tipar mari de tot.

La început chiar, pe *Constantin*, fiul lui Gheorghiță Gorovei, l-ai prefăcut în fată: *Constanța*; nu indici că *Constantin* credincierul e fiul lui Miron Gorovei și-l prefaci în fată și pe acest Constantin, scriindu-l: *Constanța*.

Apoi, pe *Constanța*, fata lui Gheorghiță, o pui măritată cu *Grigori Artur*⁹, pe când este vorba de Constantin însurat cu *fata* lui *Grig[ore] pitarul*.

Nu cunosc N° 8 și nu știu dacă s-a făcut acolo vreo rectificare.

O rectificare am eu de făcut în genealogia ce ți-am trimis. Pe fiul lui Grigoraș Gorovei din Bârgăoani l-am numit *Vasile Gorovei*; descoperirile ce am făcut la biserica din *Iucșești*, jud. Roman, arată că-l chema *Ioan* și moșia *Necșești* este *Iucșești*. În ziarul „Lumea” am publicat o cronică relativ la acest Ioan Gorovei¹⁰.

Am¹¹ fost odată cu Dr. [Panait] Zosin să te văd, dar nu te am găsit acasă; mi-a părut rău. Am mai rămas așa de puțini din cei mai vechi și ne vedem așa de rar.

Îți doresc sănătate și viață lungă și te salut cu toată dragostea de vechi prieten.

Artur Gorovei

Ștampile poștale: FALTICENI 29 NOV 9[34]; cea de Iași indescifrabilă. *Adresa:* Dlui Gh. Ghibănescu / profesor / Iași.

Ca și precedentele, și această epistolă aduce amănunte despre strădaniile lui Artur Gorovei de a reconstitui cât mai exact istoria familiei sale. În ianuarie 1934, în apropierea

⁶ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, în „**Suceava**. Anuarul Muzeului Județean”, X, 1983, p. 221.

⁷ Artur Gorovei, *Toader Bădiliță, vornic de Suceava*, în „Făt-Frumos”, XIII, 1930, p. 56–58 și 102–110. V. și idem, *În satul străbunilor mei (Bădilița)*, în „Lumea” anul X, 20 august 1927, p. 2.

⁸ Principalele capitole ale acestei lucrări au fost publicate de curând: Artur Gorovei, *Însemnări despre familie*, în „Archiva Moldaviae”, VII, 2015, p. 295–335.

⁹ Numele „Artur” este subliniat cu trei linii !

¹⁰ Nu identific acest articol în bibliografia întocmită de Loretta Handrabura, *Artur Gorovei. Studiu monografic*, Chișinău, Editura „Elan”, 2007, p. 270–295.

¹¹ Începând de aici, textul continuă pe recto cărții poștale (jumătatea stângă).

împlinirii a șapte decenii de viață, a dat la tipar, sub forma unei spițe genealogice¹², o sinteză a concluziilor la care ajunsese până atunci; cu speranța de a obține îndreptări și completări, a trimis foaia aceasta tuturor rudelor sale, precum și unor prieteni și cunoscuți, al căror interes pentru genealogii îi îndreptătea așteptările, precum preotul Dumitru Furtună¹³, Constantin Gane¹⁴, G. T. Kirileanu¹⁵ și Sever Zotta¹⁶. Firește, nu putea lipsi din această companie nici Ghibănescu. Numai că el a socotit folositor să publice, în revista „Theodor Codrescu”, pe care a continuat să o editeze până la moartea sa, *Spița familiei Gorovei (după datele d-lui Artur Gorovei)*; o primă parte a și apărut¹⁷, dar cu erori care o fac inutilizabilă¹⁸. Cât de tare se va fi mâhnit vechiul prieten ieșean de pozna pe care i-o semnala Gorovei – nu știu; rectificarea solicitată nu a apărut, dar nici continuarea spiței nu s-a mai tipărit !

Cercetarea în biserica satului Iucșești, amintită în scrisoare, a avut loc spre sfârșitul verii anului 1934. Rezultatele obținute atunci erau, și ele, încă insuficiente pentru reconstituirea corectă a filiației. Se va stabili ulterior că personajul căutat acolo fusese un Constantin Gorovei căsătorit cu o fată din familia Vârnav, că nu a existat la Iucșești un Vasile (cum apăruse în spiță), dar nici un Ioan (cum se află în rectificarea propusă), și că Toader (Toderașcu) Gorovei căminar, din spița tipărită, era fiul acelui Constantin¹⁹.

¹² Ștefan S. Gorovei, *Mărturii dorohoiene. Corespondență Artur Gorovei – Dumitru Furtună (1926–1950)*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, XI, 2012, p. 279, nr. 11 (și nota 39).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Idem, *Dialog epistolar Artur Gorovei – Constantin Gane*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, X, 2011, p. 230, nr. 5 (și nota 31).

¹⁵ *Scrisori către Artur Gorovei*, ediție îngrijită și introducere de Maria Luiza Ungureanu, București, Editura „Minerva”, 1970, p. 196, nr. 111.

¹⁶ Ștefan S. Gorovei, *Sever Zotta – mărturii documentare*, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 1996, 1-2, p. 315, nr. 2. Spița se păstrează în fondul Zotta de la Arhivele Naționale (București).

¹⁷ „Theodor Codrescu”, III, 1934, 7, p. 110. Se face precizarea: „Va urma generația 8, 9, 10 și 11”.

¹⁸ Cu atât mai de mirare este recenta ei folosire într-o carte despre Mănăstirea Gorovei: Preot Vasile Irimia, *Mănăstirea Gorovei. Contribuții monografice*, Pătrăuți, Editura „Heruvim”, 2015, p. 39. Autorul reproduce *fotografic* această spiță, fără să se seziseze în nici un chip de erorile pe care le conține.

¹⁹ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Mobilitatea populației reflectată în istoria unei familii. II. Purtătorii numelui Gorovei în ținutul (județul) Bacău*, în „Carpica”, XLIV, 2015, p. 297–299 (și notele 52–58). Descifrarea semnăturii (Ioan, în loc de Theodor) este explicabilă și se datorează fie scrisului foarte elegant al personajului, fie faptului că acesta avea, din botez, două nume. Acestei confuzii i-au mai căzut și alte victime – cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 354; G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, I (B.A.R., 1–1600), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p.113. V., însă, scrisoarea lui G. T. Kirileanu din 6 ianuarie 1908, în *Scrisori către Artur Gorovei*, cit., p. 150, nr. 39. Voi reveni asupra acestui amănunt care privește și istoria literaturii noastre din primul sfert al veacului al XIX-lea.

Viitoare căutări vor scoate la iveală, sper, și alte mărturii ale relațiilor de lungă durată care au existat între acești doi cărturari²⁰, completând astfel biografiile amândurora cu amănunte care nu pot fi decât interesante și unele dintre ele, probabil, unice.

²⁰ Se cunoșteau încă din vara anului 1887, când Ghibănescu a venit la Fălticeni. Colaborarea acestuia la revista „Șezătoarea”, în anii 1892-1894, i-a apropiat, ca și prezența în viața politică, înaintea Primului Război Mondial (aspect care necesită o cercetare aparte). Iar interesul pentru istorie a consolidat legătura amicală a celor doi. În 1916, aceste relații erau bine statornicite: la apariția revistei care purta numele bătrânului editor al *Uricariului*, primul număr a ajuns și la Fălticeni, trimis de editorul însuși – cf. Ștefan S. Gorovei, *Artur Gorovei* („Prețuitori ai arhivelor”), în „Revista Arhivelor”, XII, 1969, 2, p. 261. Într-o asemenea prietenie, veche și cu manifestări multiple, episodul din 1934 a fost prea neînsemnat ca să poată conduce la o ruptură – cf. Ina Chirilă, *Folclorul în scrierile lui Gheorghe Ghibănescu*, în *In honorem Mircea Ciubotaru*, editori Lucian-Valeriu Lefter, Mihai-Bogdan Atanasiu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 136 (v. și, în general, p. 132–137: „Șezătoarea” lui Artur Gorovei și Gheorghe Ghibănescu).

EROII COMUNEI LAZA, JUDEȚUL VASLUI

Andrei CREȚU

Oricine străbate țara noastră de la un capăt la altul, trecând prin diferite localități, poate observa monumente închinatelor celor care și-au sacrificat viața pentru apărarea pământului strămoșesc. Fie că e vorba de o placă comemorativă, de un obelisc, de o troiță, de o statuie sau un grup statuar, de un mausoleu sau un cimitir de onoare, toate amintesc de nenumăratele jertfe ale celor care au pus mai presus de viața lor viața neamului nostru românesc. Se cuvine să ne oprim cu venerație în fața acestor altare ale eroilor neamului și să medităm la faptul că din lupta și suferința lor s-a plămădit libertatea și demnitatea noastră. În același timp, este o datorie morală, pentru fiecare comunitate, să-i cunoască și să ducă pe mai departe memoria eroilor locali. Aceasta, ca o formă de educare a tinerelor generații și de cultivare a unui patriotism de bun simț.

În Laza, sat reședință de comună din județul Vaslui, există, în fața primăriei, un monument închinat eroilor locali, care au luptat în cel de-Al Doilea Război Mondial. Construit¹ în anul 1961, sub forma unui obelisc, de dimensiuni modeste, monumentul prezintă pe fațeta de la stradă, o placă de marmură, cu textul: „Glorie eternă eroilor români din comuna Laza căzuți împotriva fascismului pentru libertatea și independența patriei noastre”. Urmează numele a nouă eroi, având specificate gradele militare și anii în care au trăit: sergent Șușu C. Cezar 1923 – 1945; sergent Gheorghieș M. Nicolae 1916 – 1945; sergent Ilie I. Constantin 1910 – 1945; sergent Asavei V. Toader 1921 – 1945; sergent Nani N. Dumitru 1914 – 1945; caporal Asavei V. Nicolae 1918 – 1945; caporal Tăbăcaru V. Dumitru 1923 – 1944; caporal Proca I. Nicolae 1923 – 1945; soldat Proca Gh. Nicolae 1916 – 1945.

Așa cum arată, monumentul nu ilustrează nici pe departe contribuția localnicilor la evenimentele zbuciumate ale istoriei noastre naționale. Există, în alte localități, monumente care amintesc și de Războiul de Independență, dar și de Primul și al Doilea Război Mondial. De peste tot au fost plecați tineri care și-au dat viața pe câmpul de onoare, servind patria. În Laza s-a făcut o listă numai cu cei care au murit în cel de-Al Doilea Război Mondial; și nici aceasta nu este completă. Să nu fi avut la îndemână, cei care au făcut monumentul, toate datele necesare? Informațiile se puteau culege destul de ușor în anul 1961, la puțin timp după război, atât de la cei care au participat, cât mai ales din registrele de stare civilă care au consemnat și pe cei care au decedat în război. Realitatea a fost eludată în mod conștient, conform „indicațiilor” date de culturnicii vremii.

Țara noastră a intrat în război pe 22 iunie 1941, împotriva Uniunii Sovietice, pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei. După cum se poate observa, din datele de pe monument, nimeni nu a murit până în anii 1944-1945, adică până la campania de pe frontul de vest. Prezentarea eroilor s-a făcut într-un mod trunchiat. În 1961, când s-a ridicat monumentul, orice demers, fie cultural sau de oricare altă natură, trebuia să fie avizat de „frații” din

¹ Arhiva Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național Vaslui, dosar nr. 10 / 1989, f. 8.

răsărit. Cei care au luptat pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei nu puteau fi considerați, în opinia autorităților comuniste de atunci, eroi. Eroii au fost doar cei care au luptat pe frontul de vest. De aceea, doar ei au fost trecuți pe placa monumentului lăzean.

Având speranța că, peste timp, se va ridica și în Laza un edificiu reprezentativ pentru amintirea eroilor locali, am căutat să aflu numele lăzenilor care s-au jertfit în marile conflicte armate la care a participat și țara noastră.

*

În volumul IX din *Uricarul* lui Teodor Codrescu există mai multe liste care amintesc de cei care au căzut în campania din 1877-1878. Nu cunoaștem sursa² de care s-a folosit Teodor Codrescu și cât de credibilă poate fi. De aceea informațiile trebuiesc privite critic și coroborate și cu alte date. Găsim înscris între cei care au pierit pe un anume Mitrar Gheorghe, din comuna Laza, având gradul de caporal³. De asemenea, mai aflăm un nume, Mihai Gheorghe, având tot gradul de caporal, din Regimentul XIII Dorobanți, care a fost rănit⁴. Dacă pe Mihai Gheorghe îl găsim și în liste de mai târziu, înscrierea lui Mitrar Gheorghe, ca aparținând comunității lăzene poate fi o greșeală. Și aceasta datorită faptului că în satele comunei nu se regăsește un astfel de nume de familie și nici pe listele întocmite la solicitarea Ministerului Cultelor nu se confirmă prezența sa.

În dorința de a face cunoscute numele eroilor care s-au jertfit în Războiul de Independență din 1877-1878, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice cerea învățătorilor din țară – prin intermediul revizoratelor școlare din fiecare județ – să întocmească liste pe care să le poată publica.

La sfârșitul anului 1897, pe 31 decembrie, revizoratul școlar din Vaslui trimitea în teritoriu, tuturor învățătorilor din județ, ordinul mai sus amintit. Învățătorul Ioan Băbușianu din Laza răspundea solicitării de la centru cu informațiile pe care le considera necesare:

„Conformându-mă ordinului dumneavoastră nr. 3663 din 31 decembrie, anul expirat 1897, am onoarea a vă comunica o listă de numele și gradul românilor din această comună, care au luat parte în Războiul pentru Independență din 1877-1878, din care nici unul n-a murit pe câmpul de luptă, din informațiile pozitive ce le-am luat chiar de la ei:

1. *Mihai Gheorghe – caporal – a fost rănit.*
2. *Aprodu Neculai – soldat – a fost rănit.*
3. *Vântu Vasile – soldat.*
4. *Antonaș Vasile – soldat.*
5. *Proca Neculai – soldat.*
6. *Sava Nicolae – soldat.*
7. *Ilie Ion – soldat.*
8. *Vântu Ion – soldat.*
9. *Ștefărcă Vasile – soldat – a fost rănit*”⁵.

² Autorul menționează că listele reproduse s-au făcut după un „imprimat oficial” și recunoaște că pe viitor ar trebui să se lucreze la întocmirea unor „tablouri” care să cuprindă pe toți cei care au murit sau au fost răniți, din toate regimentele, „pentru ca viitorimea să cunoască cu precizie numele tuturor care au luptat vitejește pentru România”: Teodor Codrescu, *Uricarul*, vol. IX, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1887, p. 270.

³ Teodor Codrescu, *op. cit.*, p. 255.

⁴ *Ibidem*, p. 259.

⁵ Arhiva Școlii Gimnaziale „Mihai Eminescu” Laza, dosar nr. 1 / 1894 – 1898, f. 61.

Se pare că mulți din învățători nu au înțeles prea bine cerința ministerului sau au tratat-o cu superficialitate. De aceea, în cursul lunii martie 1898, se revine cu noi informații lămuritoare privind listele eroilor: „*veți cerceta, cu cea mai mare atențiune, atât în comuna de reședință, cât și în cătunele pendinte de acea comună, despre ostașii din acele localități, care au murit în războiul din 1877-1878, fie pe câmpul de luptă, fie mai apoi din cauza rănilor, fie din cauze de boli contractate în timpul războiului, fie dispăruți în timpul luptelor. Aceste cercetări le veți face prin primăria locală, prin preoți, prin oameni mai în vârstă, prin familiile celor morți în timpul războiului, prin ostașii care au luat parte la război și care mai trăiesc, și de la care veți putea avea deslușiri complete, mai ales la regimentele de atunci din care cei pieriți au făcut parte*”⁶.

În urma noului demers al ministerului, învățătorul Băbușianu trimitea un alt document care făcea și mai multă lumină în rândul vitejilor care luptaseră pentru independența țării: „*conformându-mă ordinului dumneavoastră nr. 200, a. c., am onoarea a vă comunica alăturat aici tabloul de ostași din întregul cuprins al comunei Laza, morți în războiul de neatarnare din 1877-1878, trecându-se în el un singur ostaș, care căpătând o rană la o mână, pe câmpul de luptă, după întoarcerea acasă și în urma suferințelor de un an, a încetat din viață*”.

Pe timpul cât a trăit i s-a dat o pensie lunară de la Casa de Dotație a Oastei, dar după moarte, soția lui trecând în altă căsătorie, pensiunea a încetat de a i se mai da, neavând nici un copil. Acesta se chema Ștefărcă Vasile.

*Ștefărcă Vasile a murit în iunie 1879 din cauza răniilor suferite în campanie. A făcut parte din Regimentul XIII Dorobanți*⁷.

Un alt moment dramatic la care au participat fiii satelor din comuna Laza a fost campania din 1913, cunoscut sub denumirea de Al Doilea Război Balcanic. Deși s-au înregistrat un număr de 1600 de victime la nivel național, iar din județul Vaslui au fost 12, din satele comunei Laza nu a căzut nimeni⁸.

Statisticile primului război mondial, la nivel național, sunt înfricoșătoare. Din rândul militarilor au căzut peste 880 000, iar din rândul civililor se estimează că au pierit în jur de 250 000 de persoane⁹.

În cadrul primăriei din Laza se păstrează arhiva stării civile din 1903 și până astăzi. Registrele de stare civilă pentru decedați au consemnat și pe cei care au murit pe câmpul de luptă în timpul campaniei din 1916 – 1918. Deși uzate, unele cu pagini nenumerate, altele cu informații evazive, fără a prezenta anul nașterii sau numele părinților, registrele au ajutat la realizarea unor liste cu eroii din satele comunei. De asemenea, un alt inconvenient al registrelor este faptul că toți decedații din campanie sunt prezentați ca făcând parte din comuna Laza, fără a indica în mod clar satul din care au făcut parte. Pentru rezolvarea acestei probleme ne-am folosit de o listă redactată de învățătorul Băbușianu din satul Laza –

⁶ *Ibidem*, f. 74.

⁷ *Ibidem*, f. 78.

⁸ Arhivele Naționale Vaslui, Fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 11 / 1913 – 1914, f. 84, vezi și Andrei Crețu, *Preoțimea vasiluană în timpul celui de-al doilea război balcanic*, în „Cadențe peste timp”, anul II, nr. 2 (4) / 2014, Huși, p. 94.

⁹ www.wikipedia.org, Primul Război Mondial

găsită la Arhivele Naționale Vaslui – și care are meritul de a prezenta, în chip lămurit, numele satelor în care au locuit cei decedați¹⁰.

**Eroii comunei Laza
înregistrați în campania din 1916 – 1918**

Nr. Crt.	Nume / Prenume Grad militar	Domiciliu	Părinți	Data naște rii	Data morții	Unitatea militară	Mențiuni
1	Adafinei Constantin Soldat Căsătorit cu Maria	Râșnița	Gheorghe și Parascheva Adafinei	1893	11 mai 1917 Mort la Infirmeria Regimentului 25 Infanterie, din comuna Gropile, jud. Bacău.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic lt. Traian Epure în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de ofițerul de stare civilă de război din comuna Gropile.
2	Adumitroaie Nicolae Soldat	Sauca	Ioan și Ileana Adumitroaie	1877	12 mai 1917 Mort la Infirmeria Regimentului 8 Vânători, comuna Gropile, jud. Bacău.	Regimentul 8 Vânători	Moartea a fost verificată de medic lt. Traian Epure în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de Costache Nama ofițer de stare civilă de război din comuna Gropile.
3	Ailioaei Pavel Soldat	Sauca	Toader Ailioaei	1880	6 oct. 1916 Mort în luptele de la Labovitz.	Regimentul 85 Infanterie	Moartea a fost verificată de comandantul Companiei a III-a, lt. Teodorescu. Înscrierea a fost făcută de lt. Tuchilă Ștefan ofițer de stare civilă de război.
4	Ailioaei Constantin Soldat	Sauca	Toader și Maranda Ailioaei	1892	18 aprilie 1917 Mort în Ambulanța Diviziei a 8-a Onești de febră recurentă.	Divizia a 8-a Onești	Moartea a fost verificată și înregistrată de E.H. doctor în prezența martorilor.
5	Alexandru Gheorghe Soldat Căsătorit cu Ioana	Sauca	Alexandru și Maria Alexandru	1884	9 martie 1917 Mort la Infirmeria Companiei cantonată în satul Roma, comuna Nicșeni, jud. Botoșani.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de sublt. medic Virgil și înregistrată de Mihai Petcu ofițer al stării civile de război în prezența martorilor.
6	Alexandru Ioan Sergent	Sauca	Gheorghe și Catinca Alexandru	1883	2 august 1917 Mort în lupta de pe muntele	Regimentul Ștefan cel Mare nr. 13	Moarte înregistrată și verificată de Apostolescu Dumitru

¹⁰ Arhivele Naționale Vaslui, Fond Școala generală Laza, dosar nr. 100 / 1921, f. 237-238.

					Chioșurile lovit de glonț.		ofițer al stării civile de război din Regimentul Ștefan cel Mare nr. 13.
7	Andriescu Vasile Soldat Căsătorit cu Anica	Sauca	Ioan și Maria Andriescu	1893	22 oct. 1916 Mort la Spitalul nr.267 din Iași.	Regimentul 13 Infanterie, Batalionul 4, Compania I	Moartea a fost verificată de medicul Petru Flor, în prezența martorilor. Înscrisiere făcută de Petru Cuba, ofițer de stare civilă al Comunei Iași.
8	Andriescu Toader Soldat	Sauca	Vasile și Smărăndița Andriescu	1881	2 oct. 1916 Mort pe câmpul de luptă de la Măgheruș.	Regimentul 65 Infanterie	Moarte verificată și înscrisă de lt. Ralea Marin ofițer al stării civile de război.
9	Anton Ilie Soldat	Râșnița	Gheorghe și Joița Anton	1888	20 mai 1917 Mort în Spitalul 168 în Cazarma Regimentului 15 Războieni din Piatra Neamț.	Regimentul 15 Războieni	Moartea a fost verificată de căpt. medic șef Eugen Mironescu și înregistrată de Iosif Ionescu admin. și ofițer al stării civile de război din Spitalul 168 Piatra Neamț, în prezența martorilor.
10	Balan Neculai Soldat	Laza	Ioan și Catinca Balan	1888	24 feb. 1917 Mort la Casa din Trei Ierarhi nr. 9, în Infirmeria corpului din Regimentul 17 Obuzieri.	Regimentul 17 Obuzieri	Moartea a fost verificată de medic D. Fabian și înregistrată de ofițerul stării civile de război din Botoșani în prezența martorilor.
11	Bejenaru Nicolae Soldat	Laza	Gheorghe și Elena Bejenaru	1895	7 august 1917 Mort la Spitalul Militar de Contagioși Lazaretul nr. 220 Bacău, suferind de pleurezie purulentă.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic maior Hubert, șeful Lazaretului, în prezența martorilor. Înscrisiere a fost făcută de Petruș Petrescu admin. și ofițer al stării civile de război din Lazaretul nr. 220 Bacău.
12	Brânză Gheorghe Soldat	Sauca	Toader și Maria Brânză		7 iulie 1917 Mort în timpul luptelor de la Nămolosa fiind lovit de un obuz.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. Grigoriu Vasile în prezența martorilor. Înscrisierea s-a făcut de lt. Hagiescu și ofițer de stare civilă de război al Regimentului

							65 .
13	Burlacu Toader Soldat	Laza	Ioan și Asinia Burlacu	1888	14 dec. 1917 Mort pe câmpul de luptă în comuna Mănăstirea Cașin, jud. Bacău, pe poziția „Fata moartă” din cauza gloanțelor inamice.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de sublt. Pavli Denica în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alex Mandrea și ofițer de stare civilă de război al Regimentului 25 Infanterie.
14	Carp Răzmeriță Soldat	Sauca		1891	2 nov. 1916 Mort pe câmpul de luptă din cauza loviturilor de gloanțe	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. Rudăreanu Anton, comandantul Companiei I. Înscriere a fost făcută de sublt. Alex Mandrea ofițerul stării civile de război Regimentul 7 Racova 25.
15	Carp Vasile Soldat	Sauca		1893	29 oct. 1916 Mort pe câmpul de luptă din cauza unui glonț.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. Demir Jipa, comandantul Campaniei a IV-a. Înscriere a fost făcută de sublt. Alex Mandrea ofițerul stării civile de război.
16	Chirica Gheorghe Soldat	Râșnița	Matei și Maria Chirica	1887	18 iunie 1917 Mort în Ambulanța Diviziei a 8-a Onești de febră recurentă.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic căpitan E.H. doctor în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. T.M.Frimu ofițer de stare civilă de război.
17	Chiricioaie Gheorghe Soldat	Laza	Constantin și Ilinca Chiricioaie	1895	22 sept. 1917. Mort la Spitalul Brâncovenesc nr. 272, aflat în incinta Seminarului Veniamin Costachi din Iași, suferind de arterită, cachexie.	Regimentul I Grăniceri	Moarte verificată de lt. col. dr. Gheorghian medicul șef al spitalului.Înscrierea a fost făcută de Marin Ionescu admin. Spitalului și ofițer al tării civile de război.
18	Ciobanu Constantin Soldat	Sauca	Toader și Maria Ciobanu	1896	29 ian 1917. Mort la Spitalul 168, în Cazarma Regimentului 25	Regimentul 25 Infanterie	Moarte verificată de maior dr. A. Offit, în prezența martorilor. Înscrierea a fost făcută

					de război, suferind de nefrită și enterită.		de Iosif Ionescu, admin. și ofițerul stării civile de război.
19	Ciobanu Gheorghe Soldat	Sauca	Gheorghe și Gafița Ciobanu	1895	18 oct. 1917 Mort la Spitalul de contagioși nr. 3 din Tecuci, bolnav de dezinterie.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic lt.-col. dr. Vasile Popescu șeful Spitalului nr.3, în prezența martorilor. Înscierea s-a făcut de sublt. Petrescu Nicolae și ofițer de stare civilă de război .
20	Ciobanu Neculai Soldat	Sauca	Neculai și Maria Ciobanu	1887	14 dec. 1917 Pe câmpul de luptă din cauza unui glonte inamic, în luptele din comuna Mănăstirea Cașin, jud. Bacău.	Regimentul 25 Infanterie Compania a XV-a	Moartea a fost verificată de sublt. Pavli Denica comandantul Companiei a XV-a. Înscierea s-a făcut de sublt. Alex Mandrea și ofițer de stare civilă de război.
21	Ciobanu Toader Soldat	Sauca	Ion și Catrina Ciobanu	1875	28 feb. 1917	Batalionul Miliții Racova	Moartea a fost verificată de dr. Leustopol, șeful Spitalului, în prezența martorilor. Înscierea s-a făcut de plutonierul Mardare D., ofițer de stare civilă de război.
22	Ciobanu Vasile Soldat	Râșnița	Gheorghe și Ioana Ciobanu	1884	22 oct. 1917 Mort în lupta de pe Vârful Bradului.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic corpului în prezența martorilor. Înscierea s-a făcut de lt. Ralea Marin și ofițer de stare civilă de război.
23	Ciurariu Constantin Soldat	Sauca	Constantin și Nastasia Ciurariu	1879	4 mai 1917 Mort la Spitalul mobil nr.6 Răcăciuni, jud. Bacău, suferind de febră recurentă.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic lt. Samarian Pompei în prezența martorilor. Înscierea s-a făcut de sublt. Dumitrescu Ioanși ofițer de stare civilă de război.
24	Ciurariu Simion Soldat	Sauca	Constantin și Nastasia Ciurariu	1894	31 iulie 1917 Mort la Spitalul de Evacuare nr. 15, Tecuci, suferind de fractura femurului stâng, cangrenă, rănit pe câmpul de luptă.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic lt.-col. dr. Besnea Ștean șeful Spitalului de Evacuare nr.15, în prezența martorilor. Înscierea s-a făcut de administratorul și ofițer de stare civilă de război al spitalului Ion

							N. Gheorghe.
25	Coșulea Gheorghe Soldat	Laza	Ioan și Catinca Coșulea	1894	6 nov. 1916 Mort în Ambulanța Diviziei a 15-a, fiind rănit pe câmpul de onoare.	Regimentul 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic lt. Traian Epure. Înscrierea s-a făcut de sublt. T.M.Frimu ofițer de stare civilă de război.
26	Dârlă Constantin Soldat	Laza	Ion și Maria Dârlă	1887	19 sept. 1916 Mort în comuna Cseresdomb, jud. Maros-Torda din Transilvania.	Regimentul 8 Vânători	Moartea a fost verificată de medicul sublocotenent Gladarea Gheorghe. Înscrierea a fost făcută de ofițerul stării civile de război sublocotenent Beteanu Dumitru.
27	Gache Nicolae Soldat	Sauca	Ioan și Ileana Gache	1873	14 oct. 1917 Mort în Spitalul nr. 250 Vaslui, în urma arsurilor accidentale de grd. 2 asupra corpului.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de medicul șef al Spitalului de contagioși maior G. Handarile în prezența martorilor și a ofițerului stării civile de război sublocotenent.
28	Gachi Ioan Soldat	Sauca	Ioan și Paraschiva Gachi	1895	3 iulie 1917 Mort la Spitalul 264 Sf. Spiridon Iași, de dublă pneumonie, tuberculoză.	Regimentul 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de doctor Riglen în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de administrator Dumitru Munteanu și ofițer de stare civilă de război.
29	Gheorghe Ilie Ioan Soldat	Sauca	Alexandru și Maria Gheorghe	1897	23 martie 1918 Mort la Infirmeria din comuna Gropile, jud. Bacău, din cauza febrei recurente.	Regimentul 15 Infanterie	Moarte verificată de sublt. medic Buzescu Dumitru în prezența martorilor. Înscrișă de sublt. Alex. Mandrea și ofițer al stării civile de război.
30	Gheorghe Vasile Soldat	Sauca	Vasile și Maria Gheorghe	1891	8 august 1917 Mort în luptele de la Fabrica de Sticlărie, din jud. Bacău, fiind împușcat de inamic.	Regimentul I Grăniceri	Înscrierea s-a făcut de Vasile Dumitrescu ofițer de stare civilă de război, în prezența martorilor.
31	Gheorghiu Vasile Soldat	Sauca	Ioan și Ioana Gheorghiu	1882	25 sept. 1916 Mort în lupta de la Gura Haitei.	Regimentul 85 Infanterie Compania a III-a	Moartea a fost verificată de medic Ștefan Mișu. Înscrierea s-a făcut de sublt. Tuchilă Ștefan, ofițer de stare civilă de război din Batalionul

							III, Regimentul 85 Infanterie.
32	Gheorghieș Constantin Sergent	Laza	Gheorghe și Elena Gheorghieș	1891	11 iulie 1917 Mort pe câmpul de luptă din comuna Mănăstirea Cașin, jud. Bacău.	Regimentul 25 Infanterie.	Moartea a fost verificată de plutonierul Donose Vasile. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alex Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25. A fost îngropat pe Dealul Fețișoara la cota 536.
33	Gheorghieș Constantin Soldat	Laza	Mardare și Marghioala Gheorghieș		10 nov. 1917 Mort la Spitalul de Campanie nr.1 al Crucii Roșii din Vaslui suferind de bronșită cronică și insuficiență mitrală.	Regimentul 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. medic Dumitru Neagu. Înscrierea s-a făcut de D. Cătușescu ofițer de stare civilă de război.
34	Gheorghieș Ioan Soldat	Laza	Gheorghe și Elena Gheorghieș	1896	12 feb. 1917 Mort în satul Băiceni, jud. Botoșani.		Moarte verificată de ofițerul stării civile din comuna Curtești, jud Botoșani.
35	Gheorghieș Vasile Soldat	Laza	Ion și Elena Gheorghieș	1896	27 august 1917 Mort în luptele de pe Dealul Cireșoaiei, com. Dofteana, jud. Bacău, fiind lovit de o schijă de proiectil.	Regimentul 25 Infanterie Compania a V-a,	Moarte verificată de lt. Ionescu Bujor, comandantul Companiei a V-a. Înregistrarea a fost făcută de sublt. Tucine Ion ofițer de stare civilă de război.
36	Grigorie Constantin Soldat	Laza	Ion și Măriuca Grigorie	1895	15 feb. 1917 Mort la Spitalul 376 Botoșani.	Regimentul 25 Infanterie	Moarte verificată de d- na doctor Elena Popovici în prezența în martorilor. Înscrierea făcută de ofițerul stării civile de război din comuna Curtești, jud. Botoșani.
37	Grosu Gheorghe Soldat	Laza		1891	30 nov. 1916 Mort din cauza unui glonț de armă.	Regimentul 7 Racova 25 Infanterie Compania a IV-a	Moartea a fost verificată de lt. Dimre Jipa, comandantul Companiei a IV-a. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alexandru Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25.
38	Herghelegiu	Laza	Simion și	1876	24 martie 1917	Regimentul	Moartea a fost

	Gheorghe Soldat		Maria Herghelegiu		Mort în Cazarma Centrului de instrucție din Bacău, suferind de febră recurentă.	65 Infanterie	verificată de lt. dr. Ciopală Ștefan în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Ion Cătănescu ofițer de stare civilă de război.
39	Ilie Gheorghe Soldat	Sauca	Dumitru și Suzana Ilie	1896	11 mai 1917 Mort la Spitalul de contagioși Rădeanu, jud. Bacău.	Regimentul 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic lt. Stochet A. în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de adnin. sublt. Ungureanu Gheorghe ofițer de stare civilă de război.
40	Ilie Ioan Soldat	Sauca	Ilie și Elena Ilie		3 aprilie 1917 Mort în Infirmeria din comuna Gropile, jud. Bacău, din cauza febrei recurente.	Regimentul 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medic sublt. Dr. Buzescu Dumitru în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alexandru Mandrea ofițer de stare civilă de război.
41	Iliuță Ioan Soldat	Sauca	Ion și Ioana Iliuță		6 oct. 1917 Mort la Spitalul nr. 3 Tecuci, fiind bolnav de tifos exantematic.	Regimentul 65 Infanterie	Moarte verificată de lt. Col. Vasilescu Popescu. Înscrierea a fost făcută de Petrescu Nicolae sublt. și ofițer al stării civile de război.
42	Ioniță Vasile Soldat	Laza		1891	31 oct. 1916 Mort pe câmpul de luptă din cauza unui glonț de armă.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. Rudăreanu Anton în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alexandru Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25.

43	Ioniță Dumitru Soldat	Laza	Dosofte și Casandra Ioniță	1879	2 august 1917 Mort în lupta de pe Muntele Chioșurile, lovit de un glonț inamic.	Regimentul Ștefan cel Mare nr. 13	Moarte verificată și înregistrată de sublt. Apostolescu Dumitru, ofițer al stării civile de război din Regimentul Ștefan cel Mare nr. 13.
44	Lupu Toader Soldat	Râșnița	Toader și Nastasia Lupu	1881	1 noiembrie 1916 Mort în luptele de la Vârful Bradului.	Regimentul 65 Infanterie	Moarte verificată de medicul corpului în prezența martorilor. Înregistrarea a fost făcută de lt. Ralea Marin din Regimentul 65 Infanterie
45	Maței Constantin Soldat	Laza	Gheorghe și Elena Maței	1890	26 martie 1919 Mort în Spitalul Ambulanței Diviziei a XIV-a, suferind de insuficiență sistolice.	Batalionul 6 Pionieri	Moarte verificată de medic lt. Pasin Maier. Înregistrarea a fost făcută de sublt. Manolescu Dumitru ofițer al stării civile de război.
46	Maței Gheorghe Soldat	Laza	Alexandru și Maria Maței	1897	23 martie 1918 Mort la Spitalul de Tuberculosi din Bălțătești 31/c, suferind de tuberculoză pulmonară.		Moarte verificată de dr. Leon Berescu. Înscrierea a fost făcută de A. Teodoriu, admin. și ofițer al stării civile de război.
47	Mardare Gheorghe Soldat	Laza	Ion și Maria Mardare		21 aprilie 1917 Mort la Spitalul de Contagioși nr. 5 Vaslui de tifos exantematic.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de căpt. Băisan D. Înscrierea s- a făcut de lt. Nicolae Mărășescu ofițer de stare civilă de război din Regimentul 65 Infanterie.
48	Mihalache Neculai Soldat	Laza	Dumitru și Maria Mihalache	1887	7 aprilie 1917 Mort în comuna Căiuți jud. Bacău.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt.-col. Vasile Pătrașcu șef al Ambulanței Diviziei a 6-a în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Gavrila Simion ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25.

49	Mihalache Gheorghe Soldat	Sauca	Gheorghe și Ileana Mihalache	1895	10 dec. 1917 Mort la Spitalul 31 din Bălătești, suferind de tuberculoză și scrofuloză.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moarte verificată de căpt. Dr. Traian Beca, în prezența martorilor. Înscrierea a fost făcută de A. Teodoru admin. și ofițer al stării civile de război al Spitalului 31.
50	Moraru Neculai Soldat	Laza	Părinți necunoscuți	1887	23 ian 1917	Regimentul 7 Racova nr.25 Infanterie	Moarte înregistrată de ofițerul stării civile a Primăriei Vaslui.
51	Munteanu Vasile Soldat	Râșnița	Neculai și Maria Munteanu	1892	25 feb.1917 Mort în Spitalul nr 147 Botosani.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de dr.Wolberg Bernard. Înscrierea s-a făcut de Ion Piaha ofițer de stare civilă de război din Regimentul 25 Infanterie.
52	Nanie Vasile Soldat	Sauca		1888	7 oct. 1916 Mort pe câmpul de luptă, lovit de un glonț de armă.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie Compania I	Moartea a fost verificată de lt. Rudăreanu Anton, comandantul Companiei I, în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alexandru Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25.
53	Nane Neculai Soldat	Sauca	Vasile și Maria		30 martie 1917 Mort la Spitalul Divizionar Corlățeni de tifos exantematic.	Regimentul 24 Artilerie	Moartea a fost verificată și înregistrată de dr. sublt. Nahrin Bhiran.
54	Pletoianu Vasile Soldat	Laza		1884	28 martie 1917 Mort în drum spre Spitalul Mobil al Diviziei I din Panciu.	Regimentul 17 Obuziere	Moartea a fost verificată de căpt. M. Iasca, chirurgul spitalului. Înscrierea făcută de P. Grigoriu ofițerul stării civile de război.
55	Popa Neculai Soldat	Laza	Gheorghe și Ileana Popa	1874	19 feb. 1917 Mort din cauza cangrenării ambelor picioare produsă prin degerături și	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. col medic șef Spital N.I.Duma și înregistrată de Iosif Ionescu admin. și

					septicemie.		ofițer al stării civile de război din Spitalul V. Stroiescu, în prezența martorilor.
56	Pricop Vasile Soldat	Râșnița	Ion și Tudora Pricop	1884	19 nov 1916 A murit suferind de pneumonie la Spitalul Mobil al Corpului IV Armată în jud. Bacău.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de sublt. Pâsla Constantin comandant Compania a III-a. Înscrierea s-a făcut de sublt. Băbăruță Nicolae ofițer de stare civilă de război al Spitalului Mobil IV al Corpului IV Armată.
57	Proca Gheorghe Soldat	Laza		1891	30 nov. 1916 Mort pe câmpul de luptă din cauza unui glonț de armă.	Regimentul 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de lt. Rudăreanu Anton, în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alexandru Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25.
58	Savin Constantin Soldat	Laza	Gheorghe și Parascheva Savin	1894	4 aprilie 1917 Mort în Spitalul nr. 250, Vaslui, diagnosticat cu degerături de ultimul grad la ambele picioare, mizerie fiziologică, cachexie.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medicul șef al Spitalului dr. Maior Drionx în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de dr. Maior Drionx ofițer de stare civilă de război din Spitalul Vaslui nr. 250.
59	Savin Constantin Soldat	Laza	Toader și Catinca Savin	1896	11 ian. 1917 Mort în satul Curtești, jud. Botoșani.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moarte verificată de ofițerul stării civile din comuna Curtești Dimitrie Balaban.
60	Savin Neculai Soldat	Laza	Gheorghe și Parascheva Savin	1891	28 feb. 1917 Mort la Spitalul Valea Racovei nr.480.	Regimentul 65 Infanterie	Moartea a fost verificată de maior Savin în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de Ioan Olaru ofițer de stare civilă de război.

61	Spânu Nicolae Soldat	Laza		1893	17 sept. 1916 Mort pe câmpul de luptă din cauza unui glonț.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de medicul sublt. Samson Constantin în prezența martorilor. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alex Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 25 Infanterie.
62	Ștefărcă Ion Soldat	Laza	Ion și Elena Ștefărcă	1896	15 martie 1917 Mort la Spitalul Divizionar Scânteia, jud. Vaslui.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moarte verificată de maior medic Steiner. Înregistrat de Andrei Atomei, primar și ofițer al stării civile din comuna Scânteia
63	Ștefărcă Nicolae Soldat	Laza		1894	30 oct. 1916 Mort pe câmpul de luptă din cauza unui glonț.	Regimentul 7 Racova nr. 25 Infanterie	Moartea a fost verificată de sublt. Pâsla Constantin comandant Compania a III-a. Înscrierea s-a făcut de sublt. Alexandru Mandrea ofițer de stare civilă de război din Regimentul 7 Racova 25.
64	Tăbăcaru Nicolae Soldat	Laza	Ioan și Maria Tăbăcaru	21 ian. 1893	3 ian. 1917 Mort în bătălia de la cota 772 Prolea, din cauza unui foc.	Regimentul 14 Roman	Moartea a fost verificată de sublt. Ștefan Balaban. Înscrierea s-a făcut de sublt. Tomafiu Dumitru ofițer de stare civilă de război.

Din informațiile găsite în registrele de stare civilă pentru decedați, pe anii 1916, 1917 și 1918, de la Primăria Comunei Laza, am omis consemnarea celor decedați pe câmpul de onoare care au locuit în Oprișița, Lingurari (astăzi Teișoru) și Pulincu (astăzi Poiana Alexei), sate care au făcut parte la acea vreme din comuna Laza, dar acum se găsesc, din punct de vedere administrativ, în alte comune; Oprișița ține acum de comuna Poieniști, iar Lingurari și Pulincu aparțin comunei Pușcași. Nici lista întocmită de învățătorul Băbușianu în anul 1921 nu este redactată complet. Din cele 91 de nume de eroi, aparținând comunei Laza, așa cum era organizată administrativ atunci comuna, am selectat 61 de nume, adăugând alte trei nume, omise de sus-numitul învățător. Am căutat să vin cu informații suplimentare față de listele întocmite de Băbușianu, înscriind numele părinților, arătând cauza morții, locul unde s-a întâmplat și, pentru veridicitatea morții, am consemnat numele celor care au verificat și înscris decesul. În puținele cazuri în care am aflat că erau căsătoriți, am menționat și acest lucru. Am putea crede că tabelul prezentat mai sus a

menționat numele tuturor eroilor lăzeni din Primul Război Mondial. Situația nu este într-un totu rezolvată. Pe lângă cei despre care se știe, fără nici un dubiu, că au murit în război, au mai fost persoane care nu s-au mai întors, despre care autoritățile nu au mai avut nicio informație, sau ale căror acte, în condițiile precare de comunicare de atunci, au fost pierdute. În asemenea condiții, după doi ani de la terminarea războiului, familiile celor care nu s-au mai întors au obținut, cu martori și prin hotărâre judecătorească, declararea acestora ca morți. Astfel, Maria Proca din Laza obținea, în urma demersului făcut la Judecătoria Rurală Ocol I Vaslui, declararea soțului său **Neculai Proca**, ca decedat în războiul din 1916-1918¹¹. Paraschiva Pricop din Râșnița obținea același lucru pentru soțul ei **Neculai Pricop**¹². Maria Pintilei din Laza căpăta confirmarea oficială a morții soțului **Gheorghe Pintilei** tot prin hotărâre judecătorească¹³. Tot la fel, au apelat la instanță și Iliana Amariei din Râșnița, pentru soțul **Constantin Amariei**¹⁴, Maria Ciobanu din Sauca pentru soțul **Neculai Ciobanu**¹⁵, Ruxanda Ciobanu din Sauca pentru soțul **Ioan Ciobanu**¹⁶, Sofica Lupu din Laza pentru soțul **Ioan Lupu**¹⁷, Elena Mardare din Laza pentru soțul **Ioan Mardare**¹⁸ și Elena Măzăreanu din Laza pentru soțul **Gheorghe Măzăreanu**¹⁹. Este clar faptul că soțiile au dorit să obțină pentru soții care nu s-au mai întors un document care să ateste decesul, fie pentru a se putea recăsători, fie pentru a-și regla situația bunurilor moștenite. Nu știm care a fost motivul apelării la instanță a numitului Constantin Ion Ioniță din Laza, care a cerut declararea decesului pentru **Ion Sava**²⁰. După nume nu par să fi fost frați; este posibil să fi fost veri și la mijloc să fi fost vorba de o moștenire.

La numele celor decedați în campania din 1916 – 1918 putem să adăugăm și decedați descoperiți mult mai târziu, atunci când nu ne-am fi așteptat. În registrul stării civile pentru morți pe anul 1938, mai găsim trei eroi, declarați tot prin carte de judecată: **Dumitru Vasile**²¹, născut la 11 aprilie 1894, fiul lui Zaharia și Maria Dumitru din Sauca, mort în luptele de la Grozești, din 1916, **Burcă Iancu**²², născut la 5 august 1896, fiul lui Costache și Elena Burcă, mort în luptele de la Mărășești, din 1917, și **Gheorghieș Ion**²³, născut la 11 octombrie 1894, fiul lui Toader și Parascheva Gheorghieș, mort în 1916.

Pentru eroii lăzeni din cel de-Al Doilea Război Mondial, am folosit tot registrele de stare civilă pentru morți de la primăria din Laza, pe anii 1941, 1942, 1943, 1944, 1945.

¹¹ Arhiva Primăriei Laza, Registrul de stare civilă pentru morți pe anul 1920, p. 13.

¹² *Ibidem*, p. 14.

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 16.

¹⁵ *Ibidem*, p. 17.

¹⁶ *Ibidem*, p. 27.

¹⁷ *Ibidem*, p. 35.

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ *Ibidem*, p. 37.

²⁰ *Ibidem*, p. 25.

²¹ *Ibidem*, Registrul de stare civilă pentru morți pe anul 1938, p. 21.

²² *Ibidem*, p. 22.

²³ *Ibidem*, p. 23

Astfel am realizat liste care cuprind atât pe cei care au luptat în răsărit, cât și pe cei care au luptat pe frontul de vest.

**Eroii comunei Laza din cel de Al Doilea Război Mondial
1941 – 1945**

Nr crt	Numele, prenumele și gradul	Locul și data nașterii	Numele părinților	Starea civilă	Locul și data decesului	Mențiuni
1	Ailioaei V. Zaharia Soldat	Laza 1922	Vasile și Elisaveta Ailioaei	Necăsătorit	Pe câmpul de luptă, fiind înghețat în marș din cauza viscolului, în Dahin Fesdental, Moravia. 3 aprilie 1944.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Înscrierea făcută pe baza adresei nr. 2640/1944 a Regimentul 25 Infanterie, și actul de moarte nr. 65 / 1944.
2	Alexandru C. Gheorghe	Sauca 25 ian. 1911	Constantin Ilie și Maria Alexandru	Căsătorit cu Eleonora, născută Pușcașu	Lângă satul Moriofca, Ucraina. 22 septembrie 1941.	Moarte verificată de medicul maior Moraru Toader. Înscriere făcută pe baza extractului de moarte nr. 394 a ofițerului stării civile de război a Regimentului 25 Infanterie, adresa nr. 33204 / 1941.
3	Alexandru Gh. Gheorghe Soldat	Sauca 1919	Gheorghe și Elena Alexandru	Căsătorit cu Aglaia, născută Ciurariu	Lângă satul Lăpușna, județul Lăpușna. 14 iulie 1941.	Moarte verificată de comandantul Companiei I, căpitan Negura Maier Arnold. Înscriere făcută în baza actului de moarte trimis de Regimentul Matei Basarab nr. 35, cu adresa nr. 18246 / 23 aug. 1941.
4	Asavei Gh. Vasile Caporal	Laza 1921	Gheorghe Toader și Catinca Asavei	Necăsătorit	În luptele de la Brașov, Transilvania. 2 nov. 1944.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război, prin declarația făcută de Regimentul 3 Infanterie, nr. 54 Voluntari Tudor Vladimirescu.
5	Asavei V. Neculai Caporal	Laza 1919	Vasile și Ecaterina Asavei	Necăsătorit	Mort pe front, fiind lovit de un glonte inamic în piept. 20 noiembrie 1944.	Înscriere făcută în baza adresei nr. 21270 / 1944 și a extractului de moarte nr. 276 / 1944, de Regimentul 37 Infanterie.
6	Alexandru I. Constantin Fruntaș	Laza 1922	Ioan și Ileana Alexandru		Mort pe câmpul de luptă în Moravia, la Dahin Fesdental, fiind înghețat în marș din	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Înscrierea făcută pe baza adresei nr. 3833/1944 a Regimentul 25 Infanterie, și actul de moarte nr. 73/1944.

					cauza viscolului. 3 aprilie 1944.	
7	Botez I. Constantin Soldat	Laza 27 apr. 1908	Ion și Catinca Botez		Dealul Epureni, jud. Cahul. 12 iulie 1941.	Moarte verificată de medic maior Gheorghe Dumitriu. Înscriere făcută în baza extractului nr. 105 a ofițerului stării civile de război a Regimentului 25 Infanterie, adresa 1926 / 26aug. 1941.
8	Bulboacă Gh. Alexandru Caporal	Sauca 1921	Gheorghe și Zoița Bulboacă	Căsătorit cu Elisabeta, născută Ștefărcă	Accident de grenadă în casa fratelui său Constantin. 15 mai 1944	Moarte verificată de ofițerul stării civile și transmisă Regimentului 25 Infanterie prin Postul de jandarmi.
9	Carp Gh. Ion Sergent	Laza 1914	Gheorghe și Ioana Carp	Căsătorit cu Elisabeta, născută Ciobanu	Dealul Pădurii Dănceni, jud. Lăpușna. 17 iulie 1941.	Moarte verificată de medicul maior Moraru Teodor. Înscrierea făcută în baza actului nr. 106 a ofițerului de stare civilă de război a Regimentului 25 Infanterie prin adresa nr. 1941 din 8 sept. 1941.
10	Carp N. Neculai Soldat	Sauca 2 ian. 1919	Neculai și Catinca Carp	Necăsătorit	Dealul Krimidorca, Ucraina. 3 septembrie 1941.	Moarte verificată de medicul căpitan Mărărescu Aurel.
11	Chiricioae I. Ioan Sergent	Laza 1901	Ioan și Maria Chiricioae	Căsătorit cu Paraschiva născută Grigore	Pe câmp, lângă satul Laza, fiind împușcat de un partizan rus pe care îl escorta la primărie, fiind prins pe câmp. 6 iulie 1944.	Moartea a fost verificată de ofițerul stării civile. Declarația a fost făcută de medicul circumscripției Laza, Nicolae Ioan Grigoriu și înregistrată de Cercul Teritorial Vaslui.
12	Chițu Gh. Neculai Soldat	Laza 1906	Gheorghe și Maria Chițu	Căsătorit cu Anica, născută Pintilie	În luptele de la Ajeva, jud. Hotin. 18 iulie 1942.	Moarte constatată de sublt. Drăghicescu, ofițerul stării civile de război, la Batalionul 19 Vânători de Munte. Adresa nr. 8886/1942, act nr. 107/1942.
13	Ciobanu Constantin Soldat	Sauca 1922	Neculai și Elisabeta Ciobanu	Necăsătorit	În luptele de la Tudora, Cetatea Albă, lovit de o schijă de brand. 24 aprilie	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Declarația făcută de Regimentul 10 Vânători cu adresa nr. 7441 / 1944 și extractul de deces nr. 51 / 1944.

					1944.	
14	Ciobanu I. Gheorghe Soldat	Bejenești 1916	Ion și Maria Ciobanu	Necăsătorit	Mort pe front, împușcat de un glonte inamic. 28 iulie 1944	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Declarație făcută de Regimentul 24 Infanterie conform adresei 19975 / 1944.
15	Dafina C. Constantin Soldat	Laza 1 dec. 1919	Constantin și Ileana Dafina		Mort în Ucraina, în satul Lazovaia 10 august 1941.	Moarte verificată de lt. Miron V. Ion. Înscriere făcută în baza extractului nr. 98 a oficiului de stare de război a Regimentului 35 Infanterie comunicat prin adresa nr. 25454 / 1941.
16	Dumitru A. Neculai Fruntaș	Sauca 1921	Alexandru și Anica Dumitru	Căsătorit cu Minuța, născută Anton	Mort în luptele de la Măscăieți, lovit de un glonte. 9 august 1944.	Moarte înregistrată de ofițerul stării civile de război. Declarația făcută de Regimentul 11 Dorobanți conform adresei 21697/1944.
17	Dumitru V. Gheorghe Soldat	Sauca 1913	Vasile și Maria Dumitru	Căsătorit cu Catrina născută Toran	Mort 29 mai 1944.	Moarte înregistrată de ofițerul stării civile de război. Înscrierea făcută în baza adresei nr. 9095/1944 a Regimentului 10 Vânători.
18	Dumitrașcu C. Vasile	Laza 1913	Constantin și Sofia Dumitrașcu	Căsătorit cu Maria născută Acatrinei	Mort pe câmpul de luptă, lovit în inimă de o mitralieră inamică.	Moarte verificată de medicul maior Moraru Teodor. Înscriere făcută în baza extractului nr. 159 a oficiului de stare civilă de război a Regimentului 25 Infanterie, comunicat cu adresa nr. 23457/1941.
19	Gache Nicolai Soldat	Sauca 1910	Vasile și Zoița Gache	Căsătorit cu Maria, născută Ciobanu	Mort pe Dealul Ruscei, județul Lăpușna, pe 12 iulie 1941.	Moarte verificată de medicul maior Moraru Teodor. Înscriere făcută în baza extractului de moarte nr. 51 a oficiului de stare civilă de război a Regimentului 25 Infanterie comunicat cu adresa nr. 19401 / 9 sept. 1941.
20	Gheorghe Ghe. Nicolae	Sauca 1911	Gheorghe și Elisabeta Gheorghe	Căsătorit cu Elisabeta	Mort în comuna Severicenko, Ucraina. 20 septembrie 1941.	Moarte verificată de lt. col. dr. Nicolae și lt. dr. Roșu. Înscrierea făcută în baza extractului nr. 233 a Spitalului de Campanie nr. 9, starea civilă de război, transmis cu adresa nr. 27849 / 1941.
21	Gherghina T. Gheorghe	Laza 6 sept. 1914	Teodor și Mărioara Gherghina	Căsătorit cu Anica, născută Ștefărcă	Mort la Odessa pe 31 august 1941.	Moarte verificată de medic cpt. Morărescu Aurel. Înscrierea făcută în baza extractului nr. 562 a oficiului de stare civilă de război a Regimentului 25 Infanterie, conform adresei 33204 / 1941.
22	Gheorghies M. Neculai	Laza 1916	Mihai și Elena	Necăsătorit	Mort pe front, în	Declarație făcută de oficiul stării de război a Regimentului

	Sergent		Gheorgheș		luptele de la nord de Mica, jud. Cluj. 18 oct. 1944.	40 Infanterie cu adresa nr. 5670 / 1945.
23	Gheorghiu Ghe. Vasile , agricultor din Sauca	Sauca 1910	Gheorghe și Maria Gheorghiu	Căsătorit cu Eugenia născută Ștefărcă	Mort pe 22 august 1944, împușcat de un soldat rus în casa fratelui său Gheorghe.	Declarație făcută de soția sa Eugenia, care nu știe carte și nu poate semna.
24	Ilie C. Constantin Sergent	Laza 1916	Constantin și Zoița Ilie	Căsătorit cu Elisabeta născută Ciobanu	Mort în luptele din Brașov, Transilvania, pe 2 nov. 1944.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război din Regimentul 3 Infanterie, nr. 54 din Divizia I Voluntari Tudor Vladimirescu.
25	Lupu I. Niculae Soldat	Laza 1911	Ion și Sofia Lupu		Mort în război, pe frontul de vest, pe 4 oct. 1944 .	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război a Batalionului 32 Mircea cel Bătrân, conform extractului nr. 20.
26	Maftai I. Gheorghe	Sauca 1906	Ion și Anica Maftai	Căsătorit cu Safta	Mort la Odessa 23 august 1941.	Moarte verificată de oficiul de stare civilă de război a Regimentului 24 Infanterie, înscrierea în baza extractului nr. 193 / 1941 și comunicat prin adresa cu nr. 24730 / 15 oct. 1941.
27	Mocanu C. Gheorghe	Laza 1914	Constantin și Elisabeta Mocanu	Necăsătorit	Mort în Spitalul de campanie nr. 5, fiind lovit de o schijă de brand. 23 iunie 1944.	Moarte înscrisă conform extractului nr. 55 / 1944, făcut pe baza adresei transmise de Regimentul 35 Infanterie.
28	Nanie N. Dumitru Soldat	Sauca 1913	Neculai și Elena Nanie	Căsătorit cu Anica	Mort la Batalionul Sanitar, Divizia I Voluntari Tudor Vladimirescu. 6 ianuarie 1945.	Moarte verificată de ofițerul de Stat Major a Regimentului I, maior Stanciu. Înscrierea făcută în baza actului de moarte nr. 525 / 1945.
29	Pintilei I. Ioan	Laza 1911	Ion și Elisabeta Pintilei	Căsătorit cu Maria	Mort la Bolodoșnița, Cotu Donului, ucis de un proiectil de mitralieră pe 20 ian. 1944.	Moarte verificată de ofițerul stării civile militare. Înscrierea făcută în baza declarației, transmisă de Compania 15 Poliție cu adresa nr. 51754/1944.
30	Proca Ghe.	Râșnița	Gheorghe și	Căsătorit cu	Mort pe	Moarte verificată de ofițerul

	Neculai Soldat	1916	Maria Proca	Elena născută Moise	front, la Spitalul 4 Campanie pe 22 ian. 1945.	stării civile de război a Regimentului 11 Dorobanți. Înscriere făcută pe baza adresei nr. 1320951 / 1945. Act de moarte nr. 125 / 1945.
31	Proca I. Neculai Soldat	Sauca 1923	Ion și Ioana Proca	Necăsătorit	Mort pe 8 mai 1945.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Înscriere făcută pe baza adresei nr. 1980 / 1945.
32	Proca N. Gheorghe Soldat	Sauca 1912	Neculai și Ileana Proca	Căsătorit cu Adela, născută Iliuță	Mort pe câmpul de luptă în luptele de la Auchidanca. 30 sept. 1942.	Moarte înscrisă conform declarației transmisă de Regimentul 17 Roșiori cu adresa nr. 45370 / 1942.
33	Radu I. Neculai Soldat	Laza 1919	Ion și Elisabeta Radu		Mort în pădurea Hâncești. 10 iul. 1941.	Moarte verificată de comandantul Companiei 6, lt. Nițoiescu Napoleon. Înscrierea făcută în baza extractului de moarte trimisă de Regimentul Matei Basarab nr. 35, cu adresa nr. 18200 / 23 iul. 1941.
34	Savin I. Vasile Soldat	Laza 25 apr. 1909	Ioan și Ioana Savin	Căsătorit cu Elisabeta, născută Gheorghiu	Mort pe Dealul Epureni, Cahul, fiind lovit de o schijă la cap. 11 iulie 1941.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Înscrierea s-a făcut în baza extractului de moarte nr. 280 / 1941 a Regimentului 12 Dorobanți și transmisă cu adresa nr. 12089 / 1942.
35	Spănu V. Vasile Soldat	Laza 1908	Vasile și Ileana Spănu	Văduv	Mort pe câmpul de luptă în timpul atacului de la Ajeva, județul Hotin. 18 iulie 1941.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Înscriș pe baza adresei nr. 27548 / 1941.
36	Spiridon T. Jenică Soldat	Râșnița 1919	Toader și Catinca Spiridon	Căsătorit cu Anica, născută Balan	Mort la Căușeni, jud. Lăpușna. 22 iulie 1941.	Moarte verificată de comandantul Companiei a III-a, cpt. Gheorghe Dumitriu. Înscrierea s-a făcut în baza actului trimis de Regimentul Matei Basarab nr. 35, cu adresa nr. 18210 / 23 aug. 1941.
37	Șușu C. Cezar Sergent	Laza 1921	Constantin și Ileana Șușu	Căsătorit cu Paraschiva	Mort la Spitalul Militar Sibiu. 10 martie 1945.	Moarte verificată de medicul Spitalului Militar Sibiu. Înscrierea pe baza actului de moarte nr. 417, transmis cu adresa nr. 5225 / 13 februarie 1947 a Regimentului 11 Dorobanți

38	Tăbăcariu I. Constantin Soldat	Laza 1911	Ion și Pachița Tăbăcariu	Văduv	Mort pe 19 februarie 1945.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război.
39	Tăbăcariu V. Dumitru Soldat	Laza 1923	Vasile și Maria Tăbăcariu	Necăsătorit	Mort pe front, în luptele din Cehoslovacia 28 martie 1945.	Moarte verificată de ofițerul stării civile de război. Însciere făcută în baza adresei nr. 10626 / 1945 a Regimentului 10 Infanterie.
40	Vărariu Șt. Gheorghe Sergent	Laza 1914	Ștefan și Ioana Vărariu	Căsătorit cu Constanța	Mort pe front, fiind lovit de un proiectil. 23 iulie 1944.	Moarte constatată de ofițerul stării civile de război. Înscierea s-a făcut pe baza extractului de moarte nr. 129 și transmis cu adresa nr. 6803 / 1944 a Regimentului 35 Infanterie.

Din cei 40 de înscriși în tabelul de mai sus, 38 au pierit pe câmpul de luptă și doi acasă. Localnicii mai în vârstă cunosc – din povestirile bătrânilor – întâmplările. Astfel, din mărturia lui Mihai Flocea din Laza, în vârstă de 73 de ani am aflat cum a murit Chiricioae Ion. Acesta a găsit un soldat rus rătăcit, în apropierea satului Laza. A intenționat să-l ducă la primărie, pentru a-l preda autorităților. La marginea satului, unde se află o cișmea, soldatul rus i-a cerut celui care-l escorta să-i permită să bea apă. În momentul în care s-a aplecat, profitând de neatenția paznicului, a scos pistolul de sub veston și l-a împușcat. Zgomotul făcut de împușcătură a alertat mai mulți oameni, care au încercat să-l prindă pe rus. Acesta, speriat de consecințele faptei sale, s-a sinucis, trăgându-și ultimul cartuș în piept. A fost îngropat într-un loc lăturalnic din grădina școlii, unde mai era îngropat un soldat german. Cel care ne-a relatat întâmplarea, Mihai Flocea, a lucrat ca îngrijitor la școală din 1964 și până la ieșirea la pensie, în 2005. Din anii tinereții sale, își aduce aminte că văzuse cele două cruci din grădina școlii.

Un alt caz dramatic a fost uciderea lui Gheorghiu Vasile din Sauca. Căsătorit cu Eugenia, aveau 10 copii. Din relatările unei nepoate, Duduman Maria din Râșnița, de 65 de ani, am aflat cum s-a întâmplat. Venirea soldaților ruși, în 1944, a generat, pentru populația românească, o serie de abuzuri extreme, mergând de la jefuirea bunurilor personale, a animalelor din gospodării și până la violuri. Se pare că Eugenia era o femeie frumoasă. Un soldat rus, văzând-o, a tăbărit asupra ei. Soțul Vasile a încercat să o apere și a fost împușcat în frunte. În urma violului, Eugenia a născut pe cel de-al 11-lea copil.

La fel ca și după Primul Război Mondial, și în cel de al doilea au fost situații cu militari dispăruți, unii luați prizonieri, care nu s-au mai întors și despre care nu s-a mai aflat nimic.

Numărul eroilor lăzeni din Al Doilea Război Mondial poate fi completat și prin cercetarea unei liste a orfanilor de război²⁴, întocmită de preotul Ștefan Boghiu, în 1946. Din păcate, lista nu cuprinde decât familii din Sauca, acolo unde slujea preotul Boghiu și nu se referă la toate satele comunei Laza. Grijă preotului a fost aceea de a realiza o situație care să reflecte posibilitățile materiale de întreținere a familiilor pentru copiii ai căror tați pieriseră în război. Sunt înscrise 25 de familii cu 51 de copii. Pe lângă numele pe care le găsim consemnate în tabelul mai sus prezentat, putem să adăugăm pe Ailioaiei P. Mihai, Alexandru I. Ștefan, Alaxandru C. Gheorghe, Alexandru Gh. Ion, Arsene G. Gheorghe, Brânză Gh. Constantin, Carp Șt. Gheorghe, Ciobanu V. Gheorghe, Ciobanu N. Vasile, Chirica G. Ion, Chirica N. Vasile, Gheorghiu V. Constantin, Ioniță C. Constantin, Nani D. Ioan, Proca I. Gheorghe, Savin Th. Gheorghe. Nu avem siguranța că cei înscrși aici au murit în război, întrucât și preotul Boghiu face precizarea – în dreptul numelui tatălui –, la unii pentru care nu este sigur, „mort ori dispărut”. Este posibil ca unii să fi fost prizonieri de război și mai târziu să se fi întors, însă nu deținem, deocamdată, informațiile necesare.

Pe lista eroilor lăzeni ar trebui consemnat și tânărul **Nedelea Adrian**, care a murit în Revoluția din Decembrie 1989. Era născut la Sauca, pe 30 noiembrie 1967, având ca părinți pe Ion și Magdalena Nedelea. A făcut 10 clase la școala din Laza, apoi a urmat o școală profesională din București. După terminarea stagiului militar, la o unitate din Râșnov, a fost angajat, ca forjor, la Uzinele „23 August” din Capitală. În zilele fierbinți ale manifestărilor împotriva regimului comunist, a fost prezent în Piața Revoluției. A fost împușcat în cap pe 22 decembrie 1989. Părinții l-au adus acasă și l-au înmormântat în cimitirul bisericii din Laza²⁵.

Se cuvine ca toți cei care și-au dat viața în momentele dramatice ale istoriei noastre naționale să nu fie uitați. Chiar dacă nu-i cunoaștem pe toți, cei despre care avem informații trebuie trecuți în cartea de aur a neamului. În cinstea lor să fie ridicate, în fiecare localitate, monumente reprezentative, care să mențină trează conștiința și idealul de libertate națională.

²⁴ Arhivele Naționale Vaslui, Fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 1/1947-1948, f. 230-231.

²⁵ Informații despre Nedelea Adrian am primit de la părinții săi, Ion și Magdalena Nedelea, care trăiesc în satul Sauca, comuna Laza.

SUPUȘII STRĂINI DIN ȚINUTUL FĂLCIU LA RECENSĂMÂNTUL DIN 1824

Silviu VĂCARU

Catagrafia sudiților întocmită de Vistieria Moldovei între 1824-1825 este „cea mai detaliată, mai amplă și mai veridică sursă documentară despre supușii străini din Moldova”¹, din perioada respectivă. De-a lungul timpului s-au scris mai multe articole și studii², folosindu-se informații din acest recensământ. Cât privește partea referitoare la supușii străini din ținutul și orașul Iași, ea a fost publicată integral într-o lucrare dedicată documentelor statistice privitoare la orașul Iași³.

În cele ce urmează nu ne vom ocupa de prezentarea diplomatică a manuscrisului și nici de situația internă și internațională în care el a fost întocmit, acestea fiind comentate pe larg de Constantin Turcu⁴ și Stela Mărieș⁵ în mai multe articole. Obiectivul nostru este să prezentăm nominal fiecare sudit în parte și să analizăm ce reprezentau ei în ținutul Fălciu și în târgul Huși. Spre deosebire de alte statistici întocmite de Vistieria Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, care aveau un caracter strict fiscal, această condică înregistrează acele persoane care se prezentau ca sudiți și plăteau taxe către stat în conformitate cu statutul lor. La nivelul țării, recensământul propriu-zis a început la sfârșitul lunii iulie 1824 și s-a finalizat la 25 martie 1825⁶. În ținutul Fălciu, primii catagrafiați sunt din 20 august, iar ultimii s-au prezentat în fața comisiei la data de 9 ianuarie 1825.

Potrivit acestui recensământ, suma totală a sudiților din Moldova era de 2.282 capi de familie, dintre care 510 erau veritabili supuși, stând cu forme legale în țară, și 1.772

¹ Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Iași, 1985, p. 110-111.

² Din bibliografie spicuim aici doar: Constantin Turcu, *Observații asupra catagrafiei sudiților din Moldova pe anii 1824-1825*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. II, București, 1956, p. 129-150; Stela Mărieș, *La statistique de 1824-1825 des sujet étrangers en Moldavie et son importance démographique*, în „O EPANISTHES”, TOMOS 15/1978-1979, AΘHNA, 1979, p. 131-153, cu un tabel anexă cuprinzând liste de greci aflați sub protecția consulatelor străine domiciliați în Moldova între 1825-1826; Eadem, *Importanța catagrafiei din anii 1824-1825 pentru problema sudiților evrei din Moldova*, în SAHIR, I, București, 1996, p. 51-138; Silviu Văcaru, *Sudiții ținutului Bacău în anul 1825*, în „Acta Bacoviensia”. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, Onești, 2010, p. 179-196.

³ Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. II (1824-1828), Iași, 1997;

⁴ În articolul său, Constantin Turcu descrie în amănunțime manuscrisul, făcând referiri la modul cum se înfățișează, la numărul filelor și structura sa internă, la numărul celor înscrise, prezentând în același timp modelul de fișă folosit pentru fiecare persoană în parte (Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 129-133).

⁵ Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în statisticile preregulamentare, în Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. coordonat de Ștefan Pascu, vol. II, Cluj, 1977, p. 318-377; Eadem, *Importanța catagrafiei din anii 1824-1825 pentru problema sudiților evrei din Moldova*, p. 51-56.

⁶ Eadem, *Importanța catagrafiei din anii 1824-1825 pentru problema sudiților evrei din Moldova*, p. 54.

sudiți ilegali⁷, proveniți din rândul autohtonilor sau străinilor veniți de mai mulți ani, care, neputând să facă dovadă că au documente care să le ateste dreptul la sudeție, trebuiau ori să se întoarcă de unde au venit, ori să rămână în Principat, acceptând în același timp și obligațiile ce le aveau ca pământeni. Făcând un calcul al tuturor celor care se bucurau de protecție, numărul acestora se ridica la 5.955 de persoane (2.282 de capi de familie, 1.648 de soții și 2.205 de copii)⁸. Cei mai mulți se aflau în orașul și ținutul Iași (1005), urmați de cei din ținuturile Botoșani (303), Roman (89), Putna (74) și, la egalitate, Neamț și Fălciu, cu câte 65⁹. În ceea ce privește țara care îi proteja, tabloul se prezintă astfel: supuși austrieci 1249, ruși 492, francezi 118, prusaci 68, englezi 90, sudiți deveniți raele 265 și 7 la care nu se specifică protecția¹⁰.

În anul 1826, populația Moldovei, conform datelor oferite de Vistierie, era de 1.115.325 locuitori¹¹. Suma aceasta era astfel obținută: locuitori birnici capi de familie 154.105, țigani 10.000, oameni fără căpătâi 30.000, evrei 25.000. Toți la un loc reprezentau 219.105 familii. Așa cum se menționează în document, înmulțind cu câte 5 suflete fiecare familie obținem 1.095.525 de locuitori, la care se adăugau 19.800 proveniți din clerul monahal (3.000 călugări și 1.500 călugărițe), soții de boieri văduve (300) și slugile din casele persoanelor înstărite (15.000)¹². Dacă ne raportăm la numărul total al locuitorilor, sudiții recunoscuți de Vistierie ca având acte doveditoare reprezentau mai puțin de 0,23% din populația Moldovei¹³. Acest mică proporție pune în evidență faptul că aceștia nu constituiau la acea dată un element important din punct de vedere demografic¹⁴.

În ceea ce privește sudiții din ținutul Fălciu și târgul Huși, așa cum reiese din catagrafie, numărul lor este de 64, dintre care 47 sub protecție austriacă și 17 sub protecție rusească. Și aici numărul lor este extrem de redus față de populația ținutului, care era de 8.670 capi de familie¹⁵. În procente, ea depășea cu puțin 0,78%, dar, dacă ținem seama că niciunul dintre sudiți nu a fost recunoscut ca stând cu forme legale, atunci putem spune că procentul lor este zero.

În catagrafie, fiecare sudit are o fișă personală cu următoarele rubrici: numele și prenumele, naționalitatea (de obicei este trecut numele zonei din care vine), locul nașterii, religia (legea), data la care a sosit în Moldova, actul prin care dovedește că este supus străin, fizionomia, unde sunt prezentate înălțimea, culoarea ochilor și a părului, specificitatea portului, starea civilă, starea materială, ocupația și rezoluția pusă de cel care a întocmit

⁷ Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 132.

⁸ Stela Mărieș, *La statistique de 1824-1825 des sujet étrangers en Moldavie et son importance démographique*, p. 133.

⁹ Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 131.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arhivele Naționale Iași, Documente, 143/124.

¹² *Ibidem*.

¹³ Stela Mărieș, *La statistique de 1824-1825 des sujet étrangers en Moldavie et son importance démographique*, 133.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ În cele două târguri și în 97 de sate erau: 1893 birnici, 1809 scutelnici, 724 breslași, 133 birnici din târguri, 445 mazili, 433 ruptași, 200 ruptele vistieriei, 214 negustori hrisovoliți, 127 bejenari hrisovoliți, 43 jidovi hrisovoliți, 46 boieri cu caftane, 137 postelnice, 200 slujitori, 45 sudeți fără jidovi, 1.679 slugile rangurilor și a moșiilor, 235 preoți, 251 diaconi, 81 dascăli și 29 ciocli (Arhivele Naționale Iași, Documente, 143/124).

chestionarul, în care se face o prezentare a motivelor ce îndreptătesc ca persoana respectivă a fi declarată sudit. Pentru unii sudiți sunt menționate și date referitoare la părinți, socri și copii etc.¹⁶.

Cu toate că nu intră în intenția noastră de a face un studiu amănunțit asupra supușilor străini din ținutul Fălciu și din târgul Huși¹⁷, câteva observații se impun aproape de la sine. Cei mai mulți dintre ei sunt de origine bulgară (16)¹⁸, moldoveană (11), ardeleană (9), bucovineană (7) ș.a.¹⁹. Considerăm că datele referitoare la originea lor sunt relative, dacă ținem cont că între ei sunt doi olteni născuți la Făgăraș, în Transilvania. Nu știm care a fost motivul invocat de ei pentru a fi trecuți ca olteni, este posibil ca părinții lor să fi părăsit Oltenia și să se fi stabilit peste munți. La fel, putem aminti pe Neculai Petcovici, bulgar, născut la Karloviț, pe moldovenii Toader Cristian, Ilie Cot și Ion Blănariul, născuți la Brăila, Orșova și Brețcu, grecii Eni Toader, Dima Anastasă și Constantin Theodor, născuți la Chișinău, și exemplele pot continua. Aici mai trebuie făcută o mențiune: între sudiții austrieci, cei mai mulți sunt bulgari (dintr-o zonă ce nu era din Imperiu Habsburgic, ci în Imperiul Otoman, ceea ce nu le dădea dreptul a fi sudiți), ardeleni și bucovineni, în timp ce între cei ruși cei mai mulți sunt moldoveni și bulgari. După locul nașterii erau: patru din Banat (Carloviț²⁰, Cicova²¹, Orșova, Zemlici²²), 13 din Basarabia (Akerman²³, Caratuoluc²⁴, Cetatea Chilia, Ialbuș²⁵, Ismail (2), Leova²⁶, Mârza²⁷, Mîntîriul²⁸, Perieni²⁹, Samârza³⁰, Țiganca³¹, Vidin³²), 21 din Bucovina și Galiția (Broscăuți³³, Cărpaciul³⁴ (3), Cernăuți (4),

¹⁶ Dumitru Ivănescu, *Populația evreiască a orașului Iași în perioada 1755-1860*, în SAHIR, I, 1996, p. 35.

¹⁷ Pentru întreaga populație a târgului Huși, vezi studiul lui Gheorghe Platon, care rămâne de referință pentru modul cum trebuie analizat un material statistic (Gheorghe Platon, *Populația târgului Huși în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Observații privind structura socială și proveniența*, în „Analele Științifice al Universității «Al. I. Cuza» din Iași (serie nouă), secțiunea III, a. Istorie, tomul XI, 1965.

¹⁸ În 1820, la Huși se aflau 120 de sârbi hrisovoliți și 30 bejenari hrisovoliți, în majoritate bulgari (Ecaterina Negruți, *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova (1800-1859)*, Iași, 1997, p. 164). Despre colonia emigranților sârbo-bulgari, vezi și D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV-XIX*, în AIIAI, VII, 1970, p. 54, iar despre dezvoltarea grădinaritului în ținuturile Tutova, Fălciu și Iași, pusă pe seama acelorași sud-dunăreni, vezi I. Gugiuman, *Migrația sezonală a bulgarilor hușeni*, în „Sociologie românească”, an IV, 1939, nr. 1-3, p. 74 și urm.

¹⁹ Greacă (6), evreiască (6), sârbă (4), poloneză (1), dar și olteană (2) și cuțovalahă (1).

²⁰ Localitate în Banat <or. Carloviț, reg. Voivodina, Serbia>.

²¹ Localitate în Banat.

²² Probabil Semlin, actualmente orașul Zemun, districtul Belgrad, Serbia. În catagrafia sudiților din 1834 sunt 14 familii din această localitate venite în ținutul Fălciu.

²³ Cetatea Albă.

²⁴ Localitate în fostul ținut Greceni, R. Moldova.

²⁵ Probabil satul Ialpuș, r. Cimișlia, R. Moldova.

²⁶ Orașul Leova, r. Leova, R. Moldova.

²⁷ Probabil satul Mârzacă, comuna Mârzești, R. Moldova.

²⁸ Probabil satul Mingir, r. Hâncești, R. Moldova.

²⁹ Probabil satul Pereni, comuna Pașcani, r. Hâncești, R. Moldova.

³⁰ Probabil satul Samurza, comuna Cealâc, R. Moldova.

³¹ Sat, comună în r. Cantemir, R. Moldova.

Chișirău (6), Ilișești, Obrișăni³⁵, Sadagura³⁶, Sneațin³⁷, Suceava (2), Vilova³⁸), trei de peste Dunăre, fără a se specifica regiunea (Craștava, regiunea Filipi³⁹, Varna⁴⁰, Cernova⁴¹), unul din Empoli⁴² (peste Nistru), trei din Moldova (Iași, Huși, Petcu⁴³), unul din Muntenia (Brăila), unul din olatul Ismail (Colibași⁴⁴), doi din Rumelia (Razgrad (2)⁴⁵), unul din Rusia (Balta⁴⁶), 12 din Transilvania (Bricinova⁴⁷, Brașov (2), Seliște, Sâmbăta, Prejmer, Sibiu (2), Făgăraș (2), Balașfalva⁴⁸, Brețcu) și doi din Turcia (Țarigrad⁴⁹, Zailâc⁵⁰).

După religie erau: 56 pravoslavnici (ortodocși), patru evrei și doi la care nu este menționat cultul.

Catagrafia aceasta ne permite să reconstituim, cu puțină imaginație, câte o frântură din viața cotidiană a târgului Huși la începutul secolului al XIX-lea. Acești oameni, veniți din locuri diferite, vorbind limbi neînțelese de localnici, dar încercând să „rupă” și ceva românește, creau o atmosferă proprie fiecărui târg și o lume „pe care n-o mai întâlnești azi, dar pe care simți că ți-o reconstitui cu ajutorul imaginației și a pasiunii pentru toate câte dorm în necropola trecutului”⁵¹. Spre deosebire de alte zone din Moldova⁵², în acest spațiu, portul sudiților era unul obișnuit, adică în majoritatea cazurilor se îmbrăcau moldovenește. Își păstrau aspectul hainelor de unde veneau doar două persoane care se purtau nemțește și tot două leșește. Acestora li se adăuga una care mergea îmbrăcată mocănește și alta evropenește. Surprinde că și evreii, recunoscuți pentru conservatorismul lor, aici se îmbracă moldovenește în patru cazuri și leșește în două și nici unul în portul lor tradițional.

Cei mai mulți s-au așezat, cum era și firesc, în târgul Huși (46), dar și în 12 locuri din ținut, după cum urmează: Fălciu trei, Gușești și Davidești câte doi și Cârligați⁵³, Duda,

³² Probabil or. Vidin din Bulgaria.

³³ Broscăuți, j. Botoșani.

³⁴ Localitate pe Siret.

³⁵ Oprișeni, fost sat în partea de NV a or. Fălticeni, j. Suceava.

³⁶ Localitate din Bucovina <încorporată în or. Cernăuți, reg. Cernăuți, Ucraina>.

³⁷ Sniatin, localitate în Galiția < or. Sniatin, r. Sniatin, reg. Ivano-Frankivsk, Ucraina>.

³⁸ Valeva, în catagrafia din 1834 (Silviu Văcaru, Supușii austriei în Principatul Moldovei (1833-1835), p. 39). Satul Valeva, comuna Valeva, r. Cozmeni, reg. Cernăuți, Ucraina.

³⁹ Regiune din nordul Greciei continentale.

⁴⁰ Orașul Varna, Bulgaria.

⁴¹ Localitate la sud de Dunăre.

⁴² Probabil venit, prin Rusia, din localitatea cu același nume din Italia.

⁴³ Fost sat în partea de NV a satului Cozia, comuna Costuleni, județul Iași.

⁴⁴ Com. Colibași, r. Cahul, R. Moldova.

⁴⁵ Or. Razgrad, reg. Razgrad, Bulgaria.

⁴⁶ Probabil or. Bălți, R. Moldova.

⁴⁷ Probabil o localitate din Banat, nu din Transilvania.

⁴⁸ Municipiul Blaj, j. Alba.

⁴⁹ Constantinopol, Turcia.

⁵⁰ Localitate în Imperiul Otoman.

⁵¹ Ion Minulescu, *Bucureștii tinereții mele ...*, antologie de Mioara Minulescu, prefață și note de Amil Manu, București, 1969, p. 96.

⁵² La Bacău, cei 57 de sudiți se îmbrăcau: armeneste, evreieste, mocănește, nemțește, rusește, țărănește, ungurește și moldovenește (Silviu Văcaru, *Sudiții din ținutul Bacău în anul 1825*, p. 182).

⁵³ Satul Pădureni, c. Pădureni, j. Vaslui.

Podoleni, Odaia lui Ion Hriste⁵⁴, Dolheni⁵⁵, Corni, Șchiopeni⁵⁶, Poșta Docolina⁵⁷ și Hreasca câte unu.

Meseriile pe care le practicau erau dintre cele mai diverse, majoritatea dintre ei fiind mici meseriași, care-și vindeau mărfurile confecționate în atelierele proprii: argintari (1), blănari (5), boiangii⁵⁸ (1), bucătari (1), casapi (2), ciubotari (1), croitori (1), grădinari (1), morari (2), păstori (1), pescari (1), plugari (14), rachieri (1), rotari (1), tăbăcari (1) și trăistari (2). Între cei ce se ocupau cu comerțul erau: băcali⁵⁹, brașoveni⁶⁰ (2), vânzători de ahtarlăcuri⁶¹ (2), bogasieri (4), crâșmari (2), un hangiu și un spițer. Acestora li se adăugau un negustor, un negustor de vite și un arendaș care lua moșii cu anul. După cum se vede, între sudiții din ținutul Fălciu nu se aflau persoane cu o stare materială prosperă. Urmărind statistica sudiților din anul 1834, vom observa că între ei se regăsesc și o parte din cei recenzați acum, printre care amintim: Ion Lungul, rotar din Gușești, care între timp își mărise casa cu trei copii⁶², plugarul Toma Smolinschi din Duda⁶³, Toader Cristian, argintar din Huși⁶⁴, Ioan Blănariu din Huși⁶⁵, Marcus Șmil, negustor de ahtarlăcuri, născut în Sagadura, căsătorit cu Chine, evreică din târgul Huși⁶⁶, blănarul bucovinean Iordachi Vasiliu⁶⁷, Petre Ciubotaru, ciubotar de meserie, căsătorit cu moldoveanca Safta⁶⁸, Gheorghe Brumă, căsătorit cu Maria din Făgăraș⁶⁹, Moisă Brumă, probabil fratele lui Gheorghe, mutat și el la Fălciu, căsătorit tot cu o ardeleană, Măriuța, cu care avea trei copii⁷⁰.

Un caz aparte este cel al lui Stoica Ștefan, care declara că este născut în Țara Turcească, la Zailăc⁷¹, venit în Moldova din olatul (ținutul) Ismail de 30 de ani. La Huși se stabilise de 8 ani. În patentă Agenției austriece era trecut cu numele Ștefan Stoica, dar el spunea că se numește Stoica Zlatan, și care se pare că era adevăratul său nume. Probabil că la venirea în Moldova era căsătorit cu Maria, o bulgăroaică din Cazanlăc. Căsătoria avusese loc la Ismail. În momentul recenzării avea un băiat. Ca meserie, era păstor la oile sale pe

⁵⁴ Odaie în ținutul Fălciu.

⁵⁵ Fost sat în partea de SE a satului Idriciul.

⁵⁶ Satul Văleni, comuna Văleni, județul Vaslui.

⁵⁷ Satul Docolina.

⁵⁸ Vopsitor de textile.

⁵⁹ Negustor de coloniale.

⁶⁰ Negustor de mărfuri aduse din Brașov.

⁶¹ Turcism: negoț cu plante medicinale, ierburi de leac și mirodenii.

⁶² În cataografia din 1834 avea trecut la meserie apelativul „gospodar” (Silviu Văcaru, *Supușii austrieci în Principatul Moldovei (1833-1835)*, p. 35).

⁶³ În 1834 era șufar (*Ibidem*, p. 35).

⁶⁴ Teodor Cristiian, în 1834, gospodar (*Ibidem*, p. 36).

⁶⁵ *Ibidem*, p. 38.

⁶⁶ Negustor de stare mică, care la 1834 avea două fete și doi băieți (*Ibidem*, p. 39).

⁶⁷ În 1834 era văduv, nu mai avea nici pe cele două fete și stătea împreună cu fratele său Manolachi (*Ibidem*, p. 39).

⁶⁸ În 1834 era căsătorit cu Catrina (*Ibidem*, p. 39).

⁶⁹ Stătea în târgul Fălciu, în 1834, avea șase copii, și la meserie era trecut în rândul șufarilor (*Ibidem*, p. 40).

⁷⁰ Zece ani mai târziu era căsătorit cu Paraschiva și avea patru copii. Dacă în anul 1824 se chivernisea „cu plugul și cu oile și cu iepele ce are”, la recensământul făcut de Agenție în 1834 se declara șufar (*Ibidem*, p. 40).

⁷¹ În cataografia din 1834 declară că este născut la Semlin, în Banat (*Ibidem*, p. 38).

care le avea în Basarabia. În 1834, același personaj declara că este născut la Semlin, în Banat, că este căsătorit cu Maria, având trei copii, iar ca meserie era negustor de stare mică. Nu toți ajung să-și facă o stare mai bună. Un Radu Ivanovici, venit din Semlin, care în 1824 avea o casă cumpărată de cinci ani și o dughenă primită ca zestre, ajunge peste zece ani să declare că este slugă⁷². Spițerul Ștefan Lodormani venea din Blaj, purta haine „evoropenești” și stătea cu chirie în casele preotului Samson din Huși. În catagrafia din 1834⁷³ arată că este gospodar, văduv, având un fiu de 24 de ani. Ca element specific, probabil era printre puținii locuitori din Huși care purta perucă.

Cei mai mulți veniseră căsătoriți (31) în Moldova, alți 24 s-au căsătorit aici cu moldovence sau cu fete ale unor persoane sosite și ele poate nu de mult timp în țară. Cu toate că se pretindeau sudiți, 21 de persoane se căsătoriseră cu băstinașe⁷⁴, primiseră zestre locuințe sau moșii de la părinții soțiilor sau își cumpăraseră singuri terenuri și case⁷⁵ și rezidau de peste zece ani în Moldova⁷⁶. De aceea, în momentul recenzării, nu li s-a recunoscut dreptul de a fi sudit. Este singurul ținut unde comisia a constatat că niciunul dintre ei nu întrunește condițiile de a fi declarat sudit. Cu toate acestea, majoritatea dintre ei se regăsesc între cei recunoscuți de Agenția Austriacă ca fiind supuși ai săi și în recensământul din 1834.

În momentul catagrafierii, cele 56 de familii (șapte sudiți erau necăsătoriți, iar unul era văduv) aveau un număr de 124 de copii (60 de fete, 53 de băieți și 11 cărora nu li se menționează sexul). În acest fel, cifra totală a celor care se doreau a fi apărați cu carte de sudeție se ridică la 244 de persoane.

O problemă ridicată de această catagrafie a fost aceea a localizării satelor unde s-au născut. Multe dintre ele sunt scrise cu greșeli sau mai bine zis așa cum înțelegea un român pronunțându-se numele unei localități de către un străin. De asemenea poate fi și o transcriere defectuoasă făcută de cel care a scris condica la Vistierie, după tabelele înaintate de isprăvnicii. De aceea, acolo unde s-a putut, am făcut apel la catagrafia din 1834 și am deslușit care ar fi localitatea de proveniență. În alte cazuri, pentru a nu greși, am preferat să

⁷² *Ibidem*, p. 41.

⁷³ Ștefan Laderman (Ibidem, p. 41).

⁷⁴ Stela Mărieș, *Proprietatea imobiliară a supușilor străini din Moldova în perioada preregulară*, în RdI, tom 28, 1975, nr. 11, p. 1676.

⁷⁵ Eadem, p. 1680-1684. Armenii și evreii nu aveau voie să cumpere moșii și nici să aibă locuințe în Moldova. Legislația de atunci nu interzicea însă armenilor să cumpere vii (Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, p. 187). În firmanul din 1792, se menționează în mod expres faptul că supușii străini nu au voie să cumpere, în Imperiul Otoman, case, dughene, pământ, nici pentru ei, nici pentru biserici sau mănăstiri, deoarece acest lucru ducea la încălcarea pravilelor și a „așezării păcii” (Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. III, Iași, 1853, p. 157). Vezi și instrucțiunile de aplicare a Regulamentului Organic, capitolul 44, referitoare la proprietățile deținute de străini și trimise de Departamentul Pricinilor din Lăuntru către isprăvnicii (ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, dosar 393/1832, f. 1).

⁷⁶ În anul 1832, împăratul Austriei decretează că depășirea termenului de cinci ani de la plecarea din imperiu a unei persoane, care în statul unde se deplasează nu are „moșii sau întocmiri de neguțătorii sau de industrie” sau „dacă și-au luat cu sine familia și averea ori toată ori numai o parte prin vânzarea ei aicea încă de mai înainte sau mai târziu”, se socotește emigrare ilegală și duce la pierdere drepturilor pe care le aveau supușii împărăției (Arhivele Naționale Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 140, f. 3).

dăm doar localizarea din document, urmând ca, descoperind alte informații, să putem identifica mai bine localitatea.

Nefiind în intenția noastră a face un studiu amănunțit despre populația străină venită în târgul Huși sau în alte locuri din ținutul Fălciu, am încercat în această scurtă prezentare a documentului pe care-l publicăm să arătăm importanța documentelor statistice păstrate în arhive, dar din păcate prea puțin cercetate. Cele două catagrafii la care am făcut apel (cea din 1824, întocmită de Vistieria Moldovei, și tabelele din 1834, înaintate de Crăiasca Agenție către Secretariatul de Stat), ne dau informații extrem de importante referitoare la supușii străini și ne ajută, cu toate greutățile și riscurile date de transcrierile greșite de nume sau de cifre eronate, să depistăm evoluția unor familii și a proprietății acestora pe una-două generații, evoluția lor socială, implicarea în viața urbei și multe altele.

Supuși austrieci

No. 1 Moisi Ioan f. 557 r.	
Nație	Ardelean
Născut	În Bricinova, în Transilvania
Legea	Pravoslavnic
Vreme(a) venirei	De 20 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1823 ghen(a)r 1 supt no. 356, iar celilalte vechi adiverinți arată că le-au lăsat în canțaleriu K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. La față balan. Ochii albastre. Păru(l) capului castaniu.
Portul	Moldovenesc
Stare(a)	Însurat cu Marie, moldovancă din târgul Huși, cu 2 copii parte fimeiască.
Statornicie	Șadi în târgu Huși, în casa sa la mahala.
Breasla	Bacal țiind marfă în dugheană cu chirie. S-au cercetat. 1824 avgust 20.
Petrecere de 20 ani, acareturile di veci, însurare cu pământeană și neînfașoare(a) pașportului provincii sale îl dipărtează cu totul de driturile sudețăști.	

No. 2 Iordachi Vasâliu		f. 557 r.
Nație	Bocovinian	
Născut	În târgu(l) Sucevii, în Bocovina.	
Legea	Pravoslavnică	
Vreme(a) venirei	De 16 ani	
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 35, iar celi vechi adiverinți arată că s-au oprit în canțăleria K. K. Aghenții.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Păru(l) negru, iar în patentă este însemnat castaniu. Ochii negri, iar în patentă arată albastri.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Catrina, moldovanca din Huși, cu 2 copii parte fimeiască.	
Statornicie	Șadi în dughea(nă) cu chirie a neguțitorului Ioniță Strechi din Huși.	
Breasla	Blănariu. S-au cercetat. Avgust 20.	
Însurat cu pământeană, petrecându 16 ani și neînfațoșându pașportul provinciei sale, sudet nu poate fi.		

No. 3 Sălion Țân		f. 557 v.
Nație	Ardelean	
Născut	În Brașov.	
Legea	Pravoslavnică	
Vreme(a) venirei	De 14 ani	
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții di la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 96, iar pentru celi vechi adiverinți arată că s-au oprit în canțălerie K. K. Aghenții.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Smead. Ochii căprii. Păru(l) castaniu.	
Portul	Nemțăscu.	
Stare(a)	Însurat cu Nastasie, fată de bulgariu din Huși. Copii nu au.	
Breasla	Cu băcălie să chivernisăști.	
Statornicie	Șadi în dugheană cu chirie a socru-său. S-au cercetat. Avgust 20.	
Neînfațoșare(a) pașaportului provinciei sale, acareturile de veci și petrecere de 14 ani îl arată de rae.		

No. 4 Costandin Ioan f. 557 v.	
Nație	Grec
Născut	În Țarigrad.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 22 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții di la 1823 ghen(a)r 1, supt no. 357, cu cari mărginindu-mă în cercetare au arătat că după venire(a) sa din Țarigrad în orașul Ieși, după doi ani ci au săzut, iarăși au mersu în Țarigrad cu neguțatorie și întorcându-si iarăși în Iași s-au făcut sudit austriesc cu niște adiverinți a tătâne-său ci zici că le-ar fi avut tată-său di la Brașov, cari adiverință i s-ar fi oprit în cancelarie K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Slab. Ochii căprii. Păru(l) castaniu.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Irina, greacă, născută la Anadol, cu 2 copii parte bărbătească și fimeiască.
Statornicie	Șadi în casă cu chirie.
Breasla	Ține căsăpie. S-au cercetat. Avgust 20.
Născut în Țarigrad unde sudeți știut este că nu s-a născu și însurat cu fimei din țară turcească sudet nu s-a poate numi.	

No. 5 Ioan Blănariu f. 558 r.	
Nație	Bocovinian
Născut	În satul Ilișăștii, în Bocovina.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 25 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 92.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii căprii. Părul negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Marie, moldovancă, din Huși. Ari doi copii parti fimeiască.
Statornicie	Șadi în casa sa luată de zăstre. Țini și dugheană cu chirie în târgul Huși a Ileni Holoniasă.
Breasla	Blănar. S-au cercetat. Avgust 20.
Însurat cu pământeană, avându acareturi di veci, petrecându 25 ani și neînțățoșându pașaportul provincii sale s-a supune a fi rae, dar nu sudet.	

No. 6 Radu Ivanovici f. 558 r.	
Nație	Sârbu
Născut	În Banat, în satul Zămlicii.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 20 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 333, iar pentru celi mai vechi adiverinți arată că i s-au oprit în canțelarie K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii căprii dischiși, iar în patentă arată ochii suri. Păru(l) suru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Țona, sârboaică, de piste Dunăre, cu 2 băieți și 2 feti.
Statornicie	Șadi în casa sa cumpărată de 5 ani de aice din Huși. Ari și o dugheană de zăstre.
Breasla	Băcal. S-au cercetat. Avgust 20.
Stabilimenturile de veci, însurare cu pământeană și pitrecire de 25 ani îi dau nume de rae.	

No. 7 Dănilă Colți f. 558 v.	
Nație	Ardelean
Născut	În Siliște, în Ardeal.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 8 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 341, iar pentru celi vechi adiverință arată ci i s-au oprit în canțelarie K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii nerii. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Paraschiva, ardeleană din Brașov; are 1 băiet și 1 fată.
Statornicie	Șadi în crâcimă cu chirii în târgu Hușii.
Breasla	Bucătar. S-au cercetat. Avgust 20.
Neînțășare pașportului provinții sale îl supune de a rămâne rae, iar nevroind poate să-s(e) întoarcă la urma sa.	

No. 8 Ioan Paraschiv f. 558 v.	
Nație	Ardelean
Născut	În în satul Sâmbăta, în Transilvanie.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 13 ani
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 332. Arată că după venire(a) sa aice în Moldova, după trii ani ce au slujit la un Ion abageriul din Huși, au mărso cu vechili adiverinți din Ardeal la K. K. Aghenții din vreme(a) aceia și dându-le în căntălerie ș-au luat patentă care și aceea luându-să în căntălerii i s-au dat patenta de s-au arătat.
Fisiognomie	Om înalt. Smad. Ochii casatanii. Păru(l) castaniu.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Holteiu.
Statornicie	Șadi cu chirie în hanul lui Zaharie neamțul ci să află în târgu Hușii.
Breasla	Țini marfă de brașov. S-au cercetat. Avgust 20.
Cu toate că este venit de 13 ani, dar înfătoșându pașportul provinții sale cu o vreme hotărâtă s-ar pute numi sudet, iar pân atunci va rămâne rae.	

No. 9 Pavăl Lazarof f. 559 r.	
Nație	Ardelean
Născut	În târgu(l) Brașovului.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 7 ani
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 382. Alti adiverinți mai vechi arată că i s-au oprit în căntălerii K. K. Aghenții
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii negrii. Păru(l) negru.
Portul	Nemțasc.
Stare(a)	Holteiu.
Statornicie	Șadi în dugheană cu chirie a lui Marcu băcalu din târgu(l) Hușii.
Breasla	Să chivernisăști cu marfă de Brașov. S-au cercetat. Avgust 20.
Acesta nevroind a rămâne rae poate a să întoarce la urma sa.	

No. 10 Neculai Petcovici f. 559 r.	
Nație	Bulgar
Născut	La Karlovici, în Banat.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 10 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 30, iar alti adiverinți vechi au arătat că i s-au oprit în cântălerie K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii negrii. Părul negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Anasta, bulgarcă din târgul Hușii; ari 2 băieți.
Statornicie	Șadi în casa sa ce o are de zăstre în târgul Hușii.
Breasla	Bogasier. S-au cercetat. Avgust 20.
Neînfățișând pașportul venirei sale, acareturile de veci și însurare cu pământeancă îl dezbracă de driturile sudețâști.	

No. 11 Faibiș Agaștian f. 559 v.	
Nație	Jidov
Născut	În Bocovina, în Cernăuți.
Legea	Evriiască
Vreme(a) venirei	De 13 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din ghen(a)r 1, 1823, supt no. 94, iar pentru celi vechi adiverință arată că i s-au oprit în K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Sma. Ochii căprii. Păru(l) castaniu.
Portul	Leșăsc.
Stare(a)	Însurat cu Soibil, fata Sandului jâdov din Huși, cu o fată.
Statornicie	Șadi în casa sa ci o are di zăstre în târgu(l) Hușii, unde esti și o dugheană.
Breasla	Bogasier. S-au cercetat. Avgust 20.
Însurare cu pământeancă, acareturile de veci, neînfățișare pașportului provincii sale și petrecire de 13 ani îl împotrăvescu a să numi sudet.	

No. 12 Velu Sârbu f. 559 v.	
Nație	Sârbu
Născut	În satul Prijmir, din Ardeal.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 40 ani
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 24, iar alti adiverinți vechi arată că i s-au oprit în cantălerie.
Fisiognomie	Om mic. În patentă scrie om de mijloc Smad. Ochii căprii. În patentă arată suri. Părul castaniu. În patentă scrii negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Safta, ardileancă tot din Prejmir, fără copii.
Statornicie	Șadi în casă cu chirii în satul Cărligații, ținut(ul) Fălciu.
Breasla	Grădinărie. S-au cercetat. Avgust 21.
Petrecire de 40 ani și neînfătoșare pașportului îl dizbracă cu totul de a să numi sudet.	

No. 13 Petre Ciubotariul f. 560 r.	
Nație	Rus
Născut	În satul Vilova, din Bocovina.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 16 ani
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 334. Ari și patenta părintelui său Iacob Zaharuc de la maiu 31, 1807, iscălită de un Graciclbel Subirgu polc(o)v(nic) la anul 1820 ghen(a)r 1.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii căprii. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Safta, moldovancă pământeană, fata lui Marinciu Tacu din târgu(l) Hușii, cu 2 copii.
Statornicie	Ari casa sa si veci în târgu(l) Hușii
Breasla	Cibotariu. S-au cercetat. Avgust 23.
Petrecere de 16 ani, neînfătoșare pașportului, stabilimenturile di veci și însurare cu pământeană îl supuni de a rămâne rae, iar nevroind și desfăcându-să de toate ale pământului poate a să întoarce la urma sa.	

No. 14 Ioniță Petrovici f. 560 r.	
Nație	Moldovan
Născut	În târgu(l) Sucevii, în Bocovina, după patentă, iar adivărul în Huși.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	Au venit în Moldova la târgu(l) Romanului de 12 ani, fiind; de undi după 3 ani mergând în târgu(l) Galații și șazănd 10 ani au venit în târgu(l) Hușii de când sint 10 ani.
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823 supt no. 93. Pentru celi vechi adiverinți au arătat că i s-au oprit în cânțalerii.
Fisiognomie	Om mic. Smolit. Ochii căprii. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu moldovancă, fata lui Veli din Târgu Neamțului.
Statornicie	Șadi în casa sa de veci în târgu(l) Hușii; ari și 2 pogoane vie în podgorie Hușii.
Breasla	Este neguțător de moșii cu anul. S-au cercetat. Avgust 25.
Avându acareturi di veci, petrecând o îndelungată vreme și însurat cu pământeancă sudet nu poate fi.	

No. 15 Toma Smolenschi f. 560 v.	
Nație	Leah, botezat.
Născut	În Bocovina, în satul Broscăuții.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 8 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 335 și o patentă de opșit împărătească de la 20 apr(ilie) 1810.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii albaștri. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Acsănie, moldovancă, cu 2 ficiori și o fată.
Statornicie	Să află acum la satul Duda, ținut(ul) Fălciului, țiind orânda băututii de acolo.
Breasla	Plugar. S-au cercetat. Avgust 29.
Însurat cu pământeancă și neînfătoșându pașportul provinții sale sudet nu poate fi.	

No. 16 Stefan Stoica f. 560 v.	
Nație	Bulgar
Născut	În Țara Turcească, la Zailăc.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	Au venit în Moldova, în olatul Ismailului de 30 ani, iar în târgu(l) Hușii de 8 ani.
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 205 în cari esti trecut numile Stefan Stoica, iar el din gură arată că îl cheamă Stoica Zlatan; iar alti adiverinți zice că nu are.
Fisiognomie	Om nalt. Bălan. Ochii căpriei. Părul negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Marie, bulgarcă tot din Cazanlăc, pi cari au luat-o de la Ismail; cu un copil, ficior.
Statornicie	Șadi în târgu(l) Hușii, în casă cu chirie.
Breasla	Păstor de oi la oile sale ce le are în Basarabie. S-au cercetat. Avgust 29.
De vreme ce esti născut în Țara Turcească sudet nu să poate numi.	

No. 17 Șmil Helman f. 561 r.	
Nație	Jădov
Născut	În orașul Snetin din Galiție.
Legea	Evriiască
Vreme(a) venirei	De 28 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 338; pentru celi vechi adiverinți au arătat că i s-au oprit în canțalerie.
Fisiognomie	Om de mijloc. La fați smad. Ochii căpriei. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Male, jăd(o)vcă, fata lui Iosâp jăd(o)v, rae din târgu(l) Hușii, cu 5 copii, un ficior și 4 fete.
Statornicie	Șadi în casa și dugheana sa ce li are de zăstre de 27 ani în târgu(l) Hușii. Are și vie în podgorie Hușii.
Breasla	Să chivernisăști cu ahtarlăcuri. S-au cercetat. Sept(embrie) 1.
Însurare cu pământeană, acareturile di veci, pătrecere de 28 ani și neînțășare pașportului provincii sale îi dau nume de rae.	

No. 18 Șmil Marcus f. 561 r.	
Nație	Jâdov
Născut	În orașul Sadagura, în Bucovina
Legea	Evriiască
Vreme(a) venirei	De 14 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 98, iar pentru alte adiverinți vechi au arătat că i s-au oprit în canțălerie.
Fisiognomie	Om mic. Bălan. Ochii căprii. Părul castaniu.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Chine, jod(o)v(că), fata lui Leiba, jid(o)v, rae din târgul Hușii. Ari on ficior și 3 fete.
Statornicie	Șadi în dugheana cu chirie a Bou Bătrânersă din târgu(l) Hușii.
Breasla	Să chivernisăști cu ahtarlăcuri. S-au cercetat. Sept(embrie) 1.
Petrecere de 14 ani, însurare cu pământeană și neînfațare pașportului îl depărtează cu totul de driturile sudeții.	

No. 19 Toader Cristiian f. 561 v.	
Nație	Moldovan
Născut	În Ibraila.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	Tatăl său au venit de la Ibraila din 1722 în târgu(l) Hușii.
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 23, iar pentru alti vechi adiverinți au arătat că le-au lăsat în canțălerie, însă creștirea și pitrecirea lui au fost în târgu(l) Hușii de la venirea părinților săi.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smolit. Ochii căprii. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Zamfira, moldovancă, fata Catrinei Isăcesăi din Huși. Ari 1 fată și 1 băiet.
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari di veci în târgu(l) Hușii. Ari și vie în podgorie Hușii.
Breasla	Argintariu. S-au cercetat. Sept(embrie) 5.
Moldovan fiind și născut în Ibraila, însurat cu pământeană nu are nici un drit de a să numi sudet.	

No. 20 Alexa Țilic f. 561 v.	
Nație	Bulgar
Născut	În satul Mințiriul, în Basarabia.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 12 ani
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 355 luată după un pașport nemțăscu ci-l ave luat de la Odesa la 1822 când era trecut piste Prut cu toți ciialalți hușeni în vreme(a) răzvrătirei.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii albastri. Păru(l) castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Holteiu.
Statornicie	Șadi în dugheană cu chirie a lui Vasăle Chetrariu din Huși.
Breasla	Bogasier. S-au cercetat. Sept(embrie) 7.
De vreme ce esti venit de 12 ani și pașaportul provinciei sale nu-l înfățșază, sudet nu să poate numi.	

No. 21 Dumitru Ajderiu f. 562 r.	
Nație	Bulgar
Născut	În satul Cicova, în Banat, după arătare(a) lui. Adivărul: este născut piste Dunăre, în Ismail Bunar, după mărturie a însăși frații(o)r lui.
Legea	Pravoslavnică.
Vreme(a) venirei	Au venit di 14 ani în Basarabia, la Vale(a) Perjilor, însă 9 ani sint de când să află în târgul Hușii, undi ari și un frate anumi Nicu Ajder hrisovit.
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții de la 1 ghen(a)r 1823, supt no. 358, iar alti adiverinți vechi ci arată că le-ar fi avut de la Odesa luată de 15 ani zici că i s-au luat în canțălerie K. K. Aghenții
Fisiognomie	Om mare. Smad. Ochii albastre. Păru(l) castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Nastasiia, sârboaică, fata lui Velicu Cioclu din Huși.
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari di veci.
Breasla	Grădinariu. S-au cercetat. Sept(embrie) 10.
Avându acareturi di veci, neînțășând pașportul provinciei sale și născut fiind piste Dunăre, însurat și cu pământeană nu poate fi sudet.	

No. 22 Gheorghe Brumă f. 562 r.	
Nație	Ardelean
Născut	În Sibiu, în Transilvania.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 15 ani
Adverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 91, iar pentru celi vechi adiverinți au arătat că le-au lăsat în căntăleria K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii albastre. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Marie, ardeleană, [din] târgul Făgărașii. Ari 2 ficii și 3 fete.
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari de veci în târgul Hușii.
Breasla	Să chivernisăști cu plugul și cu oile și cu (i)epile ce are. S-au cercetat. Sept(embrie) 13.
Însurat fiind cu pământeană, avându stabilimenturi de veci și pătreacănd 15 ani piste pronomiile sudețăști, neînfătoșându și pasportul provinciei sale nu poate fi sudet.	

No. 23 Moisa Brumă f. 562 v.	
Nație	Ardilean
Născut	În Sibiu, în Transilvania.
Legea	Pravoslavnic
Vreme(a) venirei	De 13 ani în târgu(l) Fălciu
Adverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 90, iar alti adiverinți vechi arată că le-au lăsat în căntălerie K. K. Aghenții.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smolit. Ochii căpii. Păru(l) negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Măriuța, ardeleană din târgu(l) Făgărașului. Ari trii copii.
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari di veci în târgu(l) Fălci.
Breasla	Să chivernisăști cu plugul și cu oile și cu (i)epile ce are. S-au cercetat. Sept(embrie) 12.
Acareturile de veci, neînfătoșare pasportului venirei sale și pitrecire de 13 ani îl îndatorescu de a rămâne rae.	

No. 24 Ioan Lungul f. 562 v.	
Nație	Bocovinean
Născut	În satul Obrișăanii, în Bocovina.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 7 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 109, iar pasul său din Bocovina arată că s-au oprit în canțalărie.
Fisiognomie	Om înalt. Balan. Ochii căpriei. Părul castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Ilinca, moldovancă tot de la locul său. Ari 1 fici(o)r și 3 feti.
Statornicie	Șadi în casa sa de veci în satul Gușățanii, ținut(ul) Fălciu.
Breasla	Rotar S-au cercetat. Sept(embrie) 14.
Cu toate că esti venit de 7 ani și pașaportul venirei sale nu-l înfășoază, însă desfăcându-să de acareturile di veci poate a să întoarce la urma sa.	

No. 25 Dumitru Lungul f. 563 r.	
Nație	Bocovinean
Născut	În satul Obrișăanii, în Bocovina.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 7 ani
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 110, iar vechili adiverinți arată că i s-au oprit în canțalerie.
Fisiognomie	Om înalt. Smad. Ochii căpriei. Păru(l) castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Catrina, moldovancă, tot de la locul său cu 2 ficiori.
Statornicie	Șadi în casa sa di veci în satul Gușățării, ținutul Fălciului.
Breasla	Morariu. S-au cercetat. Sept(embrie) 14.
Neînfașoare pașportului provinciei sale și acareturile di veci nu-l iartă de a fi sudet.	

No. 26 Mateiu Racotan f. 563 r.	
Nație	Bocovinean
Născut	În satul Căprăciul, în Bocovina.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 6 ani
Adiverința	Întrebându-să au arătat că patenta sa o ari lăsată în cantălerie K. K. Aghenții a căru(i) căutându-să și în izvodul Vistieriei s-au găsit trecut de sudet austriesc.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Gafița, tot di la locul său cu 2 feti.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii căprii. Părul negru.
Statornicie	Șadi în casă cu chirie în satul Davideștii, ținut(ul) Fălciului.
Breasla	Crâcimari. S-au cercetat. Sept(embrie) 14.
Cu toate că nu înfățșază pașportul venirii sale nici sudet nu să poate numi; ce meargă la urma sa.	

No. 27 Ilie Cot f. 563 v.	
Nație	Moldovan din Ardeal
Născut	În satul Orșova, în Tranzilvanie
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 37 ani cu părinții săi în vrâstă fiind de 8 ani. Piste 20 ani fiind crâcimariu în satul Costulenii a Sfantii Mitropolii.
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 28, iar părinteștile adiverinți ce zici că le-au avut șasă ani sint de când l-au lăsat în cantălerie K. K. Aghenții de când s-au și făcut sudit.
Fisiognomie	Om de mijloc Smolit. Ochii căprii. Păru(l) castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Ioana, moldovancă, fata lui Lazăr dun satul Costulenii. Ari și 1 fată.
Statornicie	Șadi într-o casă cu chirie la satul Podolenii, ținut(ul) Fălciului.
Breasla	Grădinariu. S-au cercetat. Sept(embrie) 16.
Însurare cu pământeană, petrecire de 37 ani și neînțășare pașportului provinții sale îl dovidescu de un bun pământean.	

No. 28 Avram sîn Leiba f. 563 v.	
Nație	Jidov
Născut	În orașul (I)eșii.
Legea	Evriiască
Vreme(a) venirei	De 12 ani
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1823, supt no. 29, iar alti adiverinți vechi n-au avut.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii albastre. Părul castaniu.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Însurat cu Doba, jâdoavca din târgul Bârladului, fata lui Ilia jăd(o)v cu 2 ficioni și 2 feti.
Statornicie	Șadi în dugheană cu chirie a lui Toader Abageriu din târgul Hușului
Breasla	Să chivernișăști cu neguțătoria de vite. S-au cercetat. 29.
Neînfătoșare pașportului venirii sale, petrecire de 12 ani și însurare cu pământeancă îl supun de a rămâne rae.	

No. 29 Mateiu Frit f. 564 r.	
Nație	Oltean
Născut	În Făgăraș, în Ardeal.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 2 ani
Adiverința	Ari un pas unguresc din Făgăraș din 16 sept(embie) 1822, iar altă nimică.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii căpriei. Părul negru.
Portul	Moldovinescu.
Stare(a)	Holteiu
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în dugheană cu chirie a unui Zaharie Neamțul.
Breasla	Hangiu. S-au cercetat. Sept(embrie) 22.
Măcar că pasul său de 2 ani au putut șterge vremelniciia sa, poate însă a să întoarce la urma sa.	

No. 30 Ilie Filip f. 564 r.	
Nație	Oltean
Născut	În Făgărași, în Ardeal.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 2 ani
Aduverința	Și acesta să cuprindă tot în arătatul pas unguresc din 16 sept(embrie) 1822, fără a avea alt fel de adiverinți.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smolit. Ochii albastre. Păru(l) castaniu.
Portul	Mocănesc.
Stare(a)	Holteiu
Statornicie	Șade în târgu(l) Fălcii pe lângă un moș al său anumi Vasăli Filip.
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Oct(ombrie) 22.
Asămine va urma și acesta.	

No. 31 Mateiu Romanciuc f. 564 v.	
Nație	Bocovinean, mazil
Născut	La satul Căpriciu, ținut(ul) Cernăuții.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 7 ani de când au venit în Moldova la satul Cărligații.
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1820, supt no. 625, iar alții adiverinți arată că nu mai ari.
Fisiognomie	Om de mijloc. Ochii albastre. Părul negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Gafița, născută tot în satul Cărpăciu, cu doi copii.
Statornicie	Șadi în casă cu chirie a lui Manolachi Grecul ot Davidești.
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Oct(ombrie) 30.
Petrecire de 7 ani și neînțășare pașportului venirei sale îl supun de a rămâne rae, iar nevroind poate a să întoarce la urma sa.	

No. 32 Costandin Ciorinohuz f. 564 v.	
Nație	Bocovinean
Născut	În satul Cărăpciu, ținut(ul) Cernăuții.
Vreme(a) venirei	De 8 ani în satul Cârligații.
Legea	Pravoslavnică
Adiverința	Ari patenta K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1820, supt no. 624, iar alti adiverinți arată cu nu mai ari.
Fisiognomie	Om de mijloc. Ochii albastre. Păru(l) cărunt.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Anița, născută tot la Cărăpciu, cu 3 băieți.
Statornicie	Șadi la oda(e) log(o)f(ă)t(ului) Ion Hriste.
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Oct(ombrie) 30.
Asămine următoriu va fi și acesta.	

No. 33 Ștefan Lodormani f. 565 r.	
Nație	Ardelean
Născut	În Balașfalva, în Tranzilvanie.
Legea	Pravoslavnică
Vreme(a) venirei	De 12 ani
Adiverința	Ari pasul K. K. Aghenții cuprinzător de a mergi la locul său din velet 1812 săpt(embrie), no. 237, iscălit de d(umnealui) Rab, iar alti adiverinți nu ari.
Fisiognomie	Om mic. Ochii căpriei. Părul cărunt.
Portul	Evropienesc
Stare(a)	Burlac
Statornicie	Șadi în casă cu chirie a preotului Samson în târgu(l) Hușii.
Breasla	Să chivernisăști cu spițarie. S-au cercetat. Decemv(rie) 13.
Pasul său ce-l are din 1812 îl îndatore de a merge de atunce la urma sa, iar de vreme ce el s-au arătat nesupus protecsiei sale trebui a rămâne rae.	

No. 34 Manoil Mutara		f. 565 r.
Nație	Bulgar	
Născut	În Basarabie, în satul Caratuoluc, ținut(ul) Grecenii	
Legea	Pravoslavnică	
Vreme(a) venirei	De un an	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) gubernator Catacaz, di la 11 oct(ombrie) 1824, supt no. 2.821, încredințat și de cătră d(omnul) K. K. aghent Lipa la 2 de(ec)mvr(ie) tot acestui an supt no. 103.	
Fisiognomie	Om nalt. Smad. Ochii căprii. Păru(l) negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Calița, bulgarcă tot din Basarabie cu 3 băieți.	
Statornicie	Șadi în târgu(l) Hușii, în casă cu chirie a lui Calistrat, lăcuitor din Huși.	
Breasla	Trăistariu. S-au cercetat. Decemvr(ie) 16.	
Cu toate că pasul său au putut șterge vremelniciia sa, poate însă a să întoarce la urma sa.		

No. 35 Dinu Mutafa		f. 565 v.
Nație	Bulgariu	
Născut	În Basarabie, în sat(ul) Caratuoluc, ținut(ul) Grecenii.	
Legea	Pravoslavnică	
Adiverința	Arată pașaport rusăsc a d(umnealui) gubernator Catacaz de la 11 oct(ombrie) 1824, supt no. 2.822 încredințat și de cătră d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 2 dechemv(rie) 1824, supt no. 1.034.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Balan. Ochii albastre. Păru(l) negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Rada, bulgarcă, tot din Basarabie, cu 2 ficiori și 1 fată.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, cu chirie în casa lui Dumitru Drăgoiu, locuitoriu din târgu(l) Hușii.	
Breasla	Trăistariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 16.	
În putere(a) pașaportului său cu toate că au putut să-și șteargă vremelniciia sa, dar poate a să întoarce la urma sa.		

No. 36 Paraschiv Mihailov		f. 565 v.
Nație	Grec	
Născut	În Basarabie, în satul Mârza.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	Au venit în Moldova la 25 oct(ombrie) 1824.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) guvernator Catacaz de la 13 oct(ombrie) 1824, supt no. 2.845, încredințat și de cătră d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 30 no(i)emv(rie), supt no. 1.024, iar alti adiverinți nu ari.	
Fisiognomie	Om nalt. Smad. Ochii căprii. Păru(l) castaniu.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Sultana, greacă, tot din Basarabie. Ari 2 ficiori.	
Statornicie	Șadi în târgu(l) Hușii, în dugheană cu chirie a lui Stoian beilicciul.	
Breasla	Plugar, muncitor de pământ. S-au cercetat. Decemv(rie) 16.	
Așijdere va urma și acesta.		

No. 37 Hriste Neculau		f. 566 r.
Nație	Bulgariu	
Născut	În Filipi, piste Dunăre, în satul Crastava.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	Di piste Dunăre au mersu în Basarabie de 20 ani. În Moldova au venit de 1 an.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) guvernator Catacaz de la 13 oct(ombrie) 1824, supt no. 2.843, încredințat și de cătră d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 1 decemv(rie) 1824, supt no. 1.028, iar adiverinți alti nu ari.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Smolit. Ochii căprii. Părul capului negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Bebe, bulgarcă, tot de la Filipe, de piste Dunăre. Ari 3 ficiori și 1 fată.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirie a lui Neicu Bulgariu din Huși.	
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 16.	
Măcar că are pașaport, dar născut fiind piste Dunăre și pașaportul său alta nu cuprinde decât întoarcere sa din Basarabiia la pământul său, sudet nu să poate socoti.		

No. 38 Dima Petcu		f. 566 r.
Nație	Bulgariu	
Născut	În târgul Chișinău, în Basarabie.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	Di 1 anu.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) gubernator Catacaz de la 1824 no(i)emv(rie) 1, supt no. 3.033, încredințat și de d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 30 no(i)emv(rie), supt no. 1.022, iar alti adiverinți n-au arătat.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii albastre. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu fîmeia Tudora, bulgarcă, tot din Chișinău. Copii nu are.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirie a lui Ganciu Bulgariu.	
Breasla	Crăcimariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 17.	
După pasul care are cu toate că au putut să-și pîiardă vremelniciia sa, dar poate a să întoarce la urma sa.		

No. 39 Gheorghi Caru		f. 566 v.
Nație	Bulgariu	
Născut	La Ialbuș, în Basarabie.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 1 an.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) gubernator Catacaz de la 11 oct(om)v(rie) 1824, supt no. 2.820, încredințat și de d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 1 decemv(rie) 1824, supt no. 1.026, iar alti adiverinți nu ari.	
Fisiognomie	Om nalt. Smolit. Ochii căpriei. Părul castaniu.	
Portul	Moldovinescu.	
Stare(a)	Însurat cu Arghira, bulgarcă, tot din Basarabie.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirie a lui Stoian Papugiu din Huși.	
Breasla	Tăbăcariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 17.	
Întocmai va urma și acesta.		

No. 40 Pavăl Stoianov		f. 566 v.
Nație	Bulgariu	
Născut	La Acherman, în Basarabie.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	În Moldova de 27 maiu ¹ .	
Adiverința	Ari pașportul d(umnealui) consul de la Odesa di la oct(ombrie) 9, 1823, supt no. 220, încredințat la 30 no(i)emv(rie) 1825 și de cătră dumn(ealui) K. K. aghent Lipa supt no. 1.023.	
Fisiognomie	Om mic. Smad. Ochii albastre. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Ione, bulgarcă, tot de la Acherman, cu 3 feti.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirie a lui Sari Petcu.	
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 17.	
Asămine va urma și numitul ca acel de supt no. 38.		

No. 41 Ioan Blănariul		f. 567 r.
Nație	Moldovan	
Născut	În orașul Berețul, în Tansilvanie.	
Vreme(a) venirei	Di 40 ani.	
Adiverința	Ari patentă K. K. Aghenții din 1 ghen(a)r 1820 iscălit de d(omnul) Rab supt no. 31, iar pentru alti adiverinți vechi arată că le-au lăsat în canțalerie K. K. Aghenție.	
Fisiognomie	Om mic. Balan. Ochii albastre. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Marie, moldovancă, din târgul Bârladului, a lui Toad(e)r Vidre.	
Statornicie	Șadi în satul Dolhenii, ținut(ul) Fălci, pe moșie sa ce o ari de zestre, având răzășii și la Banca și pi la alti locuri.	
Breasla	Blănariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 18.	
De vreme ce să află petrecând aice de 40 ani și esti însurat cu pământeană avându și acareturi a sale di veci, sudet nu să poate numi.		

¹ Așa în text.

No. 42 Eni Todor		f. 567 r.
Nație	Grec	
Născut	În târgu(l) Chișinăului, în Basarabie.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	În Moldova de la 25 oct(ombrie) 1824.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) guvernator Catacaz de la 13 oct(om)v(rie) 1824, supt no. 2.842, încredințat și de dumn(ealui) K. K. aghent Lipa la 30 no(i)emv(rie) 1824, supt no. 1.021, iar alti adiverinți au arătat că nu ari.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii negri. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Arghira, greacă, tot din Chișinău, cu 3 ficioni și 2 feti.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirie a lui Iotul Abageriu.	
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 18.	
De vreme ce este venit numai de un an de zile poate a să întoa rce la urma sa unde poate fi sudet în pace.		

No. 43 Dima Anastasă		f. 567 v.
Nație	Grec	
Născut	În târgu(l) Chișinăului, în Basarabie.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	În Moldova la 26 oct(om)v(rie) 1824.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) guvernator Catacaz de la 11 oct(ombrie) 1824, supt no. 2.823, încredințată și de cătră d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 2 dechemv(rie) 1824, supt no. 1.033, iar alti adiverinți nu ari.	
Fisiognomie	Om nalt. Bălan. Ochii albastre. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Doina, greacă, tot din Chișinău, cu 1 fici(o)r și 3 feti.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirii.	
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 18.	
Asămine va urma și acesta.		

No. 44 Costandin Theod(o)r f. 567 v.	
Nație	Grec
Născut	În târgu(l) Chișinău, în Basarabie.
Legea	Pravoslavnică.
Vreme(a) venirei	În Moldova la 25 oct(ombrie) 1824.
Adiverința	Ari pașport rusăsc a d(umnealui) gubernator Catacaz de la 13 oct(om)v(rie) 1824, supt no. 2.844, încredințat și de cătră d(umnealui) K. K. aghent Lipa la 1 dec(e)mv(rie) 1824, supt no. 1.027, iar alti adiverinți nu ari.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii negri. Părul negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Cale, greacă, tot din Chișinău.
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 18.
Întocmai va urma și numitul.	

No. 45 Ivan Radul f. 568 r.	
Nație	Coțovlah
Născut	În Izmail, în Basarabie.
Legea	Pravoslavnică.
Vreme(a) venirei	În Moldova la 25 oct(ombrie) 1824.
Adiverința	Ari pașport rusăsc de la 13 oct(om)v(rie) 1824, iscălit de d(umnealui) gubernat(or) Catacaz supt no. 2.846, încredințat și de cătră dumn(ealui) K. K. aghent Lipa la 30 no(i)emv(rie) 1824, supt no. 1.025, iar alti adiverinți arătată că nu ari.
Fisiognomie	Om de mijloc. Balan. Ochii albastre. Părul negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Catrina, greacă, tot din Izmail, cu 2 ficii.
Statornicie	Șadi în târgu(l) Hușii, în casă cu chirie.
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 19.
După pasul său ce are cu toate că au putut să-și șteargă vremelniciia, însă poate a să întoarce la urma sa.	

No. 46 Stoe Costandinov f. 568 r.	
Nație	Grec
Născut	În Izmail, în Basarabie.
Legea	Pravoslavnică.
Vreme(a) venirei	În Moldova la 26 oc(tom)v(rie) 1824.
Adiverința	Ari pașport rusăsc de la 11 oct(ombrie) 1824, iscălit de dumn(ealui) gubernat(or) Catacaz supt no. 2.819, încredințat și de cătră dumn(ealui) lipa, K. K. aghent, la 1 dec(e)mv(rie) 1824, supt no. 1.029, iar alti adiverinți arătată că nu ari.
Fisiognomie	Om mic. Balan. Ochii căprii. Părul castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Dumitra, greacă, tot din Izmail, cu 2 ficiori.
Statornicie	Șadi în târgu(l) Hușii, în casă cu chirie a lui Radu Bulgariu.
Breasla	Plugar. S-au cercetat. Decemv(rie) 19.
Întocmai va urma și acesta.	

No. 47 Luca Ivanov f. 568 v.	
Nație	Bulgariu
Născut	În satul Samârza, în Basarabie.
Vreme(a) venirei	În Moldova la 26 oct(ombrie) 1824.
Adiverința	Ari adiverința dumn(ealui) ghiniral conțul de la Odesa Fon Tom de la avgust 16, 1824, supt no. 202, iar alti adiverinți nu ari.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii căprii. Părul castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Iliana, bulgarcă, tot din Basarabie, cu 2 ficiori.
Statornicie	Să află șazător vremelnicește în satul Cornii i Albeștii, ținut(ul) Fălci, în casa diiaconului Adam.
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Decemv(rie) 19.
Va urma și acesta acelu de supt no. 45.	

Sudiți rusești

No. 1 Eni Volcov		f. 569 v.
Nație	Moldovan	
Născut	În târgu(l) Hușii, cu părinte rae.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei ²		
Adiverința	Ari bilet rusăsc a d(u)mn(ealui) Andrei Bizani de la apr(ilie) 21, anul 1820, supt no. 467..	
Fisiognomie	Om mic. Bălan. Ochii albastre. Părul castaniu.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Paraschiva, sârboică, fata lui Vasile Bulgariu din Huși.	
Statornicie	Șadi în dugheană cu chirie a părintelui său Sandu Holban din Huși.	
Breasla	Blănariu. S-au cercetat. Avgust 22.	
De vreme ce este născut în Huși și însurat cu pământeancă sudet nu poate fi.		

No. 2 Ilie Pârvan		f. 569 v.
Nație	Bulgariu	
Născut	În Chișinău.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 16 ani în Huși.	
Adiverința	Ari bilet rusăsc a domnului Andrei Bizani de la 1 mart(ie) 1820, supt no. 161, iar pentru celi vechi adiverinți arată că i s-au oprit în cantălarie.	
Fisiognomie	Om mic. Balan. Ochii albastri. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat de 8 ani în târgu(l) Hușii cu Marie, arnăut chiuili din Huși, cu 2 ficioni și 3 feti.	
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari cumpărată de veci.	
Breasla	Boiengiu. S-au cercetat. Avgust 22.	
Având acareturi de veci și însurat cu pământeancă, fiindu-i pitrecire de 16 ani în Moldova, piste pronomiile sudețăști, sudet nu poate fi.		

² Loc alb în orig.

No. 3 Penciul Popov		f. 570 r.
Nație	Bulgariu	
Născut	În Razgrad, la Rumele.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	Di 14 ani de când au venit în Chișinău și piste 4 ani au venit în târgu(l) Hușii.	
Adiverința	Ari biletul domn(ului) Andrei Bizani de la apr(ilie) 21, anul 1820, supt no. 466. Zici că părinteștii adiverinți ce ar fi avut i s-ar fi oprit în canțălerii	
Fisiognomie	Om mic. Smad. Ochii căprii. Părul castaniu.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Arghira, sârboaica, de la arnăut chiuili, ce era trăitoare în Huși, cu 2 ficiori și 4 feti.	
Statornicie	Ari casă cumpărată de veci în târgu(l) Hușii. Țini dugheană cu chirie.	
Breasla	Bogasăer. S-au cercetat. Avgust 22.	
Însurat cu pământeană, avându acareturi de veci și neînfățășându pașportul venirii sale, de sudet nu să poate socoti.		

No. 4 Nechita Șfeț		f. 570 r.
Nație	Rus	
Născut	În Chișinău.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 16 ani.	
Adiverința	Ari biletul domn(ului) Andrei Bizani de la 14 ghen(a)r 1820, supt no. 22, iar pentru celilalte vechi adiverinți și pașporturi arată că i s-au oprit în canțălarie.	
Fisiognomie	Om mari. Balan. Ochii căprii. Părul castaniu.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Vasilca, rusă, din Chișinău, cu 3 ficiori.	
Statornicie	Șadi în casă cu chirie a iconomului Eni din Huși. Ari și han cu chirie și 2 vii înpodgorie Hușii.	
Breasla	Cibotariu. S-au cercetat. Avgust 22.	
Cu toate că să află petrecând de 15 ani în Moldova, dar neavând nici o statornicie, poate a să întoarca la urma sa.		

No. 5 Iordachi Costandin		f. 570 v.
Nație	Moldovan	
Născut	În târgu(l) Leova, piste Prut.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 11 ani cu fimeia sa.	
Adiverința	Ari pas din oblastie Basarabii iscălit de d(u)mn(ealui) guvernator Catacaz, cu voie de un an de zile de la 11 avgust 1823, supt no. 1.852	
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii albastre. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Catrina, moldovancă, fata lui Manolache Ivan din Huși. Ari și un fiu.	
Statornicie	Ari dugheana sa de zăstre în cari șadi și 2 pogoani de vii în podgorie Hușii și altă dugheană cu chirie.	
Breasla	Blănariu. S-au cercetat. Avgust 22.	
De vreme ce pasul său nu cuprinde decât o vremelnicie de un an de zile și el să află petrecând de 11 ani având și acareturi de veci, însurat și cu pământeană, sudet nu poate fi.		

No. 6 Marin Cocio		f. 570 v.
Nație	Sârbu	
Născut	În Vidin, piste Prut (!).	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	Venit în Moldova de 30 ani, însă 18 ani au fost în Bughiag și de 12 au venit în Huși.	
Adiverința	Ari bilet rusăsc de la 14 ghenar 1820, supt no. 21, iscălit de domn(ul) Andrei Bizani. Adiverințele vechi i s-au oprit în cântălerie.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii căpriei. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Burlac cu capul.	
Statornicie	Șadi în dugheană cu un rachier din Huși.	
Breasla	Păscar. S-au cercetat. Avgust 23.	
Neînțăpșând pașportul provinciei sale și patrecire de 2 ani îl supun de a rămâne rae. Nevroind însă poate a să întoarce la urma sa.		

No. 7 Stancul Dimitriu		f. 571 r.
Nație	Sârb	
Născut	În Razgrad, în Rumelie.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 15 ani.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc de la decemv(rie) 26, 1812, supt no. 552, iscălit de dumn(ealui) Andrei Bizani.	
Fisiognomie	Om nalt. Bălan. Ochii căprii. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu greacă, Anița, răposata fata lui Necula Boianiu din Huși cu 3 fete.	
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari de veci, luată zăstre.	
Breasla	Croitor. S-au cercetat. Avgust 23.	
Petrecire de 15 ani, stabilimenturile di veci și însurare cu pământeană îl arată de un bun pământean.		

No. 8 Manoil Panaitovici		f. 571 r.
Nație	Bulgariu	
Născut	La Varna, piste Dunăre.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 16 ani.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc din 5 octomv(rie) 1820, supt no. 937, iscălit de domn(ul) Andrei Bizani; iar pentru celi vechi adiverinți au arătat că i s-au oprit în cântălerie.	
Fisiognomie	Om mari. Smad. Ochii căprii. Părul sur.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însuratu Catrina, bulgarcă, din satul Tomaiu, din Basarabie, cu 1 copil.	
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari în târgu(l) Hușii.	
Breasla	Morariu, având a lui moară di cai. S-au cercetat. Avgust 26.	
Acareturile di veci, petrecire de 16 ani nu-l iartă de a să numi sudet.		

No. 9 Sâmion Tudorovici f. 571 v.	
Nație	Bulgariu
Născut	În Cetate(a) Chilie, în Basarabie.
Legea	Pravoslavnică.
Vreme(a) venirei	De 12 ani.
Adiverința	Ari bilet rusăsc din 22 ghenar 1821, supt no. 35, iscălit de domn(ul) Andrei Bizani, iar pentru vechile adiverinți arată că i s-au oprit în canțalerie.
Fisiognomie	Om de mijloc. Smolit. Ochii negri. Părul negru.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Dumitra, bulgarcă, din satul Tobanul, din Basarabie, cu 1 ficior și 1 fată.
Statornicie	Șadi în dugheana sa ci o ari din istov, în târgu(l) Hușii. Ari și vie în podgorie Hușii.
Breasla	Rachieriu. S-au cercetat. Avgust 22.
Neînfașoare(a) pasului venirii sale, pitrecire de 12 ani și stabilimenturile de veci îl dupun de a rămâne rae.	

No. 10 Herciul Sămindil f. 571 v.	
Nație	Jid(o)v
Născut	În Empoli, piste Nistru.
Legea	Evreiască.
Vreme(a) venirei	Au venit în târgu(l) Hușii de 16 ani, unde fiind rae păr la anu(l) 1820 când toți lăcuiitorii din Huși au trecut piste Prut au trecut și acesta, și la anul 1822 au venit iarăși la urma lui.
Adiverința	Ari pas rusăsc de la 7 avgust 1822, supt no. 1.395, iscălit de excelenție sa d(u)mn(nealui) Inzof.
Fisiognomie	Om de mijloc. Bălan. Ochii mirei. Părul castaniu.
Portul	Moldovinesc.
Stare(a)	Însurat cu Rifca, jidoavcă, din Huși, cu un copil.
Statornicie	Șadi în casă cu chirie a lui Ilie Bogasieriu din Huși.
Breasla	Casap. S-au cercetat. Avgust 26.
Însurare cu pământeană, petrecere de 16 ani îl supun de a rămâne un bun pământean.	

No. 11 Iordachi Ghimpul		f. 572 r.
Nație	Moldovan	
Născut	În satul Colibași, în olatul Ismailului.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 7 ani.	
Adiverința	Ari bilet rusăsc de la 14 ghen(a)r 1824, iscălit de domn(ul) Andrei Bizani, iar celi vechi adiverinți au arătat că i s-au oprit în canțălerie.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii albaste. Părul castaniu.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Măriuța, moldovancă, din satul Șchiopenii, ținut(ul) Fălci, fata lui Iftimi Solomon, cu un fici(o)r și 2 feti.	
Statornicie	Șadi în casa sa în satul Șchiopenii. Esti și răzăș în moșie Șchiopenii ³ . Ari și 3 firte de vie și moară de vânt.	
Breasla	Plugariu. S-au cercetat. Avgust 28.	
Stabilimenturile de veci, însurare cu pământeană și neînfătoșare(a) pașportului venirii sale îl depărtează de driturile sudeției.		

No. 12 Toader Gălan		f. 572 r.
Nație	Moldovan	
Născut	În Basarabie, în satul Țiganca.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 14 ani.	
Adiverința	Ari bilet rusăsc iscălit de domn(ul) Bizani, di la 1820 ghen(a)r 17, supt no. 37, iar pentru celi vechi adiverinți arată că le-au lăsat în canțălerie.	
Fisiognomie	Om nalt. Bălan. Ochii albaste. Părul castaniu.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Calița, moldovancă, tot din Basarabie. Ari 2 ficii.	
Statornicie	Șadi în târgul Fălciului, în casa sa ci o ari di veci cum și dugheană ari și moșie pe Elan și pe Jăgălie.	
Breasla	Blănariu. S-au cercetat. Dec(e)mv(rie) 12.	
Petrecere(a) sa de 14 ani, neînfătoșare(a) pasului venirii sale, acareturile de veci și însurare cu pământeană îi dau nume de rae.		

³ Satul Văleni, c. Pădureni, j. Vaslui.

No. 13 Ivan Chistol		f. 572 v.
Nație	Moldovan	
Născut	În Basarabie, în satul Sotiții.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 14 ani.	
Adiverința	Ari bilet rusăsc de la ghen(a)r 23, anul 1821, supt no. 40, iscălit de dumn(ealui) Andrei Bizani, iar celelante adiverinți arată că le-au lăsat în canțalarie.	
Fisiognomie	Om de mijloc. Smad. Ochii negri. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Marie, fimeî moldovancă, tot din Basarabie, cu 1 ficior și 1 fată.	
Statornicie	Șadi în târgul Făci(u), în casa sa ci o ari di veci cumpărată. Ari și răzășii în ținut(ul) Covurluiului.	
Breasla	Croitoriu. S-au cercetat. Dec(e)mv(rie) 12.	
Acațeturile de veci, neînfățișare(a) pasului provenienței sale și pitrecere de 14 ani nu-l iartă de a fi sudet.		

No. 14 Iosâp Iancolevici		f. 572 v.
Nație	Jid(o)v	
Născut	În orașul Balta, în Rosie.	
Legea	Evriiască.	
Vreme(a) venirei	De 4 ani.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc de la 26 avgust 1821, iscălit de dumn(ealui) namesnic Inzov, supt no. 494, încredințat și de dumn(ealui) consulat din Iași Andrei Bizani la 3 no(i)emv(rie) 1821.	
Fisiognomie	Om nalt. Bălan. Ochii albaste. Părul negru.	
Portul	Leșăsc.	
Stare(a)	Însurat cu Hana, jid(o)vcă, din târgul Ieșii.	
Statornicie	Șadi în târgul Hușii, în casă cu chirie a lui Moscul jid(o)v.	
Breasla	Neguțător ci neguțătoarește din piciori. S-au cercetat. Dec(e)mv(rie) 19.	
Măcar că pasul său de 4 ani au putut să-și șteargă vremelniciia sa, dar poate a să întoarce la urma sa numai să-s(e) disfacă de fimeia sa.		

No. 15 Vasâli Lazor		f. 573 r.
Nație	Moldovan	
Născut	La Petcu, în ținut(ul) Ieșului.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De-a purure au fost în Moldova.	
Adiverința	Ari o adiverință rusască de la 15 no(i)emv(rie) 1813 iscălită de domn(ul) ghenaral consul Pini, supt no. 1.344, întru carile să arată că au slujit cu dreptate în ogradă pe lângă dragomanul său, iar alti adiverinți nu ari.	
Fisiogonomie	Om mic. Smolit. Ochii negri. Părul negru.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Catrina, moldovancă din târgul Hușii, cu 3 fete.	
Statornicie	Șadi în casa sa ci o ari di veci zăstre di pi fimei. Ari și 2 pogoane vii în podgorie Hușii.	
Breasla	Plugariu. Să hrănești cu pământul. S-au cercetat. Dec(e)mv(rie) 19.	
Acareturile de veci, însurare cu pământeană și naștirea sa în Moldova îl împotrivăscu de a să numi sudet.		

No. 16 Ivan Patriiarhul		f. 573 r.
Nație	Bulgar	
Născut	În Cernova, di piste Dunăre.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirei	De 50 ani.	
Adiverința	Ari pașport rusăsc di la anu(l) 1812 sept(e)mv(rie) 6, supt no. 76, iscălit de domn(ul) ghinăral Tucicov, încredințat și de domn(ul) Andrei Bizani, tot la arătatul an, oct(ombrie) 7, supt no. 148.	
Fisiogonomie	Om mic. Smolit. Ochii negri. Părul negru.	
Portul	Moldovinescu.	
Stare(a)	Văduvoiu cu 1 băiet și 1 fată.	
Statornicie	Șadi la pocita Docolini, ținut(ul) Fălci, într-un bordeiu cu chirie.	
Breasla	Grădinariu. S-au cercetat. Ghen(a)r 8, 1825.	
Petrecere(a) sa de 50 ani nu-l iartă de a fi sudet.		

No. 17 Ștefan Rotariul		f. 573 v.
Nație	Moldovan	
Născut	În Basarabie, în satul Perienii.	
Legea	Pravoslavnică.	
Vreme(a) venirii	De 7 ani.	
Adiverința	Ari adiverință nemțască de la 31 dec(em)v(rie) 1824 iscălită de dumn(ealui) KK aghent Lipa întru carile îl arată de sudit rusăsc supt no. 3.150, iar alti adiverinți nu ari arătând că pașportul rusăsc ci l-au avut l-au prăpădit.	
Fisiognomie	Om di mijloc. Bălan. Ochii albastre. Părul cărunt.	
Portul	Moldovinesc.	
Stare(a)	Însurat cu Axinie, ruscă, din târgul Rașcovului, din Basarabie, cu 1 ficior și 2 feti.	
Statornicie	Șadi în satul Hre(a)țca, ținut(ul) Fălci(u), în casa sa ci o ari cumpărată.	
Breasla	Rotar. S-au cercetat. Ghen(a)r 19.	
Acareturile de veci, neînfațoare(a) pasului provinciei sale îl supuni a rămâne rae.		

DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MĂNĂSTIRILOR SECU ȘI NEAMȚ (III)

Costin CLIT

55. 1660 (7168) aprilie 27. *Sava, mitropolitul Moldovei, egumenul Gheorghe și tot soborul Mănăstirii Secul dau și întâresc Schitului administrat de egumenul Iorest o poiană Colibița „de céia parte de Bistriță”.*

† Sava arhiep(i)sc(o)p i mitropolit Sucevschei i Gheorghe egumenul și cu tot săborul de la sfânta măn(ă)stire de la Săcul. Scriem și mărturisim cu cestu zapis al nostru cum ne-am tocmit și de a noastră bună voe am dat de nime siliți nici asupriți ce de bun(ă) voia noastră o poiană ce să chiiamă Colibița de céia parte de Bistriță, care poiană le-au fostu danie de la sfînția sa părintel(e) răpăusatul Varlaam. Deci noi încă am socotit cu egumenul Gheorghe și cu tot săborul de la sfânta mănăstire de la Săcul și ne-am tocmit cu Iorestu egumenul și cu tot săborul de la schit și le-am dat acea poiană care mai sus scriem Colibița din capul poienii din sus din sus din părau pännă în vârstatul. Iar la alte moșii ce vor a sfinteii măn(ă)stiri a Săcului pe de iasta parte de Bistriță la nimic să nu-s mai amestece. Așijdere nici noi de acmu înainte ca să numai avem nic o triabă cu acea poian(ă) Colibița, nici dintr-alți călugări carii să vor rădica pre urma noastră nici dăn(ă)oar(ă) în véci, ce să le fie lor direaptă ocin(ă) și moșie, și să aibă aș faci și dires domnescu. Pentru credința am iscalit și am pus pecetile ca să-s(e) știe. Iar cine să va tinde mai mult precum am tocmit să fie afurisit și proclat.

Съ Ис, вѣл(ѣ)то „Зрѣи” < 7168 / 1660 > ап(ри)лиѣ кз <27>.

САВА, МИТРОПОЛИТ СУКЕВСКЪИ.

ANI, Colecția Documente, 400 / 18, original și copie.

56. 1753 (7261) august 8. *Matei Ghica voievod, domnul Moldovei, poruncește ispravnicilor de la ținuturi să rânduiască adunarea Țiganilor împrăștiați ai Mănăstirii Neamțului.*

† **Ио Матей Гика в(о)евода, Б(о)жиеи м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскон.** Scriem domnia mea la credincioșii boiari domnii méle, dumnealor ispravnicii de pre la ținuturi. Vă facem domnia mea știre că ni-au dat jalbă rugătorii noștri, igumenul și cu tot săborul di la sv(â)nta Mănăstire Niamțul, zicând că au Țigani împrăștiați di la m(ă)n(ă)stire și vor să-i strângă fiind drepti robii lor, pentru carii trimițind să-i cerce. Iată că vă poroncim dându-vă în știre pe cum c-au aflat ori la cari din ținuturi Țigani de-ai mănăstirii să rânduieți dumilor voastre dinpreună cu omu(l) mănăstirii să m(e)argă să-i aducă înainte-vă față și să luați sama și carei vor fi drepti a lor și Țiganii și Țigancele, să-i dați pe mâna trimisului, cu tot ce vor ave, să-i ducă la mănăstire, să-i aibă suptu stăpânire(a) lor ca pre drepti robii lor. Dară și aceasta vă arătăm, de vor fi țăind vr(e)unii din Țiganii mănăstirii Niamțului niscaiva Țigance ale altor stăpâni ori Țiganii altor stăpâni niscaiva Țigance de a

mănăstirii, poroncim unii ca aceia să nu să despartă ȋiganu(l) de ȋigancă, fiind luați cu cununie, ci a cui va fi ȋiganul și unde va fi ȋiganul, acolo să fie și ȋigancă, numai copiii lor să-i ȋmpărȋți dumneavoastră pe obicei, și atunci la ȋmpărȋală stăpânul ȋigancii să ia un copil mai multu la parte(a) sa pentru slujba ȋigancii, iară ȋigancă să rămâ(i)e la ȋigan, dară ȋiganii ce vor fi sterpi, nefăcând ficiori, nici aceia să nu să despartă, numai un an să slujască amândoi ȋmpreună la stăpânul ȋiganului și altu anu la stăpânul ȋigancii, și așa viț urma ai ȋmpărȋți și să dați izvoade di ȋmpărȋtare iscălite și de dumneavoastră și și¹ de acei stăpâni a ȋiganilor. Aceasta vă poroncim.

*зсѣдѣ <7261 / 1753> авгѣст ѿ <8>.
Проч ѿ лог(о)ф(ъ)т.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 62, Original, filigran, pecete mijlocie aplicată ȋn chinovar, puȋin rupt pe margini și la ȋndoituri.

¹ Repetiȋia lui „și”, conform documentului.

57. 1755 (7263) august 18. *Matei Ghica voievod poruncește lui Gavril, egumenul Mănăstirii Răchitoasa, să restituie Mănăstirii Secul pe Ion ȋiganul, luat ȋn schimbul lui Postolache ȋiganul, iar pentru acesta să se răfuiască cu banul Iordache Balșe, care l-a luat.*

† **Ио Матен Гика в(о)евода, Б(о)жю м(и)л(о)стїю г(о)сп(о)дар(ъ) Земли Молдавскон.** Scriem domnia mia la rugătoriu(n) nostru Gavril, egumenul de la sf(â)nta mănăstire Răchitoasa. Ȇți facem știre c-au dat jaloabă domnii mele rugătoriu(n) nostru Parfenie egumenul și cu alȋ călugări de la mănăstire(a) Secul, zicând pi cum un Ion, ȋiganul, fratele lui Negrei, ȋiganul, este drept robu a Secului și ține o ȋigancă a mănăstirii Mirăi. Dară și un Postolache, ȋiganul mănăstirii Răchitoasii ȋiind o ȋigancă a mănăstirii Secului, și poftindu-se ȋiganul Răchitoasii să șază la Secul de unde este ȋigancă, precum țini ȋiganul Secului poftind să șază la Răchitoasa de unde este ȋigancă, zisără călugării de la Secul că ti-ai ȋnvoit sfinȋia ta cu dâșii priimind acea ȋnvoială și Stefan, proigumenul de Mira, și v-aȋ(i) dat scrisori unii la mâna altora, să stăpâniască Secul pe Postolachi, ȋiganul, cu ȋigancă lui și mănăstire(a) Răchitoasa să ȋie pe Ion, ȋiganul Secului și cu ȋigancă lui, și așe i-au ȋinut și i-au stăpânit până ȋn anul acesta. Dară pe urmă au trimis dumnalui Iordache Balșe, banul, ș-au luat de la Secul pi Postolache, ȋiganul, la casa dumisale, zicând că este a dumisale și mănăstire(a) s-au păgubit de slujba ȋiganului și a ȋigancii, pentru care cerșind dreptate iată că-ȋ(i) scriem fiind că ȋiganu(l) Răchitoasii au ieșit cu gâlceavă, să cauȋi să dai pe Ion, ȋiganul Secului la mâna călugărilor de Secul de(n)preună cu ȋigancă lui, că nu puteȋ(i) să-i despartȋți fiind luați cu cununie, și sfinȋia ta ȋi-i căuta gâlceava cu banul Balșe, ori di ai altă a răspunde să trimiȋi vechil la divan, că neașezându-te cu secanii ȋ-a vini om g(o)spo(d). Aceasta poroncim.

*зсѣдѣ <7263 / 1755> авгѣст ѿ <18>.
Проч вел лог(о)ф(ъ)т.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 64, original, filigran, pecete mijlocie aplicată ȋn chinovar, puȋin rupt la ȋndoituri.

58. 1756 (7264) februarie 23. *Șerban Botuanul și femeia lui Anița se învoiesc cu Partenie, egumenul Mănăstirii Secul, să li se dea un sălaș de țigani, iar pe ceilalți țigani la care mai au dreptul îi fac danie mănăstirii, pentru ca să nu mai fie pricină de judecată.*

Șerban Botuanul, 2 păh(arnic), denpreună cu soțul meu Aneța, fata răposatului Ștefan Șoldan, biv vel stolnicu, și cu fiul meu Radul, făcut-am adevărată scrisoare(a) no(astră) la mână sfînțai sale părintelui Parftenei, egumen ot Săcul, și la totu soborul, precum având noi multă pricină cu mănăstire(a) Săcul pentru țăgani, anume cu Ruțăștii și am avutu și giudecată, dar giudecata no(a)stră s-au întunecatu și au rămassă ne de numai o fată, dar pe urmă obligându noi pentru întunecar(ea) giudecăței no(a)stre și având noi dreptate ca să luăm noi dintr-acești țăgan(i) măcar că ni să faci mai multu bluăm dentr-acești țăgan(i), dar noi am lăsatu pentru sfânta mănăstir(e) să ne de un sălaș de țăgan(i) și alții ce mai trecu i-am lăsatu să fii la sfânta mănăstire pentru pomenire moș(i)lor și a părin(ților) noastre ca să fii poman(ă) sfintei mănăstiri, și cu sfînțae sa părintele egumenul și cu totu soborul și cu știre(a) sfînțai sale preosfințatul chirio chir Iacov, mitropolit, ni-au datu un sălaș de țăgan(i), anumi pi Pricopii țăganul și cu fimie sa, anumi Tofana și cu toți copii lor, anumi Lupul.

Și luându noi acestu sălașu de țăgani de la mănăstiri de acu înainti să nu mai avem a ne mai scula cu precină asupra mănăstirii, neci noi, neci niamurile no(a)stre, anume dumnalui Iordachi Balș, vel ban, nici dumnalui Lupul Balș, neci dumnalui Vasăle Balș, ci dumnalor d(e)-or ave(a) ceva să să întrebi cu noi, iar sfintei mănăstiri să-i de(a) paci pentru acești țăgani și d(e)-or fi ne(s)cai țăgani di-ai mănăstirii la dumnalor să nu-i propr(e)ască pentru acești țăgani, ce să(-i) de(a) la mănăstiri. Și această scriso(a)r(e) s-au făcutu înainti(a) a mulți părinți egumeni și o(a)meni bini car(e) mai gios s-au iscălitu, și eu încă pentru credința am iscălitu cu mână mi(a) și eu și fiul meu.

Iancul Boteanul, pis.

**зсѣдѣ* <7264 / 1756> *февр(у)арие* *кѣ* <23> *дне*.

Am scris această scriso(a)r(e) cu mână mi(a).

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 65, original, filigran.

59. 1756 (7265) decembrie 1. *Constantin Mihail Cehan Racoviță voievod, domnul Moldovei, face danie schitului de lângă Mănăstirea Neamțul, ctitoria sa, pe Ion Muntean, argat, cu neamul său și alți țigani drept stătători.*

† **Ио Констандин Михан Чихан Раковицъ воевода, Б(о)ж(и)ю м(и)л(о)ст(и)ю г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскон.** De vreme ce svintele și dumnezeiaștele lăcașuri n-au vrut sv(â)ntul Dumnezău a să chivernisi cu altu mijlocu fără numai cu daniile și afierosirile pravoslavnicilor creștini, fiind că cei ce săvârșescu bunătățile cele de suflet folositoare și placate lui Dumnezău nu numai în viața aceasta să laudă, ce și după petrecanie lor sufletele lor să învrednicescu în lăcașurile dreptilor. Acum dar și domnie me den dumnezăiasca pronie fiind miluiți cu domnie aceștii de Dumnezeu păzite țăr(i) a Moldovii den dumnezeiască răvnă îndemnându-ne de am făcut den temelie un svântu schit la ținutul Niamțului aproape de sv(â)nta m(ă)n(ă)stire Niamțul, deosăbit de alte afierosiri ce-am afierosit domnie me la acest sv(â)ntu schit fiind și hramul Intrare(a) în Beserică a Pre Sv(i)ntei Stăpânii noastre de Dumn(e)zău Născătoare și Pre Fecioară Marie. Den cât

sv(â)ntul Dumnezeu ni-au dăruit bunătate(a) sa noauă, am mai afierosit domnie me și acești țigani ce arătăm mai gios, anume Ion Muntian, argat, cu țiganca lui Marie și cu ficiorii lor Gheorghii, și Andrii, și Ion și Marie și cu tot rodul ce să vor naște dentru dănșii, și Ștefan, țigan strein, frate cu Ion Bondar, bucătar a sv(i)nteii Episcopii Romanului, ce ține pe Marie, țiganca, m(ă)năstirii Săcului și cu parte(a) lui de copii, anume Safta, Irina, Dochița, Iftimie și Andrei, frate lor, să să înpartă după obicei, adevă parte(a) țiganului să o stăpâniască schitul și parte(a) țigancii să o stăpâniascăm(ă)n(ă)stirea Săcul, și Șarban, țigan strein cu țiganca lui Ioana și cu toți copii lor, și Costantin Cibotar, țigan, cu țiganca lui Catrina și cu toți copii lor. Acești țigani toți de mai sus arătați întărim domnie me sv(â)ntului schit de mai sus arătat ca să fie de la domnie me drepti șarbi țigani stătători și neștrămutați de la sv(â)ntul schit în veci, și să-i stăpâniască cu pace, și poftim domnie me și pre alți luminați domni ce Dumnezeu va rândui pre urma noastră cu domnie țărâi aceștie să întăriască această puțină milă ce-am făcut sv(â)ntului schit pentru a domniilorsale vecinica pomenire.

Бѣлѣ(ѣ)т(о) *зсѣѣ <7265 / 1756> дѣкем(вріе) ѿ <1> дни.

Ștefan Buhăescul treti log(o)făt проч тох.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 66, original, filigran, pecete aplicată în tuș roșu;
ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 63, Copie din 28 decembrie 1818 a lui „Ilarie arhimandrit
și stareț Sfintelor) M(ănăstiri) Neamțului și Săcului”.

60. 1757 (7265) ianuarie 4. Sava, egumenul mănăstirii Pângărați, face un schimb de țigani cu Nifon, egumenul mănăstirii Secul.

† Ermonah Sava, egumen sfânta măn(ă)stire Pângăraț(i) și cu tot săborul, dat-am încredințat(ă) scrisoarare(a) noastră la mâna fratelui Nifon, egum(en) ot Săcul și la tot săborul, precum să-s(e) știe că având noi o țigancă la măn(ă)stire(a) Săcul, din poronca sfin(t)i(ei) sale părintelui mitropolit ca să ne învoim, și ne-au dat un țigan anum(e) Ion, cu țiganca lui și cu feciorii lui, iar din cât(i) feciori au rămas a Acsinii, țigancii noastre, la Săcul, noi să numai avem treabă că așe ne-am învoit. Și pentru credința am pus și pecete(a) sfintei mănăstiri.

Бѣлѣ(ѣ)т(о) *зсѣѣ <7265 / 1757> ген(аріе) ѿ <4> .

Eu monah Savva, eg(u)men Pângărați.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 67, original, filigran, pecete în fum.

61. 1757 (7265) iunie 5. Izvod de țiganii Mănăstirii Neamțul împărășiați, cu locul unde se află și neamul din care se trag.

*зсѣѣ <7265 / 1757> нѣн(іе) ѿ <5> .

† Izvod de țiganii măn(ă)stirii Niamțului carii sânt înprăștieți cari din ce niam să trage, tot anume:

† Lupa, fata lui Nistorîn Eși să-s înpart(ă) cu ficiorii lui Stamatie.

† O fată ș(i) un ficior a Lupului, chirigii la Comarna pe Jijie.

† Tofana, fata lui Gheorghie Calo, o ține un țigan a lui Neculai Răcoviță de la Șurinești.

† 2 fete a lui Arsănie Grecii, la Măn(ă)stire(a) Dobrovățului, măritate, Mărița, Nastasie.

† 3 ficii a lui Naculai Calău, la Lupul Costachi la Obârșieni.

† 1 fată a lui Neculai Calo la Iordachi la Epureni.

† 2 fete tij a lui Neculai Calo tij la Lupul Costachie.

† Sămion, ficior Grecii, chimingiriu pe Prut, la Rănzăști.

† O fată a Greciila Măn(ă)stire(a) Căprienii.

† Lupul, ficior lui Băltag, la Lupul Doniciu.

† Macovei Părce, tij la Doniciu.

† Pricopi, ficior lui Toader Grecii, la Tilșeu cu o fată a lui Ioniță, țigan măn(ă)stiresc.

† Lupul, nepot lui Găsculețu Chiur, robul, în Eși.

† Ion Chiuhuiu la Șipote pe Bahlui.

† Fata Lupului Tricoliciului, Lupa, la Tazlău, din niamul Badtului.

† Ficiorii Părincii la Roznov, la Neculai Ruset, de împărțal(ă).

† Anița, nepoat(ă) lui Gânguleț, fata Petcăi, la Neculai Vărnăv la Săcueni.

† Petca, sor(ă) lui Gânguleț, la Săliște, de împărțal(ă) cu Canană.

† Sămina, fata Florii, la Miron Gane.

† (...) ¹, fata lui Neculai Băltag, măritat(ă) la Botășeni.

† Neculai, ficior Părjii, cu-n frate a lui, la Rediul Mitropolii.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 68, original.

¹ Spațiu gol.

62. 1757 (7265) iulie 20. *Ion Scarlat Ghica voievod întărește anaforaua din 1757 (7265), iunie 30, prin care stabilește situația și dreptul moldovenilor sau moldovencilor căsătoriți cu țigani, după obiceiul pământului.*

† **Ио Скарлат Гика в(ое)вод, Бож(ню) мил(о)ст(ійю) г(ос)п(о)дар(ъ) Земли Молдавскон.** După hotărâre(a) dumn(ealor) veliților bo(i)eri cunoscându și domnie me că este cu cale și cu dreptate am întărit și cu a domnii mele pecete.

Б(ъ)л(ѣ)т(о) *зсѣе <7265 / 1757> изл(ие) к <20> .

Pre înălțate doamne

† Din luminată poronca mării tale, viind înainte(a) noastră sfinție sa părintele Nican, proin egum(en) ot mănăstire(a) Niamțului, ni-au adus un răvaș de jalobă în care jeluește mării tale că are m(ă)n(ă)stirea Niamțului câteva feti de țigan(i) drepté roabé a mănăstirii, pe care țigance li-au luat moldoveni și le țin cu cununie, și mănăstire(a) esté păgubașe de slujba lor. Să roagă mării tale să aibă (...) ¹ să nu rămâie mănăstire(a) păgubașe de a lor slujbă și (după) ² jaloba proin egumenului fiind orânduie la noi ca să cercetăm pricina ace(a)sta, am cercetat și așe am aflat că este cu cale și după obiceiul pământului de va lua moldovan pe țigancă și va fi cu știință de amândoaună părțile, va rămâne și moldovanul dipreună cu țigancă suptu robie la stăpânul țigancii ca tot rodul lor. Asemine și țigan de va lua moldovancă și va fi cu știință de amândoaună părțile, iarăș va rămâne și moldovanca roabă cu țiganul și cu tot rodul lor la stăpânul țiganului. Iar de va lua ori țigan pe moldovancă ori

moldovancă pe țigan, și va fi cu neștiință, și apoi când vor înștiința și or vre(a) a să despărți, atunce să vor împărți copii lor în doauă de vor fi, și va lua moldovanca ori moldovanul partea lui de copii care vor fi sloboz(i) dispre jugul robiei, și va lua și țiganul or(i) țiganca partea lor de copii și vor fi și copii lor robi ca și dănșii la stăpânii lor. Noi mărie ta așe știm că este obiceiul pământului și așe socotim a fi și cu dreptate, iar cea desăvârșit hotărâre rămâne la pre înaltă înțelepciune(a) mării tali.

Λ(κ)τ(ο) *ꝛꝥꝥ <7265 / 1757> ИЖН(ИЕ) Λ̂ <30> .

Plecat slugile mării tale

Ion Palade, vel spat(ar).

<Alte 5 semnături>.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 69, original, pecete mijlocie în chinovar, pătat de umezeală.

^{1,2}Lipit.

63. 1759 (7267) iunie 2. *Hrisant, egumenul Mănăstirii Tazlău, face un schimb de țigani cu Nifon, egumenul Mănăstirii Secul.*

Dat-am scrisoare(a) me la mâna fratelui nostru chir Nifon, egum(en) a tot soborul sfintii mănăstiri Săcului sud Niamțu, precum să-s(e) știi că luându un Neculaiu, țigan a Săcului, pe Iftimie, țiganca mănăst(irii) Tazlăului, și n(e)-am învoit și ni-am așezat între noi și în locul țigancii Iftimii a Tazlăului, au dat Săcul pi un flăcău țigan, anumi Pavăl, sin Ion Moaleș, nepotu(l) Iftimii, aceștii mai sus numite. Și de acmu înaintea să n-aibă călugării di la Tazlău să mai ceară pe Iftimie, cum și călugării de Săcul să n-aibă a mai cere pe Pavăl, și pentru credința ni-am datu scrisori unul la altul și s-au iscălit și carii s-au tămplat față la această bună învoială.

*ꝛꝥꝥ <7267 / 1759> ИЖН(ИЕ) Б̂ <2> .

<ss> Tazlau Hrisant (...).

<ss>

(...) diac, am scris cu învoiala numiților egum(eni).

<Pe verso-ul filei a doua>: Învoială pentru un Nicolae, țigan a Săcului, căsătorindu-să au luat pe o țigancă Eftimia a Tazlăului.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 70, original, difolio.

64. 1759 (7267) iunie 10. *Ioan Teodor Callimachi (Calmașul) întărește anafora de la Scarlat Ghica voievod prin care se stabilește situația și dreptul moldovenilor sau moldovencilor căsătoriți cu țigani sau țigănci, după obiceiul pământului.*

† Иѡ ИѡАН ТЕОДОР В(О)ЕВОДА, БОЖ(И)Ю МИЛ(О)СТ(І)Ю Г(О)СП(О)ДАРЪ ЗЪМЛИ МОЛДАВСКОН. Facem știré cu această carté a domnii mele, tuturor cui să cade a ști că viind înaintea domnii mele rugătoriuul nostru Avramie, egumenul de la sfânta mănăstiré Niamțul, ni-au arătat o anafora de la domnie sa Scarlat Ghica, vod(ă), întru caré scrie că dând jalobă la domnie sa Nicanul, proin eg(u)men de la această mănăstiré, cum că aré M

ănăstirea Niamțului câteva fete de țigan driapte roabe ale mănăstirii pré care țigance le-au luat moldoveni și le țin cu cununie și mănăstirea au rămas păgubașă de slujba lor; și s-au rugat domnii sale să aibă dreptate să nu rămăe mănăstirea păgubaș(ă) de a lor slujbă. Și după jaloba proin eg(u)men(ului) l-au orânduie la dumnealor veliții bo(i)eri ca să cerce pricina aceasta, și după cercetarea ce-au făcut au aflat că este cu cale după obiceiul pământului de va lua moldovan pe țigancă și va fi cu știință de amândoaă părțile va rămânea și moldovanul depreună cu țigancă supt robie la stăpânul țigancii cu tot rodul lor. Asămine și țigan de va lua moldovancă și va fi cu știință de amândoaă părțile, iarăș va rămâne și moldovanca roabă cu țiganul și cu tot rodul lor la stăpânul țiganului, iar de va lua ori țigan pe moldovancă, ori moldovancă să ia țigan și va fi cu neștiință, și apoi când să vor înștiința și or vrea a să despărți, atunce să vor împărți copiii lor în doao de vor fi, și va lua moldovanca, ori moldovanul, parte lui de copii, care vor fi sloboz(i) dispré jugul robiei, și va lua și țiganul, ori țigancă, parte lor de copii, și vor fi și copiii lor robi ca și dânșii la stăpânul lor, care anafora s-au întărit și cu a domnii sale pecete. Drept aceia dar cunoscând și domnie mea că această hotărâre ce s-au făcut iaste bună și cu cale făcută, am întărit și cu cartea domnii mele aceasta, ca să-s(e) păzască hotărârea aceasta de mai sus scrisă neștrămutat. Aceasta înștiințăm.

Λ(κ)τ(ο) *ꝛꝛꝛꝛ <7267 / 1759> иꝛи(иꝛ) ꙗ̑ <10> .
 Проч вел лог(о)фѣт.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 72, original, filigran, pecete mijlochie în chinovar.

65. 1761 (7270) septembrie 9. *Nifon, egumenul Mănăstirii Secul, face un schimb de țigani cu paharnicul Dinu Balș.*

Nifon, egumen, cu tot soborul di la măn(ă)stire(a) Săcului, înștiințăm cu această scrisoare a noastră precum ca având noi o țagancă, anume Ana, măritată după un Postolache, țigan a dum(i)sale Dinului Balș, pah(arnic), și dumn(ea)lui încă avându o țigancă după un țigan a măn(ă)stirii, anume Iftimie. Deci, ne-am așazat ca să fie una pentru alta, să nu să mai împartă și pricini să nu fie pentru aceast(a) în veci. Și pentru credința am pus pecete(a) măn(ă)stirii.

*ꝛꝛꝛꝛ <7270 / 1761> сꙗп(темвриꝛ) ѿ <9> .
 Nifon, eg(u)menul.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 73, copie.

66. 1762 (7270) mai 10. *Mihail Sturza, vornic, face danie Mănăstirii Secul niște țigani.*

Dat-am aceast(ă) scrisoare a me de așezari la mâna sfinții sali egumenului Nifon de Secul, precum având noi niști țigani mestecaț(i) cu a mănăstirii i-am lăsat să fie a sfintii mănăstiri, numai o fată di țigan, anume Iftinca, fata lui Crăciun, ci o ține un țigan al măn(ă)s(tirii), anume Lupul, ficior lui Bogdan, cari esti a mănăstirii Secului. Aceasta mi-au dat-o egumenul și m-am priimit și eu și mai mult să n-aibu a ceri și pi alții ci avem ai mai ceri i-am dat sfintii mănăstiri ca să fie pentru pomenire sufletilor părinților și a noastri și pentru credința am iscălit.

Л(ѣ)т(о) *зсѡ <7270 / 1762> мѧи ѿ <10> .
M(i)h(a)il Sturza vor(ni)c

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 74, original, filigran.

67. 1763 (7271) ianuarie 11. *Grigorie Ioan Callimachi voievod volnicește un armășel să adune pe țiiganii împrăstiați ai Mănăstirii Neamțul.*

† **Ио Григорие Иоан в(о)вода, Б(о)ж(и)ю мил(о)ст(и)ю г(о)сп(о)д(ар)ъ Зимли Молдавскон.** De vremi ce domnii mele ni-au jăluit cuvios rugătorul nostru egum(en) de la Mănăstirea Niamțul cum că din țiiganii ce aré sfânta măn(ă)stiré, o samă de țiigani s-ar fi împrăstiet p(r)in țară și nici de cum numitul egum(en) nu poate să-i strângă la mănăstire. Drept aceia volnicim domnie mea pe sluga noastră cinst(itul) armășal, să aibă a mergi și ori unde la ce ținut ar găsi pe țiiganii acii sfinti mănăstiri, anumi Romașcul, țiigan, Iftimie, țiigan, brat Romașcu, Toader, țiigan, Petrea, țiigan, i Ghiorghit(ă), țiigan, Iuliana, țiigancă, Ursul, sin Iul(i)enii, țiigance, Axintie, țiig(an), Vasile, sin Zah(a)rii, țiig(an), i Simion, țiig(an), nepot lui Pricopie, Toader, țiig(an), și pri a(ce)știe țiig(ani) să aibă ai lua omul g(ospo)d cu copii(i) lor și cu tot ce vor avea, și rădicându-i să-i ducă la numita măn(ă)stiré, cum și pe alți țiigani ce s-ar dovedi că sint drepti a măn(ă)stirii iarăș rădicându-i să-i ducă la numita măn(ă)stiré. Dar de va (i)eși cineva să zică cum că sint stăpâni acelor țiig(ani) să-i de omul g(ospo)d pi chizășie acelor stăpâni ce se vor răspundi că sint stăpânii țiiganilor, luând și zăpis de la mâna lor cu zi de soroc ca la zioa sorocului ce-și vor pune să-s(e) afli la divan, îns(ă) prin știre(a) ispravnicilor de ținut să aibă ai rădica omul g(ospo)d pe acii țiigani. Într-alt chip să nu fie că așa este poronca domnii mele.

Л(ѣ)т(о) *зсѡ <7271 / 1763> ген(ар)иѣ ѿ <11> .
Проч хѧт(мѧн).

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 75 original, filigran, pecete mijlocie ovală în chinovar.

68. 1763 (7271) ianuarie 15. *Grigorie Ioan Callimachi voievod poruncește lui Neculachi Vintura, fost mare cămăraș, staroste de Putna, se cerceteze pricina țiiganului Toma, nepotul lui Negruiu, al Mănăstirii Secul, care a fost jefuit de egumenul Mănăstirii Cornii, ținutul Putna.*

† **Ио Григорие Иоан в(о)вода, Б(о)ж(и)ю мил(о)ствѣ г(о)сп(о)дарѣ Зимли Молдавскон.** Credincios bo(i)eriul domnii meli dum(nealui) Neculachi Vintura, biv vel cam(a)raș, staroste de Putna. Îți facem știré că ni s-au jăluit rugătoriul nostru Nifon egum(enul) de la Mănăstirea Săcul pentru că ari sfânta mănăstire un țiigan drept rob a mănăstirii, anume Toma, nepot lui Negriaiu, țiigan, cel ari pe Negruiu mănăstirea dănie dănie la mănăstiré sălaș întreg de la Iordachi, be(i)zzăde, sin Antohii Rusăt, vod(ă), cu ispisocu, și în anul trecut egumenul de Corni ot Putna găsindu pe acestu Toma țiig(a)n, nepot lui Negriaiu și apucându-l să-l tragă că esti a mănăstirii Cornii, i-au luat o iapă cu străjnic și un zăbonu și o părechi de cioboti și un brâu și o șe și o ladă și 9 lei pol, bani, făcându-l fără cali. Pentru cari țiiganu(l) arătându egumenul că-i a măn(ăstirii) Săcului și l-au jăcuiți fără cali, iată că-ți scriem dum(itale) starosti. Văzindu carti domnii meli să cercetezi și de va fi

adevărat precum au jăluit egum(enul) de Săcul și că l-a(r) fi jăcuit egum(enul) de Corni pe țigan fără cali și fără giudecată, să-i plinești păr la cel puțin ce i-a fi luat egum(enul) de Corni, iar având mai mult a răspundi să le puneți zi de sorocu la Sfetii Teodor să vie egum(enul) de Cornicu scrisori ce-ar ave(a) să ste(a) de față la giudecată cu vechilul egum(enului) de Săcul și cum li să va hotărî giudecata de la divan așe vor urma. Aceasta scriem.

*Зсѡа <7271 / 1763> гѣн(аріе) еѣ <15> .

Проч вел лог(о)ф(ъ)т

Pe verso-ul filei a doua: † Izvod de cât(e) suflete și ne(a)muri sint din ne(a)mul lui Negreiu ce s-au scos de la Corni.

† Ioan, Toma, brat ego.

† Ștefana cu 2 fete, soror(i) lor.

† Tudora cu fii ei.

† Irina, sor(ă) lor.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 76, original, difolio, filigran, pecete mijlocie ovală în chinovar.

69. 1763 (7271) iulie 5. *Zapisul lui Iorest, egumenul Schitului Cornii, ținutul Putna, în pricina cu Mănăstirea Secu, pentru stăpânirea țiganului Negreiu și a neamului său.*

† Adică eu Iorest, egumen ot schitul Cornii, ținutul Putnii, făcut-am adivărată scr(is)oare la mână molitfii sale Vinidict, ermonah, vichil mănăstiri(rii) Săcului, precum să să știe că având noi giudecată înainte(a) dum(nealui) giupânului Manolache Costache, vel log(o)făt, pentru un Toma Negreiu, țigan, și cu sora sa Ștefana și cu fata Ștefanii (...) ¹ și Ion, brat Tomii și cu tot neamul lor, pe cari îi tragem eu supt stăpânire(a) schitului, fiind traitori mai demult la schit, dar neavând nimică scrisori pe numiții țigani. Și aflându-să un zapis de la Iord(ach)e, beizadi, ficior lui Antonii vod(ă), din v(e)le(a)t 7211 la mănăstiri(a) Săcul, în cari zapis scrii pe un Negreiu, țigan, moșul acestor, că l-au dani Cetății Niamțul, și văzind și eu zapisul acelade a me bună vo(i)e m-am lăsat denainte(a) giudecătii să rămăe țigani aciști de mai sus numiți de acum supt stăpânire(a) Săcului dându-mă și giudecata rămas, neavând scrisori și eu încăș m-am supus giudecătii de acum să nu mă mai acolișăscu cât de puțin di numiții țigani, nici eu, nici alți călugări de la schit. Dar pentru o iapă cu străj nec și altă ce am fost o meu de la țigan să vie la mă(nă)stire Toma, țigan, să i le dau toate, dar 7 lei pol ce-am luat bani de la Toma, țigan, au socotit dumis(ale) vel log(o)făt să rămăe la schit și țigan(ul) banii să nu-i mai ceară niciodată și de acum mai multă pricină să nu mai fie între noi și pentru adivărată credința am iscălit. Și cheltuială ce s-au făcut pentru pricina țiganilor acestora de amândouă părțile iarăș s-au hotărât nici să-m(i) de nimică, nici eu să-i dau nimică, și asămine mi-au dat și molitfa sa scrisoare la mână me.

Л(ъ)т(о) *Зсѡа <7271 / 1763> иѣли(е) еѣ <5> .

† Ermonah Iorest, stareț ot Cornii.

† Dinainte me s-au făcut aceste așezări

Manolache Costachi, vel log(o)făt <m. p.>.

L. Balș, vel vorn(ic), m-am tâmplat <m. p.>.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 77, original, filigran.

¹ Spațiu gol.

70. 1766 (7274) aprilie 19. *Împărțeală de țigani între Mănăstirile Secul și Pângărați.*

Împărțala de țigani ce au avut măn(ă)stirea Săcul cu măn(ă)stirea Pângărații.

АП(РИЛИЕ) ❧ <19> АНИ *ЗсѡА <7274 / 1766>

† Un țigan al măn(ă)stirii Săcului, anume Gligoraș Văsiu, au luat o țigancă a măn(ă)stirii Pângărații, anume Axinia, fată lui Zotic, anume Sava, și au făcut patru feciori și patru fete, anume Sava, Ion, Gligore, Iftimie, Tudora, Dochița, Catrina, Ioana, și căsătorindu-se acește toț(i), au luat țigance de ale Măn(ă)stirii Săcului, și au făcut copii și fete: Sava, copii, patru, Ion, copii, doi, Gligore, copii, trei, Iftimie, copii, trei, Tudora, murind, i-au rămas o fată, Dochița, stearpă, Catrina, copii, șase, Ioana, murind, i-au rămas un copil; Și i-am împărțit întru aceasta chip: din cele opt suflet(e) mari, s-au scos doao moarte, Tudora și Ioana, iar șase suflete s-au împărțit în doao, trei la o parte, trei la altă parte, iar copii s-au făcut peste tot doaozeci, și trăgându-ș(i) Săcul parte de pe bărbat(i) jumătate și de pe femei toată partia deplin, fiind țigancile Săcului, iar Pângărațul trăgându-ș(i) partia de pe jumătata de parte acelor mari, i s-au venit a patra parte din copii, trei copii la Săcul și unul la Pângăraț(i), i s-au venit Săcului copii cinsprezece și Pângărațului copii cinci; au mai dat Pângărațului un suflet pentru slujba țigancii, adecă pentru Axiniia. Împreunăț(in)d sufletele mari cu mici, au venit partia Săcului șaptesprezece suflete, iar Pângărațului noao suflete, și dintru aceștea ce scrie mai sus s-au dat Pângărațului pe Ion, ce-i zic Batog, cu țiganca sa i cu doi copii i pe Gligore, brat, cu țiganca sa, cu trei copii, care s-au făcut noao suflete de pe cum arată mai sus. Așa ne-am împărțit cu dreptate și ne-am așăzat cum au fost mai bine, și de acum pentru aceasta să nu mai avem pricină în véci.

Climent, ig(u)m(e)n Pângăraț(i)

Sava, proigum(en).

Cu tot soborul.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 78, original, filigran.

71. 1766 (7264). *Listă de țiganii aflați la Pășcan și cu cine sunt căsătoriți.*

Izvod de țigan(ii) ce sânt la Pășcan.

*ЗсѡА <7274 / 1766>

- Ștefan, țigan, ficiorul Tomii Mo(a)leș, au luat pe Safta, țigancă a Pășcanului.
- Dumitru, sãn lui Ștefan Mo(a)leș, însurat au luat pe Anița, țigancă a Pășcanului, a făcut 4 copii.
- Niculaiu, sãn lui Ștefan, însurat au luat pe Catrină, țigancă a Pășcanului, are 5 copii cu 1 măritată.
- Măriuța, sãn lui Ștefan, măritată după Gavril Hardin, țigan a Pășcanului.
- Vărvara, sãn lui Ștefan, ce o ține Gorghii Nasoe, pânzar, țigan a Pășcanului, are 5 copii.
- Eva, sin lui Ștefan, ce o ține Mitre Vezetu, are 2 copii.

- Marie, sǎn lui Ștefan, ce o ține Dumitrașcu, ficior Ciuntului, țigan a Pășcanului, are 5 copii.
- Anton, sǎn lui Ștefan, ține pe Iftimie, țigancă a mǎnăstirii Secului, are un copil.
- Gorghite Margine, țigan a Pășcanului, a luat pe Catrina, fata lui Niculaiu Mo(a)leş, țigancă mǎnăstirii Săcului, au 5 copii dinpreună cu 1 ce este însurat.

ANI, Fond Mǎnăstirea Secu, II / 79, original, filigran, pǎtat de umezeală și fum.

72. 1769 august 20. *Scrisoarea lui Hrisant, egumenul Mǎnăstirii Pobrata, la mâna părinților Mǎnăstirii Secul pentru o țigancă Anița, măritată cu un țigan de la Secul, asupra căruia Pășcanu nu are niciun drept.*

Adeverim cu scrisoarea noastră pentru o țigancă, anume Anița, care Anița iaste fată lui Onufrei, țigan, al Pobratei, făcută cu Doroftiia, țigancă Pășcanului, și au făcut ei împreună doi copii, anume pre această Anița și pre Ștefan, și murind Onufrie, au luat Pășcan pre Doroftiia cu Ștefan și au rămas Anița aici în mân(ă)stire la Pobrat(a), partea mân(ă)stirii, care această țigancă Anița s-au măritat duple un țigan al Săcului, anume Dumitru Moales, și dumis(ale) Pășcan n-are nicio treabă cu Anița, țigancă, că iaste dreaptă roabă a sfintei mân(ă)stire Pobratei, fiind că au luat pre Ștefan partea dum(nealui) și pentru credința dăm această scrisoare la mâna părinților de la mân(ă)stire(a) Săcul.

*ΑΥΡΩ <1769> ΑΒ(ΓΣ)Τ Κ <20> .
<ss> Hrisant¹

ANI, Fond Mǎnăstirea Secu, II / 80, original, filigran.

¹ În limba greacă.

73. 1776 februarie 26. *Izvodul ieromonahului Sava de la Mǎnăstirea Secul cu țiganii fugiți.*

Izvod de țiganii ce sânt fugiți de la mǎnăstire, carii sânt drepti a mǎnăstirii dați miluire.

Savin cu femeia lui și cu copii(i) lui.

Isaac cu femeia și cu copii(i) lui.

Ion cu femeia și cu copii(i) lui.

Acești sânt feciorii lui Niculae, nepoții lui Negrei, dați mǎnăstirii de mărie sa be(i)zede(a) a lui Antonie vodă, carii sânt la Bărboș(i), la coco(a)na Safta.

Lupul, fratele lui Savin și a lui Isac și a lui Ion, iaste la du(m)nealui vornicul Conache la Rădăcinești.

Ursul, sǎn Sava Gogul.

Ion, sǎn Niculae Bulgagiu.

Ion, sǎn Toader Iosif, la Răchitoas(a).

Lupul, sǎn Macovei Junghilă, la Doljești.

Acești toți cu femeile și cu feciorii lor sânt răsipiți.

Gheorghită Ureagiche cu fǎmeia și cu copii(i) lui.

Gheorghie Băoaleș cu fǎmeia lui.

Acestea sânt la Săliște la părint(ele) Evdimie.

Pi țară, carii sânt dați mănăstirii de Vasilie voevod.

Ion Panhilie, Vasilie Panhilie, Anton Panhilie. Acestea toți cu femeile lor și cu feciorii lor sânt dați miluire mănăstirii de răpousatul Alexandru Ilieș vodă și de Gheorghie Duca voevod din valet *зрѣс <7166>.

Carii acește toți sânt la Beserecani, pe Prut, și la Bodiceni, peste Prut.

*ⲁⲩⲱⲥⲥ <1776> ⲫⲉⲃⲉⲣⲉⲕⲁⲛⲓ ⲛⲉ ⲫⲣⲱⲧⲱⲧⲉⲛⲓ ⲛⲉⲥⲧⲉ ⲫⲣⲱⲧⲱⲧⲉ.

Ieromonah Savva, ot Sf(â)nta Mănăstire Săcul.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 85, original, filigran.

74. 1776 iunie 14. *Țiganii Gavril herar, Dumitru curelar, Ion Chemon jude și alții, se dau chezăși comisului Vasile ca să-i plătească paguba de o pușcă pentru Lupul Lăcătuș.*

Adecă noi țaganii, eu Gavril herar, eu Dumitru curălar, eu Ion Chemon, judile, eu Vas(i)le Cocole, care mai jos ne vom puni degitele, dat-am adevărat zapesul nost(ru) la mână comisului Vas(i)le precum să știe că n(e)-am apucat noi chezăș(i) pentru pricina unei pușce a (u)nui căpitan de moscal(i), că dându-o în mână acestu Lup Lăcătuș și a stăpânului lui și fugind stăpânul aceastui Lup Lăcătuș și prăpădindu-să o pușcă acelu căpitan de moscali de la Lăcătuș aceast, adecă Lupul i stăpânului său, au (a)pucat căpitanul de moscali și au împlinit de la dumn(ealui) comis(ul) Vas(i)le treizăci lei, și dumnului comisul apucând pe aceast Lupul Lăcătuș el sângur au mărturisât înaintea no(a)stră cându (du)pă ce au fugit stăpânul său au fost pușca în cas(ă) și au p(i)erit și cine au furat nu știi. Deci noi pentru aceast(a), noi acest(i) mai sus arătaț(i) l-am luat în chezășii pără într-o săptămână de zăle de ast(ă)zi iuni(e) 14 ca s(ă)-și caute și el pe und(e) ave prepus și negăsând să avem noi a plăti aceast(ă) pagubă. Și la (a)ceast(ă) mărturie ne-(a)m întâmplat și noi părinții car(e) ne vom iscăle.

1776 iuni(e) 14

Mo(na)h Iosie

Mo(na)h Isaac ot Săcul.

Și pentru credința ne-(a)m pus degitele chezăș și platnece.

Eu Gavrel herar.

Eu Dumetru curălar, starost(e).

Eu Ion Chemon.

Eu Vas(i)le, judele, Cocole.

Chezăși platnici.

Și am scris eu cu zăsa acestora de mai sus arătaț(i) și am iscălit.

<ss>

<Pe fila 2, însemnarea>: 20 = 30 = Adică doozăci lei s-au dat la mână dumisale comisului Vasile din zapisul acesta la ghen(ar) 15.

ANI, Fond Mănăstirea Secul, II / 86, original.

75. 1776 iunie 15. *Grigore Alexandru Ghica, voievod, pune zi de soroc egumenului Mănăstirii Răchitoasa să se înfățișeze în pricina cu ieromonahul Sava, economul Mănăstirii Secul, pentru țiganul Ion Negrei.*

Ио Григорие Александръ Гика (воевода, Б(о)ж(ию) мил(о)ст(ію) г(о)сп(о)даръ) Земли Молдавской. De vreme ce domnii mele au jăluit rugătoriul nostru ier(o)monah(ul) Sava, iconomul mănăstirii Secului, cum că un ȋigan drept al mănăstirii, anume Ion Negrăi aflându-să la Mănăstirea Răchitoasa, dupe jalbă ce au (dat) domnii meli precuvioșie sa Paise starețul s-au trimes armașul să aducă pe acest ȋigan de la Răchitoasa și egumenul de Răchitoasa nu l-au dat. (...) ¹ Deci se pune zi de sorocu egumenului la (...) ² să să afle față la divan ca să să judece cu iconomul măn(ă)stirii Secului, că neviind la sorocul de mai sus arătat să va aduce cu om g(os)p(o)d și cu cibote. Aceasta poroncim.

*AУOС <1776> иЖ(иЕ) ЁІ <26> .

Проч хатм(ан).

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 87, original, filigran, pecete ovală mijlocie, în chinoovar.

^{1, 2} Spațiu gol.

76. 1777 ianuarie 19. *Grigore Alexandru Ghica, voievod poruncește ispravnicilor ȋinutului Neamțului să cerceteze pricina păhărnicesei Safta Adam de la Bărboși, ȋinutul Fălciului, cu Mănăstirea Secu pentru pricină de ȋigani.*

Ио Григорие Александръ Гика (воевода, Б(о)ж(ию) мил(о)ст(ію) г(о)сп(о)даръ) Зимли Молдавской. Cinst(iți) și credincioși bo(i)erii domnii mele dum(neatale) Lascarache Roset, biv vel spat(ar), i Costache, biv vel post(elnic), isprav(nici) de ȋinutul Neamțului, săn(ă)t(ate). Să face știre că domnii mele au jăluit păhărniceasa Safta Adămoae, arătând că un ȋigan a mănăstirii Secului, nemerind la casa sa acmu 20 de ani și făcându-să că este ȋigan striin și făr(ă) de stăpân au luat pe o ȋigancă a jăluitoarei cu care au făcut și patru copii, și egumenul de Secu aflându-l au trimes de au luat pe ȋigan cu ȋigancă și cu copii cu tot, și la urmă viind ȋiganul înapoi i-au mai furat și un cal, și să află ȋiganul în Mănăstirea Secului cu ȋiganca și cu toț(i) copii(i) și cu calul ce au luat și egumenul de Secu n-ar fi vrând să facă înpărțală. Pentru care cerțind dreptate, iată scriem dumn(ea)v(oastră) să cercetați, și fiind față atât vechilul păhărnicesii, cât și vechilul egumenului de Secu, să să aducă ȋigani(i) înaintea dum(nea)v(oastră), și dupe cum a fi cu dreptate să le faceți înpărțală și să-i pliniț(i) și calul ce zice că i-au furat ȋiganu(l). Iar de va fi pricina într-alt chip și nu-i veț(i) putea odihni acolo, cu zi de soroc și cu mărturia dum(nea)v(oastră) să vie la divan. Aceasta scriem.

1777 ghen(ar) 19

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 88, original, filigran.

77. 1777 martie 12. *Păhărniceasa Safta Adam din satul Bărboși, ȋinutul Fălciului, scrie starețului Mănăstirii Secu să-i trimită o ȋigancă cu doi copii luați de la dânsa.*

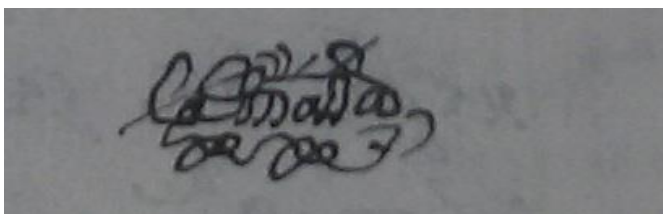
Cinst(it) și al mieu părinte sufletesc Sfinția ta, părinti stareț de la Mănăstirea Săcului cu plecăciuni mă închin și sărut cinstit(ă) mâna Sfinții tale.

Această data mai mult n-avuiu fără decât iarăș am triimis la sfinții(a) ta, să-m(i) dai țiganca me cu 2 copchii, iar de nu mi-i da țiganca mea măcar și altă țigancă să-m(i) dai cu 2 copchii, măcar că mi să fac 3 sufleté în parte(a) me, fiind că țiganca di aice s-au luat cu 4 copchii. Și mă rog părinti să-i dai țiganii pi mâna ficiorilor acestora, să nu-m(i) mai faci și altă dată treapăd și cheltuială, pentru cari să nu socotești sfinția ta că ȝ-oi dărui țiganii, că Dumnezeu știi cu câtă datorii și névoi trăiescu, și iată că-ȝ(i) spui părinti că n-oi să las țiganca cu partea ei, că am mai dat astă iarnă 10 lei unui ficior di au vinit acolo și me-i scris sfinția ta că ti-i afla la Eș, pi la Bobotează, și am mers și eu la Eș după cum me-ai scris, și acum de iznoavă am maid at și acestui ficior 10. Dar nu-i păcat de Dumnezău să-m(i) atăta supărari, fiind fimei(e) săracă și plină di datorii, dar acei țigani căȝ(i) ani au umblat făr di stăpân, eu sânt vinovată să-ȝ(i) împlinesc slujba lor și di poștești sfinția ta și judecată, să aib răspuns măcar că eu socotesc că sfinția ta ești sângur judicata și cumpăna dreptății, și nu ti-i bucura la mini la o névoiașă, și calul ci l-au luat să-l aducă și să-ș(i) e vaca că mii nu-m(i) trebui(e) vaca lui. Aceasta mă rog, și să fii sfinția ta sănătos.

mart(ie) 12

Al sfinții tale fiică sufletească

<ss> Safta Adam

Pe verso: <De la dum(neaei) Safta Adămoae pentru un țig(an) a Săcului ci au luat o țigancă cu 2 copii a dum(isale). 1777 mart(ie) 20>; <Cinstit și de Dumnezău iubitor Sfinția sa părintelui stareț di la mănăstire(a) Săcu, cu plecăciuni, să să dea>.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 89, original, filigran, difolio, pecete ovală în ceară roșie.

78. 1777 martie 16. *Episcopul Romanului poruncește lui Paisie, starețul Mănăstirii Secul, să dea țiganului Andrei Codrean al Episcopiei iapa înapoi.*

Cuvioase stareț chir Paisiie, cu părintească blagoslovenie

Într-aceste zile (i)eșind un țigan a episcopiei Andrei Codrean, și umblând după trebuința sa, l-ar fi găsit giuzăi măn(ă)stirii Săcului, și luându-l l-au dus la mitohul măn(ă)stirii și părinții ce s-au tămplat acolo, au pus pe țigan la opreală și i-au luat o iapă ce-au fost s-o vând(ă), și țiganul scăpând de la închisoare au venit, iar iapa au rămas acolo. Pentru care vei ști cuvioșia ta că acest țigan iaste drept a episcopiei, și nu are măn(ă)stirea Săcul vreo stăpânire pe țigan, fără numai că tatăl țiganului acestuia au luat pe o țigancă a măn(ă)stirii, pentru care iaste datoare episcopia să dea țigancă pentru țigancă (de nu i-a fi

dat) după obiceiul măn(ă)stirilor. Iar de sânt alte pricini deosăbite să vie trimisul măn(ă)stirii să arate, și despre noi nu va avea măn(ă)stirea pagubă, și până să va face această cercetare pentru ȋigan, să poroncești cuvioșie ta poftit să-s(e) dea iapa ȋiganului, și sântem,

a Cuvioșiei tale părinte sufletesc

Episcop Rom(an)schi

1777 martie 16

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 90, original, filigran, difolio.

79. 1777 martie 24. *Nicolae Macarița, sluga păhărnicesei Safta Adam, de la Bărboși, ȋinutul Fălciului, dă scrisoare starețului și soborului Mănăstirii Secul pentru ȋmpărțea ȋiganilor ȋntre stăpâna sa și mănăstire.*

Adecă eu, Nicolae Macarița omul dum(neaei) pah(arnicesei) Saftei Adămoaii de la ȋinutul Fălciului, satul Bărboși, dat-am adevărată scrisoarea mea la cinstită mâna părintelui stareț(u)i și a tot soborul de la sf(ă)nta măn(ă)st(i)rea Săcului, precum să-s(e) știe că avându sf(ă)nta măn(ă)stire Săcu un ȋigan, anume Ion, feciorul lui Nicolae Crețesc(u), ce să trag din Negrei, au ȋinut o ȋigancă a dum(i)s(ale) pah(arnicesei) Safta Adămoae, anume Ghiniia și au făcut cu dânsa patru copii și luând părinții pre Ion cu fame cu copii cu tot la măn(ă)stire, și neașteptând dum(neaei) până la ȋmpărțea, părinții mi-au dat pre Ion, holt(ei), feciorul lui Toader Răzmiriță, ce să trag din Junghe Lapte, și pre Sanda, fata (lui) Ion, nepot lui Burdujel, și fiindcă și o fată a lui Isaac Crețesc(u), anume Elena, au fost măritată duple un ȋigan a dum(neaei) păh(ărnicesei), anume Ștefan Vezitiul, și au făcut cu dânsa o copilă, anume Mariia și lăsându-ș(i) ȋigancă bărbatul au venit la măn(ă)stire, iar copila au rămas cu tată său la dum(neaei) pah(arniceasa) de ȋmpărțea. Iar pentru p(o)l sufletei ce au rămas măn(ă)stirea datoare dum(neaei) păh(ărnicesei) s-au socotit slujba ȋiganului de 20 ani și pentru mai adevărata credință am dat această scrisoare la mâna părinților, pân(ă) vor veni părinții să ias(ă) de la dumn(eaei) scrisoare de ȋmpărțea cu pecetea și cu iscălitura dum(neaei) și am iscălit.

**аѲѳѳ <1777> март(и)ѳ <24>.*

Eu Nicolae Macariț(a), sluga dum(neaei) păh(ărnicesei) Saftei Adămoae.

Și aceasta scrisoare s-au făcut ȋnainte a tot soborul măn(ă)stirii Săcului <ss> Varlam, ier(o)monah.

Teofil, dichiu.

Erei Teodor, ot Vânător(i).

Monah Sava.

(...) Isaac, ot Săc(u).

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 91, original, filigran, difolio.

80. 1777 august <f. z.>. *Vasile, fratele lui Toader, fiul lui Mihalache Rusu, dă cheazășie părinților mănăstirii Secul pentru fratele său Toader că va veni la Mănăstirea Moldovița, iar de nu va face el slujba aceuia.*

Adecă eu Vasile, frate lui Toader, sin Mihalachi Rusul, ȋigan al măn(ă)stirii Săcului, dat-am adivărat zapisul mieu la mâna părinților din măn(ă)stirea Săcul, precum că di va lăsa

pe frate(le) meu igum(e)n(ului) di Moldoviță, după scrisoare ce i-au dat părintele starițul cătră igum(e)n, ca să-l lasă, nu să va duci într-alt(ă) parte ci va vini drept la sfînta măn(ă)stire, iar di să va duci într-altă parte (i)eșind di acolo, nu numai să aibu al căuta și al aduci la măn(ă)stire, ci încă să aibu a sluji măn(ă)st(i)ri(i) și slujba rîndului lui, după așăzare(a) ci avem. Și pentru mai adivărată credința am pus degitul.

*^{ⲁⲱⲟⲩ} <1777> ⲁⲃⲣ(ⲩ)ⲥⲧ

Eu Vasile, sin Mihalachi Rusul, țig(an), chizăș.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 92, original, filigran.

81. 1777 (7286) octombrie 13. *Ioachim, proegumenul Mănăstirii Neamțul, scrie lui Tarasie, starețul mănăstirii Agapia, privitor la cununia unui țigan de la Neamțul cu o țigancă de la Agapia.*

† Întru HS iubit frate chir Taras(e), starețe S(fin)t(ei) măn(ă)st(iri) Agapii

Cu frățască dragoste ne închinăm la tot soborul s(fin)t(ei) măn(ă)st(iri). Altă n-avem cătră s(fân)t(a), iată am trimis acest țigan al măn(ăs)t(irii) noastre, anum(e) Vasili, sin Nasoi¹, cum că s-au învoit cu o țigancă de acolo și învoindu-s(e) amândoi poftim să-i dați poroncă să-s(e) înpriuni și să vie amândoi să-s(e) cunune aici la noi și vom socoti dătorii după obiceiul măn(stire)sc ne vom împăca la urmă unde va rămâne datorie, au vom da, au vom lua și poftim și pe fratele Iosaf dichiu să nu fie piedic(ă). Cu aceste iarăș sântem frăției voastre întru HS frați.

*^{ⲥⲡⲛⲥ} <1777> ⲟⲕ(ⲧⲟⲙⲃⲣⲏⲉ) ⲛⲓ <13> .

Ioachim, proigum(en) i sf(ân)t(ul) sobor Niamțului.

Și va rămâne ace(a)stă scrisoare la măn(ă)stire(a) Agapie în loc de zapis, cu aceste însă, dându-s(e) țiganca, iar nedându-s(e) țiganca să vii scrisoare(a) iarăș la noi.

ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 93, original, filigran.

¹Transcriere incertă.

82. 1778 (7286) ianuarie 23. *Macarie, egumenul Mănăstirii Agapia, scrie lui Varlam, egumenul Mănăstirii Neamțul, ca să dea o fată de țigan în căsătorie unui țigan de la Agapia, promițându-i că-i va da la rîndul său fete sau văduve pentru țiganii de la Neamțul.*

Cinstit și al meu mai mare duhovnicescu părinte, Sfinție ta chir Varlame, egumen sfintii mănăstiri Neamțului. Sfinții tale metanii și cu mult(ă) plecăciune închinându-mă săru(t) pre cinstit(ă) dreapta Sfinții tale și iată că tri(mi)săiu pe acestu țigan holteiu, poftescu pe sfinție ta să-i dai vo(i)e să e pe fata lui Mihălache Budacului de la O(a)nce și trimite și Sfinție ta la noi holtei sau și văduvoiu și om da fete fete și văduve că avem, numai poftesc să aveți trecire(a) această dată cu(m) vii ști sfinți ta, că fata s-au învoit cu flăcău(l), numai la sfinți ta au rămas să dai vo(i)e. De aceasta fac știre Sfinții tale.

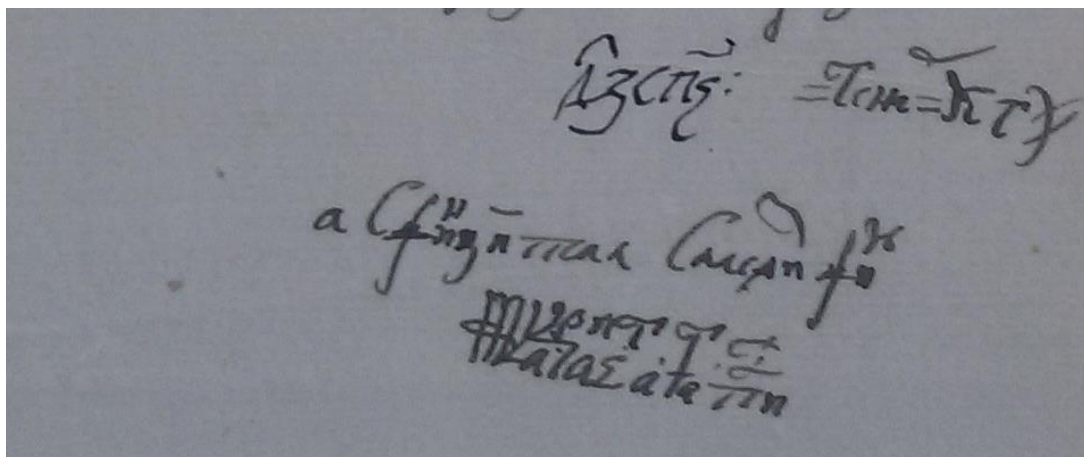
ⲁⲓⲃⲧⲟⲩ *^{ⲥⲡⲛⲥ} <7276 / 1778> ⲣⲉⲛⲁⲣ ⲛⲓ <23> .

A Sfinții(i) tal(e) smerit fiu

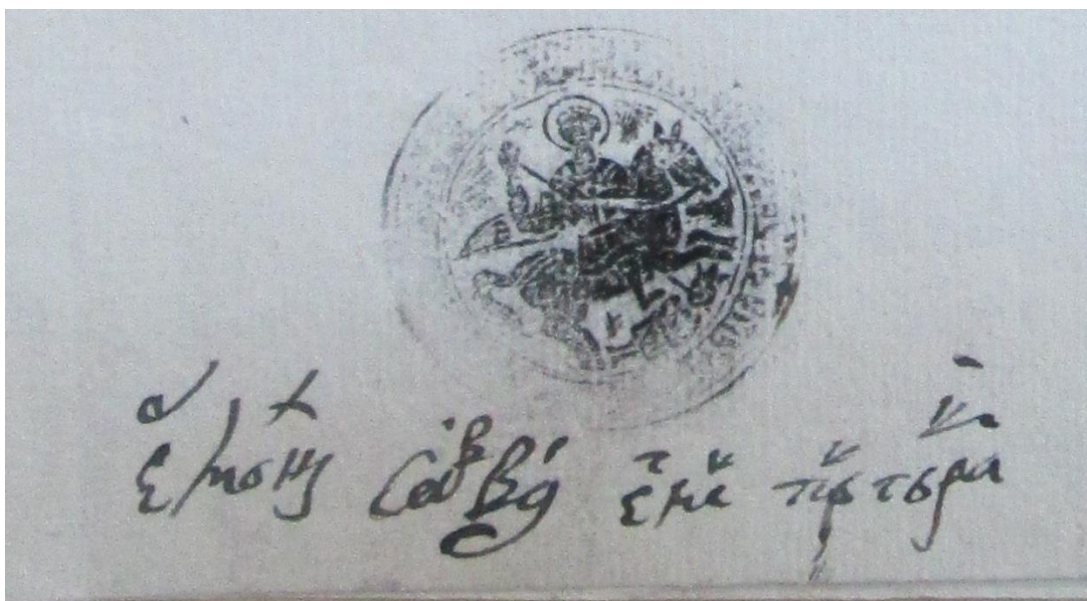
<ss> Macari(e), eg(umen) Agapii.

Și de a fi dat diiacul Vasile cărțile la sfinție ta mă rog să mi le trimit(i).

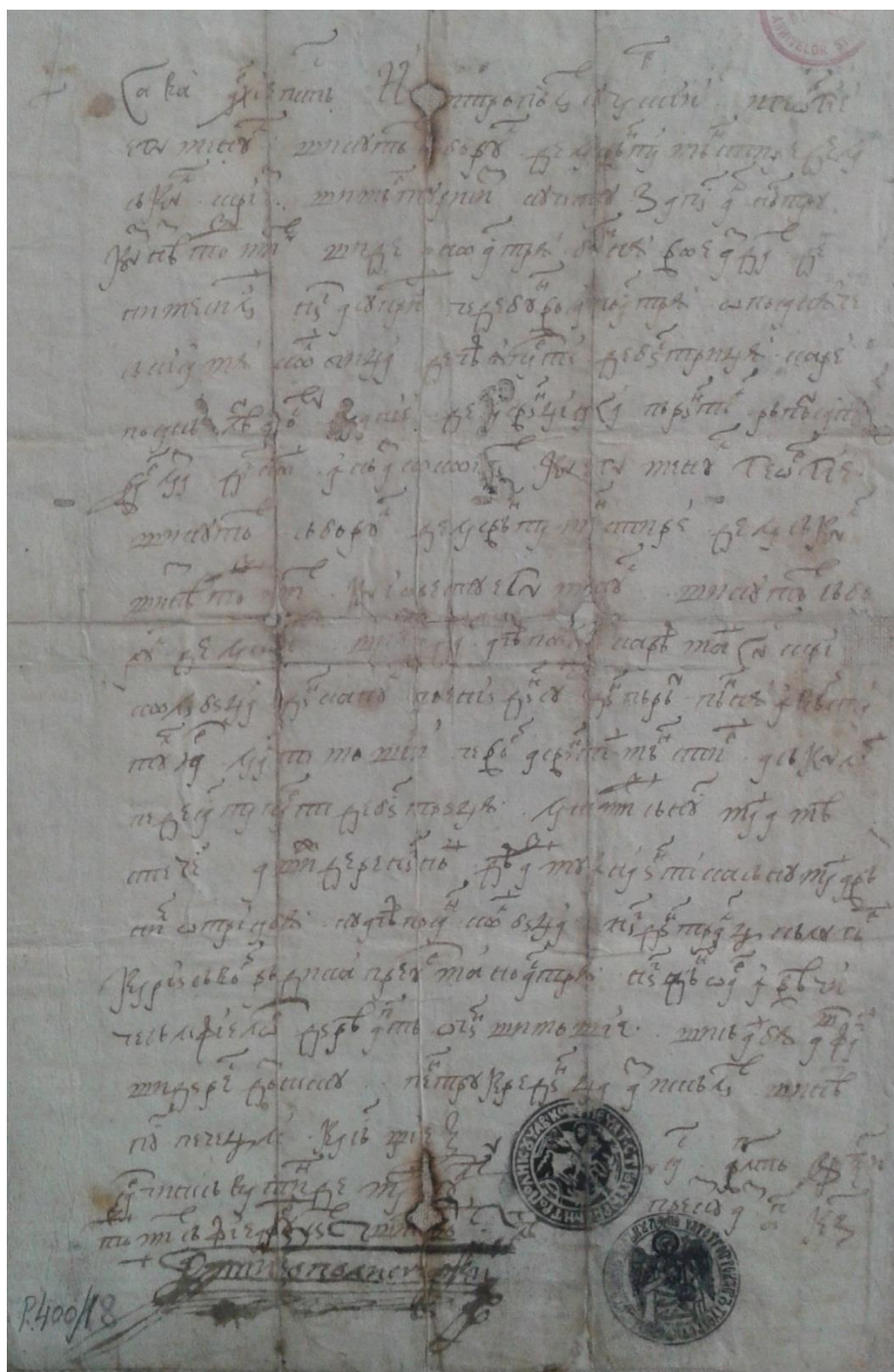
ANI, Fond Mănăstirea Secu, II / 94, original.

Handwritten text in Church Slavonic script. The text is written in a cursive style. The top line reads "ІЗСТ҃Ѣ: =Том=КѢ". The bottom line reads "а Свѣдѣнїа Свѣдѣнїа".

Pecetea Mănăstirii Pângărați (4 decembrie 1757)

1660 (7168) aprilie 27. Sava, mitropolitul Moldovei, egumenul Gheorghe și tot soborul Mănăstirii Secul dau și întâresc Schitului administrat de egumenul Iorest o poiană Colibița „de căia parte de Bistriță”

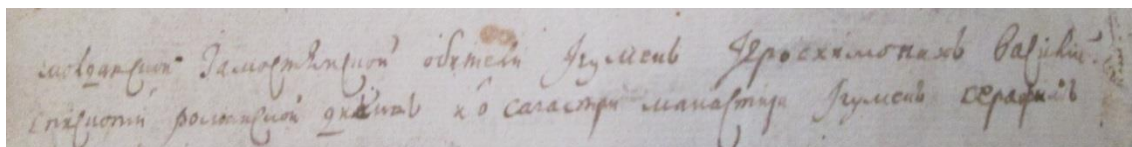
ÎNSEMĂNĂRI PE CĂRȚI (IV)

Costin CLIT

<probabil sec. XVIII>¹

Молдавской Замостянской обители игумен иеросхимонах Василий, Епископий Романской дикив Ион Сагастрій² (?), манастира игумен Серафим.

TRADUCERE: Egumenul ieroschimonah Vasile din așezământul Zamosteni din Moldova, duchiul Episcopiei Romanului Ion Sagastri², egumenul Mănăstirii, Serafim.

Pe *Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur*, în limba slavonă (titlul, conform inventarului), fără pagină de gardă și început, ultima pagină albă; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Igor Cereteu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

² Probabil, Sihastru.

1724 (7232) mai 1

Această sfântă și blagoslovită carte ce-s zici *Ivanghelie* s-au cumpărat (de) Toader Vreme împreună și cu soțul său Catrina și au dat bisăricii la Cășoteni¹, ca să le hie pomană în veci ca să-s(e) știe. / Vălet de la începutul lumii 7232 mai 1.

Pe o *Evanghelie*, fără pagină de gardă; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Sat situat la gura pârâului Lohan, astăzi dispărut.

1750-1751 (7259)

Această s(f)i(ntă) *Ivanghelii* am scos-o eu Ene armașul di la Agărici și-(a)m făcut poman(ă) cu poronca g(ospo)d și am dat-(o) în mână preutului Neculaiu la Șișcani, cân(d) ni-a tribui s-o de unde dânsa când a fi trebuito(a)ri și si n-o de în mână nimăroi, numai s-o ție la dânsu, și s-au tămplat și alții cu mini fați cându am dat-o. / Let 7259 / Eu Sofronii, Sandul Arhire, Iorest monah.

Pe o *Evanghelie*, fără pagină de gardă, p. 24 v.-27 v.; Muzeul Eparhial Huși.

1758 (7266) august 24

† Acest *Octoih* este al sf(i)nteii mănăstiri Brădiceștilor, dară cine s-aru ispiti să-l înstrăineze de la sfânta mănăstire să fie supt blestemul a trei sute optsprăzăce sfinți părinți de la Nicheia. / 7266 avgust 24 zile.

Pe un *Octoih slavon*, 1699; proveniența: parohia Miclești (a aparținut probabil Mănăstirii Brădicești); Muzeul Eparhial Huși.

1761 iulie 30¹

Од Тодора Матасара Юріевича, м(е)с(еца) іюля дніа три(д)цатаго, року 1761, за рубли шес(т)надцать.

TRADUCERE: De la Todor Matasaru Iurievici, luna iulie 30 zile, anul 1761, cu ruble șaisprezece.

Pe un *Antologhion slavon*, fără pagină de gardă, p. 2-4; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Igor Cereteu.

1763-1764 (7272)

Să se știe de cându am scris eu Toader Șide la Bălușăști și înbla ve(leatul)¹ 7272 în zilile preluminat(ului) (...)².

Pe un *Minei*, fără pagină de gardă, p. 479-480; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Rupt.

² Ultimul rând tăiat la legatul cărții.

1763 noiembrie 18¹

1763 м(еся)ца, ноября 18 дня.

А кто ея украдет тот рука и нога опадет, рука по локоть а нога по (к)олено.

TRADUCERE: 1763 luna noiembrie 18 zile. Cine o va fura la acela mâna și piceorul îi va cădea, mâna până la cot, iar piciorul până la genunchi.

Pe un *Octoih slavon*, 1699, coperta 2; proveniența: parohia Miclești (a aparținut probabil Mănăstirii Brădicești); Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Teodor Candu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

1771 mai 10¹

Сиа книга отдана в м(она)стирь Киприана капитаном Митрофаномъ (...) во верность. 1771 году, Мая 10 дня.

TRADUCERE¹: Această carte este dată în Mănăstirea Căpriana de căpitanul Mitrofan (...) întru credință. 1771, Mai 10 zile.

Pe un *Octoih slavon*; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși: Altă însemnare: Сіа книга *Октоихъ* игумана Іеромонаха Софроніа Высокогорскаго Соколовскаго;

TRADUCERE: Această carte *Octoih* a egumenului Ieromonahului Sofronie Visokogorskii Volokolamskii (p. 294 v.); Aceiași însemnare la p. 2, dar cu titlul cărții șters intenționat.

¹ Transcriere și traducere de Igor Cereteu.

1771 octombrie 14¹

<Cia книга> Евангелия приложиль въ монастырь называемый Мынзацы въ Молдавии, въ церковь Усековенія Святаго Пророка Іоанна Предтеча Россійской Императорской службы Полковникъ и ордена военного Святаго велико-мученика и победоносца Георгія четвертой степени, Кавалеръ Іоанъ Кириловъ, сынъ Владычанъ. И подписаль своей рукой въ деревне молдавской Пуцу Ураллый, октября 14 дня 1771 года.

Traducere: <Această carte> *Evanghelie* a fost depusă în Mănăstirea Mânzați din Moldova, în biserica Tăierii capului Sfântului Proroc Ioan Înaintemergătorul, de polcovnicul din slujba împărătească și a ordinului militar Sfântului Mare Mucenic și Biruitor Gheorghe, de gradul al patrulea, cavaler Ioan Chirilov, fiul lui Vladâcean. Și a semnat cu mâna sa în satul moldovenesc Puțu Uralesii², octombrie 14 zile anul 1771.

Pe o *Evanghelie slavonă*, fără pagină de gardă și început, însemnarea până la p. 37; proveniența: parohia Alexandru Vlahuță; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Igor Cereteu.

² Puțul Olarului, localitate în comuna Ibănești, județul Vaslui.

<ante 1779 – 1780 (7288)>

Această sfântă carti ci să numește *Treod* esti a diaconului Manolachi di la Pogănești, și au dat-o la Rășăști ca să slujască pi dânsa păr ș-or faci și ei cărți iar nu cu altu chip. Aceast(a) să-s(e) știi. Eu Grigorie, dascal ot Rășăști.

Pe un *Triodion*, 1747, Iași, fără început, coperta 3; proveniența: parohia Râșești; Muzeul Eparhial Huși.

1779 – 1780 (7288) <f. l. z.>

Să-s(e) știi de când am fostu dascal eu Grigore, sãn Pavel, la Rășăști. / Let 7288.

Pe un *Triodion*, 1747, Iași, fără început, coperta 3; proveniența: parohia Râșești; Muzeul Eparhial Huși.

1782(7291) septembrie 2

Aceasti sfintă carti și să numești *Mănni* pe av(gu)s(t) și s-au datu la bisărica noastră di Obârcean(i) ca să fii pentru slujba bisăriceasc(ă) fi(i)ndu cumpărat di dum(nealui) biv vor(nicul) Lupul Co(s)tachi di părintile m(e)u la vel(eat) 7291 sept(embrie) 8. / <ss> Con(s)tadin / Și cin(e) s-ar cuteza a o fura să fii în loc(ul) lui (I)uda și blestă(mat) di 318 (s)finți părinți di la Nicăia.

Pe *Mineiul luna lui august*, Episcopia Râmnicului, 1780, p. 1-5; proveniența: parohia Obârșeni; Muzeul Eparhial Huși.

1781-1782 (7290)

Să-s(e) știi de când au arsu tălharii pe Iordache Bădros la velet 7290.

Pe un *Triodion*, 1747, Iași, fără început, coperta 3; proveniența: parohia Râșești; Muzeul Eparhial Huși.

1782 iulie 15

Această sfântă carte ce să chiamă *Triod* s-au cumpărat la sfânta biserică din Sărățeni unde să prăznu(i)este hramul Adormire(a) Precistii și s-au cumpăra(t) di acești o(a)meni carii mai jos sint puș(i) pre numile lor din poporeni și din streini și carte(a) s-au cumpărat în 19 lei și 27 par(ale) și s-au dat optu lei 10 par(ale) di poporeni și de străini, cari sint numile lor aceste, Gavril Talpă, Ilie Talpă, Apostul, zet lui Gavril Talpă, file, Gavril Hamza, Costache Anghel, Lefter Vas(i)li, erei Va(si)li, Alicsandru, Ana, Mateiu, bab(a) Catrina; 1 liu Iftimie, 1 l(e)u Dumitru Nasoe, Ion, Neculai, Marie, Ion, Andron(a)che, Sandul, Ghiorghe, Cunstantin Dichiu (?), și aceste nume di mai sus sint arătate, s-au dat optu lei, 10 par(ale), ca să le fie pentru pomana sufletilor lor și milostenie ca să o găsească în zioa judecăți(i) pentru HS. Amin. Iar ciialalt(i) bani ci au rămas nedaț(i) m-am îndatorit iar eu erei Gavril Corciov(ă), ot Sărăți(ni) și am așteptat ca să-m(i) mai de ciniva agiutor 8 luni și nu mi-au mai dat și i-em plătit eu singur 11 lei, 17 par(ale) și am și scris astăz(i) iuli(e) 15 și am cumpăratu cu prețul ci scrii mai sus ca să-m(i) fie pomană pentru sufletul meu. / erei Gavril Corciovă și soțul meu Sofie și am dat-o sfintii biseri(ci) a me ci undi sint eu ctitor, precum și un *Pinticosatar*, iar romănescu, iar pe urma me pi cine ar înălța Dumnezău ca să fi(e) preut, afară din ficiorii mei, să nu fie volnic a le înstreina sau a le vinde, s-au tâmplându-să din niscaiva pră(zi) a să înstreina, cini li-ar colăci ori nu li-ar aduce la sfânta biserică, să fie blăstămat de Domnul Dumnezău și dre Precurata lui Maică și de Sfeti Ioan Botezătorul și di Sfinți(i) 12 Apostuli și de 318 oteț(i) di la soborul din Nichee și de mine încă să fie afurisit. Amin. / Let 1782, iuli(e) 15.

Pe un *Triod*, Râmnic, 1777, fără pagină de gardă, începe cu p. 2, p. 20-45 v.; proveniența: parohia Sfântul Ioan din Huși; Muzeul Eparhial Huși.

<sfârșitul sec. XVIII>

Această carte esti a me a lui Gheorghe Vinițeanu, cumpărată de tatăl meu Coste, și eu am luat banii și-am luo(a)t.

Gheorghe Vinițeanu.

Trei lucruri sântu la om di folos, înțelepciune la mâini, vitejie la războiu, prieteșugul la nevoi.

Pe un *Triodion*, 1747, Iași, fără început, copertele 2 și 3; proveniența: parohia Râșești; Muzeul Eparhial Huși.

<după 1772-începutul sec. al XIX-lea>¹

Отецъ духовникъ, оставиль я восемна(д)цать паръ у отца Кариона, а он с той, четири чашки отдалъ Фталапею въ протчемъ прощен. I. Силвестру.

TRADUCERE: Părintele duhovnic, eu am lăsat optsprezece perechi la părintele Carion, iar el din patru cești le-a dat lui Ftalapei și în general a fost iertat. I. Silvestru.

Pe *Învățătura Sfântului Chiril al Ierusalimului*, tradusă pentru prima dată din limba greacă în limba slavonă de prea Sfințitul Ambrozie, arhiepiscopul Moscovei, Moscova, 1772, coperta 3; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Igor Cereteu.

<după 1784-începutul sec. al XIX-lea>

(Această)¹ Sfântă carte anum(e) *Apostol* l-am cumpărat (...) ² din satul Mânjești ot țănutul (...) ³ să o furi să fii blăstămat (...) ⁴ și de Pre Curat(a) Fecioar(a) Marie (și de 318)⁵ oteți. / 4 au dat Toma Butnar (...) ⁶ Costandin, zet Postolachie (...) ⁷ Gălușcă, 15 Ioniți Cotae, văt(av), Manolachi Popa, 15 Simion Cotae. Acești ban(i) i-am dat noi cari sântem numiți (iar) (al)⁸ții n-au dat nimică.

Pe un *Apostol*, 1784, București, fără început, p. 1-13; proveniența: parohia Mânjești; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „Însemnări citite de mine pr. paroh I. Popa / paroh de la 1 dec(embrie) 1938, abs(olvent) al Semin(arului) din Huși, licențiat în teologie din 1934, Fac(ultatea) de Teologie Chișinău. Doamne iartă-mă pe mine păcătosul ”, p. 14-24.

EDIȚII: Preot Ioan P. Popa, *Credință și istorie*, Bacău, Editura ROVIMED PUBLISHERS, 2014, p. 149;

^{1, 5, 6, 7, 8} Rupt

^{2, 4} Lipsă.

³ Rupt și lipsă.

<după 1785-începutul sec. al XIX-lea>

(...)¹ și după răpăosare sfinții sale l-au dat preosfinții sa părintele Lion mitropolit² fără) de voe no(a)stră și ne-au luat câte 5 lei, adică șesi lei și să fie pomenire părintelui Gavriil întru nesfârșirii veci amin; și (...) ³.

Pe un *Molitvenic*, Iași, 1785, pagina 2; proveniența: parohia Burghelești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Lipsă pagini.

² Leon Gheuca, Episcop al Romanului (2 februarie 1769 – martie 1786) și mitropolit al Moldovei între 2 martie 1786 și decembrie 1788.

³ Lipsă.

1788 <f. l. z.>

Această sfă(n)tă carte ce să numește *Sfântă Psaltire* esti a me a diaconului Ioan, irodiacon, dată de tatăl meu, anume părintele Iiacov din Prisăcăren(i) și cine s-ar ispiti ca să o fure să fie blestemat și afurisit de cii trii sute oteți. Ierodiacon din Cernăuți. / Vel(ea)t 1788.

Însă de aice înainte mi-o au dat mie mai gios iscălitului / ghenarie 26 / fiind că (...) și am luat-o cu cheltuiala me. / Dimachi Zgura / 16 fev(ruarie) (1)798.

Care și eu cu a me iscălitură am întărit după cum îm(i) este mie dată de la tatăl meu ierei Iacov, așa și eu am dat-o fiului meu Dimachie, ca să aibă a o citi și a mă pomeni ca unui cite(...) ¹ (...) ² ca să-i fie de mângăere suflitească și am și iscălit. / <ss>. / Iar de aici înainte s-au așezat la bisărica din satu(l) Vale(a) Sileștii, cu hramu(l) Sfântului Nicolai. Și fiind că este dre(a)ptă a bisericii am scris ca să să știi că este dre(a)ptă a bisericii în protimisu a noo lei de la preutiasă, și eu am scris ca să să știe că au fost părințască și amu

este bisăricească și am scris și am iscălit la anul 184³, luna avgust 5. / Și am iscălit după cum (am) știut. / <ss>.

Pe o *Psaltire*, Iași, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1766, p. 306-319-347; proveniența: parohia Băcani; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Șters.

² Tăiat scrisul din p. 328 și 329.

³ Probabil 1804.

1788 <f. l. z.>

Această carti *Octoih* a fraților ieromonah Sofronie și s(hi)monah Neofit Socolovți. / Let 1788, ot Părvești.

Pe un *Octoih* slavon, fără pagină de gardă, p. 1-14; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „De la Orgueștii noi”, coperta 2, grafie chirilică.

1790 <f. l. z.>

Acestu *Moliftenec* esti al meu și l-am (luat) cu șapti lei pol ca să fii pentru trebuința tuturor celor di opștii creștinești. Cini s-ar ispitii sau din voea lui sau din de(...) se-l furi și nu mi l-a lepăda di voea lui să fii lepădat dé Dumnezeu și toți sfînt(ii)¹ și l-am cumpărat la let 1790. / Eu erei Ion.

Pe un *Moliftelnic*, Iași, 1785, p. 29; proveniența: parohia Bogdana; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „Se-s știi la let 1792”.

¹ Rupt.

1791 august 15

Această carte *Triod* esti cumpărat di mine di ieromonah Anempodist și s-au dat la schit(ul) Mănzați undi să prăznuești hramul Svint(ul) Ioan Botezătoriu(l) ot ținutu(ul) Tutovii și esti ctitorit di dumnealui spat(arul) Costandin Paladi, care carti nimine să nu fie volnic ai dipărta di la svinta biserică această, iar cine vă dipărta di aici vă ave(a) cu noi giudecată înaintea) strașnicului giudeți Domnului nostru I(isu)s H(risto)s și am iscălit poftind și pi dumnealui ctitoriu (să) întăriască și cu iscălitură dum(i)sale. / 1791 avgust 15 / pântru ca-s nu-s dipărtiază di aici ce să rămâi în veci. / <ss> Anempodist ieromonah egumen.

Pe un *Triod* slavon, 1777, p. 424-426; proveniența: parohia Alexandru Vlahuță; Muzeul Eparhial Huși.

1791 octombrie

Aici am scris eu copii(i) mei cu numi(l)e lor și încă în ce lună și încă ce zile de ale lunii s(â)nt.

Să să știe, când s-au născut fiica me Marie la velet 1791 oc(tomvrie) (...) ².

Să să știe, de cându s-au născut fiul nostru Ioan la velet 1793 iul(i)e 25.

Să să știe, când s-au născut fiica me Măranda la velet 1795.

Pe un *Molitvenic*, Iași, fără veleat² și început, p.143-146; proveniența: parohia Drăgești; Muzeul Eparhial Huși.

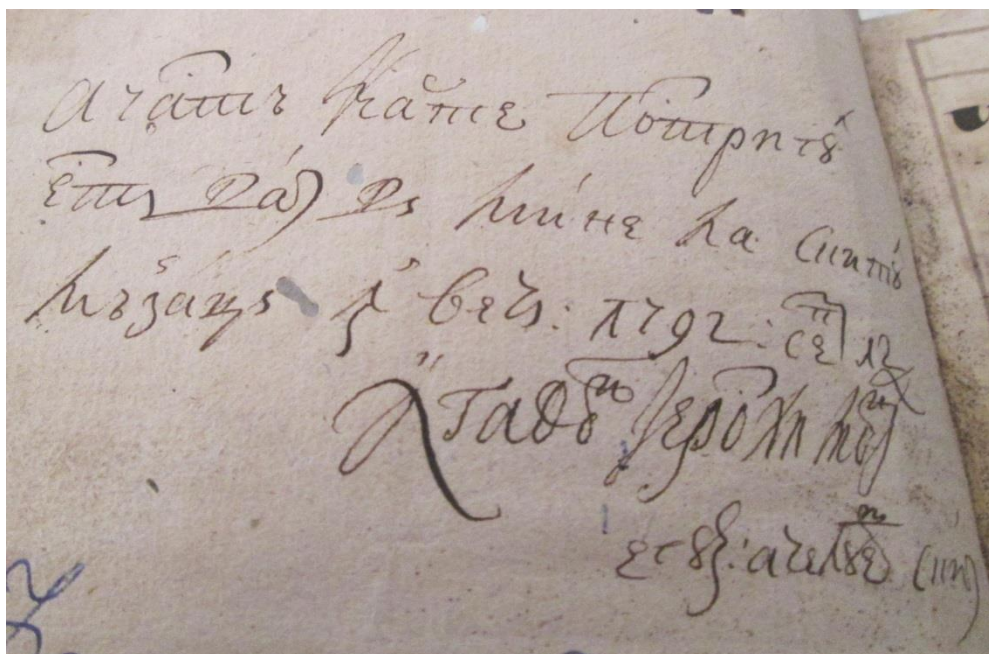
¹ Tăiat la legat.

² Este însemnat veleatul 7259, septembrie, fără a se putea citi însemnarea, tăiată la legat.

1792 septembrie 12

Această carte *Postrigul* esti dat di mine la schitul Mănzați în veci. / 1792 septembrie. / Agaton ieroshimonah, egum(en) acelueș schit.

Pe un *Molitvenic*, slavon, prima pagină albă; proveniența: parohia Ibănești; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „Agaton ieroshimonah, egum(en)”.

1798 decembrie <f. z.>

Această sfântă scriptură ce-s numești și *Bibliei* esti cumpărați de sfinția sa părintii Matfiiu pr(otopop) i de sfinție sa părint(e)le Ioan, prot(o)p(op) de Bărlad, cu preț de bani șas(e)zăci lei la anul 1798, decemv(rie) / și parte de bani ci au dat părintele Ioan prot(opop) i-am întors eu Gheorghe Gociul, iar parte(a) părintelui Maft(ei), prot(o)pop me-au dăruit-o mulț(i) fii, eu gineri(le) sfinții sale.

Pe o *Biblie*, 1795, Blaj, fără pagină de gardă, incompletă, p. 55 - 65; proveniența: parohia Puiești Târg; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „Popescu Dimitrie”, p. 160.

1799 noiembrie 6

(...)¹ și cine mi-o va înstreina-o sau va fura-o să fie afurisit și blestemat de trii sute optsprăzăce sfinții părinți din Nichie. Amin. / (17)99 no(i)emv(rie) 6.

Pe o *Psaltire*, fără pagină de gardă, p. 1-11; proveniența: parohia Benești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Indescifrabil din cauză uzurii.

<sf. sec. XVIII-prima jumătate a sec. XIX>

Această carte o amu vândutu eu Iacov la popa Strătulat în (...) ¹.

Pe un *Apostol*, București, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1774, grafie chirilică; parohia Mireni-Chilieni; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Ilizibil din cauza utilizării.

< primele decenii ale sec. XIX ¹ >

Acestu sfântu și plin de laude Domnezeești *Mineiu* pi luna lui aprilie iaste cumparat de răposatu(l) taicămeu dumn(ea)lui stolnic(ul) Dimitrachi în zilele luminatului domnu Alexandru Costandin Moruz v(oie)vodu, în domnie sa la București pi când pomenitul să afla ban de Craiova, pentru lăcașul lui Domn(e)zeu ce l-au făcut pi moșie Popeștii, ținut(ul) Vasluiului, care să prăznu(i)ește hramul Sfântului Slăvitului Pro(o)roc și Înainte Mergătorului Ioan, la anul 1797, spre a lui vecinică și neuitată pomenire și a soțării sale Angelina Micliasca, cât și a me(a) păcătosului fiul lor Ioan Miclesc(u) spat(ar), pentru care zic că oricine să va ispiți a o înstreina de la acest domnezeescu lăcaș să fie de Domnul IS HS ne(i)ertat în zioa judecătăi.

Pe *Mineiul luna lui februarie*, Sfânta Episcopie a Râmnicului, 1780, p. 1-20; proveniența: parohia Micleşti; Muzeul Eparhial Huși (cota: III 13).

¹ Dumitrachi Miclescu a murit în 1806.

<prima jumătate a sec. XIX>

Pomelnicul lui Dumitrachii Săma

Vii

Dumitrașc(u), Marie, Mihălachi, Dochîța.

Vii

Ion, Ileana, Dumitru, Neculaiu, Paraschiva.

Morți

Săma, Ioana.

Gavril, Ileana, Gheorghie, Acschi (!), Gavril.

Vii

Simion, Safta, Vasile.

Morți

Maria, Miron, și tot.

Pe un *Penticostar*, fără pagina de gardă, penultima pagină albă; proveniența: parohia Gârceni; Muzeul Eparhial Huși (A se vedea și însemnarea din 1818); Altă însemnare: „Eroschimonah Iosaf, prez(vitera) Marie și (...)”.

<sec. XIX>

Această carte *Ceaslov* s-au legat de noi locuitorii din satul Tătărăni.

Pe un *Ceaslov*, Iași, 1817, ultima pagină albă, grafie chirilică; proveniența: parohia Ferești; Muzeul Eparhial Huși.

<sec. XIX>

Enachi Păladi, robul lui Dumnezeu, și ceni va citi să zăcă Dumnezău s(ă-l) (...).

Pe *Viețile Sfinților*, noiembrie, 1811, Mănăstirea Neamț, fără pagină de gardă, p. 335; proveniența: parohia Zorleni; Muzeul Eparhial Huși.

1801 ianuarie 8

Această *Sfântă și Dumnezăiască Evanghelie* o am cumpărat și o am dăruit sfintei bisărici din satul Stângacii de pi Racova, de la ținut(ul) Tutovii, ce s-au făcut din nou în zilele preînălțat(ului) domnului nostru Costandin Alexandru Ipsilant v(oie)vod și în zilele preosvinții sali Veniamin, episcop Romanului când umbla veletul de la HS 1801, ghen(ar) 8, care să fie priimită de Dumn(e)zău pentru (i)ertare(a) păcatelor noastre, și am iscălit Const(a)nd(in) Veisa, diac de visterie.

Pe o *Sfânta și Dumnezeasca Evanghelie*, Sfânta Episcopie a Râmnicului, 1794, p. 1-9; proveniența: parohia Dobrina, Huși; Muzeul Eparhial Huși.

1802 martie 4

Această sfântă carti ce să numești *Octoih* esti dreaptă și cumpărată di mine nacealnicul, ieromonahul Sofronie, cu doi galbini olandii; și am închinat-o la sfântul schit Orgueștii cii noi ci esti la ținut(ul) Tutovii în eparhie Romanului, la hramul Sfântului Ierarh Nicolai ca se fiie pentru slujba m(ă)n(ă)stirii și ca se nu fiie lipsită și dipărtată di la numitul schit Orgueștii la alti biserici în veci, iar cine ar voi ca se o e și se o dipărtezi să nu fie (i)ertat de D(u)mnezeu, fiind că acolo esti închinată în veci pentru pomenire și (i)ertare păcatilor meli și a părinților mei și am iscălit-o eu nevrednicul între ieromonaș(i) și păcătosul Sofronie la anul 1802 la amrt(ie) 4 zile.

Pe un *Octoih* slavon, fără pagină de gardă, p. 53-106; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „De la Orgueștii noi”, coperta 2, grafie chirilică; „Sofronie”, p. 143.

1802 octombrie 14

De s-au résipit ogeagurile pe la curți, încă și zidirile de piatră s-au stricat, și aceasta au fost la velet 1802 oct(ombrie), în 14 zile, marți la (...) ¹.

Pe un *Molitvenic*, Iași, fără veleat ² și început, p. 235 v - 240; proveniența: parohia Drăgești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Tăiat la legat.

² Este însemnat veleatul 7259 septembrie, fără a se putea citi însemnarea, tăiată la legat.

Пер(в)а(я) неделя Велики(й) Пост.

Понеделник от Лука - ^{ре}

Вторник от Матея- ^{си}

Среда от Марка - ^{на}

Четверг от Марка - ^к

Петак от Иоана - ^н

TRADUCERE: Prima săptămână a Postului Mare.

Luni de la Luca - 105

Marți de la Matei - 16

Miercuri de la Marcu - 51

Joi de la Matei - 20.

Vineri de la Ioan - 50

Pe o *Evangelhie*, Moscova, 1803; proveniența: parohia Sfântul Dumitru din Huși; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere Tudor Candu.

1804 februarie 26

Această carte o am cumpărat de la Vasăle, ligător de cărți, care să află cu lăcuința în Târ(gul)¹ Ocnii, în zălile pre luminatului domnu Alicsandru C(ons)tandin Moruz, voi(e)vod, la anul 1804, fevr(u)arii 26, de mini această care mai gios sânt iscălit / <ss> Iordachi M(...), jic(nicer) / și care să (...) ca să o fure să fii afurisăt (și) blăstămat de Domnul nostru IS HS și de toț(i) svinții părinți. / <ss> Iordachi Mo(...), jic(nicer).

Pe un *Apostol*, Blaj, 1802, p. 1-5; proveniența: parohia Ciortolom-Tutova; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Rupt.

1806 august 3

Aceste 12 *Minee* (...) este a noastră, cumpărate de mine monah (...) ¹ Palamon, veleat 1806, av(gu)st 3.

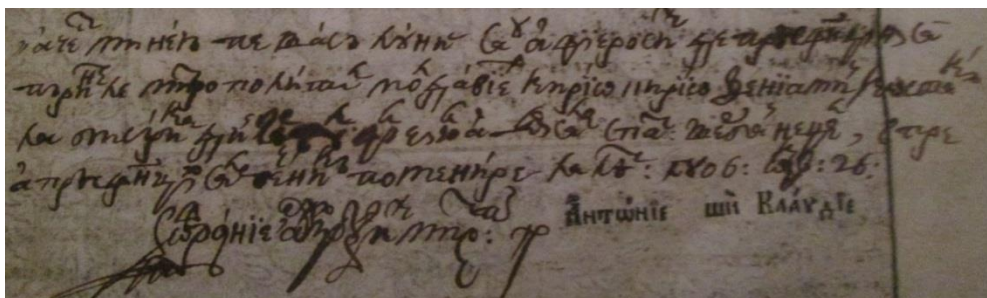
Pe *Mineiul lunii lui octombrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 1-3; proveniența: parohia Deleni ; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Spațiu gol.

1806 octombrie 26

Acest *Mineiu* pe șasă luni s-au afierosit de presfinția sa părintele mitropolitul Moldaviei chirio chirio Veniamin Costachi la biserica din târgul Fălciul a dum(i)sale spat(arului) Șerban Negel, spre a presfinții sale vecinică pomenire la leat 1806, oct(om)v(rie) 26. / Sofronie, arhimandrit mitr(o)p(olie).

Pe un *Antologhion* ce să zice *Floarea cuvintelor*, Iași, Tipografia Sfintei Mitropolii, fără pagină de gardă; proveniența: probabil parohia Fălciu I; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Constantin Popescu, dascăl”; „I. Popescu, Codreanu, ambii cântăreți Fălciu”; „Amintire de la 14 IX 1938, cântăreț Șt. G. Darie, „Popescu Gr. Alexandru, cântăreț parohia Fălciu II / 20 II 1960”.

1807 (7315) <f. l. z.>

Sufle(te) altă lume te așt(eap)tă. O vai și amar celor ce nu să pocă(i)esc, aceasta să o (în)țelegem. O fraților. / Erei Costantin, ot Ibănești. / Leat 7315.

Pe un *Apostol*, 1743, p. 125; proveniența: parohia Ibănești; Muzeul Eparhial Huși.

1807 februarie 22

Cu frățască dragoste mă închin dumitale a(...) dascal Gheorghe din satul Bălești.

Iar când ciilanți moscali când o ernat în Mol(do)va eu am fost atunce făcut / au făcut Moruz curțile în Moldova când o scos pi Moruz din domnii atunce au trecut moscalii în postul Crăciunului eu atunce la lăsatu(l) săcului de carni eu eram di 17 anii.

Când au trecut moscalii la Bucureștii în postul Crăciunului.

Ca să să sc(o)ată cu franțuzu.

180: 1807 feb(ruarie) 22

Că dădusă în țară ca să de în târgul Eșii să prade (...).

<ss> / 1807 feb(ruarie) 22.

Pe o *Psaltire*, fără pagină de gardă și primele pagini, ultima pagină albă; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși.

1807 octomvrie 20

Când cutremuru(l) cel mare s-au cutremurat în zioa di vinere mare pe amiazi la opt ceasuri de zi și eu am fost d(e) 18 ani la împliniri anului moscalii. / 1807 oc(tom)vr(ie) 20 / <ss> Iordachi dasc(ăl).

Chir descale poftescu la noi bine mă bucuru.

Pe o *Psaltire*, fără pagină de gardă și primele pagini, penultima pagină albă; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși.

1807 decembrie 7

Această carte o parte din *Mineiu* ce esti dispărțit pe douăspre(ze)ci luni s-au cumpărat de cătră mini nevrednicu(l) robul lui Dumnezeu Șarbanu Negel, spat(a)r, pentru sfânta bisărică dinu târg(ul) Fălcii la 1807, decemv(rie) 7.

Pe *Mineiul lunii lui iulie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 1-3; proveniența: parohia Fălcium I; Muzeul Eparhial Huși.

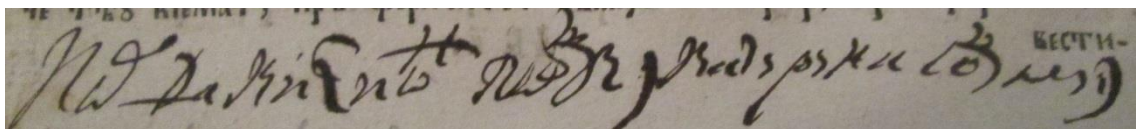
1807 decembrie 7

Această carte este o parte din *Mineiu* esti dispărțit în douăspre(ze)ci bucăți pe luni s-au cumpărat de cătră mini nevrednic robul lui Dumnezeu Șerban Negel, spatar, la 1807, decemv(r)ie 7, pentru sfânta bisărică din târg Fălcii.

Pe *Mineiul lunii lui iunie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 1-3; proveniența: parohia Fălcium I; Muzeul Eparhial Huși.

<1807-1812>

Iordachi Sion, por(o)șnic¹ / Catirina, soț mie /
Iordachi Sion, por(o)șnic (p. 23 v, 33 v.).

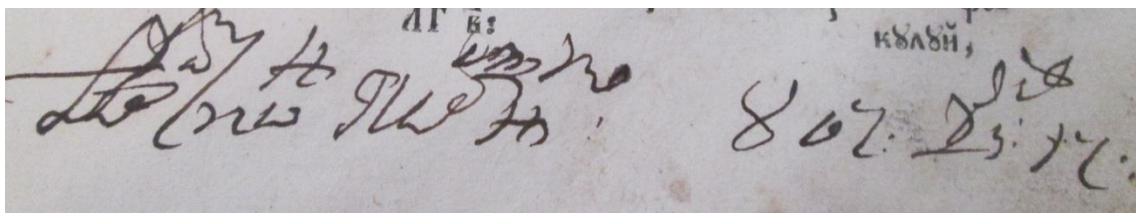

Pe *Mineiul lunii lui iunie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 64 v; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „Teodiru Sima”, ultima pagină albă.

¹ Iordache Sion (1732-1812).

1807 decembrie 17

Aceste sfinte cărți ci să cheamă *Minie* pi 12 luni le-(a)m cumpărat eu și le-am dat la bisirica me(a) ci este făcută din nou la ținut(ul) Tutovii, sat(ul) Coșăști, pi Racova, ci să prăznuești hram(ul) pre Cuvio(a)sa Paraschiva, să fie pentru pominire(a) morților și a viilor. / <ss> Iordache Sion poroșnic. / 807 dec(em)v(rie) 17.

Pe *Mineiul lunii lui decembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 54-66; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși.

1807 decembrie 17

Aceste sfinte cărți ce să chiamă *Minei* pe 12 luni li-am cumpărat eu și li-am dat la bisărica me ce este făcută den nou la ținut(ul) Tutovii, sat Coșăștii pe Racova, ci să prăznuești hram(ul) Pre(a) Cuvioasăi Paraschivii să fie pentru pomenire(a) morților și a viilor. / 807 decemv(rie) 17.

Pe *Mineiul lunii lui septembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 53-65; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși.

1808

Această svântă carte ce să numești *Minei*, luna lui oct(ombrie), iaste a me a lui Arghiri Cuza, fiind ban, fiul lui Ioan Cuza, spatar, nepotu(l) lui Miron Cuza, log(o)făt de ficior, strănepot lui Dumitrașcu Cuza, biv vel spat(ar) a (...) ¹ și strănepotu(l) de fată lui Ioan Costin, hat(man), și pr(e)strănepotu(l) Ceaurulu(i) și lui Miron, și am dat-o la svânta bisărică din satul meu Tatomireștii ce am zidit-o (eu din temelii) ² și am împodobit-o după câtu me-au (dat) ³ mâna din mila și agiutor(ul) milostivului și a totu puternicului Dumnezău, și acesti 12 *Minei* pe 12 luni le-am afierosit la svânta bisărică ce să prăznuești hramul Svintei Adormiri a Precuratii Maicii Domnului, și cini s-ar ispiti să le furi și să le mistuiască ori cu ce chipu, or(i) să le înstreinez(e) di la (acest) svântu lăcaș, unul ca acela să fii supt blăstămul a 318 svinți părinți de la soborul di(n) Nichea și parte(a) lui să fii di treclet și blăstamat Iuda și procopsală (...) la casa sa să nu vad(ă), și toati ostenelele acelui rău cugetător să fii spre pierzari, și s-au scris di cându le-am afierosit și s-au luat în zilele preluminatului împărat a toată Rosia Alexandru Pavlovici (întâiul) împărat la anu(l) 1808 de la HS (...).

Pe *Mineiul lunii lui august*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1804, p. 1-23; proveniența: parohia Tatomirești; Muzeul Eparhial Huși.

^{1, 2, 3} Șters din cauza uzurii.

1808 <f. l. z.>

Această sfântă carte ce să numește *Minei*, pe luna lui septemvrie, iaste (...) ¹ bisărică din satul Tatomireștii, ce am zădit-o eu din temelii, și am împodobit-o după cât mi-au dat mâna din mila și ajutoriul milostivului și a tot puternicului Dumnezău, și acesti 12 *Minei* pe 12 luni li-am afierosit la svânta bisărică ce să prăznu(i)ești hramu(l) Svintii Adormiri a Precuratii Maicii Domnului, și cini s-ar ispiti să le fure, or(i) să le mistuiască ori cu ce chip, ori să le înstreineză de la acest sfânt lăcaș, unul ca acela să fii supt blăstămul a 318 svinți părinți de la soboru(l) din Nichea, și parte(a) lui să fii cu Arie și cu blăstamat(ul) Iuda, și procopsală în casa sa să nu vadă, și toate ostenelele acelui rău cugetător să fie spre pierdere. Amin. Și s-au scris când s-au afierosit și s-au luat în zălele pre puternicului împărat a toată Rosăe Alexandru Pavlovici întâiul împărat la anu(l) 1808 de la HS.

Pe *Mineiul lunii lui septembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1804, de la *Înainte cuvântare* la p. 13; proveniența: parohia Tatomirești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Lipsă pagini.

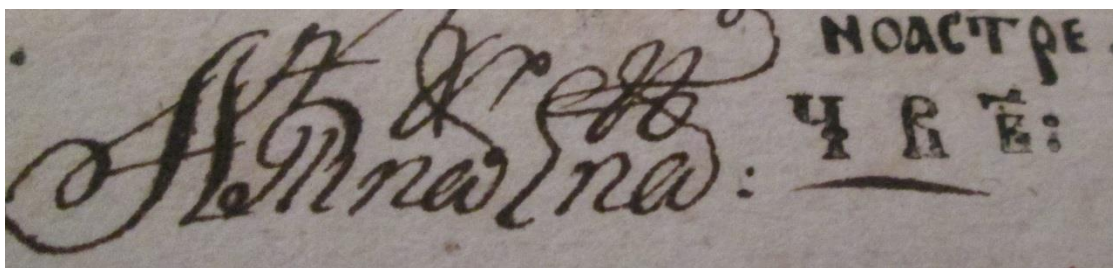
1808 ianuarie 8

Aceste sfinte cărți li-au cumpărat tatăl meu și li-au dat la sfânta) besărică unde să prăznuiască hramul Preacuvioasei Maicei noastre Paraschevii, ce iaste făcută din nou cu cheltuiala dumis(ale) și agiutoriul domnului pe moșăia părințască la țin(u)tu(l) Tutovii, pe apa Racovii, satul Coșăștii, și cini a îndrăzni a le înstreina de la ace(astă) sfântă besărică ori în câtă vreme va fi supt stăpânirea niamului nostru să fie neertat de Domnul nostru Iis(us) H(risto)s și de Prea Curata a sa Maică și de 318 oteț, și de toț(i) sfinții, și nemaiputând tată(l) meu a mai scrie m-au pus pe mini fiiul dumis(ale). Antioh Sionu / 1808 ghen(a)r 8.

Pe *Mineiul lunii lui august*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 25 v. -32; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși.

1808 ianuarie 8

Întru această lună¹ în 30 zili, la anu(l) 1787 sânt născut eu, și m-au botezat răpousatul Antonăe, egum(e)nu de Florești. Iar aice am scris la anul 1808, ghen(arie) 8, având 20 ani, 38 zile, de la nașterea mia în satul Pașcani, țin(u)tu(l) Sucevăi, iar eu m-am născut în satul Coșăștii pe Racova, țin(u)tu(l) Tutovii, la care sfântă bisărică de acolo s-au dăruit aceste sfinte cărți(i) de de tatăl meu. Și am iscălit Antiohi Sion.

Pe *Mineiul lunii lui noiembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 179 v-184; proveniența: parohia Coșești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Noiembrie.

1810 mai 28

100: 20 lei ci am dat lui Ioniți Matei. / 1810 mai 28.

Eu 60 lei am primit din mâna lui Iacob Cibotari(u)l și (...) însămarnari la mână ca să știi. / <ss>.

Pe *Mineiul lunii lui mai*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta; proveniența: parohia Gologofta, coperta 3; Muzeul Eparhial Huși.

1810 iulie 25

S-au cumpărat la anul 1810 i(u)l(i)e 25.

Pe *Mineiul lunii lui octombrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805; proveniența: parohia Știoborăni; Muzeul Eparhial Huși.

1810 februarie 21

Această carte *Minei*, luna lui februarie, s-au cumpărat de mine robul lui D(u)mn(e)zeu Teodor preot și s-au dat biserici(i) Sfântului (I)erarh Nicolai spre pomenire(a) me și a fiilor mei. / 1810 fev(ruarie) 21.

Pe *Mineiul lunii lui februarie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 1-3; proveniența: parohia Sfântul Nicolae, Huși; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „V. D. Ionescu / 1892 mart(ie) 6”; „N. Bosuioc, serg(ent) furier din Reg(imentul) 8 Artilerie”, p. 140; „1877 februarie 7 / Palade”, ultima pagină albă; „M. Grabnicu, Dimitrie Stefan”, ultima pagină albă; „D. Nestor, clasa IV / 882”.

1810 septembrie 8

Să-s(e) știi, acest *Minii*, s-au cumpărat di dumnealui chir Nic(o)lae, sin Pop(a) Ioan Albuț în (...) ¹ și s-au dăruit la (...) biserică unde să prăznuește hramul sfântului și ierarhului Nicolae din Câmpulung și cini s-ău ispiți ca să-l înstreinez(e) să fie supt blestemul celor 318 sfinți părinți. Let 1810 sipt(emvrie) 8. / Nicolai Pa(...). (...) ² ce-au aj(u)torat cu (...) și acești ban(i) i-am dat tot dum(nea)lui ca să fie pomenir(e) în veci.

Pe un *Minei*, luna octombrie, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1804, p. 2-10; proveniența: necunoscută; Muzeul Eparhial Huși.

^{1,2} Tăiat de altă mână.

1810 noiembrie 14

Când au început moscalii a trece în sus cu tunurile la anul 1810, no(i)emvr(ie) 14. / Toma, dascăl.

Pe *Mineiul lunii lui octombrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, a doua pagină albă; proveniența: parohia Știoborâni; Muzeul Eparhial Huși.

1810 noiembrie 30

Acest *Minei* împreună cu alți *Minei* 12, ci sânt pi 12 luni s-au cumpărat di sfinție sa părintile Isaiia, fecior lui Nistor Chitic, fiind nacealnic la acest sfânt d(u)mnezăesc lăcaș, schitul Știoborâni, unde să prăznuești hram(ul) Sfă(n)t(ul) Erarh Necolae. Drept aceasta prin poronca sfinții sale am scris aice ca să se știi, fiind eu dascăl la acest schit, eu Toma, ficiorul preotului Ghiorghe Burghеле din satul Boușorii. / La anul 1810 no(i)emvr(ie) 30. / Întru cari am iscălit <ss> Toma, dascăl de la schit Știoborâni.

Pe *Mineiul lunii lui octombrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, p. 1-9; proveniența: parohia Știoborâni; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Rotaru, cântăreț / 26 oct(ombrie) 1941”, p. 48; „I. Codreanu / 11 X 1964 / 1970”, p. 48; „A. Vasilescu”, p. 132.

1813 <f. l. z.>

A(ceast) ¹ă sfântă carte ci să cheamă *Minăi* ce umblă pi luna lui iunii s-au plătit cu prețul lui di Apostu Țipău ot Rădești și l-au dat la bisărica Puntîșeni, undi să prăznuești hramul Precuvioasăi Paraschivii ca să fii pomeniri părinților, fraților și a tot neamul, și am scris eu ca să-s(e) știi în zălili domnului nostru Scarlat Calimah, vo(i)evod, unbla veleatul di

la omul cel întâiu zidit 7321, iară di la naștere(a) lui Hristos 1813. / Și am iscălit A(...) Uprîș Puntîșini.

Pe *Mineiul lunii lui iunie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, prima pagină albă; proveniența: parohia Puntîșeni; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Rupt.

<după 1814>

Această carti *Apostol* iaste cumpărat di cătră (...) spat(a)r Vasili Miclescul și afierosât la sfânta biserică ci să prăznuiești hram(ul) Sfint(ul) (I)erarh Neculai, iar (...) ¹ să o ia sau să o furi să fii blăstămat.

Pe un *Apostol*, Blaj, 1814, pagină de gardă și următoarea; proveniența: parohia Cartierul Nou din Vaslui (a aparținut bisericii din Miclești); Muzeul Eparhial Huși.

¹ Tăiat la legat.

<după 1814>

Să-s(e) știe, această sfântă carte este cumpărată de mine rob(ul) lui Dumnezeu ierei Teodor Zugrav / lei 26 / pă(r)ale 30 / ca să fie spre vecinica pomenire la sfânta biserică din satul Beneștii, ce să prăznuiește hramul Adormiri(i) Pre Sfintei Născăto(are) de Dumnezeu.

Pe un *Apostol*, Blaj, 1814, p. 1-13; proveniența: parohia Benești; Muzeul Eparhial Huși.

<după 1814>

Sevastiian monah al smereniei vo(a)stre de amoldoa (?) fericirile rugătoriu lui D(u)mnezău fraților și părinților (prima pagină albă).

Această carte s-au afierosit la sf(â)ntul schit Lipova, ca să fie de cetit, când va fi, până când iarăș va întoarce înapoi la sf(â)ntul schit (primele două pagini).

Pe *Scara preacuviosului părintelui nostru Ioan igumenului sfintei mănăstiri al Sinaiului*, Mănăstirea Neamțul, 1814; proveniența: parohia Pungești; Muzeul Eparhial Huși.

1814 iulie 20

Să-s(e) știe când am fost dascăl la Sfântul Proroc Ilie împreună cu dascălu(l) Iordachi am fost amândoi tovarăș(i) la velet 1814, iuli(e) 20. / Dimitrachi, sãn Stoian ot Giurcani.

Pe *Mineiul lunii lui august*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1804, p. 147 v; proveniența: parohia Zorleni; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Proprietatea Sfintei Mănăstiri Bujorăni, jud(e)țul Tutova”, prima pagină albă.

1814 decembrie 13

Însămnare de când au perit so(a)rile, let 7257.

Iar de când cutremurul cel mare la let 7246.

Iar când steo(a) ce cu co(a)dă, steo(a) ce cu co(a)dă, let 7252.

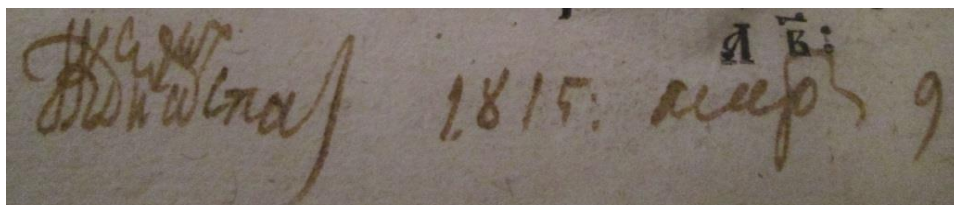
Iar când moscalii cei di din mult, let 7246.

Acești însemnări găsându-le preoți ci vechi li-(a)m scos di pre ace cărtică și după cum li-(a)m găsit așa le-(a)m și scris fișticari număr pre rândul său la let 1814 di(cembrie) 13. / <ss>

Pe un *Minei pe luna lui decembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității, 1805; proveniența: parohia Cârja; Muzeul Eparhial Huși.

1815 martie 9

<ss> Nic(olae) Dimachi, spat(ar) / 1815 mart(ie) 9.

Pe *Mineiul lunii iunie* Buda, Crăiasca Tipografie a Universității, 1804, p. 2; proveniența: parohia Gugești; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Th. Stratulat / 1887 / 10 / 6”, p. 36; „Cântăreț pensionar St(oica) Miclescu / 1961”, p. 36; „Cântăreț pensionar Stoica Miclescu / 1963 / 16 iunie”, ultima pagină.

1815 mai 17

Această carti esti a me cu(m)părată cu banii mei la let 1815, maiu 17. / Iorest, schitu(l) Nacu. / Iorestu (d)oh(ovni)c, nacealnic schitul Nacu, schivnic.

Pe un *Apostol*, Blaj, 1802, p. 1-3; proveniența: parohia Rafaila; Muzeul Eparhial Huși.

1815 mai 18

S-au de mine smeritul la 1815 maiu 18, 5 cărți: 1 *Triud*, 1 *Octoih*, 1 *Apostol*, acesta, 1 *Ev(an)ghelii*, 1 *Trăistariu*, cu 154 lei din Roman, când eram la schitul Nacului nacealnicu. 21 ani am fost. / Iorest, schivnicu, doh(ov)nic.

Pe un *Apostol*, Blaj, 1802, p. 35; proveniența: parohia Rafaila; Muzeul Eparhial Huși.

1815 decembrie 28

Către toți, smerit și pre plecat frati și slugă. / 815 dec(embrie) 28 / (...) Tiron că(pitan).

Pe *Mineiul lunii lui decembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, prima pagină albă; proveniența: parohia Gologofta; Muzeul Eparhial Huși.

1816 martie 15

Acest sfânt și dumnezeesc *Molitvenic* iaste al meu preut(ul) Alexandru, slujitor sfintei bisărici din sat(ul) Băsăștii, ot ținut(ul) Fălciu, și fiind cumpărat de mine cu drepti banii mei am iscălit pentru ca să fie știut și să nu să înstreineză de la mâna ficiilor mei, ci să fie întru pominire vecinică urmării mele, și am iscălit la let 1816, mart(ie) 15 / Alexandru, preot Băsăști. Și am însămnat în vreme(a) pre înălțatului domn Scarlat Alexandru Calimah voevod, stăpânind și ocârmuind țara foarte încuviințat și bine.

Pe un *Molitvenic*, p. 538-449; proveniența: Băsăști (probabil); Muzeul Eparhial Huși.

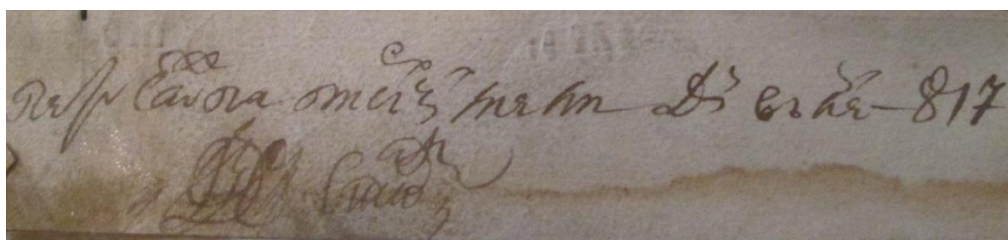
1816 noiembrie 8

Această *Sfântă Evanghelie* s-au cumpărat di Loghin Macarie și s-au dat la bisărica di la satul Telejna unde să prăznuești hramul Mai Marilor V(oie)vozi Mihail și Gavriil, și s-au dat spre pomenire(a) noastră și a urmașilor noștri la let 1816, no(i)emv(rie) 8.

Pe o *Evanghelie*, fără pagină de gardă, p. 1-5; proveniența: Telejna; Muzeul Eparhial Huși; Cu o transcriere făcută de preotul Const. I. Manoilescu la 4 aprilie 1921.

1817 <f. l. z.>

Pentru slujba bisăricii meli din Văleni. / (1)817 / <ss> Ion Codreanu stolnic.

Pe un *Apostol*, Blaj, 1814, p. 260; proveniența: fără; Muzeul Eparhial Huși.

1817 aprilie 20

Această carte povățuitoare rânduielilor sfintelor slujbe bisăricești a pravoslavnicii credinți a bisăricii răsărit(u)lui ce să numești *Tipicon* s-au cumpărat di mini nevrednicu(l) robul lui Dumnezeu Șarban Negel, vel vor(ni)c, din tipografie sfintei mitropolii cu preț cinzeci lei la let 1817, apr(ilie) 20, pentru sfânta bisărică dinu târg și moșie mea Fălciul de la acelaș ținut, din mahaloa ci-i zăc La Mocani, unde să cinstești și să prăznuești hramul Sfânt(u)lui Marele Mucenic Gheorghie, la care s-au și afierosit spre (i)ertare(a) păcatelor sale.

Pe un *Tipicon*, Iași, 1816, p. 1-8; proveniența: parohia Fălciu II; Muzeul Eparhial Huși.

1817 aprilie 23

Această carte este a me cumpărat acum în zăce lei di la Eni Arnăuchianu di la Arnăuchiul din țara turcească la velet 1817, apr(ilie) 23 / <ss>.

Pe *Ușa pocăinței*, Brașov, 1812; proveniența: parohia: Bunești; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Cetită de Naom Filescu / Parohia la Sf(inții) Voi(e)vozi” p. 245; „Cetită de mine Naom Filescu / Bunești”, p. 386.

1818 <f. l. z.>

Acestu *Penticostar* este al meu preutul Ioan Fote ot Dragomirești / 1818 (...)¹.

Acestu sfântu și dumnezeesc *Penticostarii* l-am dat eu erei Ioan Bundevarii² de la fiul părintelui Ion din Dragomirești cu 50 lei și l-am dat la sf(ântul) meu schit Mălineștii, pentru (i)ertarea păcatilor mele și a tot ne(a)mului meu la anu(l) 1828 iunii 6.

Pe un *Penticostar*, fără pagina de gardă, p. 1-11; proveniența: parohia Gârceni; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Ilizibil; transcriere incertă la cifra unităților; transcris la sfârșitul însemnării anul 1811.

² Ilizibil din cauza utilizării. Transcriere incertă.

1818 ianuarie 1

Acest *Ceaslov* s-au cumpărat di mini pintru biserica din Gugești, la anul 1818, ghen(a)r 1 . / <ss> N(icolae) Dimachi, spat(ar).

Pe *Ceasoslov*, Iași, Tipografie Sfintei Mitropolii, 1817, p. 176 v-177; proveniența: parohia Gugești; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Preotu(l) T(theodor) Pandele / 1893, martie 12”, prima pagină albă; „N(icolae) Dimachi, spat(ar)”, pagina de gardă, p. 107, 261, 377, 493; „Teodor / 1889 / 7 / 8”, p. 29.

1818 februarie 10

Acest *Evhologhion* este a tatălui meu sfîntăe sa părintele Alexandru ot Băsăști, de la acest ținut al Fălciului, și am scris să să știe. / 1818 fevr(uarie) 10 / <ss> Gheorghe Popovici; în vreme(a) domniei sale Scarlat Alexandru Calimah voeovod, stăpânitoriu Moldaviei.

Pe un *Molitvenic*; proveniența: Băsăști (probabil); Muzeul Eparhial Huși.

1819 <f. l. z.>

Aici am scris ca să se știe pe ce vreme am fost dascăl în satul Popeni când s-au dus dascălu(l) Iordachi la velet 1819. / Eu Neculai dascăl.

Am fost și eu dascăl la bisărică această.

Pe un *Apostol*, București, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1784; proveniența: parohia Găgești; Muzeul Eparhial Huși.

1819 august 20¹

Сия книга *Осмогласник* от монастыра Брэдичешты дана заим на времня схимонаху Иоаникию Пондпу(?) руссу, иеромонах Митрофана и то т должен отдати паки с благодарением. 1819 года, месяца ау(гу) ста 20 дня.

TRADUCERE: Această carte *Octoih* de la Mănăstirea Brădicești a fost dată cu împrumut pentru un timp shimonahului Ioanichie Pondpu (?) rusu, ieromonah Mitrofan, și acela trebuie să o dea cu mulțumire. Anul 1819, luna august 20 zile.

Pe un *Octoih* slavon, 1699, coperta 2; proveniența: parohia Miclești (a aparținut probabil Mănăstirii Brădicești); Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Teodor Candu.

1819 septembrie 1

Acest *Ceaslov* este dăruit de dumn(ealui) sârd(arul) Anastasie Emanuil sfintei măn(ă)stiri Doljăștii, pentru sufletul răposatului fratelui dumis(ale) arhidiaconului Gherasim Emanuil, carele au fost la Sfânta Episcopie Romanului și s-au pristăvit de năprasnică boală a ciumii la ani 1819, sept(emvrie) 1. / Veniamin, igum(en)¹.

După trecerea din viață a răposatului igumen Viniamin mi s-au dăruit acest *Ceaslov* de preosf(inția) sa Episcopul de Roman chirio chirio Gherasim la anul 1824, dec(e)mvr(ie) 15. / Veniamin monah / La darea acelu *Ceaslov* de preosf(inția) sa față am fost. / Calinic, ieromonah.

Pe un *Ceaslov*, Iași, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1817, p. 1-11-14; proveniența: parohia Bogdănești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Egumen al mănăstirii Doljăști.

1820 ianuarie 10

(...) vornicu și a soțai sale Safta și să fii spre pomenire niam(u)rilor meli (...) și (...) și lor Dimitrii Cuza, biv vel spat(ar) și cu soțai sa Safta, fiica lui Toadir Jora, med(elnicer) și a bunii lui că eu Miiron Cuz(a), log(o)f(ă)t și a soțai sale Ilinca, fiica lui Miron¹ Ion Costin, hatman, nepoată lui Miron Costin, log(o)f(ă)t și strenepoată Ciaurului, log(o)f(ă)t, și cine să va ispiți să o mistuiască sau să o schinbe să nu fii vred(nic) de împărății ceriască și să nu să învredniciască ave de fața Mântuitoriului IS HS și parte lui să fii cu a blăstămatului Iudei. Amin. Și am scris la anul 1820 ghen(ar) 10.

Pe o *Psaltire*, fără pagină de gardă și primele pagini, până la p. 30; proveniența: parohia Tatomirești; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Tăiat Miron.

1820 <f. l. z.>

Această carte s-au făcut de Lazor (Pa)¹veci la anu(l) 1820.

Pe un *Octoih*, Iași, 1749; proveniența: parohia Poiana², ultima pagină albă; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere incertă.

² Localitate înregistrată pe prima copertă; în inventar este înregistrată ca loc de proveniență parohia Pogana.

1820 iulie 8

Să știi de când au răposat fi(i)ca diaconului Mihălache Stegariu, Nastasia, la let 1820, iul(i)e 8. / În domnia și stăpânire(a) domnului Mihai Grigori Suțu, voi(e)vod.

Pe *Mineiul lunii lui iulie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805; proveniența: parohia Cârja; Muzeul Eparhial Huși.

1821 decembrie 21

O, cât este învățătura de folositoare la cel ce o are de vreme ce ste fără de prețu că nimene nu o poate vinde pe bani, faptele cele bune și învățătura sânt blagoslovenie vieții noastre. / 821 decemv(rie) 21. / Smeritul ieromonah Teodosăie.

Nu esti nici un lucru pre lumi mai folositor decât învățătura.

Pe *Mineiul lunii lui decembrie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805, prima pagină albă; proveniența: parohia Gologofta; Muzeul Eparhial Huși.

1823 iunie <f. z.>

Acest Sfânt *Apostol* l-au dăruit Costantin Creț(u) sfintei biserici în sat Hiliștiu să fii spre pomenire și a tot ne(a)mul său. / let 823, iunie /. Și cini a voi să-l (...) s-au zăcă că este al său să fii supt blăstăm(ul) sfintii (...)².

Pe un *Apostol*, Blaj, 1802; p. 212-215; proveniența: parohia Tutova³; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Ilizibil.

² Rupt.

³ La p. 1 însemnat „Mânzați -Tutova”.

1823 mai 14

Acest *Apostol* s-au cumpărat 18 lei într(ă) care am dat și eu 3 lei, iară 15 lei s-au răspunsu di cătră dum(nealu)i vornic(ul) Ioan Florescul care s-au dat la biser(i)ca Sfânt(ul) Gheorghe în sat(ul) Soholeciul¹, țin(utul) Fălciului; Iară 3 lei mai sus arătați au dat Costache spre pomenire(a) sa. 1823 mai 14.

Pe un *Apostol*, parohia Rânceni; Muzeul Eparhial Huși; Altă însemnare: „Popovici M. Petru”, prima pagină albă (grafie latină).

¹ Stuhuleț, comuna Berezeni, județul Vaslui.

1824 mai 2

Arghirie Cuza, marile post(elnic), cu soțul meu Elenca, fiica vornicului Lupul Costachi, iară eu fiiul răp(o)s(atului) spat(a)r Ioan Cuza, nepot de ficior lui Miron Costin, log(o)făt, și a soției sale Elenca, fiica lui Ioan Costin, hat(man), ficiorii lui Miron Costin, log(o)făt, am afierosit această sfântă carte ce cuprindi în sine *Viețile Sfinților* din luna lui oct(om)v(rie), la sf(ânta) bisărică din satul meu Tatomireștii pe cari din a me râvnă și cheltuială am zidit-o din nou de piază, unde să prăznuești Nașterea și Adormirea Maicii Domnului, cari esti zidită la anul 1792. Deci cari într(ă) sine va cugeta a o înștrăina sau a o mistui de la sf(ânta) bisărică să fie răspunzătoriu înaintea strașnicului județu, și partia lui să fie ca a Iudeii vânzătoriu, neertat fiind și de mini păcătoșul, robul lui D(umnezău). Amin. / 1824 maiu 2. / <ss> Arg(hirie) Cuza, post(elnic).

Pe *Viețile Sfinților pe luna octombrie*, fără pagina de gardă, p. 1-6; proveniența: parohia <probabil Tatomirești>; Muzeul Eparhial Huși.

1824 octombrie 31

Această carte iaste a sfântului schit Orgoeștii dată după răposarea părintelui Teofilact monahul, spre pomenire și cine s-ar ispiti să o ia fără blagoslovenie să fie ne(i)ertat de D(o)mnul nostru Iisus H(risto)s și de Pre(a)curat(a) sa Maică. / 1824 oct(ombrie) 31. / S-au afirosit.

Pe *Învățătura Sfântului Chiril al Ierusalimului*, tradusă prima dată din limba greacă în limba slavonă de Preosvințitul Ambrozie, arhiepiscopul Moscovei, Moscova, 1772; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși.

1825 <f. l. z.>

26 părali au dat Vasile Simion / 26 părare au dat Vasile Harnage (p. 2 v-3).

Vasili Ghiorghii (p. 135)

Alestar Safta / Vasili / Maria / erei Gheorghiț / prezvitera Mărănda, fii și tot ne(a)mul / 1825 / Vasilei Alestar / La acestu *Apostol* / 1825 / pomană sfântului ierar(h) Nicolai din gios spre pomenire și au rămas ca să nu i să e din bisirică.

Lei păr.

9 26 au (dat) Vasile Simion la acestu *Apostol* ca să fii pomeniri vecinică în vecii vecilor (143 v-148).

13 Costachi Coșeări / 13 Ioniți Para (p. 160 v - 161).

Pe un *Apostol*, București, 1774; proveniența: parohia Șișcani; Muzeul Eparhial Huși.

1825 noiembrie 1

Această carte anume *Antologhion* s-au afierosit sfintei biserici a Galațului, unde să prăznuește hramul S(fin)ți(lor) Mai Marilor Voevozi, să fie pentru slujba ce i să cuvine, iară cine o va înstreina din locul unde s-au afierosit, supt canon neertat va fi până când iarăși o va întoarce în locul său. / 1825 noem(brie) 1.

Pe un *Antologhion*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțul, 1825, p. 5-7; proveniența: Episcopia Hușului; Muzeul Eparhial Huși.

1825 noiembrie 15

Această sfântă carte, anume *Antologhion*, s-au afierosit sf(intei) biserici (...) ¹ unde să prăznuește hram(ul) Sf(in)ților Mai Marilor Voivod(i), să fii pentru slujba ce i să cuvine / oricine o va înstreina să fie supt canon neertat până ce nu o va întoarce la locul său. / 1825 noi(e)mv(rie) 15.

Pe un *Antologhion*, Tipografie Sfintei Mănăstiri Neamțul, 1825, p. 1-4; proveniența: parohia Epureni-Huși; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Deteriorat, indescifrabil.

<după 1825>

Acest Svintu *Mineiu* ce slujăște pe opt luni s-au cumpărat de mine Șarban Gându, med(elni)cer, și s-au dăruit svintei bisărici din satul Rășăștii ce să prăznuești Svintii Mai

Mari Voievozi. Deci, nimine din oricare preoți să nu-l înstreinezi sau să-l num(e)ască pe numele său căci l-am dăruit la acest svânt lăcaș spre pomenire(a) niamului meu, și să fiu pomenit la svântu jărtfălnic ca un ctitor. Acesti cărți sânt trei, adică două *Minei* și un *Pendicostariu*, fiind că au avut lipsă. Șarban Gându, med(elni)cer.

Pe un *Antologhion*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțul, 1825, p. 1-31; proveniența: parohia Stănilești, pecetea bisericii „Înălțarea Domnului” din Huși pe pagina de gardă; Muzeul Eparhial Huși.

<după 1825>

Acesti două cărți *Antologhia*, adică *Minei* pi tot anu(l) câti pi șase luni unu(l) sânt cumpărați di mini Safta Sturzoai, spătăriasă, și dati la sfânta bisărică di(n) satu(l) Pogana ci să numești și Coțmănești, cu hramu(l) Sfântului Ierarhu Nicolai. Cini va îndrăzni să li ei di acolo sau să li muti să fii niertat di Domnu(l) nostru Iisus Hristos și di Maica Precurata Ficioara Maria.

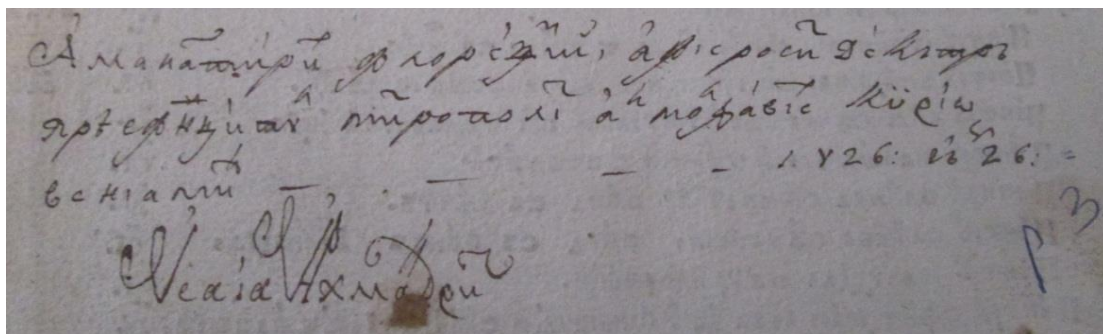
Pe un *Antologhion*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțul, 1825, p. 5-7; proveniența: parohia Bogești, p. 5; Muzeul Eparhial Huși.

1826 iunie 26

A mănăstirii Floreștii, afierosit de cătră preasfințitul mitropolit al Moldaviei chirio Veniamin. / 1826 iuni(e) 26 / <ss> Isaia Arhimandrit.

Pe *Tipicul Sfântului Sava din Sinai*¹, fără pagină de gardă, p. 3 de la *Înainte cuvântare*; proveniența: parohia Florești, p. 5; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Titlul cărții, conform fișei întocmite de preotul paroh I. Vrâncianu în 1977, atașată la început.

1827 <f. l. z.>

Această carte a *Sf(â)ntului Ioan Scărarul* am cumpărat-o de la preutul Antohi ot Buda cu drepti banii noștri, prețu(l) 11 lei și cine o va înstreina supt neertat canon să fie până ce o va întoarce la locul său și pentru știința urmașilor am iscălit cu a me mână Teodor, ier(o)shimonah și ne(...)oec d(u)h(o)v(ni)c. / 1827.

Pe *Scara preacuviosului părintelui nostru Ioan igumenului sfintei mănăstiri al Sinaiului*, Mănăstirea Neamțul, 1814, p. 1-4; proveniența: parohia Lipovăț, p. 5; Muzeul Eparhial Huși.

1827 <f. l. z.>¹

Сія книга, иминуется Исака Сирина монаха Матафея, купленная у духовника Моисея за семь левовъ 1827 года. Монаха Матфея.

TRADUCERE: Această carte, numită *Isac Sirul*, a monahului Matafei a fost cumpărată de la duhovnicul Moisei cu șapte lei în anul 1827. A monahului Matfei.

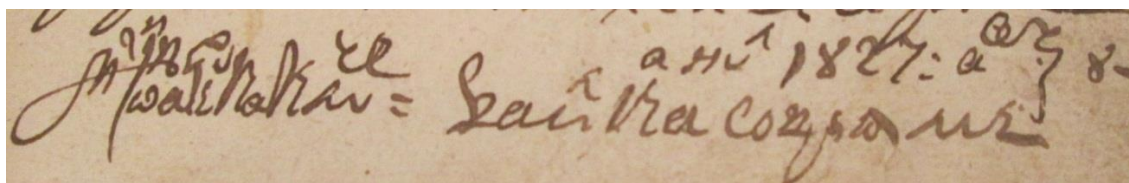
Pe un *Isac Sirul*, 1812, în limba slavonă; proveniența: parohia Lipovăț, p. 5; Muzeul Eparhial Huși.

¹ Transcriere și traducere de Igor Cereteu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

1827 august 8

Acest *Miniiu* s-au cumpărat di mini cu șasăzăci și cinci lei pi cari am dat-o la sfânta bisărică din satu(l) Călugăre(ni), cărora le zăc și Tăcmănești, iar din vechiu s-au numit Bontești. Iară hram(ul) sfintii bisărici să prăznuești la zăoa Sfinților Voevozi Mihail și Gavril. / Anul 1827 av(gu)st 8. / <ss> Ioan Gheuca, clucer. / Vasălca soția me.

Pe un *Antologhion*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțul, 1825, p. 1-5; proveniența: parohia Brăhășoaia, biserica „Sfinții Voievozi”, Călugăreni, p. 5; Muzeul Eparhial Huși.

1827 <f. l. z.>

Și Marie s-au născut 1827.

Și Vasăli s-au născut 1829.

1831 fev(ruarie) s-au născut Ion.

Pe o *Psaltire*, fără pagină de gardă și primele 17 pagini, p. 131 v; proveniența: parohia Cozmești; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „Erei Necolai / Prezvitiera Marie”, p. 103 și 178, grafie chirilică; „Grumeza Necolai / Costa(n)tin”, p. 25 (grafie latină); „Amară esti rădăcina învățătorei, dar dulci sunt roadile / Domnule Grumeza”, p. 54 (grafie latină).

1828 martie 18

Această sfântă carti *Mineiu* a sfântului lăcaș ci să prăznuești hramul Sfântului Ioan. Și pentru ca să știi, și al doile(a) neavând di lucru am scris. / 1828 mart(ie) 18 / Vasili (...).

Pe *Mineiul lunii lui august*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1804, coperta 2; proveniența: parohia Zorleni; Muzeul Eparhial Huși.

1829 septembrie 19

Astă *Psaltire* este a lui (...) ¹ sin părintelui Vasălii Pa(...) din s(fânta) m(ănăstire) Lipova cum(părată) ³ cu banii lui. / (1)824 fevr(uarie) 12 / și s-au dat bisericii S(fântul) Ierarh Necolae de la Doagă ⁴ spre pomenire / 1829 sep(tembrie) 19.

Pe o *Psaltire*, fără început, lipsesc primele 129 pagini, p. 129; proveniența: parohia Lipovăț; Muzeul Eparhial Huși.

^{1, 2, 3} Uzat colțul paginilor.

⁴ Satul Doaga.

1829 noiembrie 12

Știință să fie de când s-au legat această carte ce să numește *Minei*, s-au legat de la velet 829, no(i)emv(rie) 12. / Și pentru ca să fie știut am iscălit. / <ss> Ioan (...).

În știință să fie di când s-au s-au legat aci(a)stă carti ci să numești *Miniiu*, s-au legat di la velet 1829 no(i)em(v)r(ie). / <ss> Monah Ioasăf.

Pe *Mineiul lunii lui iunie*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității din Peșta, 1805; proveniența: parohia Sfinții Voievozi, Bârlad, coperta 2; Muzeul Eparhial Huși; Alte însemnări: „N. I. Atanasiu”; „Apostol Petrache / 1885”; „N. Costantinescu / 1924 iulie 17 / Bârlad”.

1829 noiembrie 13

1829 no(i)em(b)r(i)e 13 zile / S-au cutremurat pămă(n)tu(l) m(i)ercuri no(a)pt(e)a la u(n)sprezeci ce(a)suri din no(a)pte înspre joi și am scris precum să să știi. / Veniamin monah.

Pe un *Ceaslov*, Iași, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1817; proveniența: parohia Bogdănești; Muzeul Eparhial Huși.

Evanghelie, Moscova, 1803 (Biserica Sfântul Dumitru din Huși)

Ferecătura – *Evangelhie*, Moscova, 1803 (Biserica Sfântul Dumitru din Huși)

ACADEMICIANUL CONSTANTIN TOMA LA 80 DE ANI

Un interviu neconvențional

Stimate domnule academician, sunteți personalitatea științifică cea mai pregnantă dintre cele care s-au ivit, până astăzi, din orizontul geografic și din parcursul istoric al așezărilor moldovenești de pe valea Crasnei. Ați văzut lumina zilei în satul Gugești despre care nu se poate spune că a beneficiat în vreun fel nici de avantajele unei poziții favorabile pe căile de circulație facile sau de apropierea unui mare oraș, nici de starea socială sau materială înfloritoare a locuitorilor săi, nici de vreo tradiție culturală stimulativă pentru propensiunea spre învățătură și educație superioare a fiilor unui sat din trecutul românesc. Când formulez aceste condiționări, am în minte acele împrejurări care oferă explicații sau măcar motivații pentru remarcabila „producție” de oameni de seamă a unor alte localități rurale, precum, să zicem, Rășinarii Sibiului. Nu uit, desigur, nici faptul că valorile umane de excepție nu sunt produse previzibile ale unui... efort colectiv și ale masei statistice și că nici Humuleștii sau Ipoteștii nu erau în veacul al XIX-lea niște sate mai răsărite decât Gugeștii de după 1900. De regulă, acele capitole consacrate în mod curent „Fiilor satului”, din monografiile localităților, dau o imagine în general corectă atât asupra ierarhiilor în inevitabila „competiție” socială atât internă, cât și în cea dintre satele învecinate, acea afirmare de sine (individual și colectiv), care generează o mândrie familială sau locală atât de specifice orgoliului sau vanității omenеști și care constituie un stimulent deloc neglijabil al efortului uman în istorie. În acest sens, amintesc aici că monografistul satului Gugești, inginerul Petru V. Matei, care este, întâmplător (?) vărul primar al Dumneavoastră, a putut întocmi, într-o carte întreagă, sugestiv intitulată Nasc și la Gugești oameni. Portrete (2012, cu o ediție augmentată în 2013), o suită de biografii exemplare selectate dintr-o listă de peste 100 de nume de oameni care, pornind spre lumea largă dintr-un sat înfundat între dealurile ținutului Fălciului de odinioară, „s-au realizat” și au dat un sens mai înalt viețuirii pe acest pământ prin creație tehnică, științifică și culturală mai mult decât onorabilă. În capul acestei liste, desigur nu alfabetică, cuprinzând alți șase universitari cu statut științific bine conturat, vă situați Dumneavoastră, cu o operă solidă și perenă, care a susținut recunoașterea unei performanțe superioare în forul științific cel mai înalt, Academia Română.

Acum, ajuns la vârsta și experiența care vă permit să evaluați cu înțelepciune și

echilibru rolul unor factori decisivi pe traseul unei vieți frumos împlinite, puteți formula ca mărturisire cu valoare de crez câteva aprecieri sau explicații ale forțelor morale care guvernează asupra înzestrărilor native pe parcursul unei vieți dominate de pasiunea cunoașterii, între acestea impunându-se, fără dubii, asupra ambiției personale și dorinței firești de succes, forța modelelor, acelea pe care viața le propune mereu și la timpul și locul potrivit, dar pe care omul nu este totdeauna capabil să le vadă, să le accepte și, mai ales, să le urmeze. Așadar, ca ghid al dialogului nostru, vă adresez următoarele întrebări / provocări:

Ați putea intui explicații pentru rodnicia comunității gugeștene în crearea de personalități puternice plămădite încă înainte de primul război și apoi formate și afirmate în deceniile următoare, în „concuranță” cu altă generație din perioada interbelică ? Ce rol a avut de împlinit în această geneză mentalitatea țărănească a epocii în raport cu învățătura de carte și care era statutul social și moral al slujitorilor școlii în acele vremuri pe care le-ați trăit în copilărie? În afară de starea materială a părinților, care putea determina adesea în mod decisiv un parcurs școlar eșuat sau, dimpotrivă, de succes, mai existau și alte imbolduri spre alegerea unei alte căi în viață, radical deosebită de cea a părinților, bunicilor și a tuturor înaintașilor?

Eu cred că sărăcia satului, cu pământ puțin, adesea pe dealuri și cu o slabă fertilitate, a determinat pe unii locuitori să găsească alte soluții pentru un trai mai bun, înțelegând că știința de carte le-ar asigura copiilor lor un viitor mai luminos, o cale spre a se desăvârși urmând școli mai înalte, spre a deveni oameni cu o situație materială mai bună. În același timp, îndemnul primilor învățători, veniți adesea din alte zone ale județului Vaslui sau ale Moldovei, a fost hotărâtor, cel puțin pentru sătenii mai înstăriți, chiar de la începutul secolului al XX-lea. Am un exemplu chiar din familie: bunicul meu, Ion Toma, a urmat școala de cântăreți din Huși, devenind primul dascăl localnic al bisericii din sat; își pusese în plan să-și trimită apoi pe fiul cel mai mic, Irimia, la gimnaziul din Huși. N-a fost să fie așa: a început Primul Război Mondial și bunicul a murit în martie 1916, fiul său Irimia rămânând orfan la vârsta de doi ani; în vremea adolescenței, bunica l-a trimis la Vaslui să învețe meseria de cojocar. Atunci când eu am terminat clasa a II-a primară în sat, învățătorul Sabadac și preotul Popov l-au îndrumat pe tata să mă trimită la școala nr. 2 din Huși, unde un alt strălucit învățător, pe nume Racoviță, a dat același înțelept sfat tatălui meu, spre a urma cursurile Liceului „Cuza Vodă” din Huși, unde am fost admis în toamna anului 1947, în clasa I-a (a V-a în zilele noastre).

După absolvirea școlii primare din Huși, tatăl meu a așteptat venirea în concediu a celor doi universitari, fii ai satului, unul de la Cluj (Petru Pogângeanu) și altul de la Iași (Alexandru Obreja), pentru a mă prezenta lor și să le audă părerea, după ce fiecare m-a supus unui test de verificare a cunoștințelor pe care le aveam. Recomandarea celor doi mari intelectuali plecați din sat la școli înalte i-a dat încredere tatălui meu că aș putea și eu să le urmez exemplul. Din păcate, tata nu avea să se bucure de rezultatele mele ulterioare, deoarece a murit în 1947, când eu nu împlinisem încă 12 ani, fiind cel mai mare dintre cei șapte copii ai familiei Irimia și Virginia Toma.

Au urmat vremuri grele după război și secetă cumplită, greutate și necazuri materiale depășite cu mare dificultate. Dar eforturile greu de imaginat ale mamei mele, sfaturile celor pe care i-am menționat, încrederea pe care ei mi-au insuflat-o, urmând gândul tatălui meu și beneficiind de bursa pe care am avut-o după Reforma Învățământului

din 1948, până la absolvirea liceului în 1953, m-au ajutat să răzlesc, să urmez studiile universitare și să ajut apoi pe cei rămași acasă, unii dintre ei plecând la școli mai înalte. Așadar, puterea de a munci, ambiția de a urma modelele amintite și pe cele care au urmat în timpul studiilor liceale și universitare, toate m-au ajutat să înving, să urmez treaptă cu treaptă drumul și timpul ce s-a scurs până la vârsta de 80 de ani. Facilitățile avute după 1948, până în 1989, au determinat ca tot mai mulți săteni din Gugești să-și trimită copiii la învățătură, devenind învățători, profesori, medici, ingineri, avocați, ofițeri răspândiți în toată țara, unii ajungând profesori universitari.

Care au fost dificultățile pe care a trebuit să le înfrunțați în perioadele școlară și universitară și cum pot marca acest gen de obstacole un parcurs profesional? Ce trăsături de caracter se pot forma în confruntarea dură cu împrejurările ostile ale vieții.

Atât în perioada școlară, cât și în cea universitară, am întâmpinat multe greutăți materiale, având în vedere că eram orfan de tată și cu șase frați și surori după mine (care, din păcate, s-au stins cu toții în timpul ce a urmat, fiind astăzi singurul în viață). Îmbrăcămintea și încălțăminte au constituit o mare problemă, ca și aprovizionarea cu rechizite școlare. Nu-mi este rușine să spun că am purtat pantofi noi abia când am devenit student în anul I la Facultatea de Biologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Primul costum de haine mi l-a putut cumpăra mama înaintea examenului de bacalaureat, iar primul palton, când am intrat în anul V la Facultate, după ce la sfârșitul anului IV mă căsătorisem cu o mai tânără colegă (Leontina Schmidt), fie-i țărâna ușoară) de la Facultatea de Geografie (unde, între alți profesori, l-a avut și pe consăteanul, înaintașul și modelul meu, Alexandru Obreja).

Cum bine se știe, în anul 1949 a început nefastul proces al colectivizării agriculturii. Din fericire, dar și din păcate, mama nu a dorit să se înscrie în Gospodăria Agricolă Colectivă (s-a întâmplat acest lucru abia în 1958, când nu a mai putut rezista presiunilor și amenințărilor curente din acea vreme). Dacă până la finele anului I de Facultate am avut bursă de studii, în baza rezultatelor la învățătură și a unui venit agricol mic (familia avea 2,5 ha pământ arabil), începând din toamna anului 1954 situația s-a schimbat. După șapte ani de văduvie mama s-a recăsătorit, așa că venitul agricol s-a dublat, încât nu am mai putut primi bursă în anii II, III și IV de Facultate; în acești trei ani am muncit (nopti la rând) în gara Iași la descărcat cărbune (cox), ceea ce mi-a asigurat un mic venit pentru a-mi continua studiile (masă și cazare în căminul studentesc, îmbrăcăminte strict necesară, creioane, condei, călimară, caiete pentru desen și pentru a lua notițe la curs). Abia în anul V am obținut o bursă republicană, la acordarea căreia nu se ținea seama de venitul familiei, ci numai de rezultatele la învățătură. Toate aceste dificultăți materiale și-au pus amprenta pe ființa și personalitatea mea: am devenit mai puternic, mai sigur pe mine, mai încrezător, mai ambițios, mai dornic de autodepășire, de specializare, de a ajunge la nivelul modelelor mele.

Care au fost modelele Dumneavoastră în acei ani?

În decursul vieții am avut parte de modele autentice, începând cu cei doi învățători din sat (Sabadar și Lupu) și din orașul Huși (Racoviță). La liceul „Cuza Vodă” din Huși am avut o galerie de mari profesori, toți formați în perioada interbelică, despre care am scris și

la Centenarul Gimnaziului (1989) și la sărbătorirea a 90 de ani de la înființarea Liceului. Dar nu pot trece cu vederea pe profesorii de istorie (Neștian), geografie (Enache), română (Cristea), și, mai ales, de științe naturale (Chirica), oameni de la care am învățat multe, pe care i-am respectat și al căror exemplu l-am urmat în viitoarea mea carieră.

La Facultatea de Biologie a celei mai vechi Universități moderne din țară (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași) am întâlnit străluciți profesori, figuri de mare prestigiu în știința românească și nu numai, toți formați în perioada interbelică, unii dintre ei creatori și conducători de școli recunoscute la nivel național, precum Papp și Burduja (botaniști), Constantineanu și Feider (zoologi), Căraușu (hidrobiolog) și, în mod deosebit, academicienii Olga Necrasov (antropolog) și Petre Jitariu (fiziolog).

Cum vedeți acum deosebirile și impactul lor asupra formării intelectuale și de caracter din viața universitară din perioada comunistă și din cea postcomunistă. În ce măsură performanțele științifice au fost condiționate de constrângeri politice și ideologice și, dimpotrivă, ce fenomene a generat abolirea lor. În acest sens, cum vedeți și apreciați situația învățământului actual și a cercetării științifice și, mai ales, ce previziuni puteți formula pentru starea generală a națiunii noastre în raport cu calitatea educației și instrucțiunii publice?

Prin specificul domeniului, Biologia nu a suferit modificări semnificative în perioada 1948-1989; doar că profesorii trebuiau să sublinieze la începutul predării cursului numele „savanților” sovietici care s-au afirmat la fiecare domeniu (unii dintre ei erau considerați cu adevărat savanți în lumea științifică internațională, precum Timiriazev, Pavlov, Tahtadjean, Dubinin ș.a.). Domeniul biologiei care a avut mult de suferit până în 1964 a fost Genetica, influențată negativ de falsul om de știință Lâsenko, care până în 1953 a fost în grațiile „marelui” Stalin. Așa se face că nu trebuiau predate ideile și teoriile marilor geneticieni înaintași, Mendel, Morgan și Weissman, idei considerate în acel timp reacționare, opuse celor emise de școala sovietică condusă de Lâsenko. Cu toate acestea, la consultațiile planificate de profesor (Șuster) și asistent (Ghenciu), unii dintre noi, studenții, aflam adevărul despre teoriile și legile formulate de Mendel și Morgan, dar de care nu pomeneam la examen și la sesiunile științifice studențești. De ce? Odată cu armata sovietică, după 1944 ne-a fost trimis și un consilier de la Moscova, profesorul Scufin, care veghea la modul cum predau profesorii noștri, mai cu seamă cei de la Darwinism și Genetică; s-a încheiat trista perioada odată cu retragerea armatei sovietice, în anul 1958.

În rest, învățământul biologic și cercetarea științifică în domeniu au suferit din alte motive: lipsa manualelor (aveam doar câteva traduse din limba rusă) și a revistelor științifice elaborate de biologi apuseni, mai cu seamă în perioadele 1948-1964 și 1981-1989. Deși, în domeniul biologiei, nu era restricționat prea mult schimbul de literatură cu specialiștii din Apus, greutate mare era la trimis plicuri și colete cu extrase științifice, care trebuiau controlate și aprobate de un compartiment special al organului județean de partid. Cei care învățasem bine limba rusă (obligatorie atât în școală, cât și în universitate) am avut un oarecare avantaj: rușii / sovieticii traduceau mult și repede literatură din vest, pe care o găseam și în librăriile noastre, la un preț extrem de mic; și, astfel, țineam cât decît pasul în privința informațiilor despre ce se lucra în străinătate.

După 1989 situația s-a schimbat: și în sens pozitiv și în sens negativ. Cei mai mulți dintre noi, îndeosebi cei tineri, au putut călători în toată lumea, au participat la numeroase

reuniuni științifice internaționale, au intrat în schimburi permanente cu specialiști străini, au primit burse de studii, au adus, prin proiectele aplicate, aparatură performantă, au putut dezvolta unele domenii extrem de actuale (genetică, biologie celulară, biofizică ș.a.) și au publicat articole valoroase, în reviste străine de prestigiu. Din păcate, însă, învățământul se degradează tot mai mult; sistemul Bologna are un rol decisiv și negativ în această privință. Multe din instituțiile private de învățământ superior contribuie la scăderea calității procesului didactic, exigența dascălilor a scăzut mult, prezența la cursuri este foarte slabă. Lipsa unui sistem de selecție inițială (concurs de admitere) face să avem mulți studenți fără chemare pentru domeniul ales. La toate se adaugă schimbările dese, impuse mereu de „noile” Legi ale Învățământului. Dar, cum se spune, speranța de mai bine nu moare niciodată.

Amfiteatrul Colegiului Național „Cuza Vodă” din Huși - 2015

Gheorghe Gherghe, *Târgul Bârladului. Geneza și hotarul*, Bârlad, Editura Sfera, 2015, 212 p.

Harnicul profesor bârlădean (prin adopție profesională) Gheorghe Gherghe este, desigur, un animator cultural, în sensul bun al termenului, și un risipitor de inițiative locale, calități care îl situează între figurile notorii ale județului Vaslui. Disponibilitatea sa pentru cercetare și comunicare se vedește și în faptul că, din cele 14 volume publicate, nu mai puțin de 11 volume sunt realizate în colaborare cu alți autori. O componentă specifică a demersului său este dorința de împărtăși cunoștințe arheologice și istorice de mare interes pentru cititorii din zona centrală a Moldovei. Uneori, discursul capătă trăsături ale literaturii de popularizare, așa cum lesne se observă și în volumul pe care îl recenzez acum. Titlul cărții delimitează o secvență din problematica amplă pe care o presupune orice monografie a unei mari așezări urbane, municipiul Bârlad beneficiind deja de o consistentă bibliografie istorică și culturală, identificată cu nu mai puțin de 45 de titluri de volume apărute până în 2012, în „Prutul”, anul II (XI), nr. 1 (49), 2012, p. 191-207. Între acestea se distinge, prin dimensiuni, culegerea de studii adunate de Olga Rășcanu Gramaticu sub titlul *Istoria Bârladului*, augmentată treptat, până la a treia ediție, în trei mari volume (2015). Este limpede că profesorul Gherghe ambiționează să rescrie o amplă monografie a orașului, anunțând (p. 20) alte cinci volume tematice, chiar cu riscul probabil de a dezvălui doar o dorință cârturărească. Pentru începutul întreprinderii sale, a ales o perioadă îndepărtată din trecutul așezării, însă mai apropiată de preocupările și competențele sale. Dar tocmai în această alegere rezidă și așteptările, și eventualele insatisfacții ale cititorului avizat. Spațiul recenziei ne limitează drastic posibilitățile unei discuții detaliate a numeroaselor chestiuni pe care le suscită structura lucrării, mai multe capitole, pasaje sau alegații și argumentații, mai ales în probleme controversate sau insuficient cunoscute.

Vom începe cu doar câteva observații (care sunt și preferințe) generale. Astfel, în economia cărții, cu un subtitlu formulat restrictiv, consider de prisos capitolul *Neamul Gherghe din Zăicoi*, incluzând și un arbore genealogic (p. 9-15), cu atât mai mult cu cât o carte întreagă a fost dedicată acestui subiect de atașament sentimental (în anul 2010). Profesorul Gherghe e binecunoscut, astfel încât reverența colegial-admirativă (p. 16-17) a unui colaborator apropiat, d-l Neculai Apostol, era suficientă pentru recomandarea semnatarului acestei cărți. Personal, nu agreez practica deloc incidentală în genul monografiilor locale de autoevidențiere excesivă a autorilor (nu rareori și a familiilor lor, cu adevărate fotomontaje de nunți, botezuri, concedii la mare sau la munte, diplome de merit etc.), în detrimentul conținutului propriu-zis al lucrărilor. Dar aceasta e o chestiune de... gust și în cazul de față limitele acceptabile nu au fost depășite.

O trăsătură cu totul specifică genului monografic este exacerbarea presupusului merit intrinsec al vechimii așezărilor studiate, stimulând incursiuni până în perioada paleoliticului superior, dacă se poate, nu numai ca efect al sarcinii asumate de istoric de a dovedi „statornicia și continuitatea” satului sau orașului său, dar și, poate, al unui reflex similar cu acela al cronografilor medievale de a începe orice narațiune *ab origine mundi*. Deși în mod explicit lucrarea aceasta își propune, prin titlu, să investigheze originile și întinderea târgului Bârlad, admis explicit ca existent doar de la începuturile statalității

Moldovei (p. 51), autorul simte nevoia să raporteze și firave vestigii arheologice, și incerte informații privitoare la primul mileniu creștin în aproape jumătate (p. 23-98) din volumul cărții, reproducând interminabile discuții și ipoteze controversate referitoare la geto-daci, goți, huni, avari, slavi, brodnici și berladnici, apoi la turanici și tătari, puși în relație presupusă cu populația autohtonă, vag definită, inclusiv cu și mai puțin identificabilii locuitori ai așezării ce va deveni, cândva, peste secole, târgul Bârlad. Pe acest teren istoriografic atât de incert, marja de afirmare a monografistului este extrem de precară, limitată fiind la rezumarea mai mult sau mai puțin exactă și coerentă a diverselor opinii, de regulă contradictorii, rolul autorului fiind acela de a opta eventual pentru o părere și de a distribui calificative de competență sau de eșec, șansa formulării unei soluții noi, pertinente, susținute cu argumente proprii, fiind aproape nulă. Astfel, această aventură se transformă aproape inevitabil într-o compilație de referințe cu autoritate auctorială, utilă cititorului cu instrucție medie, doar cu condiția ca rezumatele să fie competent efectuate și fără adaos de erori, pe lângă cele acumulate deja în lunga dezbatere a problemei abordate. De aceea, nu vom interveni acum inutil, încă o dată, în obscura chestiune a identificării, de pildă, a brodnicilor și a berladnicilor, a câtimei de adevăr cuprins în „celebra” diplomă bârlădeană falsificată (1174), a prezenței puterii cavalerilor teutoni la est de Carpați, în discuțiile privitoare la Episcopia Cumanilor, la povestea lui Iurg Koriatovici, la relațiile genealogice dintre primii domni ai Moldovei (la care se revine într-o *Addenda*, completată cu două tablouri genealogice comparative ale acestora, p. 176-181), la confuzia dintre Costea voievod și acel „domn” Constantin (Koriatovici), la Episcopia de la Asprokastron, la înființarea Mitropoliei Moldovei și în multe alte probleme, cu minimă sau chiar fără vreo legătură cu geneza târgului Bârlad. În schimb, unele clarificări punctuale nu trebuie evitate, căci lucrarea poate difuza erori noi sau reitera clișee istoriografice seculare. Selectăm câteva asemenea pasaje ce merită observate și semnalate.

Astfel, abordând problema reală, doar în limitele raționalității critice, nu și din perspectiva maniei geto-dacismului sau chiar, mai recent, a modei daco-gotismului, a existenței unor cuvinte și denumiri de substrat, dintre acelea considerate îndeobște ca fiind de origine slavă, pe temeiul moștenirii lexicale comune indoeuropene, se invocă exemplul oiconimului redat în izvoare latine prin forma *Tierna*, care ar dovedi pronunția *Cerna* a „strămoșilor” noștri, fiindcă romanii nu cunoșteau sunetul africant, redat prin grafemul *t* (p. 28), urmând, așadar, să identificăm aici un hidronim de substrat și nu unul slav, *Cerna* „Neagră”. În acest caz, chestiunea trebuie reformulată altfel, mai argumentat: localitatea cu pricina, situată nu, vag, „în Banat”, ci chiar pe cursul inferior al râului Cerna, este menționată și în varianta *Dierna*, aceasta fiind, foarte probabil, o pronunție locală reală la începutul secolului al II-lea d. Hr., urmând ca, prin africantizarea dentalei *d + i* (iot), mai târziu, în latina populară vorbită din Dacia, să se ajungă la rostirea *Dzerna*, evoluată apoi la *Zârna* (cf. lat. *deus* > *dzeu* > *dzău* > *zău* și, component, în *Dumnezău*). Un argument neobservat până acum este existența termenului *zârnă*, considerat moștenit din substratul limbii române și care desemnează o plantă cu frunzele de un verde închis, spre negru. Reconstituim astfel un termen lexical în geto-dacă, utilizat ca hidronim ce desemna o „apă neagră”, slavii preluând denumirea în forma numelui slav *Cerna*, surprinzător de asemănător cu numele dacic *Dierna*. Oricum, pronunția românească actuală este slavă, căci o moștenire directă dacică / latină ar fi impus rostirea *Zârna*. Exemplul acesta este extrem de prețios și unic, fiindcă nu putem ști care erau, de pildă, denumirile autohtone pentru râuri

cu caracteristici atât de evidente pentru diverșii denominatori, precum cele repezi, numite de slavi *Bistrița*, cele calde, *Toplița*, sau cele cu largi și frumoase deschideri, *Crasnele* slave.

Ideea afirmată de Gheorghe Gherghe că graiul din sudul Moldovei are particularități al zonei dialectale românești sudice datorate aportului de populație adusă de peste Dunăre de către pecengi și cumani, în urma incursiunilor prădalnice, implică presupunerea că o masă de români, vorbitori cu grai identificabil, exista pe teritoriul Bulgariei de astăzi în jurul anilor 1000 și 1200 (când acolo slavizarea era probabil completă). Dacă autorul se gândește la românii ai căror urmași sunt meglenoromânii recenți, sudul Moldovei, împreună cu Muntenia, ar trebui să formeze o arie comună cu aceștia, cel puțin în privința câtorva trăsături fonetice. Fără o bază documentară certă, ipoteza transferului de populație sud-dunăreană este o simplă speculație, derivând din interpretarea abuzivă a datelor referitoare la cultura arheologică Dridu (p. 33, 83, 107, 109), considerată exclusiv românească (de parcă vestigiile arheologice ar fi știut să... vorbească românește). În realitate, graiul din sudul Moldovei formează o arie dialectală doar cu subdialectul muntenesc, trăsăturile sud-slave (bulgărești) ale multor toponime din partea sudică a României datorându-se prezenței aici a vechilor slavi și nu „roirii” sau aducerii unei populații românofone de la sud de Dunăre la nord de fluviu (p. 107).

Vehicularea neutră, adică fără critică, a unor păreri de neadmis, ca și cum toate ipotezele, fanteziile, bizareriile și aberațiile ar avea un drept egal de a fi înregistrate în dezbaterile unei chestiuni controversate, nu folosește cititorului, mai ales dacă emitentul este un nume important în istoriografie, ca, de exemplu, în cazul reputatului C. Cihodaru, care putea să scrie că *brodi* ar fi fost numele vechi al localității Bârlad și că numele *Prodana* ar fi fost anterior *Brodana* (p. 41), simple „potriveli”, pentru identificarea brodnicilor, demers în care A. Boldur e greu de depășit (vezi îndeosebi p. 100). Performanțele acestuia sunt eclipsate totuși, în multe privințe și „reconstrucții” istorice, de Al. Gonța, care și-a imaginat că Dorohoiul a fost centrul Țării de Sus, „toponimul având la bază termenul daruga (doroghii) administrator financiar” (p. 85), de Balșacov Ghimpu (p. 100) sau de Mircea Coloșenco, „creatorul” unei fabuloase etimologii cumano-pecenege pentru *Bârlad*. Numele acesta ar fi un regionim cu sensul „Țara cu cai”, aglutinând așadar (împotriva regulilor aglutinării la o bază a afixelor cu funcții gramaticale, nu a elementelor lexicale, din limbile turce) închipuitele componente *Ber* „țară, regiune” + prepoziția *la* „cu” + *ad* „cal / cai” (citat la p. 106-107). Niciun elev de gimnaziu conștiincios nu ar putea admite că, de pildă, în interiorul unui cuvânt s-ar putea găsi o... prepoziție, și nu un afix, fiindcă imaginarea compunere urmează logica sintactică a limbii române și nu a limbilor turce, pentru a cărei înțelegere d-l Coloșenco ar fi trebuit să se informeze mai serios. De altfel, nu mai prejos se situează explicația toponimului *Tecuci*, prin cumanul TEK „singur, unic, fără pereche” + UCI „vârf, capăt”, rezultând, nu se știe cum, un singur apelativ și un sens convenabil, acela de „margine, hotar”, Tecuciul fiind, așadar, hotarul Țării cu cai (Bârladul). Găsim aceste acrobații semantico-lexicale în „Elanul”, nr. 116, octombrie 2011, p. 1, 5-8, după care un tablou destul de obscur al unei perioade puțin documentate se luminează brusc, rezolvându-se și problema atât de dragă d-lui Neagu Djuvara, aceea a simbiozei cumano-române, brodată în jurul numelui *Thocomerius*. Și, mai mult, se elimină încă un etimon, prea simplu și ... prea slav, limpedea vocabulă ucr. *tekučyi* „curgător” (Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, 1963, p. 94, nota 2). Fiind o joacă de-a prinsa cumano-română, nu ne deranjează faptul că Mircea Coloșenco nu trimite, pentru control, la nicio sursă lingvistică,

vreun dicționar sau vreo gramatică, fiind de înțeles că relicvele invocate și gramatica lor s-ar găsi prin *Codex Cumanicus* sau *Additamentum*, deși nicio aluzie nu găsim în articolul său.

Prea des, simple presupuneri sunt emise de d-l Gheorghe Gherghe, fără grija de aduce în sprijinul unei idei măcar o informație certă și semnificativă, ca în aprecierea relațiilor dintre români și turanici, cu încheierea că „Între ei s-au stabilit și legături de rudenie, căsătoriile mixte erau un fenomen obișnuit” (p. 47; idee repetată la p. 55). Se vede că ecoul lecturilor din cărțile foarte agreabile și de mare succes ale d-lui Neagu Djuvara a stimulat și spiritul de emulație moldovenesc. Așadar, nomazi și sedentari, păgâni și creștini se căsătoreau, fără prea multe prejudecăți religioase și opreliști etnice, ca în zilele noastre. Îndoielile nu prea apar. Despre această chestiune, autorul ar fi avut răgazul să citească incitanta „descifrare” a misteriosului antroponim *Thocomerius* și o reevaluare a consecințelor ei în studiul lui Sergiu Iosipescu, „*Cumanitatea*” românilor. *Adnotări pe marginea unei discuții*, publicat în vol. *Retrospective medievale. In honorem professoris Ioan Caproșu*, editat de Victor Spinei, Laurențiu Rădvan și Arcadie M. Bodale, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2014, p. 331-349).

După un consum de energie disproporționat și cu puține rezultate utile față de miza primelor 100 de pagini, în sfârșit, autorul ajunge la probleme de istorie mai bine documentate, care ar putea fi puse în mod satisfăcător în relație cu apariția în veacul al XIV-lea a târgului Bârlad, în condiții similare cu ale genezei altor târguri, inclusiv a Iașilor, între care statalitatea consolidată a Moldovei și deschiderea unor drumuri comerciale mai sigure au fost determinante, chestiune îndeobște acceptată de istoricii de după N. Iorga. În cazul Bârladului, chestiunea cea mai importantă este aceea a existenței și delimitării ca formațiune statală distinctă a Țării Moldovei de Jos în veacul al XIV-lea și a poziției și rolului Bârladului în această zonă. Ideea a fost formulată mai întâi de B. P. Hasdeu, reluată de Șerban Papacostea și amplu discutată de curând de Dragoș Moldovanu, în *Studiu monografic*, p. XXV-LXIV, la *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, Partea a 4-a, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395-1789)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005, cu noi argumente cartografice, toponimice și lingvistice, dar cu unele concluzii discutabile ca valabilitate. Din păcate, Gheorghe Gherghe nu cunoaște acest text, care l-ar fi ajutat să sistematizeze mai bine toată discuția, având în centrul de interes și numeroasele ipoteze și fantezii referitoare la etimologia hidronimului *Bârlad*, abordată de același lingvist în cel mai avizat studiu asupra problemei, acesta cunoscut și citat de autorul cărții, dar fără să indice publicația în care a apărut studiul său *Hidronime românești de origine slavă* (p. 105, nota 246). Fac aici trimiterea necesară: „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XXXI, A, 1986-1987, p. 291-301.

Aserțiunea că Bârladul ar fi fost reședință a marelui vornic al Țării de Jos (p. 85) se sprijină doar pe mențiunea lui Negrea de la Bârlad ca vornic, începând din anul 1401. Într-un studiu mai vechi, am dovedit că sintagma „de la Bârlad” nu are înțelesul acesta, ci se referă la întinsul domeniu al lui Negrea de pe cursul superior al Bârladului, având situat aproape central satul Negrești (AIIAI, XX, 1983, p. 322). Gheorghe Gherghe știe de această interpretare (p. 110), dar rămâne la opinia curentă, desigur convenabilă pentru a argumenta calitatea de „capitală” a Bârladului în Țara de Jos a Moldovei.

Nu mai insist asupra rezultatelor cercetării situației Bârladului ca târg comercial de tranzit, cu vamă veche, și ale delimitării vetrei, moșiei și ocolului de sate ale târgului, cu diverse litigii, ca în toată Moldova de altfel. Documentele fiind cele cunoscute, publicate, accesibile și mereu citate în studiile anterioare despre Bârlad, reținem ca utile pentru repede

informare descrierile hotarelor Bârladului (p. 120-132) și lista satelor componente ale ocolului târgului, cu atestările lor în perioada existenței ocolului: Banca, Negoști, Bujoreni, Zorleni, Popeni, Frunțișeni, Grăjdeni, Brădești, Șușnești, Cehani, Hrănești, Liești, Ivești și Portari (p. 132-149). Aici, nici nu sunt noutăți frapante, în schimb (neconvenabil!) citim câteva pasaje jenante. De pildă, problema ocoalelor de târguri este prevestită încă de la p. 20, unde se enunță: „Bârladul a fost centrul unui ocol, dar proprietăți ale lui puteau fi și la distanțe mari, exemplul edificator fiind satul Rânzești de pe Prut”. Relația de dependență administrativă și economică (de tipul hinterlandului occidental) a satelor de ocol față de târg, de care erau „ascultătoare” doar, este cel puțin formulată nefericit, dacă nu și bizar, ca raport de proprietate (mai adecvat, de stăpânire funciară). O confuzie în înțelegerea conceptului de „proprietate” se vedește și în discuțiile privitoare la dăruirea de către domni a unor părți din moșia târgului Bârlad. De pildă, dania, din 1 august 1752, a domnului Constantin Racoviță către armașul Dediu Codreanu, a unui loc de pe Dealul Mare este astfel comentată: „A fost un abuz al unui domn, care a donat unei persoane un loc din proprietatea târgului Bârlad, după ce alți domni cedaseră deja Frunțișenii și Trestiana (Cetățuia)”. (p. 183). În dreptul medieval românesc, daniile domnești de moșii erau totdeauna legale, fiindcă doar domnul era, în virtutea principiului *dominium eminens*, proprietar în sensul dreptului roman, în care convergeau *jus abutendi*, *jus fruendi* și *jus utendi*. Moșiile târgurilor erau, *ab origine*, în proprietatea domniei, nu în presupusa „proprietate” comună a târgului, ca entitate de drept public, târgoveții având doar drept de folosință (*jus utendi*) a locurilor de hrană, plătind domniei, ca chirie, adieșul caselor (impozitul pe locuințe, am zice azi), aflate pe locul gospod din vatra târgului, și dijmile obișnuite. Când o parte a moșiei târgului, liber de stăpânire boierească sau mănăstirească, dar nu și domnească, era dăruită cuiva, vechiul drept domnesc (al oricărui domn) era transferat asupra noului stăpân, târgoveții devenind bezmenarii acestuia. De aici se naștea, de regulă, nemulțumirea acestora, căci boierii sau mănăstirile puteau modifica destinațiile terenurilor primite și condițiile dijmelor și atunci târgoveții invocau drepturile lor (de folosință a locurilor de hrană) anterioare, întărite cu hrisoave. Așadar, nu poate fi vorba de un abuz în anul 1752, apreciere ce intră în contradicție cu analiza corectă a altor situații similare din această lucrare.

Mai atrag atenția câteva etimologii complet ratate, deși unele sunt chiar facile și, în consecință, excesiv de rău propuse. Primul exemplu este o mostră de erori de tot felul, inclusiv, bănuiesc, de culegere orbească a textului la calculator. Începutul este promițător : Lahovenii a fost un sat pe valea Lahova, atestată la 1444, dar continuarea devine derutantă: „Toponimul atestă situația acestei văi, în vremurile mai vechi. Au fost păreri că numele satului și văii își au originea în termenul leah. Dar, în slava veche, termenul lovitra [sic!] înseamnă vânătoare. De aici s-au format cuvintele loviți [sic!] = a vâna, lova [sic!] = vânătoare. Lahovenii, etimologic, înseamnă loc de vânătoare [sic!]. Mai cunoaștem două toponime cu aceeași origine etimologică [sic!] și cu același sens: Țara Loviștei și Leova, peste Prut, în Basarabia. Poate, aceeași explicație etimologică are și Făgetul Leahului, pădurea care se întinde pe obcină de la Stoenști și până în Valea Jeravățului, o pădure – loc de vânătoare”. (p. 131). În această pădure de erori, să vânam și noi trofee ușoare. Mai întâi, referințele la slava veche sunt un joc de aproximații gramaticale, ciudate prin greșelile de scriere și transcriere. Corectă e doar informația că *loviște* este de origine slavă, *loviște* (*lovitra* de mai sus !), derivat din verbul *loviți*. Sensul substantivului românesc este incert, putând însemna fie „loc de vânătoare sau de pescuit” (discuția la Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 443), fie „adâncitură de teren, depresiune”, cum sugerează un text al lui Dosoftei. Forma

apelativului fiind identică în ambele limbi, nu putem fi siguri dacă *Loviște* e un toponim slav sau românesc. Nu poate fi vreo legătură a acestui toponim cu etnonimul leah „polonez” și, în consecință, cu *Făgetul Leahului*, care desemna un făget al unui Leahul. Imposibilă este și relația cu numele satului (azi, oraș) Leova, care este un antoponim bulgăresc sau ucrainean, cu originea fie în calendaristicul *Leon*, fie într-un apelativ vechi slav, cu sensul „leu”. Nici *Lahova* nu poate fi pus în relație cu *loviște* și este imposibil ca *Lahoveni*, cu sufix de plural, colectiv, personal, să poată fi înțeles ca „loc de vânatoare”. Toată discuția aceasta complicată de multiple confuzii se reduce, în fond, la explicarea toponimului *Valea Lahova*, *Lăhoveni* (*Lahoveni*) fiind un oiconim derivat românesc evident. Propun pentru etimologia hidonimului slav de est *Lahova* (căci valea era străbătută de un pârâu) antrop. *Ljach* + suf. -*ova* din sintagma *Ljachova rêka* „pârâul Leahului”, cu o reducere grafică a diftongului. Acest pasaj cumulează cel mai mare număr de erori din întreaga lucrare și este clar că d-l Gherghe s-a lansat într-o aventură lingvistică imprudentă.

Pentru Popeni, motivarea denumirii este amuzantă: „Numele provine de la un loc cu popi sau desemnează [pe] urmașii unuia sau unor popi” (p. 137). Nu am imaginația atât de bogată încât să pot gândi cum ar arăta un loc cu ... popi (staționați acolo, din cine știe ce pricină, ceva vreme, ca, de pildă, un pâlci de ploi, astfel ca să poată genera un toponim). Dincolo de glumă, numărul mare de sate vechi Popi, Popeni și Popești ar trebui să cenzureze imediat orice tentativă de visare pe terenul denominației toponimice, dacă situăm antroponimul *Popa*, tot atât de banal, la locul cuvenit în grupa numelor personale de la originea oiconimelor menționate.

Numele satelor Portari din hotarele târgurilor Bârlad și Vaslui ar proveni „de la existența unor funcționari ai administrației, mai precis de la portari ce străjuiau drumul și intrarea în târg” (p. 148-149). Explicația este greșită, pentru că străjerii drumurilor și intrărilor în târguri nu se numeau *portari* (ce poartă ar fi păzit ei?), iar pluralul *Portari* nu este numele unui grup de presupuși portari, ci un plural direct, onomastic, de la supranumele (rang boieresc, cf. și portarul de Suceava) *portarul* / *Portarul*, desemnând pe locuitorii supuși aceluia stăpân. În cazul satului de lângă Bârlad, dovada corectitudinii acestei interpretări este forma de plural *Portărești* (atestată în 1616), iar satul de la nord de Vaslui a fost stăpânit în veacul al XV-lea de Oană portarul.

Este o evidentă etimologie populară explicația oiconimului *Zorleni* printr-o presupusă trăsătură (poreclă) colectivă a locuitorilor satului, care ar fi fost „zoriți” (probabil grăbiți, mai mult decât alții, din jur, la ce ?), după cum satul Grijlivii ar fi fost plin de oameni ... grijulii (p. 189). Este surprinzător faptul că d-l Gherghe a ajuns la această năstrușnică soluție, pe motivul că, având atestările mai vechi *Zorileni*, nu poate totuși admite o etimologie perfect transparentă, fiindcă nu se cunoaște un anume Zorilă, stăpân sau strămoș al satului. Dar există sute de nume de așezări cu origine personală certă, fără să cunoaștem documentar personajul eponim. Nu știm cine au fost Brad(ul), Buhai, Glodul, Hultur, Ivu(l) și mulți alții, dar nimeni nu se poate îndoi de relația lor cu *Brădeștii*, *Buhăieștii*, *Glodenii*, *Hultureștii*, *Iveștii* etc. *Zorilă* (o poreclă individuală) este un nume cert, iar forma *Zorleni* este rezultatul unei sincope în numele *Zorileni*, după cum *Horilă* (atestat) explică oiconimele (două) *Horilești*, devenite *Horlești*, iar *Borilă* se regăsește în *Borilești* > *Borlești*. La fel, *Grijlivii* nu este o poreclă colectivă (grijulii), ci pluralul direct al unui nume de persoană motivat semantic, *Grijliv(u)*, nume românesc de persoană, cu forma veche, etimologică (bg. *grižliv*), a adjectivului actual *grijuliu*, sau chiar un antoponim bulgăresc, *Grijliv*.

Ținuta editorială a lucrării este extrem de modestă, tehnoredactarea textului fiind neglijentă, corectura inexistentă, ca și contribuția Editurii Sfera, o simplă societate comercială, similară cu PIM-ul ieșean, care publică rapid orice i se oferă spre tipărire, fără consultanță editorială minimală. S-ar putea umple pagini întregi cu liste de erori de scriere, ortografie și punctuație. Exemplific critica prin inexistența în calculatoarele editurii a unui font cu slove chirilice, fapt ce explică apariția unor cuvinte sau sufixe inexistente (p. 38), a unui text ininteligibil cu litere latine în locul unei intitulății domnești slavone (p. 61), citate din izvoare latine copiate fără cunoașterea elementară a unor cuvinte (p. 36, 47), de unde rezultă rizibilele vocabule *poste* în loc de *parte*, *nestro* pentru *nostro*, *que* pentru *quae*, *auteh* în loc de *autem* (p. 43), *confisium* pentru *confinium* (p. 87), *Comanoruru*, corect *Comanorum*, *tatoliter* pentru *totaliter* (p. 91) și altele, grafiile *repercursiuni* (p. 32), *A. Buldur* (p. 40), câmpii *însemințate* (p. 50), *Lia Bâtrana* (p. 63), *Trapetuat* (= Trapezunt) (p. 98), *Platunești* (= Plotunești) (p. 110), „fenomenul lingvistic al *palatelizării* consoanelor labiale (*fricantinele* [= fricativele] labio-dentale [sinonimie greșită, căci labialele menționate sunt /b/ și /p/]) F și V, urmate de I” (p. 83, cu o repetiție a ideii la p. 107), *biroul* (= birăul, primarul) din Brașov (p. 119) și multe altele. Autorului am a-i reproșa și graba redactării, evidentă în prea multe eludări ale regulilor de punctuație, în abateri de la logica sintaxei și în formulări caracteristice improvizației orale de tipul: Românii din Slovacia, Moravia etc. „au dus acolo modul de viață românesc, țara lor fiind «jus valachicum» consemnat de cronicarii locului” (p. 49) sau „Chiar dacă [turanicii], urcau în căutare de iarbă dealurile vara, se retrăgeau iarna în zona de șes străbătută de ape și bogată în vegetație ierboasă, zone care se pliau pe sistemul lor economic axat pe creșterea animalelor de turmă”. Aici, mai observ că doar graba poate explica inversarea raportului de condiționare, căci pășunatul „se plia” pe zonele favorabile și nu invers. Neatente sunt și multe pasaje cu formulări ce induc contradicții sau false corijări. De pildă, admitând, după V. Spinei, că până în secolele XIII-XIV „se exclude existența orașelor în Moldova”, se face observația concesivă și stângaci exprimată, „Totuși, ele au existat Chilia, Cetatea Albă, dar acestea erau la sud, la Dunăre și Marea Neagră” (p. 52), utilizându-se cu totul neadecvat regionimul *Moldova*, pentru o perioadă când acesta nu exista, cum nu exista nici Țara Moldovei. Apoi, evocând situația noului stat într-un context complicat al relațiilor dintre Lituania, Polonia și Ungaria, autorul se îndoiește de capacitatea acestuia de a urmări realizarea independenței „în condițiile în care Moldova nici nu atinsese granițele sale naturale” (p. 75), tulburând pe cititor la gândul că ar fi existat niște „granițe naturale” ale unui stat care urma să se întemeieze, pentru a se împlini destinul de a ajunge până la Cetatea Albă, desigur un oraș moldovenesc în mod „natural”, deși înființat de genovezi în veacul al XIII-lea. Menționând și ridicola etimologie populară „bârr, ladă, bârr!” pentru hidronimul *Bârlad*, imaginată într-un scenariu repetitiv, cu ciobani fondatori de așezări (între care și Bucureștii), unul dintre ei trecându-și oile peste râu într-o ... ladă, Gheorghe Gherghe consideră că aceasta trebuie respinsă cu argumentul că „În acest caz toate apele curgătoare trebuiau să se numească Bârlad” (p. 105). Or, contraargumentul explicației este chiar absurdul scenariului denominativ, nu eventualitatea altor „cazuri” similare. Constat și o confuzie totală la p. 108-109, unde, neînțelegând termenul *coronim* (sinonim cu *regionim*) folosit de Dragoș Moldovanu, autorul (sau culegătoarea textului ?) îl scrie de cinci ori ca *oronim* („munte”, „formă de relief pozitivă”), cititorul obișnuit cu sensul corect al acestui apelativ nepricepând unde vor fi fost munți pe cursul inferior al Bârladului, acolo unde se va fi creat, într-o zonă mlăștinoasă, hidronimul *Bârlad*.

Una sau două hărți, care ar fi sintetizat în formă cartografică tocmai rezultatele notabile ale acestui studiu, ar fi fost de mare utilitate, deși, în mod neașteptat, autorul consideră că „ar fi fost o greșeală să încercăm să tragem pe o hartă conturul hotarului sau ocolului”, cu justificarea firavă (pe care o echivalăm cu... comoditatea) că trei sate, anume Rânzești, Lăslăoani și Ivancea de la Tătarcă, au fost dincolo de posibilul contur al hărții (p. 149). În asemenea situații, frecvente în geografia istorică, o hartă la scară mai mare, reprezentând, de exemplu, jumătatea de sud a Moldovei, putea include și satele respective, și conturul ocolului identificat în jurul târgului Bârlad.

Bibliografia sumară, calificată astfel, involuntar, cu o nuanță peiorativă, ea fiind, de fapt, esențială, a fost, evident consultată și citată rezonabil. Din păcate, lista a fost neglijent întocmită, cu numeroase titluri (17 din 114) fără elemente minimale de identificare editorială, care nu apar nici la notele de subsol (studiile fiind dificil de găsit în cazul publicării lor în reviste), cu nume de autori scrise greșit (e. g. *P. P. Panaintescu*, passim), titluri greșite sau / și incomplete (Constantinescu, N. A., *Dicționar de onomastică românească* [sic!], Gonța, A. I., *Indiciile* [sic!] *numelor de locuri* și *Indiciile* [sic!] *numelor de persoană* (la DIR, A, desigur, pentru cunoscători doar), Ivănescu, G., *Istoria literaturii* [sic! = *limbii*] *române* etc.), alfabetizare neatență (Bătrâna Lia după Boldur A. V., Clit Costin și alții după Costăchel V., Xenopol A. D. înainte de Varlam Vasile ș. a.).

Deși lucrarea a fost gândită ca o cercetare a unei teme bine circumscrise, geneza și hotarul târgului Bârlad, efortul d-lui Gheorghe Gherghe s-a risipit în jumătate de carte scrisă cu intenția unei sinteze de chestiuni introductive, dar devenită o compilație puțin utilă pentru investigația propriu-zisă, ratând, în schimb, soluțiile corecte în numeroase aspecte speciale sau specioase. Un studiu bine articulat, de câteva zeci de pagini, putea pune mult mai bine în valoare o anume pricepere în lectura izvoarelor istorice și o dorință de afirmare publicistică. Din păcate, adesea cantitatea ocultează sau amputează calitatea, iar în domeniul istoriografiei locale, ilustrată de puzderia de monografii de localități și comune, fenomenul nu pare a avea vreun leac. Autorul a pornit la drum cu o tentație de zbor deasupra înălțimii medii a producției editoriale, dar bătăile de aripi nu au fost destul de puternice.

Mircea CIUBOTARU

Aurel Florin Țuscanu, *Biserici de lemn din Podișul Bârladului*, Piatra-Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2015, 495 p.

Patrimoniul arhitectural religios din lemn al zonei Podișului Bârladului – ca reprezentare materială a memoriei colective – devine un caz de conștiință a moralei publice și se constituie într-un reper definitoriu pentru evoluția acestei comunități, în interiorul căreia fiecare individ în parte a fost (mai mult sau mai puțin) angrenat. Din acest punct de vedere, considerăm că acei care au ocazia să cerceteze astfel de edificii eclesiastice din lemn au datoria morală și sfântă de a le proteja și de a le scoate din anonimat, oferindu-le semenilor săi un bun și necesar prilej de cunoaștere a acestor „comori arhitecturale” populare, adesea ignorate fie datorită vitregiei timpurilor și a istoriei, mereu controversată, fie nepăsării umane sau izolării lor de principalele căi de comunicație.

De altfel, particularitatea Podișului Bârladului și trăinicia unei vieți normale creștin-ortodoxe au determinat și aici, ca în tot spațiul Țării Moldovei, ctitorirea unor lăcașuri de cult din lemn, unele dintre ele cu adevărat interesante. Cum era și firesc, aceste monumente

religioase, de o frumusețe simplă și atât de necesare unei autentice trăiri spirituale populare, trebuiau să fie cercetate, fie prin încercarea de a face cunoscute toate actele referitoare la ele și evidențiindu-le dintr-o perspectivă analitică, fie, pur și simplu, prin includerea lor în marile tendințe artistice care au imprimat originalitatea arhitecturii populare religioase medievale din arealul amintit.

În sensul celor afirmate, lucrarea *Biserici de lemn din Podișul Bârladului* a preotului romașcan Aurel Florin Țuscanu constituie o invitație serioasă la cunoașterea și aprofundarea acestor interesante monumente eclesiastice din lemn din zona Podișului Bârladului (secolele XVII-XIX). Cu un *Cuvânt înainte* semnat de academicianul clujean Marius Porumb și cu o *Postfață* a prof. univ. dr. Aurel Chiriac de la Universitatea din Oradea, cartea preotului dr. Aurel Florin Țuscanu se înscrie în rândul valoroaselor contribuții de ordin istoric, artistic, memorialistic și etnografic, care au reușit să recupereze prețioase informații despre arhitectura eclesiastică în lemn din Podișul Bârladului. Autorul, slujitor întru credință ortodoxă la unele biserici din județele Vaslui și Neamț, a surprins extrem de elocvent importanța acestor locașuri de cult din zona cercetată, căci ele consfințesc o viață religioasă de veche tradiție populară românească (care a făcut posibilă evoluția firească a actului de ctitorire din Țara de Jos a Moldovei), dar surprind și capacitatea creatoare a unor meșteri locali care făceau parte dintr-o remarcabilă „civilizație a lemnului”, de o varietate, frumusețe și un rafinament aparte.

În altă ordine de idei, cartea este structurată în șapte capitole, după cum urmează: I. *Cadrul socio-geografic al zonei amplasării bisericilor de lemn din Podișul Bârladului*; II. *Tipologia bisericilor de lemn din Podișul Bârladului*; III. *Ornamentica în lemn*; IV. *Decorul interior al bisericilor de lemn*; V. *Meșterii bisericilor de lemn*; VI. *Patrimoniul mobil al bisericilor de lemn*; VII. *Stadiul cercetărilor asupra bisericilor de lemn din Podișul Bârladului*. Totodată, lucrarea cuprinde o *Introducere*, o *Bibliografie*, câteva *Abrevieri* și *Concluzii*, iar la anexe întâlnim un *Repertoriu* și un *Nomenclator al bisericilor de lemn din Podișul Bârladului*.

În primul capitol, autorul lucrării face o scurtă caracterizare fizico-geografică și socio-umană a Podișului Bârladului și a unităților sale (Podișul Central Moldovenesc, Colinele Tutovei, Dealurile Fălciului și Depresiunea Elanului, Podișul Covurluiului, Culoarul Bârladului și Culoarul Siretului), cu scopul de a ne arăta cât mai exact amplasarea administrativă și eparhială a bisericilor de lemn din acest întins areal. Din punct de vedere administrativ, această zonă cuprinde teritoriul fostelor ținuturi istorice Vaslui, Roman, Tutova, Fălciu, Adjud și Tecuci. Din punct de vedere confesional, bisericile de lemn din Podișul Bârladului sunt cele din protopopiatele Iași I și II (ale Arhiepiscopiei Iașilor; partea de sud a județului Iași), protopopiatele Negrești, Vaslui, Huși și Bârlad (ale Episcopiei Hușilor; județul Vaslui), protopopiatele Roman și Bacău (ale Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului; partea de nord-est, est și de sud-est a județelor Bacău și Neamț), protopopiatul Adjud (al Episcopiei Buzăului; partea sudică a județului Bacău), precum și protopopiatul Târgul Bujor (al Episcopiei Dunării de Jos; partea de nord a județului Galați).

În ceea ce privește capitolul referitor la tipologia bisericilor de lemn din Podișul Bârladului, se remarcă similitudinile și deosebirile pe care le face autorul între bisericile de lemn și casele țărănești din lemn, chiar dacă unele derivă din celelalte. El observa, pe bună dreptate, că, deși biserica de lemn pleacă de la forma simplă a casei țărănești, de la anumite tehnici de construcție și motive ornamentale asemănătoare, totuși biserica de lemn a evoluat diferit, împrumutând elemente din planimetria și structura edificiilor religioase medievale

din zid. Totodată, Aurel Florin Țuscanu observă cu mare atenție unitatea planimetrică a bisericilor de lemn din zona etnografică a Podișului Bârladului, cu cele două mari tipuri de plan: a) *planul dreptunghiular în formă de navă* (cu variantele: absida altarului poligonală și nedecroșată; absida altarului nedecroșată și pronaosul poligonal; absida altarului decroșată și pronaosul poligonal; absida altarului poligonală, decroșată și pronaosul dreptunghiular) și b) *planul treflat sau trilobat* (având și el variantele: pronaosul poligonal; absidele laterale poligonale pe trei laturi; absida altarului poligonală pe șapte laturi; absidele semicirculare). Nu sunt omise nici elementele de elevație și sistemele de boltire ale acestor edificii din lemn, spațiul cultic, ordonat în *pronaos*, *naos* și *altar*, dezvoltându-se de-a lungul axului longitudinal (est-vest) și fiind acoperit cu o boltă semicilindrică care să-i dea solemnitatea cuvenită, creându-se, astfel, imaginea „*Ierusalimului ceresc*”. Autorul arată că de la bolțile semicilindrice la arcele piezișe, nervurile și consolele bine cunoscute și până la bolțile cu baze poligonale sau cupolele dispuse în formă de cruce, sistemele de acoperire erau extrem de ingenioase, foaia acoperișului fiind unică și pliindu-se peste toată construcția, ca o învelitoare elastică.

În capitolele privind ornamentica și decorul interior al bisericilor de lemn din zona Podișului Bârladului sunt descrise motivele decorative geometrice, vegetale, zoomorfe și antropomorfe sculptate în lemn, unele dintre ele cu vechi rădăcini astrale și magico-religioase, cum ar fi: motivul solar (în variantele: discuri, rozete, romburi, triunghiuri, dreptunghiuri, palmete, hașuri, zigzaguri etc.), stelele, motivele spiralo-meandrice, crucea, denticulii, arborele vieții, glastra cu flori, vița-de-vie, capetele stilizate de cai, balaurii afrontați și înaripați, porumbelul, leul, îngerii, ochiul divin etc.

În strânsă legătură cu arta decorativă, autorul lucrării analizează destul de sintetic și *pictura religioasă* pe lemn de la bisericile populare din zona Podișului Bârladului, concretizată cu precădere pe tâmplile acestor lăcașuri, unde se aflau cele mai frumoase icoane. Acestea erau dispuse pe tâmplă și reprezentau istoria religiei creștine. Oricum, iconostasul, tâmpla și catapeteasma erau porțiunile cele mai pictate din biserici. Policromia icoanelor nu venea în contrast cu arhitectura interiorului, ci chiar se armoniza cu aceasta. Decorul interior al bisericilor ne înfățișa în registre scenele care prezentau soarta sufletului omului în trecerea sa spre lumea veșniciei. Naivitatea cu care erau executate aceste picturi – spune autorul – le transformau parcă în povești din lumea basmelor populare, mulți dintre zugrăvi pictând în manieră populară, învățând acest meșteșug de la călugări.

Din capitolul referitor la meșterii populari ai bisericilor de lemn din Podișul Bârladului, reiese faptul că autorul consideră că acești constructori (majoritatea anonimi) „au gândit” aceste edificii ca pe unități indisolubile dintre funcțional și frumos, dintre întreg și detaliu, înțeles ca element constitutiv al totului, participând la omogenitatea lui și, totodată, fiind un element care rezuma în conștiințiozitatea și inspirația execuției toate însușirile esențiale ale *arhitecturii populare*. Rezultate dintr-o mare răbdare și dintr-un anumit echilibru, care a sintetizat și simplificat formele de utilitate și frumusețe, bisericile de lemn din această zonă au constituit expresia unei tradiții constructive străvechi, continue, perisabilă doar prin natura materialului din care erau făcute și reușind să viețuiască tocmai acestui fapt, constituindu-se într-un aspect local al arhitecturii religioase de lemn din Moldova medievală.

La acest capitol ar fi fost de preferat ca autorul să insiste și asupra tehnicilor folosite de meșterii populari în construirea bisericilor de lemn din Podișul Bârladului, pentru că ele le individualizează cel mai bine în raport cu edificiile din lemn din partea de nord a

Moldovei. E vorba de cele două tehnici cunoscute: cea de tip „*Fachwerk*”, a bânelor rotunde și a nuielelor împletite, așezate pe un suport solid din lemn, și cea de tip „*Blockbau*”, a bânelor groase cioplite și așezate în cununi orizontale (cu sau fără lipitură). Așezate pe tălpoaie de lemn și pietre mari de râu, aceste lăcașe de cult erau construite sau „durate” din lemn de stejar, în timp ce cununile din bârne erau „îmbucate” în „chioutori” drepte sau în „coadă de rândunică”. Bârnelor orizontale „se puriceau” cu sfredelul, se prindeau în cepuri de lemn de tisă sau în cuie. Fațadele erau uneori „pardosite” sau „tăbănuite” cu scândură de brad sau cu șindrilă. Acoperișul era în două sau patru ape, făcut din paie, curpeni de viță de vie, fân, stuf, scândură și, bineînțeles, șindrilă sau „chiorpecă”, fapt demonstrat de studiile etnografice, dar și atestat de călătorii străini care au străbătut zona Podișului Bârladului.

Deosebit de important este și capitolul legat de patrimoniul mobil al bisericilor de lemn din Podișul Bârladului, autorul punând accentul pe rolul obiectelor de cult cu valoare istorică și documentar-artistică, pe importanța cărților vechi, a manuscriselor și a pomelnicilor bisericești, precum și pe semnificația icoanelor și a altor obiecte liturgice pictate.

Din păcate, un capitol mai puțin consistent este cel referitor la stadiul cercetărilor asupra bisericilor de lemn din Podișul Bârladului. În fond, monumentală lucrare a preotului Aurel Florin Țuscanu constituie teza sa de doctorat, susținută la Facultatea de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj (în anul 2010) și publicată abia în 2015. Acest lucru se reflectă și în analiza stadiului istoriografic al lucrării, căci autorul, deși a avut timpul necesar pentru a cunoaște toate cărțile, studiile și articolele apărute în ultimii ani, nu a făcut-o și, ca atare, nu le-a menționat la *Bibliografie*. E vorba, spre exemplu, raportându-ne doar la bisericile de lemn din Eparhia Hușilor, de lucrările, studiile și articolele lui Gheorghe Gherghe și Marin Rotaru despre bisericile de la Pârvești, Grăjdeni, Dealu Mare, Obârșeni-Vinderei, cele ale subsemnatului despre bisericile de lemn din zona Bârladului și de la Strâmba-Cetățuia, Pârvești, Dragomirești, Avrămești-Voinești, Obârșeni-Vinderei, Ivești etc. sau cele ale lui Costin Clit despre bisericile de la Grumezoaia, Hârșova, Rafaila, Gologofta, Brădicești, Hoceni și multe altele, dar și despre cele ale Mariei Popa. Această precaritate în analiza autorului se observă și în privința stadiului cercetărilor arheologice, folclorice și documentare efectuate în ultimii ani la unele biserici de lemn din Podișul Bârladului. Spre exemplu, tot din Eparhia Hușilor, amintim cercetările arheologice și documentare de la bisericile din Pârvești, Grăjdeni, Dealu Mare, Strâmba-Cetățuia și Dragomirești (făcute de Gheorghe Gherghe, Marin Rotaru și subsemnatul), cele documentare de la bisericile din Hârșova, Rafaila, Gologofta, Brădicești, Hoceni și altele (efectuate de Costin Clit) sau cele etnografice de la bisericile din Zăpodeni, Miclești, Știoborâni, Chițoc etc. (făcute de Lucian-Valeriu Lefter și Maria Popa). După părerea noastră, ar fi fost de preferat ca lucrarea să înceapă cu acest capitol.

Repertoriul și Nomenclatorul bisericilor de lemn din Podișul Bârladului sunt cele mai valoroase și mai consistente părți ale lucrării întocmită de preotul Florin Țuscanu și ele cuprind micromonografiile a 107 lăcașuri de cult din lemn din zona studiată, cu inserarea principalelor informații despre acestea. Importanța cercetării acestor „comori arhitecturale” reiese și din descrierea și menționarea principalelor etape de construcție a lor, fapt ce apare ca o necesitate obiectivă în înțelegerea evoluției pe care au avut-o. Justificarea unei asemenea abordări este dată și de rolul economic, social și spiritual al multora dintre ele, dar și de studierea interesantelor soluții de ordin arhitectural pe care le-au găsit constructorii de

atunci (la nivelul materialelor de construcție, planimetriei, decorației exterioare, sistemelor de boltire, compartimentării etc.). Totodată, motivația autorului decurge și din faptul că astfel de edificii reflectă o anumită mentalitate a epocii în care au fost ctitorite, constituindu-se, în același timp, în adevărate surse istorice referitoare la preocupările oamenilor din acele timpuri, fapt pentru care sunt precizați ctitorii și proveniența lor socială, dar și funcțiile sau hramurile acestor edificii eclesiastice. Și aceasta cu atât mai mult cu cât monumentele în cauză – precizează autorul – includ o serie de alte mărturii directe, la fel de concrete, care contribuie la perceperea fenomenului de ctitorire: pisanii, pietre funerare, tablouri votive, cărți sfinte, pomelnice, obiecte de cult etc.

Incluse în marea zonă artistică de contact dintre Moldova și Muntenia, monumentele eclesiastice din lemn din arealul etnografic precizat nu numai că au acumulat elemente tehnice și arhitecturale din spațiul moldav la care s-au raportat fundamental, dar au asimilat și influențe artistice venite din sud, est și vest. Din acest punct de vedere, ar fi fost bine de evidențiat aceste înrăuriri artistice exterioare asupra edificiilor religioase de lemn din Podișul Bârladului, dintre care unele deloc de neglijat: cele *bizantine* (prezente în modul de compartimentare a spațiului cultic), *gotice* (ilustrate prin decorul exterior și ancadramentele ușilor și ferestrelor), *renascentiste* (vizibile în pictura murală), *orientale* (evidente doar la mici detalii de decor exterior) și, mai ales, cele *munteneste* (concretizate la nivel planimetric, volumetric, decorativ și prin introducerea pridvorului). Cu toate acestea, influențele artistice externe s-au pliat armonios pe tehnicile și pe materialele de construcție specifice zonei și, mai ales, pe motivele populare ornamentale de o certă valoare și originalitate. Deși se face referire în lucrare la *barocul moldovenesc* ca despre „o sinteză rezultată din dezvoltarea artei locale și ca o expresie a vieții românești”, fenomen caracterizat prin folosirea curbilor și contra-curbelor, a coloanei torsate și a fusului galbat, totuși el se manifestă cu deosebire în decorații și niciodată în structură, astfel încât putem vorbi de un baroc doar în sensul de evoluție a formelor.

Una peste alta, prezența umană timpurie în această zonă propice locuirii, abundența materialului lemnos și a pietrei au permis și aici, ca în tot spațiul Țării Moldovei, crearea unei arhitecturi religioase adaptate la condițiile naturale locale. Civilizația comunităților rurale din Podișul Bârladului a fost, preponderent, una a „satelor libere”, iar expresia concretă a acestui mod de viață materială și a unei spiritualități specifice ortodoxismului s-a manifestat prin cele două creații importante: *casa* și *biserica*. În acest sens, putem afirma că arhitectura populară religioasă medievală din acest areal reflectă o îndelungată tradiție a bisericilor populare din lemn. În orice caz, numeroasele toponime și antroponime, unele cercetări arheologice, mărturiile iconografice (în special, pictura votivă), mențiunile documentare, studiile etnografice și, mai ales, relatările călătorilor străini au demonstrat nu numai o prezență masivă a bisericilor de lemn în zona Bârladului, dar și o vechime apreciabilă a acestora. Numai că, datorită perisabilității materialului lemnos, multe din ele au dispărut, iar altele au fost mutate în alte sate (așa-zisele „biserici călătoare”).

Tocmai de aceea, numărul mare al *bisericilor din lemn* și ponderea lor însemnată în viața creștină de aici constituie o specificitate a zonei Podișului Bârladului. Fiind ctitorii de obști sătenești sau biserici de mir, ctitorii boierești sau biserici de schit, aceste lăcașe de cult din lemn aparțineau domeniului creației populare și au reprezentat o sinteză a spiritualității timpului cu arta populară a lemnului, transpusă ulterior și la construcțiile religioase din piatră. Incluse într-un sistem unitar constructiv al lemnului, astfel de edificii erau opere

colective și anonime, reflectând condițiile sociale, economice, politice și culturale ale timpului căruia le aparțineau.

În încheiere, putem spune că lucrarea fostului protopop de Roman, preotul Florin Țuscanu, este una de anvergură, laborioasă și demnă de urmat. Fără a pretinde că este un demers științific exhaustiv, ea are un stil clar și concis în redarea informațiilor, fiind și un elogiu adus Bisericii lui Iisus Hristos. La urma urmei, doar un reprezentant de seamă al ei putea înțelege cel mai bine că oamenii simpli, de la țară, se știau drept „*ființe ale lui Dumnezeu*” și că esența spiritualității lor creștine era tocmai slăvirea întru Hristos. Așadar, de aici și nevoia firească de a crea lăcașul de cult din lemn ca pe un spațiu de reculegere sufletească, conceput ca o „casă a Domnului”, unde să existe comunicarea dintre un Dumnezeu care „vorbește” și un credincios care „ascultă”.

Laurențiu CHIRIAC

Paul Zahariuc în colaborare cu Lucian-Valeriu Lefter, *Comuna Ștefan cel Mare (I). File de istorie vasluiană*, Iași, PIM, 2015, 504 p.

Despre lucrările lui Paul Zahariuc și colaborarea sa eficientă cu Lucian-Valeriu Lefter am mai scris, chiar în paginile revistei „Prutul”, apesiind pozitiv un mod de lucru care scutește pe un autor de riscul aventurării în domenii pe care nu le cunoaște suficient. Acesta este un bun exemplu mai ales pentru autorii de monografii, obligați de sarcinile cuprinderii tuturor perioadelor pe care le-au parcurs așezările studiate și tuturor problemelor sociale (relații de proprietate și juridice, demografie, sănătate), economice (muncă și ocupații, calitatea vieții materiale), instituționale (administrație, școală, biserică), culturale (folclor, etnografie) și lingvistice (grai local, toponimie, antroponimie) cel puțin să se inițieze într-un noian de dificultăți pe care le presupun documentarea, interpretarea critică a informației și redactarea textelor. Puțini sunt cei trec onorabil toate probele competenței, când nu pot depăși orgoliul infailibilității personale și al „proprietății” asupra temei și nu acceptă, nu găsesc sau nu solicită colaborări specializate, măcar secvențiale. Față de lucrarea anterioară, *Vaslui. I. De la târg la oraș*, apărut în anul 2014, unde al doilea autor a redactat singur și în colaborare câteva capitole, acum Lucian-Valeriu Lefter și-a asumat doar sarcina transcrierii textelor anterioare anului 1860, cu grafie chirilică, constituind listele excerptate din catagrafiile (1820-1845) satelor componente cercetate și bogatul material cuprins în diverse dosare din fondul *Isprăvnicia ținutului Vaslui* de la Arhivele Naționale Iași, informații care au fost valorificate într-un consistent capitol B. al monografiei (p. 169-192). Întreaga responsabilitate a prelucrării materialului adunat revine, așadar, autorului principal, care dovedește o putere de muncă de admirat și o productivitate editorială pe măsură.

Constat acum, din nou, în fața unei cărți masive, aceleași particularități care îl individualizează pregnant pe d-l Paul Zahariuc între autorii vasluieni de literatură cu profil monografic local. Două sunt datele sale de identificare pertinentă: documentarea arhivistică amplă și insistentă, precum și scriitura cu marcate trăsături ale genului publicistic, între care se detașează segmentarea textului în numeroase subcapitole cu intertitluri gazetărești, stilul cu mărci ale oralității și libertățile lexicale și gramaticale, ce pot uneori fi imputate din perspectiva sobrietății și rigorii academice. În această mixtură originală, dozajele potrivite sunt esențiale pentru acceptarea sau critica acestei formule puțin obișnuite. Personal, sunt

receptiv la valorile de comunicare accesibilă pe care le promovează publicistica, respingând fără menajamente doar reziduurile de improvizație, incultură, senzaționalism ieftin, vulgaritate comercială și violentare a limbii române. Am adoptat eu însumi o modalitate de prezentare mai atractivă decât scrisul academic a unor chestiuni spinoase și adesea excesiv de specializate, de antroponimie și toponimie ieșeană, într-un serial din „Cronica Veche” (Iași), reluat în „Prutul”. Am așadar disponibilitatea de a primi cum se cuvine textele d-lui Paul Zahariuc, semnalându-i, și de această dată, excesele stilistice, lacunele documentare sau erorile de interpretare.

Nu îmi este clar cum va fi organizat al doilea volum al monografiei, care ar trebui să cuprindă prezentarea problemelor satelor din comuna Ștefan cel Mare de după 1918 și până în prezent, conform planului anunțat la p. 1, fiindcă observ că un capitol despre situația școlilor de la 1864 și până la 1918 nu a apărut în acest prim volum, în schimb, capitolul *Biserica* aduce informația până în prezent, la fel ca și *Populația* (1859-2012) și *Edilii* (1864-2015). Istoria așezărilor ocupă o treime din economia volumului, sub titlul *Stăpânirea funciară* (p. 5-166), cu secțiunile *Sate și moșii* (cele actuale) și *Sate dispărute*. Într-adevăr, pentru perioada medievală, dar nu mai puțin și pentru epoca modernă și contemporană, stăpânirea pământului, în variate forme istorice, a constituit esența vieții rurale, generând întregul sistem de relații sociale, juridice, patrimoniale și de producție. Era necesar ca, într-o secvență introductivă, autorul să definească, pentru cititorii mai puțin informați, chestiunea esențială a naturii stăpânirii funciare în Moldova (similară și în Țara Românească, dar distinctă în Transilvania), în raport cu conceptul „proprietate”, specific dreptului roman și modern (de după 1864), căci d-l Zahariuc folosește aproape exclusiv termenul *proprietate* pentru întreaga istorie medievală. Nu putem dezvolta aici nici măcar o schiță a problemei, o semnalăm doar ca importantă pentru istoria dreptului românesc și istoria socială, ea clarificând și conținutul real al termenilor *răzeș*, *vecin*, *clăcaș*, *împroprietărit*, *boier*, *stăpân*, *moșier*, *posesor*, *orândator* / *arendaș*, adesea utilizați fără discernământ în multe monografii amatoristice lucrate. Autorul însuși combate, în stilul său propriu, clișeul popular (și nu numai!) al „răzeșilor lui Ștefan cel Mare” pe care îl colportează cei care „habar n-au de aceste noțiuni” (p. 148). Era, așadar, necesar ca autorul să-i lumineze și pe aceștia, dar nu într-o simplă notă de subsol (ca la p. 341, nota 703, unde se face distincția între posesor și proprietar).

Remarc buna documentare pentru realizarea schițelor istorice ale satelor comunei, atât cu izvoare editate cunoscute, cât și cu o cantitate mai modestă de documente inedite, de arhivă, citate după normele consacrate. Fiindcă toate numele de sate au origine personală, unele cu stăpâni sau juzi medievali identificați documentar ca „eroi” eponimi, etimologiile sunt transparente și, ca urmare, indicate corect, având a formula aici doar câteva amendamente. Astfel, este ciudat că, deși termenul *eponim* este definit chiar de la începutul lucrării (p. 5, nota 3), în legătură cu numele presupusului hatman (sic !) Bârză, care este la originea oiconimului *Bârzești*, în continuare, autorul greșește consecvent când afirmă că numele de sate sunt... eponime: numele *Bănești* ar fi eponimul primului proprietar, Ion Banul vornic, p. 11, și, la fel, *Cănțălărești* de la *Scanțir* sau *Canțir*, p. 103, *Dobroslovești* de la *Dobroslav*, p. 105 și 123, nota 331, *Munteneschi* de la un *Munteanu*, p. 141. Așadar, derivatele ar fi eponimele și nu bazele lor antroponimice. O altă eroare terminologică arheografică o constat în utilizarea apelativului *perilipsis*, care desemnează o listă de documente rezumate (ale unei moșii, de exemplu), greșit folosit, cu sensul de „tabel

cronologic” (al stăpânilor moșiilor Bârzești, p. 36, Tăcmănești, p. 99, Căntălărești, p. 119, și Mărășeni, p. 135).

Apoi, trebuia cenzurată de către autor informația despre presupusul hatman (de fapt, un jude din secolul al XV-lea) Bârzu (forma numelui este *Bârzea*), fiindcă acest rang boieresc nu exista în vremea lui Ștefan cel Mare, când satul se numea deja *Bârzești* (menționat apoi, în 1527). În nota 17 de la p. 9, d-l Zahariuc crede de cuviință să precizeze că „legenda acelui hatman Bârzea, vechi proprietar (sic!) al moșiei, poate avea un fundament real”, referindu-se la „legenda” pe care a consemnat-o C. Chiriță în *Dicționarul geografic al județului Vaslui*, publicat în 1889 și citat de mai multe ori. Aici trebuie să subliniem apăsător un fapt important, care a scăpat atenției autorului, anume că adevărul informației nu este, în acest caz, doar posibil („poate”), ci desăvârșit, cu excepția parazitării *hatmanul*, fiindcă autorul *Dicționarului* nu a înregistrat la Bârzești o legendă populară, orală, în sensul principal și consacrat al termenului, ci o informație istorică exactă. Uricul slavon al satului Bârzești, din 15 martie 1527, se găsea încă la sfârșitul secolului al XIX-lea la un răzeș Frimu, care îi știa conținutul, documentul fiind tradus pentru diversele litigii ale moșiei și de aceea se găsește transcris ca surse în „Condica Asachi”. Originalul slavon a fost apoi văzut, copiat, tradus și publicat de Gh. Ghibănescu în *Surete și izvoade*, I, 1906, p. 113-118, după care a ars odată cu casa răzeșului (Alec Frimu). Autorii de monografii trebuie să distingă produsele gândirii populare autentice, manifestată exclusiv în universul culturii orale, care nu are memorie istorică evenimentială, iar când aceasta există, ea se exprimă numai în cadrele și formele creației legendare, ce păstrează doar „sâmburele de adevăr”. Exemplul ilustru pentru această constatare și pentru modul de înțelegere a problemei este analiza baladei fantastice *Gerul*, făcută de Petru Caraman, care a identificat ca realitate istorică dezastrul unei armate turcești în anul 1498 sau 1499, surprinsă de o iarnă năprasnică în sudul Poloniei. Tot astfel trebuie abordate orice fel de tradiții istorice orale, de pildă ca acelea din *O samă de cuvinte* adunate de Ion Neculce, care au „sâmburele” mai mare și mai dur, ele conservând amintirea unor întâmplări și gesturi istorice mult mai apropiate de momentul consemnării lor într-un mediu cultural semilivresc, acela al boierimii moldovenești. Așadar, numeroase „legende” despre faptele lui Ștefan cel Mare și ale „răzeșilor” săi trebuie puse pe seama difuziunii informației istorice în secolul al XIX-lea de către învățătorimea și preoțimea educată deja pentru promovarea patriotismului local și național. Ni se oferă chiar în acest volum un exemplu elocvent. Cultul lui Ștefan cel Mare în Moldova, inclusiv cel de la Căntălărești, întreținut și de acel pod vestit (a cărui pisanie slavonă a fost citită, tradusă și publicată mai întâi de episcopul Melchisedec, în anul 1869), a fost creat prin instrucție școlară, după cum a constatat și formulat cu autoritate și N. Iorga. El este similar și aproape sincron cu mitologia fondatorilor poporului român promovată de Școala Ardeleană și trebuie interpretat nu ca dovadă de „incultură” istorică, ci ca expresie specifică a oralității culturii populare până în epoca modernă.

În studiile de istorie medie și, desigur, în aproape toate monografiile locale găsim o chestiune de drept cutumiar tratată schematic, printr-un clișeu repetitiv, fără analiză nuanțată, deci fără grija pentru adevăr. Este vorba de protimisii, dreptul rudelor din comunitatea răzeșească a unei moșii de a cumpăra cu prioritate o ocină sau o dedină scoasă la vânzare, drept eludat adesea prin daniile mascate, ce permiteau unui străin, devenit astfel răzeș (= părtaș) în moșie, să cumpere apoi și alte hlize, uneori chiar întreaga moșie. Cu adevărat, astfel s-au constituit, începând din veacul al XVII-lea și mai ales în secolul următor, numeroase moșii boierești, foste răzeșești. În secolul al XIX-lea a apărut clișeul

istoriografic de a considera, fără nicio probă sau chiar împotriva dovezilor documentare certe, că orice danie a fost doar un tertip juridic, fiindcă fragmentarea răzeșească a moșiilor, ele însele la origini fiind moșii boierești, și menținerea lor ca proprietate a așa-numitei „țărănime libere” a fost considerată un lucru bun, pozitiv, iar concentrarea pământurilor în forma proprietății latifundiare un fenomen negativ, generator al exploatării feudale. Substratul ideologic al tezei este evident. Sarcina istoricului local nu este aceea de a dovedi sau de a contesta realitatea acestei scheme generale, ci de a lumina, în măsura posibilului, adevărata natură a tranzacției, adesea greu de dovedit într-un sens sau altul în cazuri foarte concrete. Am abordat această problemă în câteva pasaje din monografia *Comuna Ipatele, I, Studiu istoric. Toponimie*, apărută în anul 2000 (p. 54-55 și 104-105, în ediția a doua, Iași, Editura Alfa, 2013), evidențiind faptul că lumea răzeșească nu trebuie idealizată, ca în literatura semănătoristă și în istoriografia ideologizată, fiindcă disputele, conflictele și lupta crâncenă pentru pământ între răzeși nu erau altfel decât cele dintre proprietarii de astăzi și dintotdeauna, stare de fapt care generat mii de litigii dovedite documentar, precum și zicale populare de tipul: „Să te ferească Dumnezeu de vrăjmășia rudelor, că ruda când te pișcă, ca scorpia te mușcă” sau „Dragostea rudelor cu mult mai jos decât a câinelui”. Pe de altă parte, niciodată nu vom putea ști cu maximă precizie dacă, de pildă, o bătrână răzeșită, neputincioasă, abandonată de frați, copii sau nepoți nu era chiar cu adevărat îngrijită de un boier omenos (și interesat, desigur), care era recompensat cu dania unei hlize, donație de regulă autenticată cu mai mulți martori (toți de rea credință, desigur, în interpretarea contrară a autenticității daniei). Pe de altă parte, trebuie precizat că protimisul reprezenta o restricție și nu o interdicție. Un străin putea cumpăra oricând părți răzeșești, fără să fi primit în prealabil vreo danie, cu condiția să nu fi existat rude ale vânzătorului care să dorească sau să poată să cumpere ocina cu pricina. De aceea, o condiție a înstrăinării hlizei era înștiințarea din timp a neamurilor. Aceste considerații, care au importanța lor mai ales pentru analiza critică a informațiilor documentare, sunt prilejuate de prezentarea spătarului Ioniță Cuza ca un boier extrem de cupid, care a intrat în stăpânirea părților răzeșești din moșiile Bârzești, Ludești, Dobroslovești și Bănești, ocolind dibaci dreptul de protimis prin metoda daniilor contra „facerilor de bine” (p. 13), ghilimelele autorului punând la îndoială adevărul și valabilitatea unei donații, totuși făcută de Safta Răcleșoae în prezența unui fiu, a două fiice și a altor șase martori, între care și un răzeș monah (p. 13-14). Se exclude, așadar, din acea împrejurare posibilitatea ca niciun alt răzeș să nu fi fost interesat sau să nu fi avut posibilitatea cumpărării acelei răzeșii, astfel încât dania trebuie să fi fost doar o manevră cu acoperire aparent legală. Mărturisesc că eu nu știu dacă spătarul, altfel destul de bine cunoscut, era sau nu cupid și înșelător și dacă fiul său, vel serdarul și apoi postelnicul Gheorghe Cuza, cu adevărat violent și abuziv, i-a moștenit firea, și nu mă interesează o eventuală ... reabilitare postumă a lui Ioniță Cuza, dar aș vrea să aflu, totdeauna, „adevărul” strict istoric, inclusiv, dacă e posibil, cel al resorturilor psihologice, morale și de altă natură ale faptelor, gesturilor și conduitei umane. Or, în cazul de față, d-l Paul Zahariuc a reconstituit, fără să-și dea seama, scenariul disoluției stăpânirii răzeșești în moșiile menționate prin prisma unui clișeu al ideologiei luptei de clasă, pe care tocmai îl respingea (dar numai declarativ), când scria că „istoricul serios trebuie să se scuture de praful ideologic depus pe hainele și mintea sa [în perioada comunistă] și să dezvăluie poporului român ADEVĂRUL” (p. 2).

Din istoria bine reconstituită a celorlalte sate și moșii mai semnalăm doar unele chestiuni fără soluții sau interpretări satisfăcătoare. Astfel, numele satului Brăhășoia,

format pe mai vechea moșie Călugăreni, este explicat tot printr-o „legendă” înregistrată de același C. Chiriță în timpul vizitei sale aici, anume că locuitorii rusnaci ai satului i-au zis *Brăhășoaia* văduvei Bondreșoaia, soția „celui mai vechi proprietar Bondrea”. Paul Zahariuc, pornind de la adevărul informației despre stăpânirea aici a lui Dimitrie Bondrea, prin căsătoria acestuia cu o fiică a lui Arghir Cuza, ia „de bună” această „legendă” locală, care nu este decât o improvizație etimologică a vreunui învățător sau preot, admitând-o ca o posibilă metateză (p. 76; explicația populară este repetată la p. 175). În realitate, în niciun fel, nici măcar printr-o rostire ucraineană a presupusului nume *Bondreșoaia* (care nu a existat, derivatul feminin posibil fiind *Bondroaia*), nu se poate realiza fonetic numele *Brăhășoaia*, cu atât mai puțin prin metateză, înțeleasă greșit de autorul monografiei ca o simplă schimonosire sau chiar ca obișnuita derivare a unui cuvânt (când menționează *Tărăceanca* și *Tărăcenii* ca toponime „metatezate”, p. 156). Pentru o elementară informare, precizez că o metateză este doar inversarea ordinei sunetelor într-o secvență sonoră din cauza dificultății articulării unui nume străin, ca în *moliftă* în loc de slavonul *molitvă* sau *castravete* în loc de *crastavete*, formă veche, apropiată de etimonul bulgăresc. *Brăhășoaia* este un derivat cu suf. fem. *-oaia*, cu funcție antroponimică sau toponimică, desemnând sau pe soția unui Brahăș (< *Brahă* + suf. *-eș*, ambele forme fiind atestate în secolele al XVI-lea și al XVII-lea) sau, prin acord de gen cu apelativul *moșie*, o parte din fosta moșie Călugăreni sau Tăcămănești, probabil din veacul al XVIII-lea, a unui răzeș Brahăș, încă necunoscut documentar. De altfel, alte două sate din Moldova, Brăhășești, au numele derivate (cu *-ești*) din aceeași bază personală. Este bine măcar că d-l Zahariuc nu a dat crezare unei alte isprăvi etimologice săvârșite de un preot al satului, în 1967 (p. 77). Ne miră însă scăparea din atenția sa a unor mai vechi atestări, decât în 1861 (p. 77, nota 213), a satului, cu numele *Brăhășești* (1830, în forma rusească *Bragașești*) și *Brăhășoaia* (1849), pentru care mult prea cunoscutul *Repertoriu* al localităților, constituind vol. I din *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, este la îndemâna oricui și chiar a fost consultat. Cu această observație, găsesc prilejul de a face o precizare importantă pentru toți utilizatorii acestui instrument de lucru, pornind de la o apreciere a d-lui Zahariuc: „Din nefericire, cei care au trudit cu osârdie la realizarea vastului *Tezaur toponimic* au greșit anul primei atestări documentare a satului [Muntenestii], el nefiind 1887, ci 1880, după cum vom vedea ceva mai târziu”. (p. 143). Dincolo de nefericirea produsă de această constatare, trebuie înțeles că acest *Repertoriu* înregistrează evoluția denumirilor localităților din Moldova pe baza unor surse documentare oficiale și, de regulă, publicate (Tablouri și Indicatoare de localități, Decizii, Legi etc. de schimbări administrative) și puține inedite (de pildă, catagrafiile Vistieriei). Ca urmare, anul 1887 nu este greșit, ci este data primei apariții a noii localități într-un *Indicator al comunelor urbane și rurale din România*. De aceea, cercetarea arhivistică va descoperi, de multe ori, atestări mai vechi, unele surprinzând chiar momentul întemeierii unui sat, îndeosebi prin împrumutările moderne, începând cu anul 1864. Așteptarea ca *Repertoriul* să furnizeze totdeauna prima atestare absolută a oricărei localități se putea relativ mulțumitor satisface doar după un răgaz, pentru micul colectiv de autori ai acestei lucrări, de încă vreo 100 de ani de căutare și fișare a documentelor din toate arhivele Moldovei. Așadar, d-l Paul Zahariuc trebuie să fie fericit, și nu nefericit, că a ajuns la datarea 1880, consultând un dosar din acest an, aflat într-un fond din Arhivele Naționale Vaslui, unde, evident, nu s-a făcut nicio investigație pentru *Tezaurul toponimic*. Cine să o facă, dacă nu chiar autorii de monografii locale, spre satisfacția lor pentru descoperirea unor informații mai exacte. Dar și, presupun, spre nemulțumirea lor, atunci când constată că,

ocupându-se ani de-a rândul, nu rareori o bună perioadă din viața lor, doar de cele câteva sate și moșii ce compun teritoriul unei comune, tot nu au reușit să ajungă la toate informațiile care se mai pot afla prin arhive, adesea nu foarte bine ascunse. Ilustrează situația chiar cu această monografie.

Autorul a identificat patru moșii pe care au existat trei sate dispărute, amintite de trei toponime încă active. Documentarea s-a realizat exclusiv cu documente publicate, astfel că cercetarea de arhivă poate oricând aduce surpriza unor noi datări și informații de conținut.

Satul L(i)udești, foarte vechi, atestat începând cu anul 1495, are numele de la un antroponim *Liude*, foarte rar, de vreme ce doar două vechi sate din Moldova, unul situat pe Pârâul Negru, din ținutul Neamț, atestă, ca toponime, această bază personală. După 1800, regăsim doar apelativul *liude*, utilizat în mod curent cu sensul „om, cap de familie ca unitate fiscală”, în catagrafii. Etimologia oiconimului nu a fost propusă nicăieri în acest volum. Satul mai exista la sfârșitul secolului al XIX-lea, amintirea sa păstrându-se până astăzi ca denumire a unei tarlale, *Ludeasca*. Istoria sa este schițată aici, până la 1775, cu doar cinci documente publicate (p. 156-160), iar satul re apare în momentul 1864 (p. 201-203), când s-a încercat mutarea micului cătun, care se afla pe o bucată de moșie a lui Ion Racoviță, proprietarul de la Buhăiești. Nu aflăm nimic despre dispariția ultimelor gospodării, în jurul anului 1900.

Fostul sat Tărăceni este prezentat cu informații din doar trei documente (p. 80-81). A scăpat atenției autorului studiul nostru *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea*, publicat în AIX, XXVIII, 1991 și XXIX, 1992, republicat în vol. *Cercetări de onomastică. Metodă și etimologie*, Casa Editorială Demiurg Plus, 2013, unde am identificat cu multe documente inedite moșia acestui sat ca parte răzeșească a moșiei Oncești-Turcești, cu atestări începând din 1618 și până la începutul secolului al XIX-lea, și am indicat etimonul numelui în antroponimul *Tarac*. Tot acolo d-l Zahariuc va găsi o schiță istorică a fostului cătun răzeșesc și a hlizei sale Făunoaia, atestată începând cu anul 1709, nu abia de la 1816, și care are începutul în stăpânirea unui Faur, fiica acestuia, Ioana, fiind menționată în 1660. Numele *Făunoaia* a rezultat din „derotacizarea” formei inițiale *Făuroaia*.

Ajungând la momentul reformei agrare din 1864, numărul documentelor inedite cercetate în arhive crește semnificativ, mai ales că autorul se simte în largul său, accesul fiind ușurat odată cu apariția în cercetare a izvoarelor cu grafie latină. Parcurgem ample capitole referitoare la împrăștierea din 1864-1865, la bisericile din toate satele comunei, participarea locuitorilor la răscoala din 1907 și la războiul din 1916-1919, unde se valorifică informațiile deja expuse în alte lucrări anterioare ale autorului, adăugându-se și însemnările inedite ale fostului învățător Nicolae Croitoru din Muntenesti. Analiza informației este corectă, cu unele acente de poziționare subiectivă, evidențiate și de libertățile expunerii sale publicistice menționate. Apreciez și efortul autorului de a depăși reziduurile propagandistice în prezentarea evenimentelor răscoalei de la 1907, respingând cifra exagerată de 11000 de morți, subliniind caracterul dominant antisemit și antiarendășesc al revoltei țărănești și apelând mereu la documente pentru evaluarea exactă a situației din satele comunei. De aceea, sunt surprins să constat că se recurge și la textul învățătorului Nicolae Croitoru, care, fiind născut în anul 1907, nu putea să aibă niciun fel de amintiri despre acele evenimente. Afirmatia acestuia, citată la p. 342, cum că „represaliile autorităților au fost rapide și extrem de dure, înregistrându-se morți și mulți răniți” este doar un clișeu din perioada când au fost redactate acele pagini și când nu se puteau formula decât aprecierile propagandei oficiale.

D-I Paul Zahariuc a cercetat documentele referitoare la răscoală și știe că, dimpotrivă, în județul Vaslui, replica jandarmeriei și armatei a fost moderată, că ofițerii au primit ordin să nu se folosească muniția de război și că au fost doar patru morți la Băcești și Pungești, acolo unde ȧiganii au atacat trupa. Apoi, din cei 214 inculpați după potolirea răzmeriței, doar opt au fost condamnați și aceia au fost eliberați curând. O evaluare obiectivă a situației din zona de interes a monografiei, inclusiv cu mărturii autentice din acel moment și cu unele referințe și la Bârzești, se poate găsi în *Comuna Vulturești, II, Vremuri noi (1864-1975)*, apărută în 2008, p. 49-56 (autori, semnatarii acestor rânduri și Nicolae Gr. Ciubotaru). Oricum, în satele de atunci ale comunei actuale Ștefan cel Mare nu a murit nimeni și nici răniți nu au fost, de vreme ce nici această lucrare nu a putut să-i identifice. Și atunci, cum rămâne cu promisiunea de a căuta doar ADEVĂRUL ?

Remarc și ilustrarea bogată a întregului volum cu fotografii de epocă, unele fără necesitate stringentă, și fotocopii de documente ilustrative. Utile sunt, în notele de subsol, explicațiile, după diverse dicționare, a unor arhaisme sau a unor termeni mai puțin cunoscuți, cu definiții în general corecte. Semnalez aici câteva interpretări incorecte ale sensurilor: regeste înseamnă „rezumate” și nu „registru în care erau trecute în ordine cronologică rezumatele actelor...” etc. (p. 12, nota 31); pravăț, definit ca „drum drept (pe coama unui deal)” (p. 47, nota 123) avea sensul de „direcție, în linie dreaptă”, cuvântul fiind des întâlnit în hotarnice de moșii; nămaș nu era un torent de apă, numai când plouă abundant sau o văgăună lăsată de pârâu (p. 109, nota 298), ci un imăș, cuvântul păstrând încă, în secolul al XVIII-lea, forma etimologică maghiară (< *nyomás*); vechil „împuternicit să reprezinte la judecăți” a căpătat sensul „administrator de moșie” (p. 116, nota 321) numai în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când pentru cel dintâi înțeles s-a introdus neologismul *avocat*; etnonimul *armean* nu trebuia interpretat ca nume propriu (p. 130, nota 358) și, ca urmare, determinantul este greșit ortografiat cu inițială majusculă în sintagmele *Ivan Arman*, *Grigori Arman*, *Vartic Arman* (p. 130); pasnicul nu era supraveghetor de pășune (p. 171, nota 443), ci ajutorul vornicului satului în prima jumătate a secolului al XIX-lea. De un semantism inexact nu este reponsabil monografistul: *budă*, p. 128, nota 348, nu însemna o construcție de lemn, în pădure, în care locuiau tăietorii de lemne, sens ce se poate găsi în toate dicționarele limbii române, ci o așezare cu funcționalitatea unei exploatare de silitră sau de potașă (secolele al XVII-lea – al XIX-lea). Am consacrat acestui apelativ și toponimelor corespunzătoare un studiu special, care poate fi citit în volumul *Cercetări de onomastică. Metodă și etimologie*, mai sus menționat.

În ultima parte a monografiei sunt transcrise (de Lucian-Valeriu Lefter) listele privitoare la satele comunei realizate prin recensământul rusesc din 1772-1774 și în catagrafiile dintre 1820 și 1845. Observ la p. 404-406 o eroare de culegere la calculator, fiindcă în 1832 nu putea fi la Bârzești un număr de 54 de mazili (!), ci doar cel mult doi, ca în 1820. Lista cu pricina cuprinde, de fapt, pe birnicii satului, în continuarea unei liste anterioare, întreruptă de numele unui privileget. Se resimte lipsa unui capitol de analiză a acestor informații demografice, sociale și onomastice, simpla reproducere a numelor nefiind suficientă pentru înțelegerea de către cititorii cărora li se adresează cu prioritate această carte a valorii complexe a acestor izvoare, mult mai prețioase decât datele statistice sintetizate din diverse recensăminte ulterioare, efectuate între 1859 și 2012 (p. 476-486).

O mențiune specială am pentru includerea în această lucrare a unui text manuscris redactat în anul 1970 de fostul învățător Nicolae Croitoru (1907-1998) din Munteneghi, cuprinzând o mixtură de amintiri biografice și informații cu tentă monografică, acestea în

majoritatea lor eronate și amendate în note de subsol, cum se cuvine, de d-l Zahariuc. Astfel de mărturii sunt totdeauna prețioase atât pentru informațiile de tip „istorie orală”, consemnând ceea ce „spuneau bătrânii”, cât și pentru aprecierea nivelului de cunoștințe istorice ale învățătorimii de odinioară și a impactului acesteia asupra mentalului colectiv local în crearea așa-ziselor tradiții ale satului, inclusiv aceea despre răzeșii lui Ștefan cel Mare. Rețin din aceste pagini doar trei informații pe care i le semnez monografistului ca fiind utile pentru eventuale corijări sau completări în volumul următor. Nicolae Croitoru menționează niște locuitori, „budăieni”, mutați din satul Budăi în Bârzești, după 1850, „din cauza terenului fugitiv” (p. 377). La nota 745 găsim observația d-lui Zahariuc: „Probabil un cătun dispărut, apoi un trup de moșie cu acest nume”. Preciez că Budăi a fost un cătun pe moșia Ludești, lângă un budăi, menționat de altfel în *Dicționarul* lui C. Chiriță în două voci *Ludeștii-Budăiu* (p. 110-111). Cătunul a fost considerat la comuna Bârzești, până în 1912. A fost abandonat, de teama holerei din 1848 sau 1866, de unii locuitori, cei despre care scrie și N. Croitoru. Pentru acest episod trimit la *Comuna Vulturești*, II, p. 74-75. La p. 379, găsim informația comunicată de învățător despre locul unei poște vechi, mai sus de întretărirea pârlului Dobrosloveștilor cu șoseaua Vaslui-Iași. D-l Zahariuc contestă exactitatea localizării, situând poșta la 8-9 km (??) spre nord, la bifurcarea șoselei Vaslui-Iași spre Roman, deci la cotunul Podeni (fost Cioara). Ambele localizări sunt inexacte, documente și două planuri situează cu precizie Poșta Oncești pe fosta moșie Turcești, la gura unui pârlu care curge dinspre satul Uncești, pe locul numit și astăzi *La Poștă*, de pe dreapta șoselei, la cca 2 km sud de Podeni. Sursele și informații despre această poștă sunt prezentate în studiul nostru amintit, *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea* (în vol. *Cercetări de onomastică* la p. 82-83).

În sfârșit, am acum prilejul cel mai potrivit pentru punerea în pagină a unui gând care revine mereu de peste trei decenii, fără să aflu contextul favorabil de expunere. În însemnările sale, N. Croitoru consemnează o relatare a lui Gh. Ghibănescu către elevii săi, desigur în calitate de profesor la Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași, unde învățătorul își va fi făcut studiile (Amintirile sale nu cuprind asemenea informații), despre căutările sale prin sate, pentru găsirea unor documente vechi. La Călugăreni, profesorul a aflat că un moș Vasile Vârlan are o „hartă” pe care locuitorii și-ar fi făcut-o demult, de pe vremea lui Ștefan cel Mare, pentru a însemna pe ea locul lor „cumpărat”, fiind în dispută cu niște călugări. Ghibănescu ar fi reușit, cu un bacșiș bun, să ia harta la Iași, ca să o studieze, dar a doua zi deja moșneagul a venit acasă la profesor, cerând harta înapoi, căci oamenii nu-l mai primeau în sat și nici baba nu-i mai dădea de mâncare. Până seara, omul era deja întors la Călugăreni, pe jos, punând harta la loc ascuns, sigur (p. 380-381). Întâmplarea trebuie datată în vara anului 1899, căci Ghibănescu menționează momentul și numele răzeșului (Ion Vârlan), în comentariul uricului, publicat în *Surete și izvoade*, I, 1906, p. 152. În această narațiune cu iz anecdotic, aproape totul este credibil, inclusiv confuzia din mintea unui elev normalist, rămasă, din păcate, nerisipită până la bătrânețea învățătorului, care nu a reușit să priceapă că era vorba nu de o ... hartă (topografică), ci de o „carte” domnească, un vechi pergament slavon chiar de la Ștefan cel Mare, datat 6998 (1490) ianuarie 14. Dar povestea nu s-a încheiat atunci și acum pot să o duc eu mai departe.

La 22 iulie 1982, l-am vizitat la București, împreună cu tatăl meu, învățător, pe venerabilul Constantin Capră, fost profesor de limbă română la Școala Normală și apoi director al Liceului de băieți din Vaslui prin anii 1925-1941 și primar al orașului (1942-1944). Întâlnirea dintre profesor și fostul său elev, după peste 50 de ani, a fost emoționantă.

Atunci, C. Capră ne-a relatat că un elev al său l-a înștiințat că un răzeș din satul Călugăreni ar avea „buricul pământului”. S-a dus acolo și a constatat că descoperea un pergament slavon, original, pe care a reușit să-l cumpere cu 200 de lei și pe care l-a transmis la Iași lui Mihai Costăchescu, marele editor de documente medievale. Era, desigur, uricul din povestea de mai sus, ajuns apoi la Biblioteca Academiei Române, fondul *Peceți*, nr. 315, dacă nu cumva memoria l-a înșelat pe C. Capră, fiindcă el a avut meritul unei alte recuperări, de la un răzeș Ciureanu din Bereasa, anume a unui uric de la Ștefan voievod (Rareș), din 2 aprilie 1552, care întărea împărțirea satelor Negrilești (dispărut), de pe valea Telejnei, și Glodeni și Muncel din ținutul Romanului. L-am identificat curând după acea întâlnire, printr-o mențiune de la rubrica Observații dintr-un registru-inventar al cunoscutei colecții de *Documente istorice* de la Biblioteca Academiei Române din București, unde se nota că pergamentul, de la cota CCXC/4, a fost dăruit de C. Capră, director al Liceului de băieți din Vaslui, și adus de Mihai Costăchescu în septembrie 1941. Inițial, profesorul îl înregistrase în inventarul Muzeului etnografic din Vaslui, al cărui director era, dar apoi, imediat după începerea războiului, probabil dându-și seama că nici acel Muzeu și nici vremurile nu sunt sigure, l-a dăruit Bibliotecii Academiei Române prin mijlocirea lui M. Costăchescu. Uricul a fost republicat în traducere, în DIR, A, XVI/2, p. 14-16, și recent, în DRH, A, VI, întocmit de I. Caproșu și tipărit în anul 2008, p. 142-145, nr. 81. În descrierea arheografică, ultimul editor menționează și el parcursul documentului de la C. Capră la BAR, cu data donației august 1941 (p. 144). Iată două captivante „povești” ale păstrării, recuperării și editării unor prețioase mărturii al trecutului vasluian, dar și a unei aventuri semantice.

„Buricul pământului” este o prea frumoasă sintagmă rezultată din atracția paronimică dintre cuvintele *uric* și *buric* și dintr-o minunată contaminare semantică. Dintre vechii termeni de cancelarie slavonă (*uric* și *ispisoc*) și românească (*hrisov* și *carte*), numai cel din urmă a pătruns în sfera lexicului popular, dovadă fiind zicala „Ai carte, ai parte (de moșie)”, nu mai veche, desigur, de secolul al XVIII-lea, când actele domnești se scriau în mod curent pe hârtie (ngr. *hártis*, de unde lat. *charta*, fr. *carte* și rom. *carte*, cu mai multe sensuri) și când răzeșii deținători de asemenea documente își iroseau timpul și banii și își pierdeau adesea ocinile în nesfârșite procese de succesiune în moșia strămoșească. Un uric, o carte domnească, o „hartă”, chiar scrisă într-o limbă necunoscută (slavona) și cu un conținut vag știut, din tradiția familiei și a satului, era pentru răzeși într-adevăr „buricul pământului”, lucrul cel mai prețios, de care depindea însăși condiția lor de stăpâni pe hlizele lor. Mentalitatea aceasta era atât de adânc înrădăcinată, încât chiar pe la 1900, când asemenea documente nu mai aveau nicio valoare juridică, deținătorii lor cu greu erau convinși să le vândă sau să le dăruiască acelor mari recuperatori de memorie, care au fost Th. Codrescu, Gh. Ghibănescu, N. Iorga, Ioan Bogdan și M. Costăchescu. În lipsa unor informații mai vechi și mai bogate, nu pot argumenta acum ipotezele că, în mentalitatea populară românească, credința în existența unui centru al lumii terestre, „buricul pământului”, este un împrumut cultural târziu, din cunoscutul *omphalos* al mitologiei grecești, prin cărturari precum Dosoftei și D. Cantemir, la care se găsesc cele mai vechi utilizări cu acest sens metaforic ale cuvântului *buric*, sau dacă este o particularizare românească a unei mai generale credințe în existența centrului lumii, cu simbolistica știută a unei *axis mundi*. Dar aceasta este o altă discuție. La Călugăreni, la 1899, uricul, „hartă”, era încă „buricul pământului” răzeșesc, pe la 1940 deja nu mai era, de vreme ce un urmaș al lui moș Vârlan l-a vândut, fără teama că sătenii și nevasta îl vor sancționa. „Harta” nu mai

valora nimic pentru ei, oamenii erau deja proprietari cu acte noi, de la Carol I și de la Ferdinand. Ștefan cel Mare a rămas doar în legende lor.

Lucrarea d-lui Paul Zahariuc se încheie cu tabele ale primarilor din 1864 și până în prezent, din cele cinci comune (Bârzești, Căntălărești, Brăhășoaia, Mărășeni și Ștefan cel Mare) care au arondat succesiv localitățile ce formează astăzi comuna cu ultima denumire și reședință (p. 490-496). Bibliografia este atent utilizată, iar lista bibliografică este bine redactată și îngrijit culeasă, calitate ce pare a fi o virtute, în comparație cu neglijența cronică a acestei laturi tehnice în majoritatea monografiilor apărute acum, întotdeauna și pretutindeni. Nu pot fi la fel de generos în calificative apreciative în privința punctuației, virgula fiind un semn misterios și rebel, greu de stăpânit.

Cu mai multă răbdare documentară și rigoare analitică, cărțile acestui monografist ar câștiga mult ca valoare științifică, accesibilitatea expunerii, vioiciunea narativă și stilistică fiind caracteristici agreabile și bine reliefate ale personalității sale auctoriale.

Mircea CIUBOTARU

Ionel Duma, *Comuna Zorleni File de istorie*, Bârlad, Editura Sfera, 2014, 290 p.

Aflat sub zodia „cronicăritului”, Ionel Duma sporește zestrea istoriografică a județului Vaslui printr-o nouă lucrare consacrată comunei Zorleni – satele Simila, Zorleni, Popeni și Dealu Mare –, ce se dorește a fi o „datorie îndeplinită” față de cititorii săi, care ar trebui să fie „mândri” (obsesie a autorului, declarată și cu alt prilej publicistic) de rezultatul obținut. Respectul acordat de fostul profesor și director al Liceului Agricol locuitorilor comunei și elevilor săi nu se regăsește și în relația cu precursorii săi în cercetarea acestor locuri, Ionel Duma nefiind totuși un „destelenizator” al terenului istoric, cum pretinde, măcar dacă a-și aminti lucrările: *Mănăstirea Bujoreni – Măgarul. Schiță monografică*, Bârlad, Fundația Creștin-Ortodoxă „Sf. Nicolae”, 1997, de Nicolae Mitulescu, *Mănăstirea Bujoreni (Măgaru) din județul Vaslui*, Iași, Editura PIM, 2007, 130 pagini și *Prima carte pentru Zorleni*, Bârlad, Editura Sfera, 2009, 238 pagini, semnate de Gheorghe Gherghe și Sidonia-Elena Diaconu. Deontologia profesiei istoriografului ar fi trebuit să-i impună menționarea și citarea lucrărilor pe care le-a folosit pentru a-și corija greșelile și lacunele jenante din articolele publicate în ziarul „Părerii tutovene” (1994) – texte neregăsite în bibliografia utilizată de Gheorghe Gherghe și Sidonia-Elena Diaconu, acum extinse și republicate în cartea de față. Putem constata așadar o excludere reciproc orgolioasă a istoricilor implicați în scrierea trecutului comunei Zorleni.

Semnalăm mai întâi ceea ce se impune cu agresivitate cititorului atent, anume maniera neglijentă și amatoristică în întocmirea și utilizarea bibliografiei și abrevierilor. Lista e lungă, dar, exemplificăm aici doar prin „A.E.M. = Anuarul Episcopiei Hușilor” (corect AEH); „CAT. – Catagrafia ținuturilor Moldovei ... fond Visteria”, „Codreacu, U. – Th. Codrescu, Uricar, I-XXV, Iași, 1871-1895” (corect, Codrescu, *Uricarul*), „D.R.N. – Documenta Romaniae Historica” (corect, DRH), „SCRIEREA – Scrierea cu cuprindere pentru preoți și bisericile care se află în Eparhia Episcopiei României” (o inovație în materie eclesiastică). Uneori, autorul nu respectă propriile sale abrevieri (de fapt, sigle). Astfel, sigla N.O.T. (cca 1853), pentru *Notițe statistice despre moșiile din Moldova după un neam scris (Elisei Cantacuzino)*, în „Buciumul românesc” (Iași), I, 1875, II, 1876, devine „Nota I, cca. (1853)” (p. 28, nota 7, p. 29, nota 7). De fapt, această sursă nici nu a fost

văzută vreodată de autor, titlul fiind copiat, cu erori ridicule (corect, ... *după un manuscris al d-lui E[lisei] C[antacuzino]*), din Bibliografia *Repertoriului istoric al unităților administrativ teritoriale 1772-1988*, ce constituie vol. I al cunoscutului *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, apărut în 1991 și 1992.

Erorile abundente din glosarul preluat în mare parte din monografia *Ivești, un vechi sat pe valea Tutovei*, Bârlad, Editura Sfera, 2013, semnalate de Mircea Ciubotaru, în nr. 55 al revistei „Prutul”, sunt reluate și în lucrarea dedicată comunei Zorleni. Pentru amuzamentul cititorului, reproducem două dintre ele: „Agă – ofițer în armata otomană, șef al ogiei, prefect de poliție” și „ruptă – ruptoarea prețului, ruperea prețului”.

Aparatul critic și bibliografia sunt realizate deficitar, în notele de subsol Ionel Dumea făcând trimiteri la „D.J.A.N.R., Iași” (p. 28, nota 6, p. 30, nota 5), „N. Iorga, op. Cât” (p. 26, notele 5 și 10, p. 46, nota 37), „Gh. Ghibănescu, Șurete și izvoare” (p. 26, nota 9), „CĂT. (1845)” (p. 27, nota 13), „vol. ÎI” (p. 29, nota 2, p. 32, nota 1), „bis. Arh. Șt. Iași, Documente, P. 571 / 1” (p. 46, notele 15, 22, 26,), „Matei, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (XV-XVIII)*, București, 1973” (p. 46, nota 27; corect, Matei Vlad), „Hari Bolomei” (p. 46, nota 36, p. 105, nota 10, p. 116, nota 1 și la notele 43 și 48 „Hâri Bolomei”; corect Henri Bolomey), „T. Codreanu” (p. 49, nota 11; corect, Theodor Codrescu), „Marin Coru, *Organizarea bisericească în juetul tutova. Acta Moldaviae meridionalis*, XXX, I, 2009, p. 249” (p. 147, nota 1; corect Marian Ceru, *Organizarea bisericească în fostul ținut al Tutovei și atribuțiile juridice ale clerului*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XXX, 2009, p. 249), „DJANR, Iași, Visteria, CAT, nr. 1260, Tr. 1316, op. 488, f. 19” (p. 156, nota 2), „D.J.A.N. Vaslui, fond 654, d. 1 / 1890” (p. 176, nota 1), „Dicționarul statornic al României, 1914, Colescu” (p. 154, nota 4) ... și exemplele pot continua.

În capitolul *Cadrul natural*, autorul trece în revistă lacunar și fără originalitate informații despre vecinătățile de altădată, hotarul, clima, precipitațiile, solurile, hidrografia, flora, și fauna (p. 11-14).

În capitolul *Descoperirile arheologice* (p. 15-22) sunt preluate datele din literatura de specialitate (N. Zaharia, M. Petrescu-Dâmbovița, Em. Zaharia, Ghenuță Coman și Vasile Palade), fără a menționa măcar și rezultatele cercetărilor efectuate și publicate de Marin Rotaru și Gheorghe Gherghe (a se vedea prezentarea din *Prima carte pentru Zorleni*, p. 23-41). Datoria istoricului și autorului de lucrări monografice este de a trece în revistă și a prelucra toate rezultatele cercetării din domeniu, indiferent de relațiile și resentimentele interpersonale, obligație morală și profesională exclusă, din motive subiective sau din ignoranță, din formula caracterului d-lui Ionel Duma.

În capitolul *Satele dispărute* (p. 23-36), sunt prezentate fostele așezări Băcsănești, Borăști, Bujoreni, Calul Alb, Grijiilivi (Grijalivi), Iapa, Mastatici-Măstăcani, Negoiești, Pipărcani, Suhănești și Vârlezul. Necunoscând paleografia româno-chirilică, Ionel Dumea reproduce prin scanare diverse documente referitoare la satele amintite, pe care nu le-a putut citi, limitându-se a cita rezumatele lor din inventarele de la Arhivele Naționale din Iași (a se vedea nota 6 de la pagina 24). De altfel, monografistului îi este total străină și procedura calculării anilor erei creștine. Documentul din „*зсмѣ* <7247 / 1738> *апрѣлѣ*” <10>, reproducus la p. 36, este datat 10 aprilie 1793, iar în paragrafele dedicate satului Zorleni apare 10 aprilie 1839 (p. 41).

Satele care au rezistat timpului (Zorleni, Poeni, Simila și Dealul Mare) (p. 37-57) vor face față, desigur, și încercărilor la care le supune „istoricul” Ionel Dumea, în capitolele

Administrația (p. 58-64), *Populația* (p. 65-94), *Economia* (p. 95-123), *La chemarea patriei* (p. 124-145).

În capitolul *Biserica* găsim câteva considerații asupra genezei creștinismului, care ar „reproduce, în linii mari ale Istoriei Romanilor, eterogeneza (sic !) (formarea) poporului român”, iar noțiunile „de bază ale creștinismului, în forma lui latină, sunt redată în limba română prin cuvinte de origine latină (în perioada în care Dacia se afla sub stăpânire romană, după războaiele din 101-102 și 105-106)”. Cetatea romană de la Halmyris, unde au suferit moarte de martiri Epictet și Astion, în iulie 290, este localizată greșit lângă Histria, căci, în realitate, vestigiile se află pe teritoriul localității Murighiol, județul Tulcea, la 1,5 km sud de brațul Sfântul Gheorghe. Într-un spirit patriotard și găunos, după evocarea, absolut inutilă pentru istoria Zorlenilor, a martirilor din timpul împăratului Dioclețian (284-305), se întreține mitul „creșterii” creștinismului și neamului românilor în secolul al III-lea („Crescuse creștinismul crescuse și neamul românilor”). Pentru credibilitatea aserțiunii, se citează versuri ale poetului Ion (corect Ioan) Alexandru (p. 146). Maniera defectuoasă a lucrului lui Ionel Dumea se regăsește și în spațiul dedicat însemnărilor „*pe cărți de cult: Moltfelnic* (corect Molitfelnic) *legat în piele și lemn, 1811, scris în limba română cu litere chirilice, slujba Învierii, legat cu pânză și carton, 1833, limba română cu chirilice* (p. 150)”. Unde-or fi însemnările? Deși mănăstirea Măgarul a fost închisă abia „după 1947”, o minune s-a produs după 1898, când „*a prins din nou viață*” (p. 166).

Analiza evoluției instituțiilor de învățământ de pe raza comunei este realizată în capitolul intitulat sec *Școala*. Aici, interesantă ni se pare însemnarea de pe un *Teoreticon*, manuscris dăruit de Filaret Beldimanus (Beldiman) la 25 aprilie 1835, reprodusă defectuos în paginile lucrării (p. 171) și nedeșlășită în totalitate de autor (nu a reușit să transcrie titlul manuscrisului, numele de familie al lui Filaret). Sunt menționate primele atestări documentare ale școlilor din satele Popeni, Zorleni, Dealu Mare, Simila, Satu Nou-Zorleni (Islaz), ale Orfelinatlui Agricol „Ferdinand” din Slobozia-Zorleni (moșia Zorleni făcând parte de la 1885 din Domeniile Regale), Școlii Profesionale de Mecanici Agricoli, transformată din 1977 în Liceul Agroindustrial Zorleni. Putem parcurge listele cadrelor didactice cunoscute și directorilor și citim portretele unor învățători și profesori, precum și informații succinte despre grădinițele de copii.

Capitolul dedicat vieții culturale abordează trei teme: „Căminul cultural”, „Zorleni - 400” și „Punctul muzeistic al comunei Zorleni”, acesta inaugurat la 28 noiembrie 1987 și risipit, așa cum se întâmplă de regulă, după plecarea în 1994 a fondatorului, autorul monografiei de față. Istoricul căminelor culturale din comună ocupă paginile 215-219, fără identificarea începuturilor lor. Oferim acum câteva informații în acest sens, fără a fi efectuat o cercetare a lor specială și temeinică: căminul „Regele Carol al II-lea” din Zorleni, înființat la 15 noiembrie 1932, cel din Simila, cu aceeași denumire, înființat în 1932, căminul „Maria Mihălceanu” din Popeni, înființat în 1935.

Atenția autorului, notabilă de altfel, este îndreptată asupra personalităților care și-au pus amprenta asupra evoluției comunităților din cadrul comunei Zorleni, amintind pe Roxanda Roznovanu (1808-1892), Vasile Stan, deputatul din partea sătenilor districtului Tutova în Adunarea Ad-hoc de la 1857, profesorul Ion Murgeanu, poet, prozator, jurnalist, și Gheorghe Coșer, după care se trece la probleme etnografice și folclorice, referitoare la hrană, obiceiuri și alte elemente ale vieții materiale, fără o introducere și preocupare pentru conturarea unui capitol distinct și mai consistent.

Lucrarea se încheie cu capitolele „Comuna Zorleni azi”, „Fiii satelor din comuna Zorleni” și, apoteotic, cu un fragment „dintr-un amplu dialog cu actualul primar, doamna Paula Denisane Hultona”, ce evidențiază cu pregnanță interferența politică în aprecierea situației actuale (abordarea jurnalistică este mult mai familiară autorului decât exigența impusă condiției istoricului).

Costin CLIT

Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*, Chișinău, 2015, 456 p.

Constantin Ungureanu, cercetător din Republica Moldova, a publicat lucrarea sa cu sprijinul Institutului Bucovina (Bukowina Institut) din Augsburg, Germania, și a vicepreședintelui Centrului Cultural Român „Eudoxiu Hurmuzachi” din Cernăuți, Eugen Patraș. Constantin Ungureanu este autor a două monografii, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918. Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, 304 p., *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, 336 p. și a numeroase studii și articole referitoare la istoria Bucovinei în perioada când aceasta a fost provincie integrantă a Imperiului habsburgic.

Lucrarea este structurată în cinci capitole, 24 subcapitole, introducere, încheiere, bibliografie, anexe și rezumat în limbile germană și engleză. Tema abordată este relevantă domeniului istoriei Bucovinei, pentru că în monografie se analizează aspecte referitoare la evoluția și importanța sistemului de învățământ primar, secundar, profesional și superior din această provincie în perioada 1774-1918.

În primul capitol, *Învățământul bucovinean în perioada 1774-1869*, autorul tratează evoluția învățământului în ținuturile Sucevei și Cernăuțiului în perioada de până la integrarea acestora în cadrul monarhiei habsburgice (prezentarea succintă a școlilor clericale care au funcționat pe lângă mănăstiri și episcopii, Școala episcopală de la Rădăuți și Academia teologică de la Putna) și în timpul administrației militare a Bucovinei (1774-1786) sub cei doi guvernatori, generalii, Gabriel von Spleny și Karl von Enzenberg, când a avut loc reorganizarea și etatizarea învățământului și au fost înființate școli cu limbile de predare germană și română. Totodată, a analizat situația învățământului din Bucovina în timpul administrației galițiene (1786-1848) și din perioada de la revoluția din anul 1848 și până la reforma învățământului primar din anul 1869. În acest interval s-a constatat catolicizarea, polonizarea și decăderea învățământului primar, determinat de hotărârea administrației galițiene din anul 1793 privind anularea obligativității frecventării școlii primare. Ca urmare, aceasta a avut un impact negativ, prin desființarea mai multor școli. Cultele, în special cel protestant, au înființat școli particulare confesionale. Prezentarea rețelei de școli primare, trecerea începând cu anul 1850 a școlilor din subordinea Consistoriului catolic de la Lemberg sub autoritatea Consiliului ortodox din Bucovina, frecvența școlară, manualele didactice elaborate în limba română sunt subiecte abordate de autor.

În capitolul II, *Învățământul primar din Bucovina în 1869-1918*, prezintă reformele școlare imperiale (legile din 25 mai 1868 și 14 mai 1869) și provinciale (legile din 8 februarie 1869 și 30 ianuarie 1873), care au contribuit la reorganizarea și modernizarea învățământului bucovinean, analizează activitatea consiliilor școlare și a inspectorilor

școlari, frecvența elevilor, după limba maternă și confesiune, în școlile primare, activitatea școlilor private românești și a cadrelor didactice care au profesat în Bucovina.

În capitolul III, *Gimnaziile din Bucovina*, analizează modul de organizare și activitatea școlilor secundare pentru băieți din Bucovina, o atenție considerabilă acordându-se acelor instituții școlare care în planul de învățământ au avut prevăzută predarea unor discipline și în limba română, în condițiile în care limba de predare în școlile secundare era germana (Gimnaziul german din Cernăuți (1808-1918), Gimnaziul ortodox din Suceava (1860-1918), Gimnaziul de Stat din Rădăuți (1872-1918), Gimnaziul de Stat III germano-român din Cernăuți (1906-1918), Gimnaziul de Stat germano-român din Câmpulung (1907-1918)). În acest context, se regăsesc informații privind demersurile de înființare a gimnaziilor, programa școlară, edificiul școlar, frecvența elevilor după limba maternă și confesiune, înființarea Catedrei de limbă și literatură română la Gimnaziul german din Cernăuți (viitorul Gimnaziu de Stat I din Cernăuți). De asemenea, în subcapitolul *Alte gimnazii din Bucovina* sunt prezentate succint aspecte referitoare la înființarea și funcționarea Gimnaziului de Stat din Siret, Gimnaziului de Stat II germano-rutean din Cernăuți, Gimnaziului de Stat germano-rutean din Coțmani, Gimnaziului Real de Stat din Gura Humorului, Gimnaziului Real Privat din Storojineț și a Gimnaziului de Stat jubiliar „Franz Josef” din Vijnița.

Capitolul IV, *Școlile reale, de meserii, liceele pentru fete*, cuprinde o scurtă prezentare a evoluției învățământului cu profil real în monarhia habsburgică prin menționarea primelor școli de profil înființate și a cadrului normativ care a reglementat modul de organizare și funcționare a acestora. În subcapitolul *Școlile reale din Bucovina* se regăsesc informații privind înființarea, planul de învățământ și frecvența elevilor de la Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți și contribuția Fondului Religionar Greco-Oriental pentru finanțarea acestei instituții. Totodată, în subcapitolul *Alte școli reale din Bucovina*, autorul prezintă informații succinte privind instituțiile de învățământ cu profil real care au funcționat în Bucovina, atât școli reale, cât și gimnazii reale (școlile reale de stat din Siret și Cernăuți, gimnaziile reale private din Storojineț, Vășcăuți și Cernăuți). Autorul analizează cadrul normativ și activitatea liceelor de fete care au funcționat în Bucovina: Liceul municipal de fete din Cernăuți, Liceul orășenesc din Suceava, Liceul orășenesc din Rădăuți, Liceul ortodox de fete din Cernăuți, semnalând, totodată, existența și a altor licee la Siret, Gura Humorului și Câmpulung.

În ceea ce privește învățământul profesional, autorul prezintă demersurile de înființare a Școlii Medii Tehnice de Stat din Cernăuți, prin analizarea pe secții (construcții, tâmplărie, mobilă și comercială) a planului de învățământ și a frecvenței elevilor, precum și a Școlii Speciale de Lucrare a Lemnului din Câmpulung. Totodată, autorul oferă informații referitoare la rețeaua de școli agricole care au funcționat în Bucovina (Cernăuți, Rădăuți, Bosancea, Coțmani și Zastavna).

În acest capitol este analizată, de asemenea, activitatea institutelor școlare de stat și private care au pregătit învățători și învățătoare (Școala Normală de Învățători și de Învățătoare din Cernăuți și școlile normale private de fete susținute de Societatea „Marienfamilie” (limba de predare era germana), Ukrainska Șkola (limba de predare era ruteana) și Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina (limba de predare era română).

Capitolul V, *Universitatea din Cernăuți (1875-1919)*, a fost rezervat pentru prezentarea activității instituției de învățământ superior care a funcționat la Cernăuți în perioada 1875-1919; în acest sens, sunt tratate aspecte privind demersurile de înființare a

Universității, Senatul academic și corpul profesorilor, frecvența studenților și planul de învățământ aferent fiecărei facultăți: Teologie, Drept și Filozofie, precum și asociațiile studențești.

Lucrarea cuprinde situații statistice privind numărul școlilor primare și al elevilor care au frecventat instituțiile de învățământ primar, secundar și superior în Bucovina, precum și statistici comparative privind numărul școlilor primare în celelalte provincii austriece (Austria Superioară, Austria Inferioară, Boemia, Craina, Carintia, Dalmația, Galiția, Görz-Gradisca, Istria Moravia, Salzburg, Silezia, Știria, Tirol, Trieste, Voralberg), Transilvania, Banat, România și Basarabia, frecvența elevilor de școală primară, după limba maternă și limba de predare, numărul analfabeților, frecvența elevilor de la școlile secundare, după limba maternă și confesiune, și a studenților pe facultăți, Drept, Teologie și Filozofie, precum și veniturile salariale ale personalului didactic.

Bibliografia este cuprinzătoare și se regăsesc izvoare inedite (fonduri existente la Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Serviciul Arhivei Naționale Istorice Centrale București și Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale), periodice și lucrări generale și specifice scrise în limbile română, germană și ucraineană.

Concluzionând, putem afirma că această lucrare este o contribuție valoroasă și necesară, pentru că oferă o imagine completă și de ansamblu asupra instituțiilor școlare care au funcționat în Bucovina, în perioada cât aceasta a fost provincie în cadrul monarhiei austriece.

Ligia-Maria FODOR

Nicolae Ionescu (coordonator), Gabriela Plăcintă, Daniela Croitoru, Ionela Lepărdă, *Învățământul vashlian. File de istorie (Secolul XVIII-2014)*, Iași, Editura PIM, 2014, 612 p.

La finele anului trecut, un eveniment editorial a completat fericit agenda momentului: apariția unei lucrări ample cu titlul *Învățământul vashlian. File de istorie (Secolul XVIII-2014)*, având ca autori pe patru profesori vashlieni, cunoscuți pentru performanțele lor didactice și pedagogice. Țin să remarc din capul locului prudența și modestia autorilor, care au evitat termeni pretențioși precum *monografie*, *tratat*, ori *studiu monografic*, preferând neutrul retractil *file de istorie* și propunând două capete ale segmentului diacronic: de o parte, secolul al XVIII-lea, reper destul de imprecis, explicabil istoricește, de cealaltă parte, un an exact, acela al încheierii investigației. Avem de-a face – nu încape îndoială – cu o cercetare de ordin istorico-documentar, întemeiată pe informațiile de arhivă, iar în cazul personalităților contemporane pe o serie de medalioane personalizate, redactate de titularii înșiși și încorporate arhitecturii cărții, cu modificările și ajustările inerente. Parafrazându-l pe George Gălinescu, am spune că acest op voluminos nu putea să iasă din goluri. Spre lauda lor, cei patru autori au consultat cu atenție volumele similare ale înaintașilor, unele semnificative și utile, altele cu vocația efemerității: Ioan Baban, *Univers cultural și literar vashlian. Dicționar* (2008), Mihai Ciobanu, *Pagini de istorie a Inspectoratului Școlar Județean Vaslui* (2003), Petru Necula, Mihai Ciobanu, *Dicționarul personalităților vashliene* (2001), Petrea Iosub, Aurel Zugravu, *Vaslui, monografie* (1980), Mihai Ciobanu, Al. Andronic, Petru Necula, *Cronica Vasluiului* (1999), Oltea Rășcanu-Gramaticu, *Istoria Bârladului* (2002), Theodor Codreanu (coordonator), *Istoria Hușilor*

(1995), Theodor Hodoroabă, *Anuarul Liceului „Mihail Kogălniceanu”* (1931), Octavian Mărculescu, *Anuarul Liceului „Mihail Kogălniceanu”* (1945-1946) ș.a. În interiorul cărții pulsează o altă carte, consacrată inspectoratului școlar, logica acestui procedeu fiind destul de judicioasă: pe canavaua largă a desfășurării vieții școlii vasluiene se proiectează și destinul acestei structuri de îndrumare și control, urmărit cu atenție mai ales după reorganizarea administrativ-teritorială a țării din 1968. Prof. dr. Nicolae Ionescu era îndreptățit să-și asume rolul de coordonator, date fiind antecedentele sale editoriale, ca autor al monografiei Liceului Teoretic „Mihail Kogălniceanu”, în colaborare cu prof. Marin Moronescu (2011), dar și al unei cercetări istoriografice amănunțite, *Moldova în anii 1944-1947* (Editura Kolos, Iași, 2005), la origine teză de doctorat.

Era previzibil ca informațiile despre învățământul din secolul al XVIII-lea să fie puține, date fiind realitățile social-istorice ale epocii: inițiative ale unor boieri și cărturari luminați pe fondul analfabetismului cronic și al sărăciei populației din cele trei județe, Tutova, Fălciu și Vaslui. Este semnificativ că domnul Moldovei, Grigore al II-lea Ghica aprecia metaforic la 1747: „școlile sunt ca o fântână din care se adapă norodul cu îndestularea învățaturii și a înțelepciunii”. Adevărata naștere a învățământului public se produce abia în secolul al XIX-lea, grație unor mari întemeietori de școală și de cultură, de talia lui Gheorghe Asachi, Ion Heliade-Rădulescu, Gheorghe Lazăr ș.a., proces obiectiv potențat prin reformele lui Cuza. Autorii înregistrează cu justificată mândrie etapa revizoratului lui Mihai Eminescu peste județele Iași și Vaslui (1875-1876), reliefând luciditatea matură și exigența rapoartelor către minister. Arhivele au păstrat urmele trecerii sale prin școlile din Șurănești, Tanacu, Munteni de Jos, Dumești, Telejna, Zăpodeni, Butucărie, Laza, Rafaila, Delești, Bălești, Bârzești, Codăești, Gârceni, Lipovăț ș.a., nume familiare și vasluianului de astăzi. Momentul de apogeu al școlii românești l-a reprezentat neîndoiește perioada ministeriatului lui Spiru Haret, reformatorul aproape providențial căruia i se acordă un generos spațiu de caldă comprehensiune. Acesta a reorganizat învățământul pe baze moderne și, pentru prima dată, a precizat clar rolul inspectoratelor școlare și al inspectorilor școlari. A fost un adevărat apostol al neamului, un intelectual de o rară devoțiune, care a înființat grădinițele de copii, a reformat învățământul secundar și superior, a instituit certificatul de bacalaureat, a stimulat utilizarea metodelor moderne în predare-evaluare, a inițiat acțiuni comemorative la 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare (1904) și a făcut posibilă construirea a 2400 de școli în stilul ce a marcat o epocă.

Acolada investigației istorice se lărgeste în perioada interbelică, odată cu dezvoltarea firească a societății românești, creșterea exponențială a numărului de școli, de învățători și profesori, cu emanciparea intelectuală a populației. Cele două conflagrații mondiale au lăsat urme adânci în conștiințe dar n-au ucis spiritul național. Este interesant și instructiv să aflăm astăzi ce intelectuali de marcă elaborau manualele în deceniile trei și patru ale secolului trecut, pentru învățământul secundar românesc: română – Dumitru Caracostea, P. V. Haneș, I. A. Candrea, Ovid Densusianu, I. Ionescu-Bujor; latina: Eugen Lovinescu și N. A. Constantinescu; istoria – D. D. Pătrășcanu, tatăl liderului comunist de mai târziu, Orest Tafrali; franceza – Ch. Drouhet; geografia: Simion Mehedinți și George Vâlsan; trigonometrie – Spiru Haret, Octav Onicescu. Lista s-a lărgit ulterior cu: Alexandru Rosetti, Al. Graur, P. P. Panaitescu, Andrei Oțetea, I. Petrovici, Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Mihail Ralea, Ștefan Bârsănescu, Petre Andrei, Dimitrie Pompei, Constantin Brăiloiu ș.a.

Pe cât a fost omeneste posibil, autorii au contextualizat fiecare epocă importantă, marcând evoluția școlii pe un fir cronologic, în pofida marilor seisme social-istorice, a contradicțiilor din societatea românească, a intruziunii brutale a politicului. Ilustrativ din acest punct de vedere este capitolul consacrat învățământului vasluian în anii regimului comunist (1945-1965), odată cu preluarea modelului sovietic, pe fondul ravagiilor provocate de război. Perspectiva politică dogmatică, epurările și gravele discriminări politice, campaniile împotriva „dușmanilor poporului”, îndoctinarea insistentă cu toate uneltele propagandistice, renunțarea la tradiții valoroase ale învățământului național, politizarea excesivă sunt doar câteva din fenomenele frapante ale acestei perioade. Sunt evidențiate obiectiv deschiderile și progresele din „epoca Nicolae Ceaușescu” (1965-1989), dar și o serie de încorsetări la care a fost supusă școala în totalitarism. Considerațiile istorice privind învățământul după 1989 sunt inevitabil mai restrânse ca întindere și argumentație, fiind vorba de un proces în desfășurare. Multitudinea de înnoiri reformiste precum și agitația politicianistă din ultimii 25 de ani fac dificilă descifrarea liniilor de forță ale unei direcții strategice adevărate în educație.

În aproximativ 160 de pagini ni se oferă tabloul istoric al învățământului național, calibrat la nivelul teritoriului actual al județului Vaslui: partea oglindește probabil în bună măsură întregul, după cum totul se reflectă – fie și selectiv – în fiecare parte. Nu știm dacă toate județele și-au elaborat propria istorie a școlii, dar ar fi foarte instructiv să avem la îndemână un asemenea material documentar.

Următoarele 232 de pagini ale cărții sunt consacrate unităților școlare reprezentative: colegii, licee, școli gimnaziale urbane și rurale, alte categorii. Perspectiva este tot una istorică, respectându-se criteriul cronologic: înființarea, evoluția în timp, tribulațiile sub vremi, schimbarea denumirilor, odiseea clădirilor, personalitățile care au învățat sub auspiciile unităților respective, profesorii și directorii de odinioară și de astăzi.

În partea finală sunt consemnate asociațiile și societățile învățământului vasluian și sunt atașate un dicționar de personalități ale școlii precum și medalioane ale inspectorilor generali, inspectorilor generali adjuncți și inspectorilor școlari, fără ca lista să fie exhaustivă. Este impresionantă constelația de valori legată prin destin, fie și meteoric, de aceste locuri: Viorel Barbu, Radu Beligan, Stroe Belloescu, Petre Brânzei, Tamara Buciuceanu, Virgil Caraivan, Ștefan Ciubotărașu, Gheorghe Roșca-Codreanu, Theodor Codreanu, Ghenuță Coman, Alexandru Ioan Cuza, Elena Cuza, Charles Drouhet, Mihai Eminescu, Manolache Costache Epureanu, Marcel Guguianu, Mihail Kogălniceanu, Radu Miron, Grigore Moisil, Constantin Parfene, Victor Ion Popa, Paul Popescu-Neveanu, Ștefan Procopiu, Emil Racoviță, Theodor Rosetti, Elvira Sorohan, Constantin Tănase, Nicolae Tonitza, George Tutoveanu, Gheorghe Vrânceanu ș.a.

În anexe, cititorul curios află listele cu personalul I.S.J. didactic și nedidactic, din intervalul 1930-2014, altfel spus, o istorie sintetică de 84 de ani a instituției.

La un volum atât de important de date și informații era aproape inevitabil să se strecoare și unele erori și inexactități pe care autorii vor avea posibilitatea să le elimine la o ediție viitoare. Bunăoară, unele medalioane sunt însoțite de fotografiile titularilor, altele – nu, ceea ce naște discrepanțe de tratament. Anul de naștere al criticului literar Theodor Codreanu: 1845. În realitate, scriitorul s-a născut cu 100 de ani mai târziu. „Anuarul General al Instrucțiunii Publice pe anul școlar 1864-1865”, sub direcția lui V. A. Urechia (București, 1868) apare la Bibliografie de două ori: o dată la „Documente publicate” și a doua oară la „Lucrări speciale”, ceea ce nu se poate admite.

Este de apreciat efortul continuu al autorilor de obiectivare și grija pentru emiterea unor judecăți cumpănite – condiție obligatorie în cazul unei cercetări ce acoperă o epocă atât de complexă din istoria noastră.

Teodor PRACSIU